

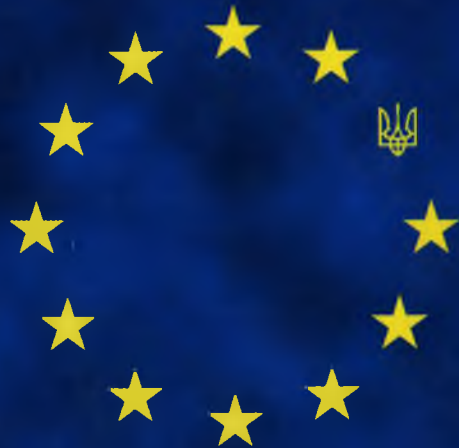

ХАЙ-ТЕК ПРЕС

П. Ю. Буряк, О. Г. Гупало

Європейська
інтеграція
і глобальні проблеми
сучасності

Навчальний посібник

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівська державна фінансова академія

П. Ю. Буряк

О. Г. Гупало

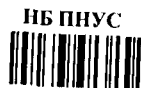
ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ І ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Навчальний посібник

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів*

«Хай-Тек Прес»
Київ—2007

718483

УДК 339.92

ББК 66.4

Б 91

Рецензенти:

І. О. БОЧАН, доктор економічних наук, професор,
ректор Львівського державного інституту економіки і туризму
С. М. ПАНЧИШИН, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри аналітичної економії та міжнародної економіки,
декан економічного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка
В. І. КОПИТКО, доктор економічних наук, доцент,
декан Львівського факультету Дніпропетровського національного університету
залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 1.4/18-Г-562 від 18.04.2007 р.)**

БУРЯК П. Ю., ГУПАЛО О. Г.

Б 91 **Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник.** — К.: «Хай-Тек Прес», 2007. — 336 с.

ISBN 978-966-96736-4-0

Даний навчальний посібник знайомить читача зі становленням та розвитком інтеграційного процесу в межах Європейського Союзу. В ньому визначаються суть, форми, організаційні засади та напрямки діяльності Європейського Союзу за умов його розширення. В окремому розділі висвітлено питання співпраці ЄС і України та її перспективи. Оцінити новітні явища, що відбуваються у світовій економіці допоможе аналіз взаємопов'язаних процесів міжнародної економічної інтеграції та глобальних проблем сучасності. Для студентів вищих навчальних закладів, які вивчають досвід функціонування Європейського Союзу та всіх, хто цікавиться питаннями інтеграції і глобалізації.

Львівський національний університет
імені Василя Стефаника
код 02125266
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

**УДК 339.92
ББК 66.4**

ISBN 978-966-96736-4-0 **7 1 8 4 8** © Буряк П. Ю., Гупало О. Г., 2007
© «Хай-Тек Прес», 2007

Зміст

Вступ	6
-------------	---

РОЗДІЛ I. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: СТРУКТУРА І ФУНКЦІЇ	9
---	----------

Тема 1. Етапи утворення і розвитку Європейського Союзу	10
1.1. Суть, форми і стадії економічної інтеграції	10
1.2. Основні етапи створення і розвитку Європейського Союзу	14
1.3. Європейський валютний союз	21
Тема 2. Структура та функції європейських інституцій	29
2.1. Європейські інституції	29
2.2. Процес ухвалення рішень у Європейському Союзі ..	46

РОЗДІЛ II. СПІЛЬНІ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	55
--	-----------

Тема 3. Політика Європейського Союзу в різних секторах економіки	56
3.1. Промислова та підприємницька політики	56
3.2. Політика щодо досліджень і технологій	60
3.3. Енергетична політика	65
3.4. Транспортна політика	70
3.5. Сільськогосподарська політика	76
3.6. Політика щодо рибальства	85
Тема 4. Політика Європейського Союзу щодо своїх громадян	92
4.1. Права громадян та їх захист	92
4.2. Спільна політика щодо захисту прав споживачів ...	102
Тема 5. Горизонтальні політики Європейського Союзу	115
5.1. Регіональна політика	115
5.2. Соціальна політика	129
5.3. Податкова політика	135

5.4. Політика щодо конкуренції	139
5.5. Політика стосовно довкілля	145
Тема 6. Зовнішня політика Європейського Союзу	157
6.1. Політика ЄС у сфері торгівлі	157
6.2. Політика допомоги з розвитку	163
6.3. Зовнішні відносини	174
РОЗДІЛ III. УКРАЇНА — ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ	197
Тема 7. Україна та ЄС: шлях інтеграції, проблеми та перспективи співробітництва	198
7.1. Україна на шляху європейської інтеграції	199
7.2. Формування договірно-правових і політичних засад співробітництва України та ЄС	209
7.3. Розвиток торгівельних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та ЄС	216
7.4. Перспективи співробітництва України та ЄС	222
Тема 8. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу	229
8.1. Суть стратегії та пріоритети євроінтеграційної політики України	229
8.2. Основні напрями інтеграційного процесу	236
8.3. Внутрішнє забезпечення процесу інтеграції України до ЄС	245
РОЗДІЛ IV. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТА ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА	249
Тема 9. Глобальні проблеми сучасності	250
9.1. Сутність глобальних проблем та основні напрями їх розвитку	251
9.2. Класифікація глобальних проблем та їх зміст	256
9.3. Фінансова глобалізація та її наслідки	265
9.4. Становлення і розвиток глобальної інфраструктури виробництва світової економіки	276

Використана література	298
Додаток	
Договір про Європейський Союз	304

ВСТУП

Ми живемо в єдиному глобальному світі, який зароджує якісно нові принципи організації економічного і соціального життя. Глобалізація — це стан цивілізації і процес, в якому на суспільне життя впливають міжнародні фактори — від політики, економіки, освіти, мистецтва аж до засобів масової інформації. Мета глобалізації полягає не в «уніфікації», а в розвитку всіх існуючих цивілізацій, у збереженні і розширенні для кожного народу «простору розвитку», що є запорукою процвітання кожного з них і людства загалом.

Глобалізаційні процеси, які відбуваються у світовій політиці та економіці, призводять до встановлення тісного політичного діалогу між окремими країнами та регіонами світу, а також до поглиблення міжнародних господарських зв'язків, посилення взаємозалежності національних економік. Сьогодні країни інтегруються заради збереження миру та забезпечення економічного процвітання.

Чим вищий ступінь економічної і політичної інтеграції світового співтовариства і чим повніше реалізуються його внутрішні ресурси, тим більше воно здатне використати переваги інтеграційних зв'язків. Нині найбільшим та найпотужнішим інтеграційним об'єднанням у світі є Європейський Союз, метою створення якого якраз і є сприяння економічному добробуту, підвищенню життєвого рівня народів Європи, зміцнення миру та створення стійкого союзу Європейської Спільноти.

Визначальною метою політичного, економічного і соціального розвитку України є перетворення її на європейську державу з високим рівнем добробуту своїх громадян. Для цього їй необхідно найближчим часом подвоїти ВВП, знизити інфляцію, провести ефективно роздержавлення власності, вступити до СОТ, ЄС і НАТО.

Європейський вибір України зумовлений усвідомленням інтеграції як фактора сприяння державній незалежності, безпеці, політичній стабільності, економічному розвитку, інтелектуальному прогресу. Інтеграція України до європейської Спільноти дасть можливість нашій державі прискорити культурне відродження, зміцнити демократію, забезпечити верховенство права та ринкові засади в економіці.

Країни Європейського Союзу демонструють найдинамічніші економічні показники у світі. Вони належать до могутньої системи колективної безпеки, що гарантує захист від різноманітних викликів сучасного світу. Долучення України до ЄС означатиме зобов'язання нашої влади дотримуватися демократичних, правових та соціальних стандартів.

Європейська інтеграція для українського суспільства означає входження до єдиної сім'ї європейських політичних і культурних традицій. Вступ нашої держави до ЄС принесе їй, насамперед, політичний авторитет на міжнародній арені, можливість опинитися в зоні загальноєвропейської безпеки, запобігаючи при цьому новим лініям поділу на континенті, бути невід'ємною частиною прогресивної політики, перебувати в єдиному інформаційному просторі.

Завдання цього навчального посібника полягає у проведенні аргументованого роз'яснення серед студентів вищих навчальних закладів переваг і досягнень ЄС на виконання «Державної програми інформування громадськості з питань Євроатлантичної інтеграції України на 2004—2007 роки».

Метою навчальної дисципліни є набуття студентами знань про Європейський Союз як найбільш успішне і прогресивне міжнародне інтеграційне об'єднання держав та процеси, що в ньому відбуваються, а також про проблеми і перспективи глобалізаційного розвитку світового співтовариства. Її досягненню слугує пропонування логіка викладення матеріалу.

Посібник складається з вступу, чотирьох основних розділів та додатків. У першому розділі розглядається історія виникнення і розвитку найбільшого нині інтеграційного об'єднання держав у світі. Тут також дається характеристика основних інституцій Європейського Союзу, їх структури та функцій. Другий розділ посібника присвячений спільній політиці Європейського Союзу у різних сферах життя країн цієї Спільноти. Найбільше уваги і місця цього розділу відведено питанням формування і реалізації політики ЄС у різних секторах економіки. Інтеграція України до ЄС розглядається у третьому розділі на основі прийнятої нею стратегії. Тут також висвітлюються проблеми співробітництва між двома суб'єктами інтеграції та перспективи цієї співпраці. У четвертому розділі цього посібника автори аналізують глобальні процеси сучасності, їх економічні аспекти та вплив на національний та інтернаціональний розвиток. В додатках міститься фактичний матеріал, який віддзеркалює всю історію становлення і розвитку Європейського Союзу на основі прийнятих міжнародних документів.

Автори цього посібника із вдячністю приймуть всі зауваження та пропозиції щодо вдосконалення форми і змісту подання навчального матеріалу у його наступних виданнях.

Розділ I
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
СОЮЗ:
СТРУКТУРА
І ФУНКЦІЇ

Тема 1

ЕТАПИ

УТВОРЕННЯ І РОЗВИТКУ

ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

План

- 1.1. Суть, форми і стадії економічної інтеграції.*
- 1.2. Основні етапи створення і розвитку Європейського Союзу.*
- 1.3. Європейський валютний союз.*

У цій темі розглядаються основні етапи, які пройшов Європейський Союз (ЄС) у своєму розвитку з часу його заснування. Тут ми дізнаємося як про форми інтеграції, через які пройшов ЄС, так і про ті економічні інтеграційні об'єднання, які передували і сприяли створенню Європейського Союзу. Також зупинимось на умовах і етапах запровадження спільної валюти для країн, що є членами ЄС.

1.1. Суть, форми і стадії економічної інтеграції

Процес економічної інтеграції відбувається тоді, коли дві або більше країн об'єднуються разом для створення ширшого економічного простору. Країни укладають інтеграційні угоди, сподіваючись на економічний вигравш, хоча можуть також переслідувати політичні та інші цілі.

Таблиця 1.1. Етапи розвитку економічної інтеграції

Форма економічної інтеграції	Скасування тарифів та квот між учасниками	Єдина торговельна політика щодо третіх країн	Скасування обмежень на рух виробничих факторів	Гармонізація економічної політики та інституцій	Єдина валюта, єдина валютна політика
1. Зона вільної торгівлі	Так	Ні	Ні	Ні	Ні
2. Митний союз	Так	Так	Ні	Ні	Ні
3. Спільний ринок	Так	Так	Так	Ні	Ні
4. Економічний союз	Так	Так	Так	Так	Ні
5. Економічний і валютний союз	Так	Так	Так	Так	Так

Відомо декілька форм або етапів розвитку економічної інтеграції (табл. 1.1).

Першою логічною і хронологічною сходинкою є зона вільної торгівлі, яка виникає тоді, коли група країн скасовує обмеження на взаємну торгівлю, але разом з цим кожна країна-учасниця зберігає свою власну систему тарифів і квот на торгівлю з третіми країнами. Іншими словами, це є преференційна зона, в межах якої підтримується вільна від митних і кількісних обмежень міжнародна торгівля товарами.

Розрізняють повну та промислову зони вільної торгівлі. Промислова зона вільної торгівлі репрезентує незначну ступінь економічної інтеграції і охоплює торгівлю лише промисловими товарами. Прикладом промислової зони вільної торгівлі є Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ).

Наступною сходинкою міжнародної економічної інтеграції є митний союз. Це інтеграційне об'єднання утворюється тоді, коли країни-учасниці усувають будь-які обмеження на взаємну торгівлю, а також вводять спільну систему тарифів і квот по відношенню до третіх країн. Таким чином, митний союз передбачає заміну декількох митних територій однією при повній ліквідації митних податків в межах митного союзу і створенні єдиного зовнішнього митного тарифу. Це є форма колективного протекціонізму.

Митний союз перетворюється у спільний ринок з усуненням будь-яких обмежень на переміщення товарів, послуг, а також виробничих факторів — капіталу і робочої сили. Експерти стверджують, що створення справді єдиного внутрішнього ринку вимагає гармонізації та уніфікації значної кількості законодавчих правил та норм у багатьох сферах діяльності.

Передумови переходу до спільного ринку створює митний союз, оскільки він ліквідує митні податки між державами-учасницями і розробляє єдину торговельну політику щодо третіх країн. Проте для створення спільного ринку лише цього недостатньо, оскільки потрібно вирішити ще декілька надзвичайно важливих завдань, а саме:

- розробити спільну політику розвитку окремих галузей і секторів економіки (вибір конкретної галузі чи сектора залежить від того, наскільки це важливо для майбутнього закріплення інтеграції. В Європейському Союзі при переході до спільного ринку пріоритетними сферами було визнано сільське господарство та транспорт);
- створити умови для вільного переміщення капіталу, робочої сили, послуг та інформації (що доповнить вільне переміщення товарів);
- сформувати спільні фонди сприяння соціальному та регіональному розвитку.

Ці економічні кроки обумовлюють необхідність проведення гармонізації та уніфікації національних законів, а тим самим потребують формування наднаціональних органів управління і контролю.

Побудова спільного ринку повинна завершитися створенням справді єдиного економічного, правового та інформаційного простору і дати імпульс для переходу до якісно нової сходинки економічної інтеграції — економічного союзу. Варто відразу відмітити, що теоретичних розробок щодо механізмів та інструментів економічного союзу небагато. Практично відсутній досвід для узагальнень та висновків.

Ознаками економічного союзу є:

- 1) ліквідація будь-яких торгівельних обмежень і проведення єдиної зовнішньоторговельної політики;
- 2) вільне переміщення товарів, послуг, капіталу та громадян;
- 3) жорстка координація (по суті — єдність) економічної, фінансової та соціальної політики.

Як відомо, у Західній Європі спільний ринок було побудовано на початку 1993 року. І відразу було поставлено завдання створення економічного і валютного союзу, причому, в стислі строки, до початку 1999 року.

Економічний і валютний союз — найвища сходинка економічної інтеграції — передбачає проведення єдиної валютної політики, введення єдиної валюти, створення нового інституту — Єдиного Центрального банку, який разом з Центральними банками країн-учасниць створить єдину систему Центральних банків країн, що входять до економічного і валютного союзу.

Варто підкреслити, що тоді, як зона вільної торгівлі, митний союз чи спільний ринок здебільшого виникають внаслідок ліквідації обмежень, то створення економічного союзу та економічного і валютного союзу потребує згоди всіх країн-членів на передачу економічного суверенітету до нових наднаціональних установ.

У світі існує багато інтеграційних об'єднань. Але, власне кажучи, на сьогоднішній день лише одна інтеграційна група країн реально пройшла чотири із зазначених етапів і досить тісно наблизилася до остаточного створення економічного і валютного союзу. Ця група країн зветься Європейським Союзом.

Що ж таке Європейський Союз? Що це за міжнародне угруповання? Якою є історія його створення та розвитку?

1.2. Основні етапи створення і розвитку Європейського Союзу

Європейцям потрібно було пережити дві світові війни, перш ніж вони задумалися над необхідністю об'єднання своїх країн на зовсім нових засадах. На той час у світі існувало дві супердержави: СРСР та США. Західна Європа побоювалась сили та величі Радянського Союзу і шукала шляхи протидії його військовій могутності. Саме тоді, у 1946 році Прем'єр-міністр Великобританії Вінстон Черчилль у своїй історичній промові в Цюриху (Швейцарія) заявив про необхідність створення «свого роду Сполучених Штатів Європи».

Влітку 1947 року почав діяти американський план Маршалла, метою якого було сприяння прискореному відродженню економіки Європи. Допомогу було запропоновано всім державам континенту, проте прийнята вона була лише тими країнами, які в подальшому стали називатися Західною Європою.

Для розподілу допомоги згідно з планом Маршалла у 1948 році було засновано Організацію Європейського Економічного Співробітництва (яку згодом було перейменовано в Організацію Економічного Співробітництва та розвитку), а в 1949 році було створено Раду Європи (це об'єднання 40 країн, що займається переважно питаннями освіти і культурного співробітництва. Не плутати з Європейською Радою — вищим органом, який визначає основні політичні орієнтири Європейського Союзу, див. п. 3). У 1948 р. почав діяти митний союз країн Бенілюксу, який об'єднав Бельгію, Нідерланди та Люксембург.

Країни об'єднувалися, інтеграція нарощувала темпи. Перші конкретні кроки на шляху до нового союзу було зроблено завдяки французам Жаку Моне та Роберту Шуману, яким належить ідея і план створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Це відбулося 9 травня 1950 року і відтоді ця дата відзначається як День Європи.

В основу створення ЄОВС було закладено ідею про передачу управління виробництвом вугілля та сталі єдиному наднаціональному органу, а метою стало переведення ключових галузей військової індустрії під міжнародний контроль (аби запобігти підготовці до нової світової війни). Договір про створення ЄОВС було підписано у Парижі 18 квітня 1951 р., а набрав він чинності 10 серпня 1952 р. Учасниками цього об'єднання стали шість країн — Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Німеччина та Італія.

Поступово шість країн-засновників ЄОВС продовжили активну діяльність у напрямі об'єднання своїх зусиль. Як результат, 25 березня 1957 року «шісткою» було підписано Римські договори про заснування:

- 1) Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС);
 - 2) Європейського Співтовариства з атомної енергії (Євратом).
- Римські договори вступили в дію з 1 січня 1958 року і засвідчили про існування трьох Європейських співтовариств, діяльність яких мала на меті:
- сприяти економічному зростанню та підвищенню життєвого рівня народів Європи;
 - запобігти війні, сприяти зміцненню миру і свободи;
 - створити «як ніколи тісний союз народів Європи».

Кожне з цих об'єднань мало свої органи управління і контролю, і на практиці виходило так, що в них «засідали» одні і ті ж люди. Так продовжувалось до тих пір, поки не було прийнято рішення про створення єдиних органів управління для всіх трьох об'єднань. Це відбулося у 1967 р. і саме тоді стали говорити про створення Єдиного Європейського Співтовариства (рис. 1.1). Це ні в якій мірі не означало, що відбулася ліквідація трьох раніше заснованих об'єднань (ЄОВС, ЄЕС, Євратом): відбулося лише злиття їх органів керування з метою спрощення схеми управління, зменшення витрат на управління і підвищення ефективності у вирішенні економічних завдань. Головною метою Співтовариства було створення єдиного економічного простору.

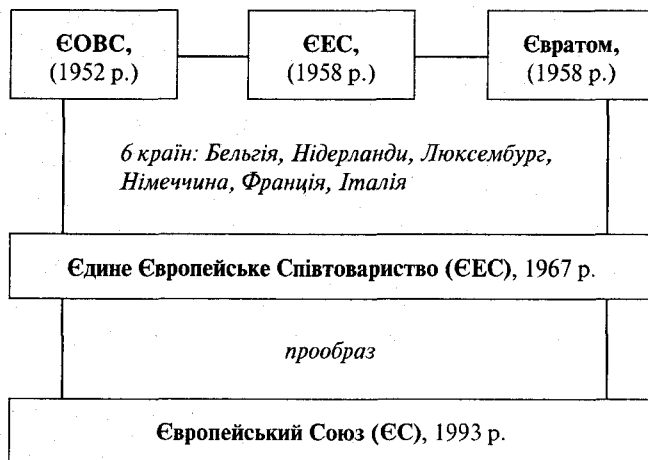

Рисунок 1.1. Етапи створення Європейського Союзу

Поставлене завдання вдалося успішно вирішити до початку 1993 року шляхом створення Внутрішнього (Спільного) ринку — простору без внутрішніх кордонів, у межах якого забезпечено чотири свободи (свобода пересування товарів, послуг, робочої сили і капіталу). Це стало великим досягненням для країн-членів Співтовариства, але на порядку денному виникла необхідність вирішення нових завдань, тепер вже політичних. У зв'язку з цим з назви Єдиного Європейського Співтовариства було вилучено слово «економічне» як підтвердження того, що віднині будуть вирішуватися не тільки завдання економіки. Це нововведення було закріплено в Маастрихтському Договорі, який було підписано в 1992 році у нідерландському місті Маастрихт. Договір набрав чинності 1 листопада 1993 року. Саме з цього дня європейські співтовариства стали офіційно називатися Європейським Союзом.

Зміна назви — зовсім не формальність: трансформація співтовариств у Союз передбачає, що в багатьох сферах країни-члени перейдуть від координації дій національних урядів до проведення спільної політики. Отже, у відповідності з цим Договором було окреслено дві нові сфери співробітництва: 1) єдина зовнішня політика і політика у галузі забезпечення безпеки; 2) правосуддя і тісна взаємодія у вирішенні внутрішніх питань. Крім того, цей Договір називають ще Договором про Європейський Союз, оскільки саме тоді виникло питання про створення інституціональної і правової рамки для діяльності держав-членів Співтовариства по вирішенню нового комплексу політичних і економічних завдань.

Іншими словами, Європейський Союз — це правова і інституціональна основа функціонування Європейського Співтовариства як об'єднання трьох відомих співтовариств (ЄОВС, ЄЕС, Євратом). Європейський Союз на відміну від Європейського Співтовариства не має права юридичної особи.

Для більш зрозумілого пояснення відмінностей між поняттями «Європейський Союз» і «Європейське Співтовариство» користуються схемою, котра наведена нижче і має вигляд своєрідного будинку (рис. 1.2).

Цей «будинок» складається з трьох стовпів: 1) сама більша колона (основа основ), котра може втримати весь дах — це Європейське Співтовариство, котре тримається на трьох договорах про створення, відповідно, ЄОВС, ЄЕС і Євратому; 2) друга колона символізує співробітництво країн-членів Співтовариства у сфері єдиної зовнішньої політики і політики безпеки; 3) третя колона — співробітництво у галузі правосуддя і вирішення внутрішніх питань. А дахом цього будинку виступає Європейський Союз — введення законів і регулюючих актів для впровадження в життя головних напрямів співробітництва.

Таким чином, незважаючи на широко розповсюджену думку про те, що введене з 1 листопада 1993 року поняття «Європейський Союз» цілком і повністю витіснило, змінивши собі назву, попереднє

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

поняття «Європейське Співтовариство», ця точка зору виявляється помилковою. На сьогоднішній день обидва ці терміни існують і кожний з них має конкретну сферу застосування.

Нагадаємо, що створене у 1967 році Єдине Європейське Співтовариство — прообраз Європейського Союзу, об'єднувало у своєму складі лише шість країн. У грудні 1969 року у Гаазі було прийнято рішення про розширення співтовариств та поглиблення інтеграції. Так, з 1 січня 1973 року до «шестірки» приєдналися Данія, Ірландія та Великобританія, в 1981 р. — Греція, в 1986 р. — Іспанія і Португалія, в 1995 р. — Австрія, Фінляндія і Швеція, Норвегія, яка також провела обговорення, вирішила не вступати до ЄС після того, як національний референдум в листопаді 1994 року відхилив її членство в ЄС.

З 1 травня 2004 року відбулося найбільше розширення ЄС за всю історію його існування. Саме тоді до ЄС приєдналися 10 країн — Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина, Кіпр, Мальта, Словенія, Латвія, Литва та Естонія. У січні 2007 року ЄС поповнився ще двома членами — Болгарією і Румунією.

Європейський Союз (1993 р.)

Єдина
зовнішня
політика
і політика
у галузі
безпеки

Європейське Співтовариство

Договори
про створення:
1) ЄОВС - 1952 р.
2) ЄЕС - 1957 р.
3) Євратом - 1957 р.

Співробітництво
у сфері
правосуддя
і внутрішньої
політики

Рисунок 1.2. Європейський Союз та Європейське Співтовариство: синоніми чи відмінність існує?

Таблиця 1.2. Етапи розширення Європейського Союзу

Роки	Кількість країн-членів	Країни, які приєдналися до Європейського Союзу
1952	6	Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Німеччина, Італія
1973	9	Великобританія, Данія, Ірландія
1981	10	Греція
1986	12	Іспанія, Португалія
1995	15	Австрія, Фінляндія, Швеція
2004	25	Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Словаччина, Словенія, Польща, Угорщина, Чехія
2007	27	Болгарія, Румунія

Отже, сьогодні Європейський Союз нараховує 27 країн із загальною чисельністю населення понад 400 млн. (табл. 1.2). Що ж стосується України, то вона як і Туреччина, офіційно заявивши про намір вступити до ЄС, веде з ним інтенсивні переговори з цього питання. Нині Україні ЄС пропонує статус свого сусіда. Наша держава добивається більших прав і повноважень у ЄС, погоджуючись наразі стати його асоційованим членом.

Основними цілями Європейського Союзу є:

- створення міцного союзу народів Європи;
- сприяння збалансованому та тривалому економічному прогресу завдяки ліквідації внутрішніх кордонів, посиленню економічної і соціальної взаємодії, створенню Економічного і Валютного Союзу (ЕВС) і запровадженню єдиної валюти;
- утвердження власної ідентичності в міжнародній сфері шляхом проведення спільної зовнішньої політики і політики в області безпеки, а в перспективі — і спільної оборонної політики;
- розвиток співробітництва в юридичній сфері;
- збереження та примноження загального добробуту.

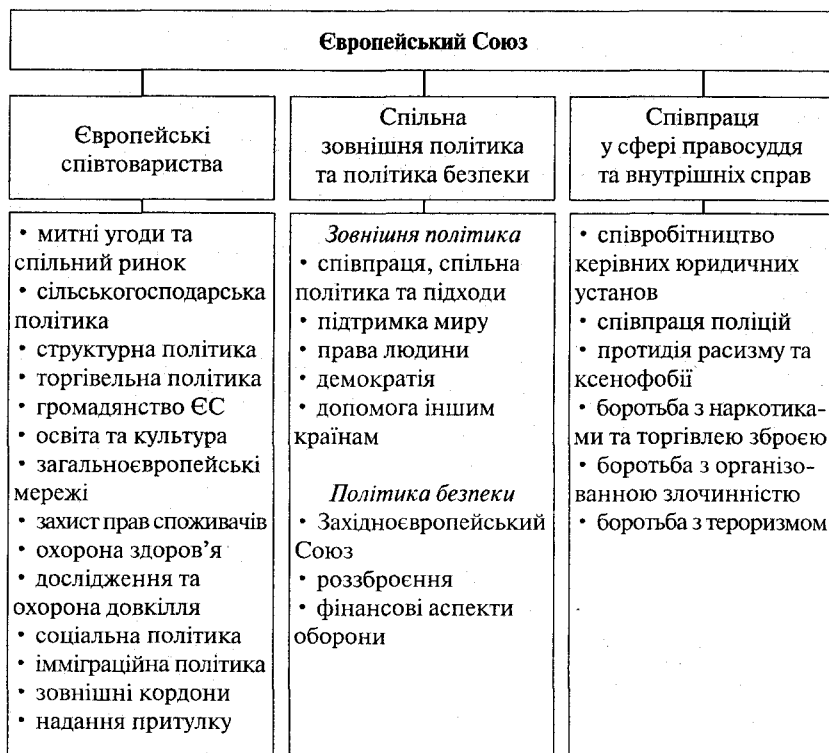

Рисунок 1.3. Структура Європейського Союзу

Відповідно до цих цілей структура ЄС буде мати такий вигляд (див. рис. 1.3.).

Офіційним прапором Європейського Союзу у 1986 році було визнано символ, що має коло з дванадцятьма зірками на блакитному фоні (власне, його запозичено із символу, що був прийнятий Радою Європи ще 8 грудня 1955 року). Згадаймо, що саме у 1986 році до складу Європейського Союзу входило 12 країн. Проте, не дивлячись на подальші «розширення», кількість зірок, що символізує довершеність та повноту, завжди залишатиметься незмінною.

Офіційний гімн Європейського Союзу було затверджено керівниками держав та урядів у 1985 році. Ним стала прелюдія «Ода до радості» до останньої частини Дев'ятої симфонії Л. Бетховена.

Економічна інтеграція налагоджується і Європейський Союз вже сьогодні є найбільшим торговельним блоком у світі. Але головною метою ЄС насамперед залишається політичний союз — вільне об'єднання націй заради збереження миру та процвітання, бажання зробити все можливе, аби не спровокувати загрозу внутрішнього розколу і відродження суперництва між державами.

1.3. Європейський валютний союз

Одним із найскладніших етапів західноєвропейської інтеграції є плавне завершення переходу від Спільного ринку (СР) через Економічний Союз (ЕС) до найвищого рівня інтеграції — Економічного і Валютного Союзу (ЕВС). За своєю структурою ЕВС — це двохрівнева система банків, до складу якої входить Європейський Центральний банк (ЄЦБ) та Центральні банки країн — членів. Очолює цю систему ЄЦБ»¹.

Чому виникла потреба і необхідність створення ЕВС?

Справа в тім, що в рамках лише Економічного Союзу (ЕС) залишаються відмінності в організації кредиту, розрахунків, курсової політики, а, відповідно, і пов'язані з цим валютні ризики, затримки платежів, відмінності в цінах, неспівставність податків, різнопланова валютна політика. Виникла необхідність кредитно-грошового регулювання в Європейському Союзі на «наднаціональному» рівні, основою якого була б єдина грошова одиниця — євро.

¹ Потрібно чітко розрізняти поняття «Європейська система Центральних банків» та «євро-система Центральних банків». До першої системи входять Центральний Європейський банк та Центральні банки всіх країн-членів ЄС. До «євро-системи Центральних банків» належать Центральний Європейський банк та Центральні банки 13 країн-членів зони євро.

Саме так було названо єдину валюту ЄС на сесії Європейської Ради в Мадриді у грудні 1995 року. (Варто, проте, пам'ятати, що ідея єдиної валюти зовсім не нова. Спершу план введення єдиної валюти висунув ще в 1971 році Прем'єр-міністр Люксембургу П. Вернер. Але ця ідея була похована могутнім шоковим впливом енергетичної кризи).

Від «наднаціоналізації» у грошово-кредитній сфері країни-члени ЄС отримали значні переваги, а саме:

- 1) на макроекономічному рівні єдина бюджетна дисципліна і уніфікація грошових ринків під «керівництвом» наднаціональних фінансових інститутів дає змогу успішніше боротися з інфляцією, знизити процентні ставки, а невдовзі — і зменшити податки, що сприятиме нарощуванню обсягів виробництва, зростанню зайнятості, стабілізації державних фінансів;
- 2) з політичної точки зору це дає змогу Західній Європі мати валюту, яка буде цілком зіставлятися з доларом та єною. Передбачалося, що євро буде набагато стійкіше протистояти їм, ніж тодішня громіздка «валютна змія». Окрім цього, євро увійшло в число міжнародних резервних валют і ЄС тепер зможе впливати на проведення реформи міжнародної валютної системи;
- 3) для господарських суб'єктів євро означає уніфікацію грошово-кредитного та валютного регулювання (в т.ч. і фондового) на всій території ЄС. Це сприяє скороченню накладних витрат по обслуговуванню фінансових операцій; зняттю в межах зони євро валютних ризиків; скороченню строків та здешевленню міжвалютних переказів і, як наслідок, суттєве зменшення потреби підприємств у обігових коштах. Очікується також, що запровадження євро відкриє шлях до уніфікації податкової системи, що значно полегшить бізнес;
- 4) громадяни ЄС очікували від євро:
 - відносного скорочення витрат, в т.ч. і при інвалютних платежах (підраховано, що коли німецький турист буде послідовно обмінювати суму в 1 тис. марок в інших країнах ЄС, то від неї

залишитися половина плюс купа дрібних монет різних країн, які не приймаються до обміну);

- суттєвого здешевлення приватних грошових переказів із країни в країну (а це дуже важливо, оскільки існує висока мобільність робочої сили);
- дешевшими стануть і розрахунки пластиковими картками, де поки що існує підвищена комісія за різновалютні платежі.

5) запровадження євро має вплив і на процеси розширення ЄС.

Дбаючи про надійність своєї валюти, країни-члени ЄС поставили жорсткі вимоги щодо фінансово-економічних показників країн, які бажають користуватися євро (1992 рік, м. Маастрихт, Нідерланди):

- дефіцит держбюджету не може перевищувати 3 відсотки від ВВП;
- сукупний держаний борг не повинен перевищувати 60 відсотків від ВВП;
- річна інфляція не може перевищувати середній рівень інфляції у трьох країнах ЄС із найнижчим рівнем інфляції (приблизно 3—3,5 відсотка) більш як на 1,5 відсотка;
- середнє номінальне значення довгострокових процентних ставок не повинно перевищувати 2 відсотки від середнього рівня цих ставок трьох країн з найбільш стабільними цінами (приблизно 9 відсотків);
- країни, що переходять на нову європейську валюту, мають на протязі не менше двох років дотримуватися встановлених меж коливань валютних курсів у існуючому механізмі європейських валютних систем (визначені межі коливань складають $\pm 2,25\%$).

Згідно із цими критеріями, які стали своєрідною перепусткою до зони євро, країни мали проводити стабілізацію державних фінансів. Європейською Комісією було запроваджено «систему попередження» за їх невиконання, а також передбачено штрафні санкції. Так, скажімо, якщо дефіцит державного бюджету перевищує 3 відсотки,

то країна-порушник у примусовому порядку перераховує безпосередньо до Європейської Комісії депозит у розмірі 0,2 % ВВП плюс 0,1 % ВВП за кожний процентний пункт бюджетного дефіциту понад 3 % (але в цілому не більше 0,5-0,6 % ВВП). Якщо надлишковий дефіцит зберігається більш, ніж впродовж 2 років, то тоді зазначений депозит утримується як штраф.

В цілому, просування до ЄВС було заплановано у вигляді трьох послідовних етапів: підготовчий (до 31 грудня 1993 року); організаційний (до 31 грудня 1998 року); та завершальний (до липня 2002 року), причому останній етап розбивається на три конкретні сходинки («А», «В», «С». Власне кажучи, перша сходинка «А» швидше відноситься до організаційного етапу).

У ході першого етапу було знято всі або майже всі обмеження щодо переміщення платежів і капіталів, завершено створення Спільного ринку, а країни розпочали стабілізацію своїх державних фінансів згідно із встановленими критеріями.

На другому етапі, який завершився наприкінці 1998 року, відбувалася розробка юридичної бази майбутньої Європейської Системи Центральних банків (ЄСЦБ), формувалася в цілому правова та інституційна база Союзу, а країни завершували програми по стабілізації державних фінансів. Саме на цьому етапі було створено Європейський Валютний Інститут (1994 р.), який згодом трансформовано у Європейський Центральний Банк (1998 р.). Жорстка координація економічної політики країн-членів ЄС була одним із головних питань порядку денного всіх засідань і сесій.

У березні 1998 року Європейською Комісією було визначено і оголошено склад учасників «зони євро». До неї ввійшло 11 країн — ті, які зуміли успішно провести стабілізацію державних фінансів у відповідності із встановленими критеріями і які виявили бажання приєднатися до Економічного і Валютного Союзу. Це — Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Німеччина, Італія, Ірландія, Іспанія, Португалія, Австрія та Фінляндія. За межами зони євро з тих чи інших причин опинилися Великобританія, Швеція, Данія та Греція.

Таблиця 1.3. Заключний етап створення Економічного і Валютного Союзу

Фази	Події
Фаза «А» (1998 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • приймається остаточне рішення щодо членства країн у ЕВС • затверджується Європейська система Центральних банків на чолі з Європейським Центральним банком (ЄЦБ) • ліквідується Європейський Валютний Інститут
Фаза «В» (1 січня 1999 р. – 1 січня 2002 р.) Введення євро у безготівковий обіг	<ul style="list-style-type: none"> • фіксуються курси валют країн-членів ЕВС по відношенню до нової валюти євро • початок здійснення валютної політики лише в євро • випуск державних цінних паперів у новій валюті євро • всі активи, пасиви і операції в ЕКЮ перераховуються в євро у співвідношенні 1:1 • вводиться подвійне маркування преїскурантів і всіх фінансових документів • друкуються банкноти та чеканяться монети в євро
Фаза «С» (1 січня 2002 р. – 1 липня 2002 р.) Введення євро у готівковий обіг	<ul style="list-style-type: none"> • всі види операцій і розрахунків здійснюються в євро • відбувається обмін та вилучення із обігу національних грошових знаків • наднаціональні інститути ЄС здійснюють свою діяльність у повному обсязі

З 1 січня 1999 року розпочався новий, завершальний етап створення ЕВС, який тривав до 2002 року. Основними завданнями цього етапу є початок функціонування Європейської Системи Центральних Банків, перехід до єдиної валюти євро та проведення єдиної валютної політики. Як уже зазначалося, останній (завершальний) етап розбивається на 3 конкретних сходинки. Суть завдань, які вирішуватимуться послідовно, на кожній із них, наведено у таблиці 1.3.

Таким чином, чітко згідно з планом, з 1 січня 1999 року на території 11 країн Західної Європи запроваджено нову європейську валюту євро. Він (після тривалих суперечок філологів та фінансистів було досягнуто домовленості про те, що євро — чоловічого роду) замінить відразу 11 інших європейських валют. Цим самим закладено початок створенню на території нашого континенту єдиної економічної системи, яка буде здатною на рівні конкурувати зі США та Японією.

Оскільки до введення в готівковий обіг євро ще лишалося три роки, то відбулася його фіксація у безготівкових розрахунках країн-учасниць нового грошового союзу: 31 грудня 1998 року у центрі ділової столиці Європи Франкфурті-на-Майні Рада Центрального Європейського банку прийняла безвідклично встановлені курси обміну між євро і національними валютами, які будуть використовуватися протягом всього перехідного періоду, тобто до 1 січня 2002 року. Перерахунки в євро було проведено з точністю до 6 знаків.

Ось вони:

- 13,7603 австрійського шилінгу
- 40,3399 бельгійського франку
- 1,95583 німецької марки
- 40,3399 люксембурзького франку 0,787564 ірландського фунту
- 166,386 іспанської песети
- 1936,27 італійської ліри
- 2,20371 нідерландського гульдену
- 200,482 португальського ескудо
- 5,95573 фінської марки
- 6,55957 французького франку

До речі, всупереч широко розповсюдженій думці, головною метою діяльності Центрального Європейського банку є цінова стабільність, а не підтримка курсу євро. Під ціновою стабільністю розуміють ситуацію, коли індекс споживчих цін в країнах-членах зони євро не перевищуватиме 2% на рік (небажаною є також і

дефляція). Євро отримав статус офіційної грошової одиниці ЄС, тоді як ЕКЮ було лише умовною одиницею для розрахунків.

З 1 січня 2002 року євро було введено у готівковій формі в обіг у 12 країнах ЄС — до 11 країн Європейської спільноти, які називалися вище, приєдналася Греція. А з 2007 року про перехід в розрахунках на євро заявила Словенія. Результати проведених референдумів у Великобританії, Данії і Швеції з питань переходу на єдину валюту не дали змоги цим країнам запровадити спільну грошову одиницю на території своїх країн. Що ж до нових держав-членів ЄС, то вони зможуть перейти до розрахунків у євро на території своїх країн лише після того, як виконають всі необхідні для цього умови, поставлені перед ними Європейською Комісією та Європейським Центральним Банком.

Результати функціонування євро на протязі перших п'яти років (2002-2007 рр.) у країнах ЄС дають підстави стверджувати, що вона може стати у XXI ст. провідною міжнародною валютою, яка і надалі позитивно впливатиме на розвиток Європейського Союзу.

Запитання для самоконтролю

1. *Назвіть основні етапи розвитку економічної інтеграції.*
2. *Для чого потрібна економічна інтеграція?*
3. *Визначте етапи формування Європейського Союзу.*
4. *Які інтеграційні об'єднання започаткували існування ЄС?*
5. *Скільки країн і які є членами Європейського Союзу?*
6. *Які зовнішні атрибути має Європейський Союз?*
7. *Коли введено в готівковий обіг євро на території ЄС?*
8. *Скільки країн і які є членами європейського валютного союзу?*
9. *Яка відмінність між Європейським Економічним Співтовариством та Європейським Союзом?*
10. *Назвіть основні етапи створення європейського валютного союзу.*

Ключові слова та основні терміни

- *план Маршалла*
- *зона вільної торгівлі*
- *митний союз*
- *спільний ринок*
- *економічний союз*
- *валютний союз*
- *Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС)*
- *Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ)*
- *Європейське Економічне Співтовариство (ЄЕС)*
- *Європейське Співтовариство з атомної енергії (Євроатом)*
- *Європейський Союз (ЄС)*
- *євро*
- *ЕКЮ*
- *Центральний Європейський банк*

Тема 2

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ

План

- 2.1. *Європейські інституції.*
- 2.2. *Процес ухвалення рішень у Європейському Союзі.*

У першій частині цієї теми ми проаналізуємо структуру та роль інституцій і органів Європейського Союзу. У другій частині ми розглянемо їхню взаємодію, результатом якої є формування й застосування європейського права. Слід мати на увазі, що роль інституцій при ухваленні рішень Спільноти є дуже великою, особливо в контексті формування тієї або іншої спільної політики.

2.1. Європейські інституції

Спільні політики, що є квінтесенцією багатонаціональної інтеграції, формуються внаслідок інтенсивних переговорів між учасниками процесу. Аби бути прийнятною для всіх сторін (держав-членів), концепція спільної політики має більшою чи меншою мірою задовольняти національні інтереси всіх сторін (або принаймні не суперечити їм), а отже, уряди всіх держав-членів мають брати участь у процесі ухвалення рішень. Водночас така участь може бути як безпосередньою, так і опосередкованою. Рішення щодо фундаментальних спільних політик, запровадження яких

вимагатиме ще більше поступитися національним суверенітетом, ухвалюють уряди держав-учасниць (на міжурядових конференціях), їх фіксують у договорах, що їх підписують уряди та ратифікують парламенти. Рішення щодо похідних спільних політик, себто таких, які потрібні для втілення визначених в угоді цілей, ухвалюють **спільні інституції**, створені згідно з визначеними у відповідному договорі процедурами.

Основними дійовими особами європейської інтеграції є головні органи Спільноти, які в договорах зветься «**інституціями**» та «**консультативними органами**». Їх ми розглянемо нижче в тому порядку, в якому вони беруть участь у процесі ухвалення рішень у Союзі: Європейська Рада, що встановлює цілі спільних політик; Європейська Комісія, яка вносить пропозиції щодо рішень, які слід ухвалити; Економічно-соціальний комітет та Комітет регіонів, котрі дають свої висновки щодо зазначених рішень; Європейський Парламент та Рада міністрів, що затверджують рішення; Суд та Рахункова палата, які контролюють законність цих рішень.

2.1.1. Європейська Рада

Європейська Рада складається з **глав держав ЄС** та президента Європейської Комісії. Її було створено в 1974 році, як головний політичний орган. Вона не є статутним органом ЄС, хоча і відіграє основну роль у проведенні його політики.

Європейська Рада є «архітектором» європейської конструкції. Вона надає Союзові необхідного імпульсу для розвитку, визначає для нього загальні політичні настанови та розв'язує найважливіші проблеми структурного характеру. Статус Європейської Ради (спочатку неформальний) визначено зараз у статті 4 ДЄС. Відповідно до цієї статті Європейська Рада збирається принаймні двічі на рік під керуванням глави чи уряду держави-члена, що головує. На практиці за кожного головування зазвичай скликають одне не-офіційне й одне офіційне засідання Європейської Ради, яка таким

чином систематично збирається чотири рази на рік. На цих засіданнях главам держав чи урядів і президентові Комісії допомагають міністри закордонних справ та один член Комісії.

Європейська Рада — це передусім **форум для вільного та неформального обміну думками** між лідерами держав-членів. Його рушійною силою є безпосередність і неформальність, які породжують у політичних лідерів Європи так званий *esprit de corps* [«кастовий дух»]. Оскільки Європейська Рада є місцем, де можуть укладатися комплексні домовленості і, отже, не має тієї громіздкості, яка деколи паралізує справи Ради міністрів, вона часто діє як апеляційний орган стосовно політично й економічно важливих справ, розв'язання яких гальмується на міністерському рівні.

Отож Рада розв'язала декілька питань, які загрожували солідарності та прогресу Спільноти. Крім того, ця інституція надала імпульсу новим спільним політикам й започаткувала колективну відповідальність лідерів європейської дипломатії стосовно основних європейських і світових проблем.

Слід відзначити, однак, що глави держав або урядів **не ухвалюють правових актів, які були б офіційно обов'язковими** для держав-членів. Дискусії, що точаться між ними, приводять до оприлюднення декларацій, які містять настанови та загальні директиви для майбутніх дій Спільноти. Ці декларації мають незаперечну політичну значущість, але не мають значущості юридичної. Вони надають спільним політикам необхідного для подальшого розвитку політичного імпульсу; однак самі спільні політики формуються подальшими положеннями, ухваленими згідно з визначеними в Договорах процедурами. Цілком іншою є ситуація у сфері спільної зовнішньої й безпекової політики, в якій Європейська Рада, крім встановлення спільних стратегій, може ухвалювати рішення щодо спільних дій чи позицій, які є політично, хоча й не юридично, зобов'язальними для держав-членів.

Таким чином, Європейська Рада — це найвищий орган управління та контролю у ЄС, але відповідальність за вирішення

питань і проблем, що виникають щоденно, покладено на п'ять установ, кожній з яких відводиться своя власна роль. Такими установами (інституціями) є:

- 1) Європейська Комісія;
- 2) Рада Міністрів ЄС;
- 3) Європарламент;
- 4) Європейський Суд.

2.1.2. Європейська Комісія

Європейська Комісія складалася з 20 членів, яких обирають терміном на п'ять років за згодою урядів держав-членів і які не можуть протягом цього періоду обіймати ніяких інших посад.

На Амстердамській конференції 1997 року було прийнято рішення, що після розширення ЄС у майбутньому до складу Комісії ввійде один представник від кожної країни-члена Спільноти. Глави держав та урядів кваліфікованою більшістю призначають президента Комісії; це призначення має ухвалити Європейський Парламент. Склад Комісії в цілому затверджується голосуванням Європейському Парламенті (стаття 214 ДЄС). Парламент вивчає програми й погляди кожного члена Комісії та може заперечити проти надання йому тих інших повноважень усередині Комісії, але не проти його призначення. Отже в разі заперечення Парламенту щодо певних членів Комісії президент має змогу надати їм інші повноваження або ж наражається на ризик відхилення Парламентом усього складу Комісії.

Заради загальних інтересів Спільноти члени Комісії мають бути цілковито незалежними в здійсненні своїх обов'язків; не повинні приймати настанов від жодного з урядів, а всі уряди мусять дотримуватись цього принципу та не намагатися вплинути на членів Комісії у виконанні ними своїх обов'язків (стаття 213 ДЄС). Ніцький договір обумовлює, що до складу Комісії мають увійти по одному представникові від кожної держави-члена, але кількість

членів Комісії Рада може змінити одностайно. Конституційний договір передбачає, що таке формування Комісії — один комісар від кожної держави — збережеться до 2014 року. Відтак кількість членів Комісії становитиме дві третини від кількості держав-членів. Комісарів обиратимуть за системою ротації держав-членів, передбаченою в Ніцькому договорі.

Комісія є рушійною силою в процесі розбудови Європи. Згідно з процедурою ухвалення рішень Спільноти, визначеною ДЄСп, тільки Комісія має право ініціативи щодо внесення пропозицій про ухвалення таких рішень. Жоден інший орган або окрема держава не можуть замінити Комісію в цій справі. Тільки вона може вносити поправки до своїх пропозицій, за єдиним винятком — коли Рада одностайно вирішує це зробити.

Спираючись на політичний імпульс, який надає Європейська Рада своїми деклараціями і, часто, Європейський Парламент своїми резолюціями, Комісії належить далі подати пропозиції Раді й Парламентові заради розвитку нових видів діяльності в рамках договорів. Слід зауважити, що декларації Європейської Ради та резолюції Парламенту часто з'являються завдяки доповідям знову ж таки Комісії. **Право на ініціативу**, що належить Комісії відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку спільних політик, а отже, й у прогресі багатонаціональної інтеграції. Всі спільні політики, всі законодавчі акти та всі програми Спільноти законодавчі органи ухвалили за ініціативи Комісії у формі пояснювальних звернень чи законодавчих пропозицій.

У своїх пропозиціях Комісія має в кожній політиці відзначити спільні інтереси; а також законні заходи чи дії, які вона пропонує; представники держав-членів можуть замінити її в цьому тільки за умови одностайності. Це означає, що навіть якщо тільки одна держава вважає, що поправка до пропозиції Комісії, підтримана більшістю, суперечить її інтересам, пропозицію не може ухвалити Рада кваліфікованою більшістю. Пропозицію має виправити сама Комісія, знайшовши компромісне рішення, яке ближче до спільного інтересу.

Звісно, якщо Комісія вирішить, що меншість перебільшує або ж затагує час, вона може внести правки відповідно до бажання більшості, яка може ухвалити їх. Однак у більшості випадків у процесі дискусій та переговорів у Раді Комісія неодноразово вносить зміни до своєї пропозиції, щоб спонукати до поступок щодо того чи іншого питання та, зрештою, досягти згоди. Водночас Комісія може як паралізувати процес ухвалення рішень Спільноти, так і прискорити його (що вона завжди й робить). З року в рік вона подає Раді близько 700 пропозицій.

Комісія є **охоронцем договорів** та правового доробку Спільноти (*acquis communautaire*). Одним з її головних завдань є забезпечення **належного** застосування державами-членами положень договорів та вторинного законодавства. Для цього їй надані права наглядача, які вона застосовує за власною ініціативою чи у відповідь на запит від уряду чи скаргу від окремих осіб. Якщо в результаті розслідування Комісія доходить висновку, що там чи там має місце **порушення законодавства Спільноти**, вона вимагає від держави-порушниці пояснень, що їх ця держава має надати протягом певного терміну. Якщо ця країна не задовольняє вимог або якщо її пояснення не переконують Комісію, остання подає аргументоване рішення, яке згадана держава-член має обов'язково виконати протягом визначеного часу. Інакше Комісія передає справу в Суд, який, у більшості випадків, санкціонує рішення Комісії, а потім вимагає, щоб «непокірна» держава-член дотримувалась правових норм Спільноти. Розбіжності в поглядах між державами-членами та Комісією є досить поширеним явищем, проте в неупередженості Комісії стосовно держав-членів ніколи не сумнівалися.

Комісія також є **виконавчим органом** Спільноти який відіграє **адміністративну роль**. Для досягнення визначених у договорах цілей (ефективного функціонування єдиного ринку, контролю за дотриманням правил конкуренції, постачання ядерного палива тощо) вони надають Комісії досить різнобічні повноваження. Вони постійно розширюються, оскільки Рада надає до них повнова-

ження, потрібні для імплементації тієї чи іншої спільної політики. Саме Комісія імплементує рішення законодавчих органів (Ради та Парламенту) й управляє бюджетом Спільноти та, зокрема, різними фондами Спільноти, як-от: позиками ЄСВС, Європейським фондом керівництва сільським господарствам та гарантій, Європейським фондом регіонального розвитку, Європейським соціальним фондом, Європейським фондом розвитку, програмами з наукового та технічного розвитку. Ці виконавчі рішення Комісія зазвичай формулює у відповідних документах (регламентах, директивах чи рішеннях).

Нарешті, Комісія відіграє **представницьку функцію**. Вона забезпечує представництво Європейського Союзу в третіх країнах і багатьох міжнародних організаціях. Діючи під імені Спільноти відповідно до інструкцій Ради, Комісія веде перемовини щодо тарифних угод (наприклад, у рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), а нині — у рамках Світової організації торгівлі, торговельних угод з третіми країнами, угод про асоціацію і навіть угод про вступ нових держав до Європейського Союзу.

2.1.3. Економічно-соціальний комітет

Економічно-соціальний комітет (ЕСК) є офіційним органом, який дозволяє інституціям Спільноти оцінювати та враховувати в концепцію тієї чи іншої спільної політики **інтереси різних економічних і соціальних груп**. Його склад формується на пропозицію урядів держав-членів (Італія, Німеччина, Сполучене Королівство та Франція — по 24 члени; Іспанія та Польща — по 21; Австрія, Бельгія, Греція, Нідерланди, Португалія, Угорщина, Чехія та Швеція — по 12; Данія, Ірландія, Литва, Словаччина та Фінляндія — по 9; Естонія, Латвія та Словенія — по 7; Кіпр та Люксембург — по 6; Мальта — 5). Ухвалює його Рада після консультацій з Комісією. 317 його членів мають забезпечувати широке представництво різних економічних і соціальних категорій; вони добровільно поділені

на три групи: група роботодавців (відома як «Група I»), яка складається з представників промисловості, банків і фінансових інституцій, федерацій транспортних операторів тощо; група робітників (відома як «Група II»), яка переважно складається з представників профспілкових організацій, та група різних інтересів (відома як «Група III»), куди входять представники сільського господарства, ремісництва, малого і середнього бізнесу, асоціацій споживачів та організацій, що представляють інші інтереси (як, наприклад, організації з питань сім'ї або довкілля).

У певних сферах, визначених у ДЄСп, Рада чи Комісія **мусять консультиватися** з Комітетом. Щодо решти сфер, то Рада чи Комісія можуть консультиватися з ним скрізь, де й коли вважають за доцільне. Мало того, ЕСК може за власною ініціативою оприлюднити свої **висновки** з того чи іншого питання, коли вважає такі дії доцільними (стаття 262 ДЄСп). Висновки комітету, зроблені за власної ініціативи або на вимогу Комісії чи Ради, не є обов'язковими для інституцій. Однак комітет відіграє роль форуму, на якому офіційно оприлюднюються думки різних соціально-професійних категорій (а не національні аргументи). Ці висновки відбивають стурбованість економічних і соціальних груп з тих чи інших питань і є цінними індикаторами розходження інтересів і можливостей досягнення згоди на рівні Спільноти. Мало того, ЕСК залучає до підготовки законодавства Спільноти економічних операторів, які, врешті-решт, найбільше стурбовані практичними ефектами тієї чи іншої спільної політики в економічній сфері. Тому Комісія часто корегує свої пропозиції, для того, щоб врахувати офіційні позиції зацікавлених груп Спільноти. Таким чином комітет впливає на рішення та робить свій внесок у формування спільних політик.

2.1.4. Комітет регіонів

Договір про заснування Європейської Спільноти офіційно визнав регіональне розмаїття і роль, яку відіграють регіони в процесі

врядування Спільнотою, заснувавши Комітет регіонів, що складається з **представників регіональних і місцевих органів** (стаття 263 ДЄСп). 317 членів Комітету та стільки ж дублерів (національні квоти такі ж, як і в Економічно-соціальному Комітеті) на чотирирічний термін Рада призначає **одностайним рішенням**.

Із комітетом регіонів мають консультиватися Рада чи Комісія в питаннях, які стосуються настанов щодо працевлаштування, законодавства й соціальних справ, доквілля, освіти, професійного навчання, культури, охорони здоров'я, європейських мереж і структурних фондів. Водночас Рада й Комісія можуть **консультиватися** з Комітетом в усіх інших питаннях, коли це доцільно, зокрема в тих, що стосуються транскордонної співпраці. Своєю чергою, Комітет також може **за власною ініціативою оприлюднювати свої висновки**, коли вважає, що питання зачіпає інтереси того чи іншого регіону (стаття 265 ДЄСп).

Отже, комітет регіонів залучає регіональні й місцеві органи влади в процес ухвалення рішень та обстоює їхні інтереси щодо всіх спільних політик, які мають до них який-небудь стосунок.

2.1.5. Європейський Парламент

Парламент ЄС є його єдиною інституцією, яка має повну демократичну легітимність, тобто обирається шляхом прямих і загальних виборів. Кількість членів Європейського Парламенту постійно зростала через поступове розширення Спільноти/Союзу. Після розширення 2004 року **кількість місць збільшено до 732**, і вони розподілені так:

- 99 місць у Німеччині;
- по 78 — в Італії, Сполученого Королівства та Франції,
- 54 — в Іспанії та Польщі;
- 27 — у Нідерландів;
- по 24 — у Бельгії, Греції, Португалії, Угорщини й Чехії;
- 19 — у Швеції;

- 18 — в Австрії;
- по 14 — у Данії, Словаччини та Фінляндії;
- по 13 — в Ірландії та Литви;
- 9 — у Латвії;
- 7 — у Словенії;
- по 6 — у Кіпру, Естонії та Люксембургу;
- 5 — у Мальти.

У зв'язку зі вступом Болгарії і Румунії до Спільноти у 2007 році кількість місць у Європарламенті знову буде збільшено.

Ніцький договір зміцнив роль Парламенту за кількома напрямками. Розширено сферу застосування процедури спільного ухвалювання рішень, отож Парламент може, так само, як і інші інституції, звертатися до Суду ЄС із запитом щодо відповідності до права Спільноти.

Завдяки тому, що членів Європейського Парламенту безпосередньо обирають громадяни Союзу, він (Парламент) є єдиним справжнім багатонаціональним законодавчим органом у світі та відіграє дедалі більшу роль у процесі європейської інтеграції. Справді, попри те, що згідно з вихідними договорами Парламент був суто дорадчим органом, його роль поступово зростала через поширення політичного впливу. Нині **Парламент виконує чотири функції**: законодавчу, політичну, наглядову та бюджетну.

Перше завдання Європейського Парламенту, згідно з договорами, що їх заснували вихідні Спільноти, тобто **консультування** (коли Парламент дає свої висновки на пропозиції Комісії), було доповнене Єдиним актом 1987 року, який запровадив процедуру співпраці з Радою в багатьох рішеннях Спільноти. **Законодавчу функцію** Парламенту було істотно посилено Амстердамським договором. У статті 192 ДЄСп, зокрема, зазначено, що Європейський Парламент братиме участь у законодавчому процесі Спільноти, використовуючи власні повноваження згідно з процедурами, визначеними в статтях 251 та 252 (спільне ухвалення рішень та співпраця). Мало того, Парламент має право давати чи не

давати свою згоду щодо укладання певних міжнародних угод, щодо вступу нових членів, а також щодо структурних фондів та Фонду гуртування. Погоджувальну процедуру можна розглядати як повноваження Парламенту долучатися до ухвалення рішень у визначенні, імплементації й моніторингу зовнішньої політики Спільноти. Хоча повноваження Європейського Парламенту не збігаються з повноваженням національних парламентів, його законотворча роль зростає з кожною новою редакцією договорів. Поза тим, треба сказати, що національні парламенти рідко використовують свої законодавчі повноваження повною мірою, оскільки залежать від волі партій, що підтримують уряди, які подають до них проекти законодавчих актів. У Європейського Парламенту таких обмежень немає.

Політична функція Парламенту також дуже важлива, оскільки він представляє 375 мільйонів громадян і є головним європейським форумом. Парламент, по суті, є основним підрядником європейського будівництва. Він закликає інших головних учасників, тобто Комісію й Раду, розвивати або змінювати наявні спільні політики чи ініціювати нові. Насправді, згідно з договорами, він має право вимагати від Комісії подання будь-яких слушних пропозицій у справах, щодо яких він вважає за потрібне ухвалення того чи того акту Спільноти (стаття 192 ДЄСп). Крім Комісії, Європейському Парламентові звітує і Європейська Рада (щодо кожного свого засідання, а також щорічно — стосовно досягнутого Союзом поступу).

Наглядову функцію Парламент здійснює передусім стосовно Комісії. Згідно з положеннями договорів, Комісія відповідальна тільки перед Парламентом, що унезалежнює її від волі національних урядів — всіх чи кількох із них. Комісія має звітувати Європейському Парламентові, захищати свої позиції перед парламентськими комісіями і на пленарних засіданнях, а також щорічно подавати до нього «Загальний звіт про діяльність Європейського Союзу». Кандидатуру Голови Комісії, а також склад Комісії в цілому

має схвалити Парламент. Аби узгодити строки роботи обох інституцій, термін повноважень Комісії також збільшено до п'яти років (стаття 214 ДЕСп). Мало того, Європейський Парламент може висунути (більшістю в дві третини голосів) проти Комісії вотум недовіри і, отже, примусити її всім складом піти у відставку, як він погрожував зробити в березні 1999 року.

Кожен член Парламенту може поцікавитися сутністю або підставами будь-яких дій Комісії та вимагати відповіді, звернувшись до неї з усно чи письмово викладеними запитаннями. Щороку Парламент ставить приблизно три тисячі запитань, дев'ять десятих з них — Комісії, решту — Раді. Ці запитання дозволяють Парламентові не тільки стежити за будь-якими новаціями в тій чи тій політиці Спільноти, а й часто ініціювати ці новації. Європейський Парламент також здійснює моніторинг діяльності Європейської Ради, завдяки чому отримує звіти про її дії, позиції та рішення, ухвалені на кожному з її засідань.

Європейський Парламент призначає **омбудсмана**, уповноваженого розглядати скарги від усіх громадян Союзу, фізичних чи юридичних осіб, які мешкають у державі-члені чи ведуть у ній свої справи. Скарги стосуються поганого управління з боку інституцій чи органів Спільноти, за винятком Суду та Суду першої інстанції (якщо вони діють у рамках своїх повноважень) У разі, коли омбудсман встановлює факт порушення в діяльності інституцій ЄС, він надсилає запит до відповідної інституції, яка протягом трьох місяців має надати омбудсманові своє бачення справи (ст. 195 ДЕСп). Європейський Парламент має право на формування Спеціального тимчасового комітету для проведення розслідування зі спірних питань або прикладів поганого управління в процесі імплементації права Спільноти (ст. 193 ДЕСп). Такі процедури можуть сприяти зближенню європейських інституцій з громадянами.

Розглянемо тепер **бюджетні функції** Парламенту. Парламент дає свою згоду щодо всіх важливих рішень, які стосуються витрат, що їх має нести бюджет Спільноти. Саме Парламент у завершальній

стадії узгоджувальної процедури, що розподіляє процес ухвалення бюджету між Парламентом і Радою, приймає чи відхиляє бюджет, запропонований Комісією. У такий спосіб Парламент здійснює демократичний контроль над ресурсами Спільноти. Він також здійснює нагляд за витратами Спільноти, бо має повноваження звільняти Комісію від управління бюджетом Спільноти (ст. 272 і 276 ДЄСп). Такі повноваження Європейського Парламенту в бюджетній сфері подібні до повноважень національних парламентів, які хоч і мають за конституціями своїх країн ширші повноваження, однак часто менш рішуче ними користуються, з огляду на залежність більшості членів національних парламентів від владної партії чи владної коаліції.

2.1.6. Рада Міністрів ЄС

Рада Європейського Союзу, яка складається з міністрів держав-членів і зазвичай зветься Радою міністрів або просто Радою, є **головним органом** у структурі процесу ухвалення рішень, що функціонує в Союзі. Власноруч (у кількох питаннях) чи спільно з Європейським Парламентом (нині ця практика поширюється на дедалі більшу кількість сфер) Європейська Рада ухвалює акти вторинного законодавства, спираючись на пропозиції Комісії. На практиці важливі рішення ухвалюють або **одностайно**, незалежно від розміру країни, і кожна країна має змогу заблокувати інтеграційний процес, або кваліфікованою більшістю, зокрема щодо питань, що розглядаються за участі Європейського Парламенту в процесі ухвалення рішень.

Термін «Рада» є доволі абстрактним, оскільки фактично існує 16 **спеціалізованих рад**: рада з загальних питань, сільського господарства, економіки й фінансів, соціальної й трудової політики тощо. До складу кожної спеціалізованої ради входять відповідні профільні міністри, і вона має **власний розклад нарад**. Окремі ради проводять щомісячні наради, як, наприклад, спеціалізовані ради із

загальних питань, зовнішньої політики та сільського господарства тощо. Інші ради збираються на зустрічі три чи чотири рази на рік, зокрема такі, як ради з економіки й фінансів, соціальної політики, з питань транспорту та з питань бюджету. Решта рад збираються на спільні наради в робочому порядку. Це стосується рад із промисловості, енергетики, регіонального розвитку та рибальства. В окремих випадках дві або три ради проводять спільні наради. Хоча пропозиції Комісії обговорюють у перебігу спеціалізованих рад, погоджені всіма державами-членами рішення можуть ухвалювати без обговорення («пункт А» порядку денного) в рамках будь-якої спеціалізованої ради. Це зазвичай застосовується в раді із загальних питань, що до неї входять міністри закордонних справ держав-членів. Останні є головними представниками держав-членів у Раді.

Головування в Раді змінюється щопівроку за принципом абетки. Отже, власне Раду та її засідання очолює міністр закордонних справ країни, що головує в ЄС. Перевагою ротаційного принципу головування є надання можливості кожній країні якнайефективніше реалізовувати спільні політики на основі пропозицій Комісії, у такий спосіб стимулюючи конкуренцію серед держав-членів у досягненні цілей європейської інтеграції. Ефективність головування фактично визначається кількістю започаткованих у цей час спільних політик.

Важливу роль у підготуванні обговорень Ради відіграє **Комітет постійних представників (COREPER — КОРЕПЕР)**, що відповідає за налагодження повсякденної роботи Ради й виконує функції, котрі визначила для нього сама Рада (ст. 207 ДЄСп). Фактично в разі представлення Комісією пропозиції, доповіді або меморандуму Рада доручає їх розгляд або Комітетові постійних представників, або Спеціальному комітетові з питань сільського господарства (СКСГ), якщо справа стосується сільськогосподарських питань. Ключовим у роботі КОРЕПЕРу є координування діяльності на технічному та політичному рівнях, що здійснюється за допомогою робочих груп національних держслужбовців, які розглядають кож-

не питання і подають відповідні звіти. Власне КОРЕПЕР поділяється на дві частини: КОРЕПЕР 1 складається із заступників постійних представників і займається загалом технічними питаннями, КОРЕПЕР 2 складається власне з послів і займається передусім політичними питаннями. Генеральний секретаріат Ради сприяє КОРЕПЕРу й відповідним робочим групам у виконанні покладених на них завдань, Європейська Комісія бере участь у всіх нарадах для роз'яснення своєї позиції. Розглянувши те чи інше питання КОРЕПЕР або подає звіт до Ради, в такий спосіб готуючи ґрунт для обговорення, акцентуючи особливу увагу на політичних аспектах, що заслуговують на особливу увагу, або в разі одностайної згоди між постійними представниками та представниками Комісії КОРЕПЕР рекомендує ухвалити підготовлений текст «як пункт А», тобто такий, що схвалюється без обговорення. В обох випадках робота Ради здійснюється за сприяння КОРЕПЕРу.

2.1.7. Європейський Суд

Суд **Європейських Спільнот (ЄСп)**, або, як його частіше називають, **Європейський Суд**, засідає в Люксембурзі. Кількість суддів відповідає кількості країн-членів Європейського Союзу, ця кількість має бути непарною (наразі п'ятнадцять суддів); окрім того, до Суду входять дев'ять генеральних адвокатів. Функціями останніх є ґрунтовне дослідження окремих питань і публічне представлення Судові неупереджених висновків. Як суддів, так і адвокатів призначають на шестирічний термін за взаємної згоди держав-членів. До компетенції **Суду першої інстанції (СП)** Європейських Спільнот належить розгляд всіх заяв, поданих юридичними та фізичними особами, а також справи у сфері сільського господарства, рибальства, європейських структурних фондів (регіональних, соціальних), транспорту та державної допомоги підприємствам. Рішення Суду першої інстанції можуть бути оскаржені відповідно до положень європейського права в Європейському Суді (ст. 225 ДЄСп).

Головним завданням Європейського Суду є **гарантування дотримання права** в тлумаченні та застосуванні положень договорів, правових актів і відповідних рішень Ради, Парламенту або Комісії ЄС (ст. 220—245 ДЕСп). У Спільноті держав тлумачення та застосування спільних правил можуть відрізнятись в кожній окремій країні за умов контролю за їх дотриманням з боку національних судів. А тому право Спільноти держави члени не застосовують однаковою мірою.

Діючи як **верховний суд** Спільнот, Європейський Суд не лише подає всеохопне тлумачення права Спільнот, він також гарантує, що всі держави-члени ЄС і їхні громадяни його дотримуються. Окрім поширеної тенденції тлумачення державами-членами права Спільнот у своїх інтересах, право Спільноти є новим типом права і, як правило, ще не добре відомим. Національні судді діють як судді першої інстанції правил і поведінки, що стосуються права Спільноти. Вони мають звертатися до Європейського Суду із запитом **надати попередні висновки** щодо тлумачення чи оцінювання тих чи інших положень законодавства Спільноти. Зазвичай розгляд таких запитів про попередні висновки не обов'язковий. Однак у випадках, коли заходи національного судового захисту вичерпані, тобто суд, який мав застосувати право Спільноти, є останньою інстанцією, розгляд запиту вважається обов'язковим. Застосовуючи механізм попередніх висновків, Європейський Суд відіграє роль юридичної ради, рішення якої є обов'язковими для виконання зацікавленими сторонами. Національні суди часто вдаються до таких запитів надання попередніх висновків, що й заохочує їхню співпрацю з Європейським Судом.

Суперечки, що підпадають під необмежену юрисдикцію Суду, складаються, зокрема, зі справ, пов'язаних із недотриманням норм права Спільноти чи з тлумачення правил конкуренції, що їх передбачає Спільнота. За апеляцією фірм або підприємств, що зазнали на собі санкцій Комісії, Суд дає свою оцінку рішенням Комісії та відповідності накладеного нею покарання. Суд також розглядає справи, які піддають сумніву громадську відповідальність

Спільноти через шкоду, завдану однією з інституцій або її персоналом під час виконання їхніх обов'язків.

Рішення **Європейського Суду**, відображують **життєздатність права Спільноти**. Вони надають сили праву ЄС і надають йому необхідної ваги в стосунках з урядами, національними судовими органами, парламентами й громадянами. Рішення й тлумачення Європейського Суду сприяють формуванню справжнього європейського права, якого дотримуються всі європейські інституції, держави-члени, національні суди та кожен громадянин. Органи, залучені до процесу ухвалення рішень, часто вносять поправки до окремих двозначних положень європейського права, аби наблизитися до прецедентного права Європейського Суду. У такий спосіб Суд відіграє важливу роль у процесі європейської інтеграції.

2.1.8. Європейська рахункова палата

Другий **бюджетний договір** передбачає заснування Європейської рахункової палати як органу, що здійснює зовнішній нагляд за виконанням бюджету Спільноти. Кількість її членів визначається кількістю держав-членів Спільноти. Їх призначають одноставним рішенням Ради ЄС після консультацій з Європейським Парламентом. В Амстердамському договорі положення щодо Європейської рахункової палати перенесено з частини стосовно фінансових положень до інституційних (ст. 246-248 ДЄСп), а це означає зростання її ролі. Декларація, що додається до Договору про Європейський Союз, закликає інші інституції Спільноти спільно з Європейською рахунковою палатою розглянути всі можливі шляхи посилення ефективності її функціонування. Таке посилення ваги Європейської рахункової палати свідчить про прагнення європейських інституцій та урядів держав-членів розширити й удосконалити фінансовий контроль. Фактично це відбувається через зростання бюджету Спільноти, що є результатом розвитку різноманітних спільних політик Спільноти.

Європейська рахункова палата **наглядає за рахунками** всіх адміністративних витрат і прибутків Спільноти й усіх створених Спільнотою органів, таких як Європейський центр професійного навчання та Європейський фонд у справах поліпшення умов життя та праці. Палата перевіряє законність отриманих прибутків і витрат, а також стежить за фінансовим менеджментом бюджету Спільноти, особливо з боку Комісії.

Європейська рахункова палата може також призначити перевірку з особливих питань і представити рішення на прохання будь-якої європейської інституції. Палата також уповноважена здійснювати **розслідування** щодо діяльності держави-члена, яку вона провадить від імені Європейського Союзу, зокрема щодо стягнення митних зборів або управління асигнуваннями Європейського фонду керівництва сільським господарством і гарантій. Спеціальні доповіді Європейської рахункової палати вважаються цінним внеском у ході парламентських дебатів стосовно опрацювання рекомендацій Комісії в процесі виконання бюджету.

2.2. Процес ухвалення рішень у Європейському Союзі

Ми вже мали змогу переконатися, що основоположні договори Спільнот визначають цілі, яких треба досягти, містять процедури, яких слід дотримуватись, окреслюють часові рамки досягнення цілей і встановлюють інституційну структуру, що закладає основи унікальної законодавчої системи й процесу ухвалення рішень у рамках Спільнот. **Процес ухвалення рішень** Спільноти насправді є унікальною комбінацією технократичних пропозицій Комісії, розроблених за активної участі експертів з усіх держав-членів, та політичних рішень Ради, що представляє уряди держав-членів, як правило, спільно з Європейським Парламентом, який репрезентує народи Союзу. Висловлювання на кшталт «рішення, ухвалені технократами Брюсселя» (маючи на увазі Комісію)

є вкрай помилковими. Насправді технократи лише подають рекомендації Спільноті щодо потреби відповідного рішення, однак рішення ухвалюють саме політичні інституції, що представляють демократично обрані уряди (Рада міністрів) і громадян держав-членів (Європейський Парламент).

Спільні політики є результатом **інтенсивного переговорного процесу** між головними учасниками багатонаціональної інтеграційної мережі. Частіше спільні політики не здатні задовольнити національні інтереси всіх держав-членів, в такому разі переговорний процес зосереджується між ключовими учасниками задля пошуку компромісу, прийняттого для якомога більшої кількості держав-членів. Як ми вже зазначали, **ініціатива ухвалення рішення в рамках Спільноти** належить Комісії. Вона готує всі пропозиції для регламентів, директив і рішень Ради. Зокрема, Комісія відіграє політичну роль, обираючи та готуючи засади розбудови Спільноти, водночас вона відігріє й технократичну роль, оскільки її пропозиції ґрунтуються на науково-технічних засадах. Мало того, Європейська Комісія відповідає за визначення в пропозиціях спільних інтересів чи інтересу Спільноти. Аби бути певною, що її пропозиція дістане схвалення, Комісія має враховувати часто розбіжні інтереси держав-членів і прагнути знайти та узгодити спільний інтерес. Якщо Комісії не вдається сформулювати спільний інтерес чи якщо вона відмовляється вносити поправки до своєї пропозиції, беручи до уваги позиції інших інституцій Спільноти, тоді всі держави-члени, за повної згоди всередині Ради, мають знайти інше визначення спільного інтересу, що скеровуватиме ту чи іншу спільну політику (ст. 250 ДЕСп). Такі випадки, однак, трапляються дуже рідко.

Після ухвалення Комісією, залежно від конкретної процедури, що ми їх розглядатимемо нижче, пропозицію передають на розгляд або в Європейський Парламент і Раду, аби ті винесли свої рішення, або на розгляд Парламентові, що надає свої висновки, та Раді, що виносить своє рішення, та, що трапляється дуже часто, на розгляд Соціально-економічному комітетові чи Комітетові

регіонів, які надають свої висновки. **Детальні обговорення** пропозиції Комісії започатковуються в рамках робочих груп відповідних експертів держав-членів, які готують рішення Ради стосовно пропозиції, а також у рамках профільних парламентських комітетів, експертних груп Соціально-економічного комітету та Комітету регіонів. Групи інтересів на національному та наддержавному рівнях залучаються до підготовчої роботи й лобіюють технічних і політичних експертів, а в разі особливого значення питання — і громадську думку. Унаслідок взаємодії цих учасників, які представляють всі держави-члени і всі зацікавлені кола, формулювання спільного інтересу, що його містить пропозиція Комісії, дістає схвалення чи зміни. Текст ухвалює Рада, власноруч чи спільно з Європейським Парламентом (в рамках процедури спільного ухвалення рішень) з урахуванням всіх національних, професійних та інших інтересів, які пролунали на різних етапах тривалого підготовчого процесу.

Безперечно, спільний інтерес Спільноти має не суперечити «ключовим інтересам» будь-якої держави-члена, однак визначення такого інтересу є неминуче суб'єктивним. Кожна держава-член має природну тенденцію до перебільшення своїх власних проблем, на протигагу проблемам інших країн. Іншими словами, часто процес ухвалення рішення в рамках Спільноти потрапляє у безвихідь, і варто наголосити, що спільні посередницькі зусилля Комісії та Голови Ради спрямовані на уникнення таких ситуацій. З іншого боку, країни, що формують більшість, мають бути готовими до певних поступок, аби залучити держави, що опинилися в меншості. Водночас держави-члени, які мають крайні або ізольовані погляди, повинні усвідомлювати, що загальні переваги від спільного рішення важливіші за окремі інтереси. Навіть за умови переважального обстоювання інтересів своїх національних урядів члени Ради, однак, мають поважати цілі й потреби Європейського Союзу як єдиного цілого. Саме в цьому й полягає відмінність Ради від міждержавної конференції.

Посилюється залучення Європейського Парламенту до процесу ухвалення рішень Спільноти через дві нові процедури: процедуру спільного ухвалення рішення та процедуру співпраці з Радою міністрів. Стаття 251 ДЄСп окреслює процедуру **спільного ухвалення рішень** Ради та Європейського Парламенту. Положеннями Амстердамського договору сфери застосування цієї процедури значно розширені й наразі охоплюють практично всі сфери діяльності, зокрема й політику щодо працевлаштування та соціальну політику, а також сфери, передбачені попередніми положеннями договору, як внутрішній ринок, право на здійснення підприємницької діяльності, право надавати послуги і політику в сфері довкілля.

У рамках процедури спільного ухвалення рішень Рада кваліфікованою більшістю приймає «спільні позиції», які Парламент може підтримати, відкинути або доповнити. У випадках, коли Рада не погоджується з доповненнями та поправками Парламенту, формується **узгоджувальний комітет** з рівної кількості представників обох інституцій, що має дійти згоди в їхніх позиціях. Інколи, якщо компромісного рішення не знайдено, Парламент відкидає проект рішення абсолютною більшістю висловлених голосів. Отже, Парламент має вирішальне слово в цій законодавчій процедурі. Регламенти, директиви та рішення, ухвалені відповідно до положень статті 251 ДЄСп, підписують і Голова Європейського Парламенту, і Голова Ради. Дотепер процедура спільного ухвалення рішень спрацьовувала добре. Рішення переважно ухвалюють швидко завдяки злагодженим робочим відносинам між інституціями, що їх регулює міжінституційна домовленість «Про правила процедури функціонування узгоджувального комітету» від 21 жовтня 1993 року.

Стаття 252 ДЄСп визначає **процедуру співпраці**, за якою Парламент залучається до законодавчого процесу: ця стаття запроваджує два читання в Парламенті й надає йому право вносити поправки до спільної позиції Ради. В цій процедурі Європейській Комісії належить роль арбітра, оскільки вона може затвердити

окремі або всі поправки та доповнення Парламенту до своєї пропозиції, яка вже містить поправки Ради. Однак Рада виносить остаточне рішення і може, діючи одностайно, відкинути поправлену пропозицію Комісії. Дія такої процедури наразі обмежена кількома питаннями.

Відповідно до положень договорів, рішення Ради ухвалюють або одностайно, і в цьому разі держава-член має право вето, або **кваліфікованою більшістю**. Положення Амстердамського договору істотно розширюють перелік питань, ухвалюваних кваліфікованою більшістю. Кваліфікована більшість вираховується на основі голосів, визначених кожній державі-члену відповідно до статті 205 ДЄСп. Починаючи від 1 листопада 2004 року загальна кількість голосів Ради становить 321, і вони розподілені між двадцятьма п'ятьма міністрами за «вагою». Для досягнення кваліфікованої більшості щодо рішення, ухвалюваного на підставі пропозиції Комісії, потрібні 232 голоси «за» (себто 72 %). В інших випадках 232 голоси «за» мають дати принаймні дві третини держав-членів ЄС. За ухвалення рішення кваліфікованою більшістю член Ради має право вимагати перевірки, чи представляє кваліфікована більшість держав-членів щонайменше 62 % населення всього Союзу. Якщо ця умова не виконана, рішення не може бути ухваленим. Таким чином, як правило, ухвалення рішення кваліфікованою більшістю щодо пропозиції Комісії потребує щонайменше 72 % голосів членів, які представляють щонайменше 62 % загального населення Союзу. Такі ж умови застосовуються й до статті 34 ДЄС, але 232 голоси «за» в будь-якому разі мають подати щонайменше дві третини членів. Голоси членів Ради за голосування кваліфікованою більшістю розподілені за вагою так:

- в Італії, Німеччині, Сполученого Королівства і Франції — по 29;
- в Іспанії та Польщі — по 27;
- у Нідерландів — 13;
- у Бельгії, Греції, Португалії, Угорщини й Чехії — по 12;
- в Австрії та Швеції — по 10;

- у Данії, Ірландії, Литви, Словаччини та Фінляндії — по 7;
- у Кіпру, Естонії, Латвії, Люксембургу та Словенії — по 4;
- у Мальти — 3.

Ніцький договір передбачає, що від 1 січня 2005 р. кваліфікована більшість досягатиметься тоді, коли рішення отримує певну визначену кількість голосів і затверджене більшістю держав-членів. Мало того, будь-яка держава-член ЄС може вимагати перевірки того, чи кваліфікована більшість становить 62 % від загальної кількості населення Європейського Союзу. Якщо не буде доведено таке співвідношення, рішення не вважатимуть за ухвалені. Держави-члени мають виробити спільну позицію з цього питання в ході переговорів про прийняття нових членів. Положення про кваліфіковану більшість має бути передбачене в договорах про вступ. Нова система голосування кваліфікованою більшістю відкриває шлях для розширення Союзу, водночас вона навряд чи поліпшує ефективність та прозорість самого процесу ухвалення рішень. Цей факт викликає стурбованість щодо шляхів функціонування такої системи голосування в Союзі з 27 країн-членів.

Щоб запобігти випадкам блокування однією або двома державами прогресу Союзу в окремих сферах, в Амстердамському договорі передбачено, що держави-члени, які прагнуть налагодити **тіснішу співпрацю** між собою, повинні робити це в рамках інституцій, процедур і механізмів, визначених договорами. Умовами для такого зближення можуть бути:

- а) співпраця для досягнення цілей і захисту інтересів Союзу;
- б) повага до принципів та визначеної договорами інституційної структури;
- в) зближення як останній ресурс;
- г) співпраця стосується інтересів принаймні більшості держав-членів Союзу і є відкритою для приєднання іншим членам;
- д) не суперечить правовому доробкові Спільноти («acquis communautaire»);
- е) відповідає додатковим критеріям, визначеним статтею 11 ДЄСп.

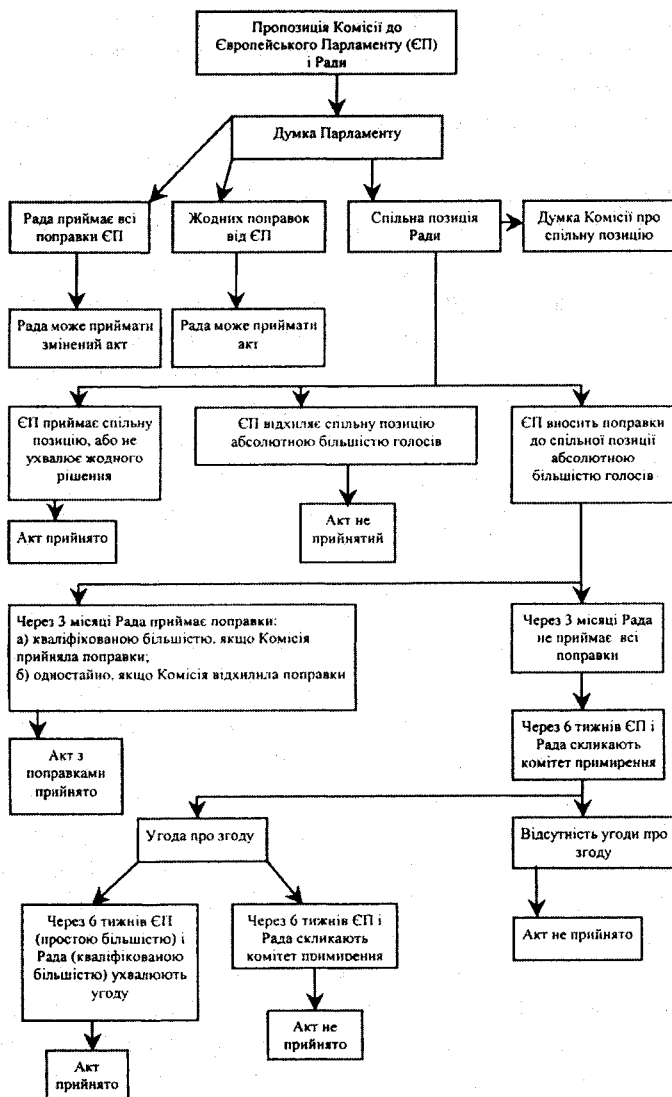

Рисунок 2.1. Процедура спільного прийняття рішень

Стаття 11, зокрема, передбачає, що на тіснішу співпрацю уповноважуватиме Рада, ухвалюючи рішення кваліфікованою більшістю, на підставі пропозиції Комісії і після консультацій з Європейським Парламентом. Якщо держава-член з вагомих причин, зумовлених національною політикою, заперечує проти легітимації тіснішої співпраці кваліфікованою більшістю, Рада може передати справу, діючи кваліфікованою більшістю, на розгляд Європейській Раді для одностайного ухвалення.

Ніцький договір зміцнив та полегшив можливості тіснішої співпраці. Зокрема, відповідно до його положень, країн, які можуть налагодити тіснішу співпрацю, має бути не менше восьми. Решта змін стосується окремих стовпів ЄС. У сферах, що їх регулює Договір про ЄСп, механізм вето скасовано; для налагодження тіснішої співпраці в будь-якій сфері в рамках процедури спільного ухвалення рішень необхідна згода Парламенту. Стосовно спільної зовнішньої й безпекової політики можливість налагодження тіснішої співпраці передбачається для реалізації спільних дій і спільних позицій (крім питань щодо безпекової та оборонної політики); рішення щодо тіснішої співпраці ухвалюють кваліфікованою більшістю (із правом держави-члена вийти з цієї співпраці за умов надзвичайної ситуації). Для співпраці в сфері внутрішніх справ і правосуддя щодо карних питань можливість застосування вето скасована.

Отже, враховуючи викладений вище процес ухвалення рішень спільноти, процедуру його спільного прийняття інституціями ЄС можна наочно зобразити таким чином (див. рис. 2.1).

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть основні інституції Європейського Союзу.
2. Визначіть компетенції основних інституцій ЄС.
3. Вкажіть джерела формування бюджету ЄС.

4. *Порівняйте відповідні інституції Європейського Союзу та будь-якої федеральної держави (наприклад, Росії).*
5. *Поясніть роль Європейської Комісії в процесі ухвалення рішень Спільноти.*
6. *Чим відрізняються механізми роботи Європейського та будь-якого національного парламентів?*
7. *Поясніть роль Європейського Суду в процесі європейської інтеграції.*
8. *Чим відрізняється робота Ради Міністрів ЄС від роботи аналогічного органу будь-якої держави?*
9. *Назвіть основні дорадчі органи Європейського Союзу та визначіть їх повноваження.*
10. *Які функції виконує Європейський Парламент?*

Ключові слова та основні терміни

- *інституції*
- *Європейська Рада*
- *Європейська Комісія*
- *Економічно-соціальний комітет*
- *Комітет регіонів*
- *Комітет постійних представників*
- *Європейський Парламент*
- *Рада Міністрів ЄС*
- *Європейський Суд*
- *Європейська рахункова палата*
- *омбудсман*
- *Спільнота*
- *Договір про Європейський Союз (ДЄС)*
- *Договір про заснування Європейської спільноти (ДЄСп)*

Розділ II

СПІЛЬНІ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Тема 3

ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В РІЗНИХ СЕКТОРАХ ЕКОНОМІКИ

План

- 3.1. *Промислова та підприємницька політики.*
- 3.2. *Політика щодо досліджень і технологій.*
- 3.3. *Енергетична політика.*
- 3.4. *Транспортна політика.*
- 3.5. *Сільськогосподарська політика.*
- 3.6. *Політика щодо рибальства.*

У цій темі розглядаються питання координації дій країн-членів Європейського Союзу в різних секторах економіки. На конкретних галузях показано успіхи Спільноти у поступовому вирішенні проблем співробітництва в енергетиці, транспорті, сільському господарстві, в науці, рибальстві та інших сферах суспільного життя. Першочергове місце тут відводиться єдиній промисловій та підприємницькій політиці країн ЄС.

3.1. Промислова та підприємницька політики

У Договорі про заснування Європейської економічної спільноти детально регламентовано створення митного союзу, особливо

щодо обігу промислової продукції держав-членів, однак у ньому немає жодного натяку на запровадження промислової політики як такої. Насправді засновники ЄЕСп на момент створення цієї організації сподівалися, що лібералізація торгівлі та посилення конкуренції всередині спільного ринку сприятимуть здійсненню структурних змін, яких потребувала промисловість Спільноти. Через три-чотири технічні перепони в торгівлі й зумовлене цим запізніле становлення єдиного ринку такі сподівання реалізувалися доволі пізно.

Потрібні були багаторічні зусилля, насамперед Комісії, для того, щоб усі держави-члени визнали необхідність запровадження промислової політики. Така політика була потрібна, по-перше, для створення спільного ринку промислової продукції, а по-друге — для подолання спільних структурних і секторальних економічних проблем. Перший і головний аспект цієї політики, стосовно гармонізації законодавства та стандартизації, висвітлено в попередніх темах.

Оскільки окремої структурної політики в промисловому секторі немає, частину цієї теми буде присвячено **підприємницькій політиці**, яка тісно пов'язана з промисловою. На підготовчих етапах створення єдиного ринку, на початку 1990-х років, Спільнота приділяла багато уваги малим і середнім підприємствам (МСП), які стикаються з проблемами інтеграції в єдиний ринок і які становлять 99 % промислової структури Спільноти та забезпечують працею 70 % осіб, які працюють у приватному секторі держав-членів. Однак підприємницька політика стосується не лише промислових підприємств, але й тих, що працюють в інших секторах економіки, зокрема ремісницьких, туристичних фірм і підприємств роздрібної та гуртової торгівлі.

Загалом кажучи, ЄС втручається в промисловий сектор лише для створення середовища, сприятливого чи то для зростання підприємств у внутрішньому ринку (підприємницька політика), чи то для діяльності певних промислових галузей, що стикаються зі спільними проблемами, аби дати їм можливість бути успішнішими на європейському рівні (політика в різних секторах економіки).

Хоча все ще наявні розбіжності в промисловій структурі різних держав-членів, ми, однак, спостерігаємо за паралельним розвитком різних показників у вторинному секторі. Завершення формування єдиного ринку в 1992 році підштовхнуло реструктуризацію європейської промисловості. Усунення матеріальних, технічних і податкових бар'єрів торгівлі в межах Спільноти сприяло її інтенсифікації і, отже, стимулювало конкуренцію всередині Спільноти. Завдяки усуненню прикордонного контролю та технічних перешкод, що поставали перед торгівлею, підприємства можуть постачати один вид продукції для всього єдиного ринку. Виробникам уже не треба виробляти різну продукцію для 27 окремих ринків. Така ситуація значно посилює конкуренцію всередині внутрішнього ринку. Жорсткіша конкуренція зумовлює вирівнювання цін національних постачальників із цінами тих іноземних постачальників, які приходять на ринки, що раніше були захищені. Це одразу ж починає впливати на прибуток підприємств, які раніше були захищені або були на тому чи іншому ринку монополіями. Деякі з них були навіть змушені вийти з ринку.

Водночас усунення менш конкурентних виробників дає змогу фірмам, які залишилися, розширити свій ринок. Таким чином вони здатні краще експлуатувати та якнайбільше посилити свої виробничі потужності, або навіть збільшити їх (ефект масштабу); поліпшити свою внутрішню ефективність, реструктуризуючи та концентруючи свою діяльність та ліпше розподіляючи людські, технічні й фінансові ресурси; поліпшити свою організацію, а також якість і розмаїття продукції, втілювати новачії в процес виробництва та поновлювати асортимент продукції. Такий конкурентний тиск вже спричинив серйозні зміни в промисловості Союзу. До того ж, насамперед через технологічні причини, підвищуються темпи змін у виробничих методах та самих продуктах. Скажімо, завдяки відкриттю телекомунікаційного ринку, скоординованим заходам щодо систем мобільного

та бездротового зв'язку Європа стала рушійною силою в сфері цифрової мультимедії та в управлінні мережами оптичного зв'язку й послуг і мобільного зв'язку. Наявні регуляційні рамки ведуть до швидкого зростання ринку телекомунікаційних послуг у державах-членах, більшої кількості нових учасників ринку та зниження тарифів.

Загалом кажучи, великі транснаціональні компанії ліпше обладнані для завоювання нових ринків, реструктуризації свого виробництва, раціоналізації своєї організаційної структури, але вони часто досягають цього, використовуючи менше робочої сили та більшу кількість природних ресурсів. Малі ж підприємства, навпаки, інтенсивніше використовують робочу силу й більше турбуються про охорону довкілля, адже вони ближчі до населення, яке живе навколо їхніх заводів. Отже, Європейський Союз виробив **політику щодо малих і середніх підприємств (МСП)** для забезпечення їхньої ліпшої поінформованості про європейські новини (регламенти, директиви, стандарти, запрошення до участі в тендерах, науково-дослідні проекти) та про можливості, що існують на великих ринках (експорт, співпраця, концентрація).

Створення сприятливого ділового середовища також передбачає **усунення зайвого та другорядного регулювання**. Внутрішній ринок має бути якнайбільше дебіюрократизований. Отож ЄС та держави-члени мають переконатися, що під час вироблення правил і процедур враховано потреби щодо зменшення зайвого навантаження на промисловість, особливо на МСП. Регуляційні рамки мають бути чіткі та передбачувані, а регулювання має обмежуватися лише необхідністю досягти чітко визначених цілей. Спільна підприємницька політика спрямована на досягнення цих цілей, але немає впевненості в тому, чи національні політики також рухатимуться в цьому напрямі. Державам-членам варто швидше імплементувати норми Спільноти в національну законодавчу й адміністративну практики.

3.2. Політика щодо досліджень і технологій

Економічний і соціальний поступ, а також конкурентність європейських держав на світовому рівні залежать від ефективної науково-дослідної діяльності та технологічного розвитку. Однак європейська дослідна діяльність поступається світовій через **розбіжність національних політик щодо науки та досліджень у різних державах-членах ЄС**, а також через розпорошеність зусиль у цій галузі. Тому спільна політика щодо науково-дослідної діяльності є вкрай важливою для європейської інтеграції. Метою цієї політики є координування національних політик щодо дослідної діяльності й визначення та втілення в життя дослідницьких програм, які відповідають інтересам всієї Європи, — програм, які потребують великого ринку, враховують інтереси всіх держав-членів і які вимагають таких технічних та людських ресурсів, яких держави-члени не можуть надати самостійно. На світовому рівні лише скоординована дослідна діяльність держав-членів може дозволити Європейському Союзові відігравати провідну роль у широкопрофільних міжнародних програмах, зокрема присвячених нинішнім глобальним змінам.

Спільна політика щодо досліджень тісно **пов'язана зі спільною промисловою політикою**, яку ми щойно розглянули, а також зі спільною енергетичною політикою, яку розглянемо в наступному питанні. Справді, дослідна діяльність має суттєве значення для визначення промислової стратегії, особливо в її високотехнологічних секторах, адже вона створює підґрунтя для прогнозування розвитку технологій і їх розроблення. Вона також необхідна для стимулювання використання **надійних джерел енергії**, що зменшують залежність Європи від імпортованої нафти, зокрема, через розроблення технології термоядерного синтезу.

Хоча з часом змінюються виклики, що постають перед європейськими державами, а з ними й наукові та технічні пріоритети, наявність певних незмінних чинників зумовлюють потребу в

спільному підході до проблем дослідної діяльності. Через велику вартість такої діяльності постає потреба в європейській політиці, що визначала б економічні, соціальні, політичні і навіть військові цілі досліджень, склала б перелік наявних людських ресурсів, лабораторій і коштів, визначила б пріоритети й розподілила б роботу. У такий спосіб можна гарантувати, що жоден із важливих секторів не залишиться поза увагою, що вдасться уникнути дублювання зусиль і що людські, матеріальні та фінансові ресурси ЄС буде використано якнайліпше. Розподіл праці може також забезпечити залучення до науково-дослідної діяльності найменших країн Європи, які інакше не брали б участі у співпраці через брак ресурсів.

У Європі відбуваються широкомасштабні зміни в економіці та суспільстві. У традиційних промислових структурах наявні швидкі трансформації. Проблеми, що постали в традиційних секторах (текстильна промисловість, суднобудування та сталеливарна промисловість), є насамперед результатами переведення такого типу виробництва до країн з низьким рівнем заробітної плати, що є безпосереднім наслідком глобалізації ринків та економіки. Негативні наслідки переведення традиційного європейського промислового виробництва до інших країн можуть бути компенсовані лише за рахунок створення нових напрямків промисловості, що спираються на високі технології.

Промислова конкурентність Європи, робочі місця, якість життя та сталість зростання залежать від її перебування в авангарді технічного розвитку та використання **технологій інформаційного суспільства**. Прогрес у галузі опрацювання інформації та в сфері комунікацій відкриває нові можливості. Однак зростання розмаїття та складності систем є також новими викликами їхньому розвитку й використанню. Потрібні тривалі зусилля в сфері дослідної діяльності та технологічного розвитку, а також здатність розв'язувати загальні проблеми — проблеми доступу, простоти в користуванні, економічної ефективності і можливості взаємодії мереж,

а також стандартизації. Зусилля також мають бути спрямовані на пристосування до соціальних змін, що випливають із запровадження й ширшого використання нових інформаційних та комунікаційних технологій.

Лінійна модель упровадження новацій, що характеризується ізолюваністю інноваційного акту, тепер замінена інтерактивним процесом, в якому **інновація** потребує постійної й організованої взаємозалежності між верхніми фазами, пов'язаними з технологією, та нижніми — пов'язаними з ринком. Це означає, що задля впровадження **промислово ефективної інновації** треба враховувати потреби ринку, зокрема, шляхом модернізації маркетингових підходів і практики, спільних підходів у науково-дослідній діяльності, а це можливо завдяки транс'європейському співробітництву. Така позиція стосується насамперед МСП, які є новаторськими за своєю природою, але через структурні й фінансові труднощі замоло використовують свій науково-дослідний потенціал.

У суспільстві постійно зростають потреби в поліпшенні умов життя, безпеки та використання дефіцитних ресурсів, зокрема надійних та економних джерел енергопостачання й безпеки. Наявність достатніх та економних джерел енергопостачання украй потрібна для підвищення конкурентності промисловості та підтримання належного життєвого рівня громадян Європи. Водночас вплив виробництва енергії та її споживання на навколишнє середовище має бути мінімізований. Справді, зростання чисельності населення та дедалі більше використання ресурсів на душу населення, глобалізація ринків і природна змінність в екосистемі Землі зумовлюють, спричинюють чи навіть загострюють основні проблеми довкілля. Науково-дослідна діяльність у сфері **енергетики, навколишнього середовища та сталого розвитку** є життєво важливою для соціального добробуту громадян Європи та реалізації політик, що були визначені на рівні Спільноти або впливають з міжнародних зобов'язань з охорони довкілля — зокрема, для реалізації Кіотського протоколу.

Заохочення наукового та технологічного вдосконалення є важливою передумовою для успішної участі Європи в конкурентному середовищі міжнародної дослідної діяльності та наукового розвитку. Зокрема, для передових дослідників-науковців потрібен доступ до **основних дослідницьких інфраструктур**. Здатність європейських дослідницьких груп залишатися конкурентними порівняно з аналогічними групами будь-де в світі залежить від підтримки наявної інфраструктури, що перебуває в їхньому розпорядженні. Враховуючи те, що більша частина дослідної інфраструктури в Європі функціонує під контролем національних органів влади та створені для національних дослідників, доступ до неї частково або цілком надається національним дослідницьким групам. Внаслідок цього дослідники не завжди мають доступ до найближчої до їхніх потреб інфраструктури. Отже, європейські програми з науково-дослідної діяльності мають забезпечити доступ до основної дослідної інфраструктури в усіх державах-членах компетентним багатонаціональним групам дослідників.

Конкурентоздатність і сталість є запорукою успішності економіки ЄС в майбутньому. Вони зумовлюють здатність громадян, підприємств, регіонів, держав та Спільноти розробляти й використовувати знання, науку й технології майбутнього у виробництві високоякісних товарів, процесів і послуг, а також у нових та ефективніших організаційних формах. Зміцнюючи інноваційну здатність європейської промислової системи і стимулюючи появу підприємств та послуг, заснованих на нових технологіях та нових ринкових можливостях, європейська дослідна діяльність і технологічний розвиток допомагають державам ЄС долати основні виклики суспільства, зокрема зайнятості населення. Водночас дослідна діяльність, спрямована на забезпечення сталої мобільності й охорони довкілля та споживача товарами й послугами, може сприяти поліпшенню якості життя та умов праці.

Забезпечення сталого розвитку в Європі неможливе без узгодження економічних цілей, пов'язаних із технологічним розвитком,

конкурентністю та зростанням, із **суспільними цілями**, серед яких — якість життя, зайнятість населення, безпека, здоров'я та якісне довкілля. Мало того, підвищення якості життя європейців та поєднання економічного зростання з охороною довкілля сприяють зміцненню конкурентності європейських підприємств та підвищенню зайнятості населення. Наприклад, потреба постачальників та операторів енергообладнання охороняти довкілля є однаково важливою для зміцнення їхньої світової конкурентності та створення нових робочих місць у таких галузях, як водне господарство, технології відновлюваних енергетичних ресурсів, раціональне використання енергії та повторне використання ресурсів. Це одні з цілей П'ятої рамкової програми з дослідної діяльності та технологічного розвитку.

Індивідуальна та колективна професійність дослідників є дуже важливим активом Спільноти. Проте наукові дослідження здійснюються у **висококонкурентному світовому середовищі** і, порівняно зі своїми основними конкурентами, Спільнота має певний дефіцит дослідників, високий ступінь розпорошення та дублювання дослідницьких зусиль, а також певну ізоляцію дослідницьких груп, особливо в периферійних і менш розвинутих регіонах Спільноти. Три держави-члени (Федеральна Республіка Німеччина, Франція та Сполучене Королівство) отримують три чверті всіх витрат Європейського Союзу на дослідну діяльність; при цьому рязкими залишаються регіональні розбіжності.

Повноваження з питань науково-дослідної діяльності та технологічного розвитку, надані Спільноті, особливо починаючи з 1990-х років, створили підґрунтя для підвищення **конкурентності європейських підприємств**, особливо малих і середніх. Участь МСП в усіх напрямках дослідної діяльності та технологічного розвитку стимулюється й заохочується за допомогою спеціальної програми. Цілком визнається високий потенціал МСП в інноваційному процесі. Аби подолати відстань між результатами досліджень та їхнім ефективним використанням підприємствами й органами, що

відповідають за формування політики, в усіх спеціальних програмах особливу увагу приділяють інноваційній діяльності та ролі МСП у цих процесах.

Європа визнала **провідну роль науково-дослідної діяльності та технологічного розвитку в багатьох сферах**, особливо в галузях ядерної безпеки, термоядерного синтезу, телекомунікаційних технологій та біохімії. Ця роль має залишатися провідною й авангардною. Інші сфери потребують поліпшень, що в майбутньому принесуть користь суспільству, бізнесу та промисловості. Розвиток нових концепцій, серед яких екопромисловість, транспортна інтермодальність, нові покоління літаків та інших транспортних засобів, а також інноваційні підходи до інтегрування нових технологій, допоможуть виробити стратегічне бачення дослідної діяльності в усіх промислових секторах Європи та підготувати європейську промисловість до викликів нового тисячоліття.

3.3. Енергетична політика

Низка послідовних стрибків цін на нафту та їхній вплив на економічну й валютну систему на міжнародному рівні та рівні ЄС, а також зусилля Спільноти, спрямовані на зменшення залежності від імпортової нафти, становлять три взаємопов'язані проблеми, що мали найвищий пріоритет на економічному порядку денному в 1970-ті роки. Спільнота виявилася невідповідною до їх подолання, оскільки в 1950-ті роки, за підписання Договорів про його заснування, країни Європи були майже цілком забезпечені власними енергоносіями й сподівалися, що нове джерело — атомна енергія — невдовзі потіснить вугілля, що на тоді було традиційним енергоресурсом. Натомість із часом з'ясувалося, що нафта — це значно привабливіше джерело енергії, і в 1960-ті роки вона швидко завоювала провідні позиції на ринку Спільноти.

Оскільки два основоположні Договори були присвячені енергоносіям минулого (вугіллю — Договір про ЄСВС) та, як вважали, майбутнього (атомній енергії — Договір про Євроатом), у розпорядженні Комісії не було правових інструментів, які б дозволили їй взяти на себе відповідальність в енергетичному секторі (фактично в нафтовому, певну увагу якому було приділено лише в Договорі про ЄЕСп), який на момент кризи набув вирішального значення. Спільнота відчула весь ризик своєї залежності від імпоротної нафти під час жовтневої енергетичної кризи 1973 р. Починаючи з 1974 р. Спільнота почала ставити цілі й здійснювати заходи, спрямовані на зменшення своєї залежності від імпоротної сирої нафти та нафтопродуктів. Відтоді й бере свій початок формування спільної енергетичної політики.

Енергетична політика вкрай важлива, оскільки **енергія становить основу економічної й соціальної діяльності** індустріалізованих країн. Енергетичні витрати впливають не лише на ті галузі, що вирізняються значним енергоспоживанням, а й на промисловість загалом і навіть на життєвий рівень громадян, передусім тому, що ціни на енергоносії чинять вплив на транспортні видатки та витрати на опалення. Суворо дотримуючись принципу субсидіарності та екологічних вимог, європейська енергетична політика покликана врівноважувати вплив на виробництво та споживання енергії задля гарантування розвитку економіки та підвищення добробуту громадян Союзу. З одного боку, вона має забезпечити ефективне функціонування єдиного ринку енергетичних продуктів і послуг, а з іншого — гарантувати постачання відносно дешевих і безпечних (зі стратегічного й екологічного поглядів) енергоресурсів у держави Союзу. Отже, спільна енергетична політика розвивається в двох напрямках: забезпечення функціонування міжнародного енергетичного ринку та підвищення безпеки енергопостачання.

«Батьки-засновники» не залишили поза увагою спільну енергетичну політику; вони **присвятили енергетиці два основоположні договори**: Договір про ЄОВС, який стосується вугільного сектора, та

Договір про Євратом, який стосується ядерної енергії. Однак вони не могли забезпечити установам Європейської економічної спільноти більш або менш чіткі повноваження щодо діяльності у вуглеводному секторі. Хоча «заднім числом» прийняті рішення можна критикувати, проте варто зважати, що в 1950-і роки вугілля було вдосталь, його ціна була невисокою, і він задовольняв енергетичні потреби шести країн-засновниць на 65 %. Тому на тоді вугілля вважали основним енергоносієм, що житиме процес утворення єдиного ринку. Крім того, експерти, вражені демонстрацією сили атомної енергії в Хіросімі, передрікали велике майбутнє її мирному використанню.

У роки, коли нафта була дешевою, а її постачання гарантованим, особливої потреби у виробленні спільної або навіть національної нафтової політики не відчувалося; така ситуація була характерна для всього повоєнного періоду, аж до початку 1970-х років. В основі цієї «золотої ери» лежали відкриття західними нафтовими компаніями великих родовищ нафти на Близькому Сході та в Африці, а також правова система, що визначала режим експлуатації нафтових родовищ. Ключовим принципом цієї системи було надання країною-власницею ресурсів монопольних прав на розвідку та освоєння певної нафтоносної території одній або кільком іноземним компаніям (ліцензування). Спектр діяльності цих компаній охоплював усі види робіт у нафтовій галузі (пошуково-розвідувальні роботи, видобування, транспортування, перероблення, зберігання та збут), і вони мали міцні позиції, що давало змогу регулювати обсяги видобування нафти в переважній більшості країн-експортерів та умови її продажу в країнах-імпортерах.

У громадськості може скластися враження, ніби спільної енергетичної політики немає або, в кращому разі, що вона не ефективна. Це враження виникає передусім через плутанину між двома видами політики: власне енергетичною та політикою щодо постачання нафти. Остання справді має надзвичайно важливе значення, проте виробити її поки що не вдається. Однак політика в сфері постачання нафти — це лише один зі складників енергетичної

політики. Навряд чи хтось стане заперечувати, що спільні ринки вугілля, нафти та ядерної енергії були створені передусім завдяки політиці Спільноти. Проте їх існування нині сприймається як річ цілком природна і люди сподіваються на досягнення таких самих результатів у сфері постачання енергоносіїв, зокрема нафти. При цьому часто забувають про той факт, що Договором про ЄЕСп, а нині про ЄСп, реалізації подібної політики не передбачено. Те, що про неї не згадано в європейських договорах, засвідчує, що в сфері постачання нафти й газу країни-члени не бажають підпорядковуватися спільній політиці.

Часто оминають увагою і той факт, що в 1960-ті роки всі держави-члени віддали перевагу прискореному промислового розвитку за рахунок низьких цін на енергію замість того, щоб високими цінами на енергію сприяти розвитку виробництва енергії із внутрішніх джерел. Кульмінацією такого віддання переваги промислового, а не енергетичного секторові стало створення системи, діаметрально протилежної до тієї, що діє в аграрній галузі. Це було свідоме політичне рішення, переваги якого важко заперечити навіть тепер, після подій 1973 і наступних років, У будь-якому разі завдяки відмінностям в енергетичній ситуації й інтересах країни-члени виявилися неспроможними реалізувати спільну політику щодо імпорту нафти, яка могла б сприяти підвищенню їхньої ринкової сили на переговорах з провідними постачальниками нафти.

Завдяки збільшенню обсягів внутрішнього видобутку нафти (зокрема, в Північному морі) та диверсифікації видів палива і його постачальників нині Європейський Союз перебуває в комфортнішій ситуації, ніж Спільнота в середині 1970-х років. Однак, незважаючи на досягнутий прогрес, повністю розв'язати проблему зовнішньої енергетичної залежності не вдалося. Враховуючи різні ситуації на ринку енергії та різні енергетичні стратегії країн-членів, різка зміна нинішньої сприятливої світової ситуації із забезпеченням енергією може мати для внутрішнього ринку й економіки країн Євросоюзу катастрофічні наслідки. Ось чому назріла потреба

в створенні рамкової політичної стратегії, в межах якої держави-члени могли б співпрацювати задля вироблення узгоджених спільних цілей, зокрема, щодо збалансування та диверсифікації різних джерел постачання (за видами продуктів і за географічними зонами), розвитку відновних джерел і чистих технологій, спираючись на підтримку фінансових та фіскальних заходів Спільноти, тісно скоординованих з іншими спільними стратегіями, передусім екологічною, транспортною та підприємницькою політиками. Зокрема, в сфері постачання вуглеводневого палива ЄС слід докласти якнайбільше зусиль для узгодження національних політик і підвищення рівня відкритості у відносинах з країнами-експортерами палива, насамперед країнами ОПЕК, а також поглиблення співпраці з країнами Центральної Європи та Росією.

Енергія – це надзвичайно важливий чинник, що визначає економічну ефективність країни чи групи країн, такої як ЄС. Оскільки немає спільної політики у сфері постачання нафти й газу, то це негативно впливає на функціонування спільного енергетичного ринку й робить ціни на енергію вищими, ніж вони могли б бути, якби Євросоюз мав змогу скористатися своїм економічним впливом у процесі переговорів щодо забезпечення загального постачання палива з країн-експортерів. Високі ціни на енергію й енергоносії є серйозним чинником, **що негативно впливає на конкурентність підприємств Європейського Союзу** порівняно з підприємствами країн, які є його головними торговельними партнерами. Однак економічна ефективність вимірюється не лише промисловою конкурентністю, а й рівнем добробуту громадян, з урахуванням ситуації в сфері зайнятості та стану довкілля. Зменшення обсягів викидів парникових газів потребує застосування спільних політик, спрямованих на створення сталих стимулів для ефективного використання енергії та енергоекономії, прийняття зобов'язань стосовно систематичнішого використання джерел енергії, що майже або зовсім не пов'язані з викидами CO₂, та обмеження використання джерел енергії з високим рівнем викидів CO₂.

3.4. Транспортна політика

Договір про Європейську економічну спільноту заснував спільну політику щодо внутрішнього транспорту, а саме щодо автомобільного, залізничного та внутрішнього водного транспорту, не передбачивши, однак, політики щодо морського та повітряного видів транспорту (ст. 84 Договору про Європейську економічну спільноту, ст. 80 Договору про Європейську Спільноту). Відповідно, через специфічність становища залізниці та внутрішнього водного транспорту концепція спільного ринку транспортних послуг від самого початку обмежувалася внутрішнім, насамперед автомобільним, транспортом. Утім більша частина товарів у Європейській Спільноті перевозиться саме автомобілями. Отож автомобільний транспорт має відігравати стратегічну роль у процесі реалізації свободи вільного руху товарів та осіб на єдиному ринку. І тому формування єдиного ринку транспортних послуг — так само, як і формування єдиного ринку товарів — мало бути завершене 1992 року.

Окрім інтегрування ринків послуг внутрішнього транспорту, політика Спільноти в цьому секторі має організувати різні види транспорту згідно з «правилами Спільноти», а саме вжити заходів задля зближення економічних умов і структур, у яких кожен вид транспорту існує в державах-членах. Протягом багатьох років інституції Спільноти прагнули гармонізувати тарифи на автомобільні перевезення, але досягнення в цій галузі залишаються доволі скромними. В залізничному секторі намагалися поліпшити фінансове становище залізничних компаній, однак численні норми, прийняті заради цього, так і не досягли бажаних результатів. І навпаки, в галузі морського та повітряного транспортів, щодо яких спільна політика Спільноти почала діяти лише в середині 1970-х років, було досягнуто разючих результатів, і не лише в сфері становлення внутрішнього ринку послуг морського та повітряного транспортів, а й у контексті їхньої організації в масштабах Спільноти.

Повідомлення Комісії під назвою «Спільна транспортна політика — стала мобільність: перспективи на майбутнє» передбачає вдосконалені рамки для майбутнього розвитку транспортної політики. Комісія визначає три пріоритетні сфери, де потрібно провадити спільну діяльність і для яких вона викладає основні заходи, спрямовані на поліпшення ефективності та конкурентноздатності транспорту Спільноти, що досягається лібералізацією доступу на ринок, запровадженням інтегрованих транспортних систем і розвитком транс'європейської транспортної мережі; забезпечення справедливого ціноутворення на основі граничних соціальних витрат і покращення умов праці; а також поліпшення якості транспортних послуг за допомогою дій, спрямованих на гарантування безпеки, насамперед у повітряному, морському та дорожньому видах транспорту, та на охорону довкілля. Щодо охорони довкілля Комісія вважає, що запровадження раціональної політики, спрямованої на зменшення викидів CO₂ в транспортному секторі (які в 1995 році становили 26 % від усіх викидів CO₂ в ЄС), дозволить до 2010 року зменшити обсяги цих викидів удвічі.

Стаття 51 Договору про Європейську Спільноту (колишня стаття 61 Договору про ЄЕСп) узалежнює надання транспортних послуг від спеціальних положень розділу про транспорт. Стаття 71 Договору про Європейську Спільноту (колишня стаття 75 Договору про ЄЕСп) зазначає, що спільна політика має враховувати «характерні риси» (внутрішнього) транспортного сектора. Такими характерними рисами є:

- а) транспортні підприємства залежали від інфраструктур, створених державами-членами;
- б) загалом конкуренція існувала між великими державними залізничними монополіями та величезною кількістю малих автомобільних і водних перевізників;
- в) держави вимагали від окремих підприємств, особливо від залізниць, виконання певних громадських послуг, які викривляють умови конкуренції;

г) пропозиція й попит у цьому секторі були надзвичайно негнучкими.

Римський договір та його наступник — Договір про Європейську Спільноту — демонстрували особливу зацікавленість у транспортному секторі через низку причин. По-перше, очікувалося, що економічна інтеграція приведе до зростання торгівлі й, отже, транспортних потоків. Відповідно, Договір про ЄЕСп розглядав транспортний сектор як один із основних рушіїв економічної інтеграції. Зі свого боку, належне функціонування транспортного сектора істотно залежало від здорової торгівлі та підприємництва в Спільноті.

По-друге, транспортні витрати, які серйозно впливають на собівартість певних товарів, могли бути **бар'єром для торгівлі** або джерелом дискримінації щодо підприємств, які працюють у різних країнах-членах. Спочатку ситуація була складнішою в секторі автомобільного транспорту, що становить 80 % від загальної кількості товарних перевезень, які існують між державами-членами. Залежно від маршрутів міжнародний автомобільний рух був чи то вільним від обмежень, чи то передбачав надання попереднього дозволу або видання дозволів у межах певних квот. Питання щодо видання дозволів (термін дії, можливість зворотного руху з вантажем тощо) відрізнялися залежно від того чи іншого маршруту. Умови транзиту всередині Спільноти відрізнялися від однієї держави до іншої, а умов для комбінованих перевезень залізниця/автомобільний транспорт майже не було. Очевидно, що задля створення спільного ринку транспортних послуг все це треба було змінити.

Вибір інфраструктури для засобів сполучення, їх будівництво та використання істотно впливають на регіональний розвиток, довкілля, міське та регіональне планування, безпеку руху та споживання енергії. Координування рішень про інвестування може подолати ризик проведення робіт, соціально-економічна вигода яких є замалою, а також відкрити шлях до переваг ефекту масштабу, що впливає з факту існування ширшого внутрішнього ринку.

Положення ДЄсп про транс'європейські мережі та економічне й соціальне гуртування створюють нову основу для розроблення стратегії розвитку транспортної інфраструктури. Така стратегія має, крім усього, дати змогу біднішим регіонам ЄС повністю скористатися можливостями внутрішнього ринку.

На сьогодні перевагу в транспортному секторі віддають побудові сучасної інфраструктури і, особливо, побудові **трансєвропейських мереж**, які сприяють становленню внутрішнього ринку, посилюючи зв'язки між державами-членами. Ці мережі також забезпечать: якісніші та безпечніші подорожі за меншу вартість, поліпшуючи таким чином промислову конкурентність і якість життя; ефективне планування в Європі, уникаючи в такий спосіб нерівномірної концентрації багатства й населення; налагодження зв'язків зі Східною Європою, потрібних для стимулювання торгівлі з країнами Східної Європи та готування їхнього вступу до ЄС. Побудова транс'європейських транспортних мереж вимагає від Спільноти вжиття заходів з координування різних напрямків діяльності на національному рівні задля створення внутрішнього ринку та полегшення взаємозв'язків та взаємодії в транспортному секторі.

Тривала інтеграція економік держав-членів обов'язково зумовлює зростання транспортного руху через кордони та ставить нові виклики перед європейською транспортною політикою. Отже, поряд з консолідацією внутрішнього ринку транспортних послуг, Амстердамський договір встановлює дві нові цілі для спільної транспортної політики: безпека транспорту та охорона довкілля. Стаття 71 Договору про Європейську Спільноту зазначає, що **безпека транспорту** є однією з цілей транспортної політики. Вимоги щодо безпеки можуть потрапляти в сферу виняткової компетенції Спільноти, адже вони, наприклад, впливають на свободу пересування автомобілів або транспортних послуг. В інших випадках, на виконання принципу субсидіарності, безпека транспорту є проблемою, що має розв'язувати Спільнота, в разі, якщо в неї є можливості для належного розв'язання проблем.

До кінця 1980-х років досягнення Спільноти в транспортному секторі не відповідали потребі політики, яку в Римському договорі прямо названо **наріжним каменем спільного ринку**. Насправді протягом тридцяти років держави-члени відкидали заходи з лібералізації, запропоновані Комісією, які, на їхню думку, порушували б умови конкуренції як між різними видами транспорту, так і всередині кожного з них. Дискусії в Раді точилися навколо філософського питання, що має бути першим: лібералізація ринку чи гармонізація умов конкуренції? Нездатність Ради діяти належно, на що вказав Європейський Парламент у своїй резолюції 1982 року, була насамперед зумовлена відсутністю **політичного зобов'язання** просувати економічну інтеграцію в цій сфері. В результаті національні експерти, які готували засідання Ради, відігравали дуже важливу роль у розгляді пропозицій Комісій. Через те, що ці пропозиції могли зашкодити інтересам великих компаній та концепціям економічної політики держав-членів, дуже часто можна було почути емоційні виступи про захист національних інтересів та завважити вузьке бачення проблем, що не дозволило врахувати вимоги європейської інтеграції.

Чи то під тиском Європейського Парламенту та громадської думки, чи то через потребу інтеграції транспортного сектору в єдиний ринок, яким він мав стати після 1992 року, від середини 1980-х років реалізація транспортної політики істотно прискорилося, особливо в трьох сферах: автомобільних перевезень, морського та авіаційного транспорту.

Найбільший прорив у процесі реалізації спільної транспортної політики відбувся, без сумніву, в сфері **лібералізації послуг з міжнародних автомобільних перевезень**. На початку 1980-х років ніхто навіть не міг сподіватися, що протягом наступних десяти років усі квоти, які застосовували до транскордонних перевезень у межах Спільноти, будуть замінені системою ліцензій Спільноти, що видаватимуться на основі кількісних критеріїв. Після становлення внутрішнього ринку така ситуація сприймається як цілком природна, як, до речі, завжди оцінюються успіхи європейської інтеграції.

У будь-якому разі лібералізація й інтеграція слугують одна одній, адже автомобільний транспорт — одна з основних рушійних сил єдиного ринку. Той факт, що лібералізація, поступово запроваджена від початку 1990-х років, не дестабілізувала ринок дорожніх перевезень, на якому найактивнішими залишалися каботажні перевізники, свідчить про те, що побоювання деяких національних органів з того приводу, що спільний ринок транспортних послуг дестабілізує їхні національні ринки, були явно перебільшені.

У сфері **морського транспорту**, на який припадає 85 % зовнішньої торгівлі ЄЕСп, держави-члени зобов'язалися застосовувати правила вільної конкуренції та свободу надання послуг у цьому секторі. Держави також погодилися боротися з нечесною тарифною практикою та небезпечними методами судноплавства, водночас гарантуючи вільний доступ до ринку океанських перевезень і навіть до ринку каботажних послуг.

Що стосується **повітряного транспорту**, то заходи з лібералізації, проведені в 1992 році, мали велике значення для конкуренції між авіаперевізниками. Було відкриті додаткові маршрути, створені нові компанії, запроваджено нові послуги та обмежено діяльність монополій. Однак базові ціни все одно залишаються занадто високими порівняно з іншими регіонами світу, особливо зі Сполученими Штатами; витрати авіаперевізників залишаються доволі значними, насамперед через велику плату за користування інфраструктурою та значні аеропортні збори; доступ до ринку все ще складний, насамперед через двосторонні угоди між державами-членами та третіми країнами; через істотне зростання авіаційних перевезень потенціал злітно-посадкових смуг став украй обмеженим. Незважаючи на тимчасове уповільнення зростання авіаційного руху після терактів 11 вересня 2001 року, основною турботою на майбутнє залишається перевантаження аеропортів і повітряних коридорів Спільноти через суттєву інтенсифікацію авіаційного руху. Для розв'язання цієї проблеми слід підвищити рівень авіаційної безпеки, створивши європейський орган авіаційної безпеки.

Загалом Європейський Союз мусить знайти відповідь на кілька питань, що постають у транспортній сфері. Зокрема, ЄС має розв'язати проблеми, спричинені перевантаженням нинішніх транспортних мереж, нерівномірним перерозподілом між різними видами транспорту та дедалі більшим забрудненням довкілля більшістю видів транспорту. Водночас лібералізація транспортного сектора, що зумовлює прихід нових учасників та підвищення конкуренції між перевізниками, породжує важливі структурні зміни, технічні новації й нові інвестиції. Звичайно, все це позитивні зміни, проте вони все одно мають бути скоординовані на рівні Спільноти. Для розв'язання згаданих проблем Спільнота має виробити загальний підхід, який би поєднував поліпшення інфраструктури та транспортних засобів, а також їх раціональніше використання; підвищення безпеки користувачів; досягнення справедливіших умов праці та ліпшої охорони довкілля.

3.5. Сільськогосподарська політика

Частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті (ВВП) ЄС становить трохи менше 3 %, однак сільськогосподарський сектор забезпечує працею 5 % працівників 15 держав-членів Союзу (не враховуючи розширення ЄС після 2004 р.), і є основним джерелом грошових доходів у багатьох сільських місцевостях. Мало того, на харчові продукти, напої та тютюн витрачається приблизно 20 % від середніх споживчих витрат домашніх господарств ЄС. Також ці товари посідають чільне місце у внутрішній торгівлі й експорті ЄС. З цього випливає, що економічна, соціальна та політична значущість сільського господарства набагато більша, ніж частка сільського господарства у ВВП ЄС.

Без жодного сумніву, сільське господарство є тим сектором економіки, в якому процес європейської інтеграції просунувся якнайдалі. Це досягнення видається ще важливішим з огляду на те,

що державні втручання та зіткнення національних інтересів часто-густо ускладнювали процес запровадження спільної політики в цьому секторі. Справді, до існування спільного ринку держави-члени активно втручалися в сільське господарство. Для забезпечення існування вільної торгівлі та конкуренції в сільському господарстві слід було обмежити втручання держави до цього сектора. Отож, запровадження **спільної сільськогосподарської політики (ССП)** стало зразком успішної реалізації багатонаціонального інтеграційного процесу.

Однак спільною сільськогосподарською політикою **надзвичайно складно керувати**, адже вона передбачає наявність єдиних цін, спільних інструментів управління цінами, спільного фінансування заходів з реалізації політики та спільної зовнішньої протекції. Усі ці обтяжливі, але необхідні механізми є складниками ринкової організації ССП. Ринкова організація та структурна політика утворюють два крила ССП. Хоча спільний ринок сільськогосподарських товарів забезпечив безпеку постачання харчових продуктів за помірною ціною, його механізмів не вистачає для досягнення інших цілей Договору, а саме: підвищення продуктивності сільського господарства та життєвих стандартів фермерів. Підвищення життєвих стандартів потребує провадження активної соціально-структурної політики, яка доповнює інші спільні стратегії Спільноти — регіональну та соціальну політики. Ці заходи мають забезпечити належне місце сільських територій Спільноти на єдиному ринку.

3.5.1. Причини особливого підходу до сільського господарства

Засновники Європейської економічної спільноти добре усвідомлювали потребу залучити ринки сільськогосподарських товарів держав-членів до майбутнього спільного ринку. Але вони також розуміли, що спільний сільськогосподарський ринок не можна сформувати лише усуненням бар'єрів для вільного руху товарів

та запровадженням спільних правил конкуренції, як це було в промисловості й секторі послуг. Ось чому стаття 32 Договору про Європейську Спільноту в своїй першій частині зазначає, що спільний ринок охоплює сільське господарство та торгівлю сільськогосподарськими товарами, а частина четверта статті передбачає, що функціонування та зростання спільного ринку сільськогосподарських товарів має супроводжуватися запровадженням спільної сільськогосподарської політики.

Є кілька причин, чому до сільського господарства було застосовано особливий підхід. Найважливішим є те, що через саму природу сільського господарства, яке залежить від погодних умов, хвороб рослин і худоби та багатьох інших чинників, які часто не піддаються людському контролю, ускладнюється процес урівноваження виробництва сільськогосподарських товарів та продовольчого попиту. До того ж цей попит має яскраво виражені соціальні та політичні ознаки. Уряди мають своєчасно та за помірними цінами забезпечити вдоволення цього попиту. На початкових стадіях Спільнота була далекою від самодостатнього забезпечення харчовими продуктами, а умови світового ринку не виправдовували одностороннього відкриття ринків. В результаті, аби забезпечити постачання харчів за стабільними цінами, Спільнота мусила належно організувати своє власне сільське господарство. Це було досить слушно, адже сільськогосподарське виробництво різних держав-членів доповнювало одне одного. Північна Європа могла постачати зернові культури, молочні продукти та м'ясо, а Південна Європа могла спеціалізуватися на фруктах і овочах, цитрусових та вині.

Однак відмінності у сільському господарстві шістьох держав-засновниць, які поступово збільшувалися з розширенням Спільноти, зумовили труднощі в уніфікації національних ринків сільськогосподарських товарів, спонукаючи таким чином до запровадження **інтервенціоністської сільськогосподарської політики**. Різні природні, структурні й торговельні умови, значення сільського господарства в тій чи іншій національній економіці та різні традиції

ведення господарства призвели до застосування в кожній державі різних інструментів сільськогосподарської політики, що різнилися масштабами свого застосування та засобами впливу. Отже, спільна політика мала не лише зрівняти структуру різних систем сільськогосподарства, а й усунути привілеї, що народжувалися у взаємодії державних політичних інституцій, а саме: державні монополії чи подібні важелі регулювання ринку, забезпечення рівня цін, підтримання фермерських доходів, експортні субсидії, прямі або опосередковані імпорتنі обмеження, митна протекція тощо. Потрібно було визначити нову сільськогосподарську політику, яка б посіла місце державної. Складність останньої зумовила потребу в об'єднанні національних стратегій у спільній сільськогосподарській політиці.

Можна поставити питання, навіщо взагалі організовувати ринки сільськогосподарських товарів? Відповідь полягає в тому, що ринки сільськогосподарських товарів держав-членів вже були організовані на державному рівні, але в різних формах. Справді, майже всі держави світу так чи інакше втручаються в ринки сільськогосподарських товарів, аби забезпечити доходи своїх фермерів та надійне постачання товарів споживачам. Єдина відмінність полягає в тому, що системи таких втручань різняться одна від одної. Проте можна виокремити дві основні категорії цих систем: система прямої допомоги фермерам, що існувала в Сполученому Королівстві до його вступу в Спільноту і яка мала назву «дефіцитних платежів»; та система підтримки цін на внутрішньому ринку в поєднанні із зовнішньою протекцією, яка насамперед використовувалася в сільському господарстві ЄЕСп.

Раніше вважалося, що система підтримки цін на сільськогосподарські товари була ліпше пристосованою до інтересів тодішньої Спільноти. Справді, за альтернативною системою **прямої допомоги** сільськогосподарські товари імпортувалися за світовими цінами, які в разі великої пропозиції були низькими, натомість доходи національних виробників сільськогосподарських товарів

доповнювалися бюджетними субсидіями. Ця система може в цілому застосовуватися лише в невеликій кількості держав світу, які майже повністю самодостатні у виробництві сільськогосподарських товарів або в яких небагато фермерів. Якби перші члени ЄЕСП, які ще не були самодостатніми в постачанні сільськогосподарської продукції і в яких кількість фермерів була доволі великою, почали закуповувати сільськогосподарські товари на світовому ринку, то низькі світові ціни позбавили б роботи багатьох європейських фермерів, а потім, коли попит перевищив би пропозицію, підвищення світових цін зумовило б відповідне підвищення на внутрішньому ринку і, як наслідок, навіть зумовило б недоступність певних видів харчових продуктів для споживачів з низьким рівнем доходів.

З іншого боку, за **системою підтримки цін** задля забезпечення національних виробників сільськогосподарської продукції достатніми доходами запроваджуються внутрішні ціни на сільськогосподарські товари, вищі за світові, а різниця в цінах компенсується митом на імпорт або митними зборами й експортними компенсаціями (субсидіями). Вищі ціни стимулюють виробництво та продуктивність сільського господарства. Вони також сприяють забезпеченню самодостатності в базових товарах сільського господарства та харчових продуктах, що також свідчить на користь цієї системи. Якщо встановлюються надто високі ціни, вони можуть призвести до надвиробництва, що є негативним явищем, але зумовлюється радше способом застосування системи, ніж самою її сутністю. Однак, оскільки ціни на сільськогосподарську продукцію визначають доходи фермерів, міністрам сільського господарства дуже складно — через соціально-політичні чинники — знижувати ці ціни, навіть якщо Комісія в своїх цінових пропозиціях наводить аргументи на користь скорочення надлишкового виробництва і вимагає відповідного зниження цін. Однак ці самі міністри усвідомлюють неможливість зберігати ціни на однаковому рівні, адже періодично погоджуються переглядати систему та реформувати ССП.

За сорок років ССП реформувалася чотири рази, поступово синтезуючи в собі системи підтримки цін і прямої допомоги. Нині внаслідок основних реформ 1992-го та 1999-го років **європейська модель сільського господарства** ґрунтується на конкурентному, багатофункціональному та стабільному сільському господарстві. Це свідчить про те, що європейське сільське господарство розширює свої горизонти, адже фермери, окрім своєї основної діяльності, виконують додаткові завдання, особливо в сфері охорони довкілля та збереження сільської місцевості. Через високу щільність населення та географічне розмаїття європейські країни мають надавати ці послуги на додаток до самого виробництва сільськогосподарської продукції. ЄС не може дозволити обмежити природу та довкілля тільки кількома резерваціями. Відповідно, сільське господарство треба підтримувати і в бідніших регіонах. Однак, оскільки європейська модель сільського господарства не розвивається у вакуумі, їй потрібно довести свою цінність як усередині ЄС, розв'язуючи проблеми розвитку ринку, розвитку сільської місцевості, забезпечення достатніми доходами фермерів та охорони довкілля, так і зовні, відповідаючи на виклики розширеного Союзу та жорсткішої конкуренції всередині Світової організації торгівлі.

3.5.2. Засади ССП та її реформування

Цілі спільної сільськогосподарської політики вказані в статті 33 Договору про Європейську Спільноту (колишня стаття 39); ними є вища продуктивність сільського господарства; забезпечення належного життєвого стандарту фермерів; стабілізація ринку; безпека в постачанні сільськогосподарської продукції та помірних цін для споживачів. Задля досягнення цих цілей стаття 40 Договору про ЄЕСп (нинішня стаття 34 Договору про Європейську Спільноту) закликала держав-членів здійснити **спільну організацію сільськогосподарських ринків**, які, залежно від товарів, могли мати одну з трьох форм, передбачаючи або спільні норми щодо координації,

або обов'язкове координування різних національних видів організації ринків, або європейську організацію ринку. Цікаво відзначити, що саме ця остання та найжорсткіша концепція й була застосована в процесі спільної організації сільськогосподарських ринків.

Запроваджена в липні 1966 року, ССП була вперше реформована в квітні 1972 року, вдруге — в лютому 1988 року, втретє — в травні 1992 року і вчетверте — в березні 1999 року. Чотири основні реформи спільної політики, здійснені за 33 роки, свідчать, що держави-члени, які запровадили її, та держави, які до неї приєдналися пізніше, ніколи не вважали її бездоганною. Однак ці реформи свідчать і про те, що держави прагнули здобути практичний досвід від її реалізації та змогли **пристосувати спільну політику до змінюваних внутрішніх і зовнішніх обставин**.

Результатом політичної угоди, укладеної на Берлінському засіданні Європейської Ради щодо оглядового документу Комісії «Програма 2000», стала **четверта реформа ССП**, проведена в березні 1999 року. Четверта реформа мала на меті врахувати наслідки майбутнього розширення ЄС. Вона містила набір правил, спрямованих на розвиток сучаснішого та стабільнішого сільського господарства Європи, забезпечуючи таким чином провідне місце сільського господарства в житті сільської місцевості протягом тривалого часу. Це означало, що ССП відтоді спрямовувалася не тільки на задоволення потреб виробників сільськогосподарських товарів, а й на задоволення потреб сільського населення, споживачів і суспільства загалом. Отже, **нова ССП прагне досягти:**

- чіткого взаємозв'язку між державною допомогою та спектром послуг, які суспільство отримує від фермерів;
- конкурентного сільськогосподарського сектора, здатного скористатися можливостями світового ринку без зайвого субсидування і водночас забезпечити належний життєвий рівень виробникам сільськогосподарської продукції;
- екологічно стабільного сільськогосподарського сектора, що сприяє збереженню природних ресурсів і природної й культурної спадщини сільської місцевості;

- збереження життєздатної сільської місцевості, спроможної створити робочі місця для сільського населення;
- безпечних методів виробництва, що здатні забезпечити постачання якісних товарів і задовольняти вимоги споживачів, а також відображати різноманітні й багаті традиції Європи у виробництві харчових продуктів.

П'ята реформа ССП, яку почали у вересні 2003 року, передбачає єдину виплату фермерам ЄС, незалежно від виробництва, надання якої залежатиме від дотримання екологічних стандартів, норм безпеки харчових продуктів, здоров'я тварин і рослин, стандартів добробуту тварин, а також вимоги утримувати всі свої землі в придатному до обробки стані та відповідно до екологічних норм («перехресна відповідність»). **Реформа має на меті підвищити конкурентність та ринкову орієнтованість фермерів двадцяти семи держав-членів**, водночас стабілізуючи їхні прибутки; та спрямувати більше ресурсів на програми з охорони природи, поліпшення добробуту тварин і якості продукції завдяки зменшенню прямих виплат великим фермерським господарствам. Очікується також, що роль Європейського Союзу в багатосторонніх переговорах у рамках Світової організації торгівлі зміцниться.

Спільна сільськогосподарська політика, без сумніву, інтригує тих, хто стежить за процесом європейської інтеграції. Причиною цієї уваги є і складність її структури, і значний, порівняно з іншими спільними політиками, поступ в її реалізації. ССП поглинає майже 50 % бюджету Спільноти; її інструменти надзвичайно розмаїті, а термінологію, яку в ній уживають, здається, навмисне вигадали, аби сторонні особи її не зрозуміли. Однак пильний погляд виявляє, що складність сільськогосподарської політики зумовлена насамперед розмаїттям наявних природних та економічних умов, адже саме природні умови визначають умови виробництва й маркетингу різних товарів, і саме економічні — відмінність економічних структур та економічного клімату двадцяти семи держав-членів.

Попри свою складність, ССП пішла далі поставлених цілей. Митні збори, кількісні обмеження та заходи еквівалентної дії викинуто на звалище історії, натомість торгівлю між державами-членами було цілком лібералізовано. **Формування єдиного ринку сільськогосподарських товарів** означає, що товар, який походить з однієї держави-члена, нині може зберігатися в іншій державі й бути реалізованим у третій. Окрім цього, з будь-якої держави-члена товар можна експортувати до третіх країн. Продукція третіх країн потрапляє до спільного ринку, перетинаючи кордон лише однієї з держав-членів. Така лібералізація призвела до істотного зростання доступного споживачам асортименту сільськогосподарської продукції та харчових продуктів.

До того ж, організація спільного ринку стала буфером європейського ринку сільськогосподарських товарів, що захистив його від основних коливань на світовому ринку. За звичайних часів вона **забезпечувала ринкову стабільність**, регулюючи постачання (зберігання продукції, щомісячні зростання), усуваючи надлишкову продукцію (повернення, переробка на спирт) чи диверсифікуючи постачання (імпортування з третіх країн, експортні збори). За кризи вона вдавалася до суворих заходів: від заборони імпорту або експорту до зняття з ринку частини продукції чи навіть скорочення виробництва.

Стабілізація ринку не є самоціллю. Це шлях до досягнення інших цілей спільної сільськогосподарської політики, зокрема безпеки в постачанні харчових продуктів. Завдяки ССП у **Європейському Союзі не було жодного серйозного дефіциту харчових продуктів**, який міг би поставити під загрозу як спільну сільськогосподарську політику, так і саму європейську інтеграцію. Порівняння достатку харчових продуктів у Західній Європі з дефіцитом у Східній Європі до і після падіння комуністичних режимів є також показником успішності ССП. Додатковим і не менш важливим показником успішності ССП є незалежність Західної Європи від постачання харчових продуктів із третіх країн, що контрастує із

залежністю від імпортування енергоносіїв, насамперед нафти. Ціна харчової незалежності Спільноти не була занадто високою. Само собою зрозуміло, що рівень єдиних цін відповідає рівню промислового та соціального розвитку Європи. Ці ціни не нижчі за світові, але водночас не набагато й вищі.

Так звана «європейська модель сільського господарства» спрямована на сталий розвиток сільської місцевості, що досягається завдяки диверсифікованому та багатофункціональному сільському господарству. Нова ССП спирається на два елементи: зниження інституційних цін на ключові товари й перенесення наслідків цих урізань на доходи виробника, при чому останніх підтримують за рахунок системи прямих платежів. Підвищуючи конкурентність європейської сільськогосподарської продукції на світовому рівні, реформа 1999 року зміцнила фундамент для функціонування диверсифікованого й багатофункціонального сільського господарства, що сприяє сталому розвитку. Виробництво відновної сировини та високоякісних харчових продуктів, охорона довкілля та збереження активності сільських регіонів і сільської місцевості вважаються послугами, що їх надають усьому суспільству, отже, для того, щоб вони існували і в майбутньому, за них треба платити.

3.6. Політика щодо рибальства

Політика щодо рибальства, яка за Римським договором спочатку була частиною спільної сільськогосподарської політики (оскільки однаковими були підходи до продуктів рибальства, рослинництва та тваринництва), у 1983 році стала цілком автономною. Вона більше не має нічого спільного з ССП, окрім хіба що того, що використовує інструменти організації ринку, подібні до тих, що їх застосовують у ССП. Хоча, порівняно з сільським господарством рибальство має значно меншу вагу у формуванні внутрішнього валового продукту і забезпечує робочими місцями меншу

кількість людей, запровадження спільної політики щодо рибальства потребувало стільки ж зусиль, як і запровадження спільної сільськогосподарської політики.

Найскладнішим було запровадження ресурсної політики, яка охоплює як її внутрішні, так і зовнішні напрями. Ресурсна політика є осередком розв'язання таких гострих питань, як загальний дозволений обсяг вилову (ЗДОВ), розподіл ЗДОВ між державами-членами (квоти) та доступ суден однієї держави-члена до територіальних вод іншої. Ресурсна політика також має розв'язати питання складних переговорів з третіми країнами щодо доступу суден Спільноти до територіальних вод цих держав і, відповідно, доступу суден цих держав до вод Спільноти. Хоча цьому стрижневі спільної політики щодо рибальства приділяється якнайбільше уваги, на сцені політики стосовно рибальства він з'явився останнім.

Інші два стовпи спільної політики щодо рибальства постали 1970 року. Відтоді *спільна організація ринків* здійснила серйозний поступ, а реформа 1981 року відкрила двері остаточному компромісу щодо рибальства. З другого боку, *структурну політику* паралізували розбіжності бачення державами проблем збереження ресурсів. Протягом багатьох років структурна політика обмежувалася тимчасовими заходами й почала ефективно функціонувати лише після підписання угоди щодо ресурсів у січні 1983 року.

3.6.1. Економічні та правові рамки

Ринок продуктів рибальства подібний до ринку сільськогосподарських товарів. Ось чому в Договорі про заснування Європейської Спільноти зазначено, що до сільськогосподарської належить продукція рослинницької, тваринницької та рибної галузей і що існування та створення спільного ринку для цих товарів мають супроводжуватися запровадженням спільної сільськогосподарської політики (статті 32 та 33). Це положення можна вважати фундаментальною засадою та правовою базою для спільної політики щодо рибальства.

Договір помістив політику щодо рибальства та спільну сільськогосподарську політику в один «кошик»; на початковій стадії обидві політики були одним цілим. Якщо точніше, то організація ринку та структурна політика щодо рибальства були частиною спільної сільськогосподарської політики. Однак існує істотна різниця між продукцією рослинництва й тваринництва, з одного боку, та продукцією рибальства — з іншого. Тоді як два перші види продукції перебувають у межах встановлених людиною кордонів, рибні ресурси перебувають в іншій ситуації. Такі міграційні види риби, як оселедець і тунець, не зобов'язані показувати свої паспорти під час входу до економічної зони однієї з держав-членів. Відповідно, існують проблеми рибних ресурсів, які просто не можуть постати в галузях рослинництва та тваринництва. Це є першою причиною потреби в спеціальній спільній політиці щодо риболовецької продукції. Цю специфіку наразі визнано статтею 3 Договору про заснування Європейської Спільноти, де йдеться про спільну політику щодо сільського господарства та рибальства.

Друге обґрунтування запровадження спільної політики щодо рибальства зумовлене специфікою самого сектору. Від 1956 до 1965 року світові вилови риби зросли на 50 %. Великі інвестиції, що мали місце протягом цього періоду економічного зростання, модернізація суден і зростання продуктивності настільки підвищили обсяги вилову риби, що виникла загроза перенасичення ринку, а такі звичайні види риби, як оселедець, почали зникати. В часи перевиробництва існувала потреба в запровадженні допомоги на зберігання продукції, експортних субсидій та імпорتنих обмежень. З іншого боку, в часи дефіциту потрібно було регулювати та проводити моніторинг рибальства, аби в морях, де держави-члени ловлять рибу, не зникли рибні ресурси. Усі ці питання потребували розв'язання на рівні Спільноти, якщо держави-члени справді бажали запровадити спільний ринок риболовецької продукції.

Коли наприкінці 1970-х років відбулася імплементація актів ООН про 200-мильну зону охорони рибних ресурсів, це стало яскравою

ілюстрацією потреби в спільній політиці щодо збереження цих ресурсів Спільноти. Принцип вільного доступу до зон рибальства держав-членів був внесений у Регламент про запровадження структурної політики щодо рибальства, ухвалений 1970 року. Цей рік був роком початку проведення переговорів щодо вступу до Спільноти Сполученого Королівства, Ірландії, Данії та Норвегії — основних риболовецьких держав, чії обсяги вилову риби вдвічі перевищували відповідні показники шістьох держав-засновниць.

Отже, принцип рівного доступу до зон рибальства став частиною «*acquis communautaire*» (правового доробку Спільноти), що його повинні були прийняти держави-кандидати на вступ до Спільноти. Хоча під час проведення переговорів ці держави й намагалися скасувати правило рівного доступу, їм вдалося лише відкласти момент його повноцінного застосування. Статті 100—103 **Акта про вступ** передбачили тільки тимчасове скасування Регламенту Спільноти 1970 року, дозволивши державам-членам до 31 грудня 1982 року користуватися своїми винятковими правами рибальства в зоні до шести морських миль від своїх берегів (до дванадцяти миль у певних регіонах держав-кандидатів і Франції), за умови, що в цих водах будуть гарантовані історичні права на рибальство суден інших держав-членів. Попри це тимчасове скасування регламенту, саме право рівного доступу до економічних зон стало однією з основних причин голосування народу Норвегії проти вступу до Спільноти в 1973 та 1994 роках.

Комісія зрозуміла, що загальний дозволений обсяг вилову має розподілятися відповідно до золотого правила спільного ринку — без жодної дискримінації. Це означало рівність доступу суден усіх держав-членів до вод Спільноти. Однак украй нерівномірний розподіл рибних ресурсів у водах різних держав-членів, а також те, що рибалки вважають за своє ексклюзивне право ловити рибу в прибережних водах своєї держави та в зонах їхньої традиційної ловлі, навіть якщо ці зони більше не підпадають під дію принципу вільного доступу, а є частиною економічної зони іншої держави-чле-

на, свідчать про ті труднощі, що їх має подолати політика Спільноти з управління та збереження рибних ресурсів. Задля полегшення управління та стимулювання розвитку спільної політики щодо рибальства Комісія започаткувала постійний діалог з професійними та непрофесійними організаціями (охорони прав споживачів, охорони довкілля та розвитку) в рамках Дорадчого комітету з питань рибальства й аквакультури.

3.6.2. Збереження та управління ресурсами

Потреба в збереженні рибних ресурсів стала очевидною в середині 1960-х років, коли після тривалих років виснажливого рибальства обсяги вилову риби почали падати і рівень самодостатності Спільноти в постачанні певних поширених видів продукції, наприклад, оселедця і тунця, почав знижуватися. Керуючись тим, що подібна ситуація існувала в решті країн світу, Конференція ООН з морського права ухвалила концепцію **загального дозволеного обсягу вилову** і, як наслідок, розширила зону рибальства до 200-мильної. За нормою ЗДОВ (загальний дозволений обсяг вилову) кожна прибережна держава має використовувати наукові дані для визначення рівня вилову, що уможливорює достатнє відтворення рибних запасів. Окрім цього, прибережні держави визначають обсяги вилову, що закріплюються за власними суднами, та обсяги, що можуть бути надані третім країнам на підставі продажу прав на виловлювання. Основною ціллю ЗДОВ є збереження й поліпшення наявних риболовецьких зон як в інтересах риболовецької промисловості, так і в інтересах споживачів.

У своєму Рішенні від 3 листопада 1976 року, оприлюдненому 7 травня 1981 року, Рада погодилася на те, щоб від 1 січня 1977 року держави-члени спільно розширили межі риболовецьких зон до 200 миль на узбережжі Північного моря та в північній частині Атлантичного океану, залишаючи за собою право вдатися до подібних дій в інших риболовецьких зонах, що перебувають під їхньою

юрисдикцією, зокрема в Середземному морі. Відповідно, від 1 січня 1977 року спеціальна економічна зона Спільноти охоплює численні та потенційно багаті зони для рибальства, збереження та належне управління якими покладено на Спільноту.

Розширення меж **економічних зон** до 200-мильної відстані від берега (або до медіани, коли дистанція між берегами не дозволяє розширити зону до 200 миль) автоматично поширює права прибережних держав на ці зони, але водночас зумовлює й більші зобов'язання для них. Найзначущим із цих зобов'язань є збереження біологічних ресурсів, що, враховуючи взаємозалежність рибних запасів, є важливим для рибалок і споживачів як прибережної держави, так і сусідніх країн.

Запитання для самоконтролю

1. *Як спільна промислова політика взаємодіє з іншими спільними політиками ЄС?*
2. *Чи вплинув спільний ринок Спільноти на реструктуризацію та конкурентність європейської промисловості?*
3. *Яким чином ЄС допомагає малим і середнім підприємствам пристосуватися до умов єдиного ринку?*
4. *Окресліть основні завдання енергетичної політики?*
5. *Як досягається енергетична безпека країн-членів ЄС?*
6. *Назвіть основні види науково-дослідної діяльності Спільноти.*
7. *Чи є взаємозв'язок між єдиним ринком товарів і єдиним ринком транспортних послуг ЄС?*
8. *Дайте характеристику механізму управління спільною сільськогосподарською політикою ЄС.*
9. *Чи доцільно ЄС спиратися на світові ринки сільськогосподарських товарів, як він це робить щодо постачання енергоносіїв?*
10. *Чому потрібна спільна політика ЄС щодо збереження рибних ресурсів?*
11. *Як саме спільна політика ЄС щодо рибальства пов'язана з охороною довкілля?*

Ключові слова та основні терміни

- *Євроатом*
- *інновація*
- *стала економіка*
- *конкурентноздатність*
- *енергетична безпека*
- *трансєвропейські мережі*
- *інфраструктура*
- *безпека транспорту*
- *сільськогосподарський ринок*
- *інтервенція*
- *система підтримки цін*
- *реформа ССП*
- *субсидування*
- *ринкова стабільність*
- *загальний дозволений обсяг вилову (ЗДОВ)*
- *квоти*
- *імплементація актів*
- *економічна зона*

Тема 4

ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО СВОЇХ ГРОМАДЯН

План

- 4.1. *Права громадян та їх захист.*
- 4.2. *Спільна політика щодо захисту прав споживачів.*

У першій частині цієї теми буде проаналізовано права громадян тих країн, які є членами Європейського Союзу. У другій частині ми розглянемо як формується спільна політика цього інтеграційного об'єднання стосовно захисту прав споживачів товарів і послуг — в інтересах громадян Спільноти, чи в інтересах виробників цих товарів і послуг.

4.1. Права громадян та їх захист

Споживання на внутрішньому ринку ЄС товарів, послуг та інших продуктів, запропонованих бізнесовими колами різних держав-членів, прискорює європейське будівництво. Щоразу, коли громадяни обирають той чи інший товар або послугу, вони долучаються до будівництва підвалин спільної конструкції. Громадяни не розуміють важливості таких дій, бо вважають їх настільки ж

природними, як повітря, яким вони дихають. І справді, ці дії стали такою ж невідокремленою частиною їхнього повсякденного життя, як це саме повітря.

Громадяни європейських держав свідомо чи ні беруть участь у формуванні досвіду, який залишить свій слід в історії: вільне й поступове об'єднання націй, які ще донедавна були ворожими одна до одної. **Ключовим поняттям досвіду багатонаціональної інтеграції є «свобода»:** свобода пересування людей, товарів, послуг і капіталу; свобода, що ґрунтується на правах людини, демократичних інституціях і верховенстві права, а також, і насамперед, на свободі вибору держав і їхніх громадян при розгляді питання, бути чи не бути в складі Союзу. Економічні й політичні свободи — це ще один найважливіший елемент фундаменту для будівництва європейської конструкції. Громадяни, що цінують ці свободи і відчують результати європейської інтеграції в професійному та повсякденному житті, як правило, свідомо чи несвідомо підтримують її. Але переважна більшість громадян нічого не знає про переваги європейської інтеграції.

4.1.1. Громадянство ЄС та його атрибути

На додаток до національного громадянства держав-членів Амстердамський договір запровадив **інститут громадянства Європейського Союзу**. Кожна особа, що має громадянство однієї з держав-членів, автоматично стає громадянином Союзу. Зазначені особи мають права та обов'язки, встановлені Договором (Стаття 17 ДЄСп). Кожного громадянина ЄС, який перебуває на території третьої держави, де немає дипломатичного представництва його держави-члена ЄС, мають захищати відповідні установи будь-якої іншої держави-члена на таких самих умовах, як і своїх громадян (стаття 20 ДЄСп), **Право на дипломатичний захист** регулюється також і двома рішеннями Спільноти. Зазначене питання є досить важливим з огляду на те, що далеко не всі держави-члени ЄС можуть

бути представленими в певній країні. Право на дипломатичний захист передбачає допомогу в разі смерті, хвороби, нещасного випадку, арешту, затримки, озброєного нападу, а також за потреби в репатріації. Наприклад, якщо громадянин ЄС загубив документ, що засвідчує його особу, перебуваючи в третій країні, де його держава не має представництва, він може отримати відповідне тимчасове посвідчення в дипломатичному чи консульському представництві іншої держави-члена ЄС.

Крім того, кожен громадянин Союзу, мешкаючи в будь-якій державі-члені, має таке саме право **голосувати та висувати свою кандидатуру** на муніципальних виборах тієї держави, як і її громадяни (стаття 19 ДЕСп). Процедура реалізації цього права на **виборах у Європейський Парламент**, що відбуваються в державі-члені ЄС, де мешкає громадянин, регулюється відповідними директивами Спільноти.» Забезпечуючи свободу вибору та водночас попереджаючи ситуацію, коли особа голосує або балотується в кількох виборчих округах одночасно, зазначена Директива ґрунтується на принципах рівності та недискримінації й розроблена так, щоб забезпечити громадянам Союзу використання свого права обирати та бути обраними тільки на території тих держав-членів, де вони мешкають.

Директива встановлює чіткі процедури для реалізації права голосувати та висувати свою кандидатуру на муніципальних виборах. Для цього вона забезпечує поширення прав і свобод, встановлених для виборів до Європейського Парламенту на рівень місцевих органів влади. Проте держави-члени можуть зарезервувати винятково для своїх громадян такі посади, як мер та віце-мер, які передбачають участь в офіційному органі влади або в парламентській асамблеї. Зазначений документ також дозволяє державам-членам ЄС, в населенні яких частка громадян інших країн Спільноти перевищує 20 %, обмежити коло осіб, що мають право брати участь у виборах (як виборець або кандидат), з огляду на відповідність певним критеріям стосовно терміну проживання в державі.

Стаття 6 ДЄС стверджує, що ЄС засновано на засадах свободи, демократії, поваги до **прав і основних свобод людини**, а також на принципі верховенства права. В цьому сенсі, поважаючи національну самобутність держав-членів, Союз має відповідно ставитись і до зазначених прав та свобод людини, оскільки вони походять зі спільних для держав-членів конституційних традицій та є основним принципом права Спільноти. Амстердамський договір, однозначно визнаючи, що права людини охоплюють також і економічні та соціальні права, встановлює принцип рівноправності громадян незалежно від статі, расового або етнічного походження, віри, інвалідності, віку та сексуальної орієнтації (стаття 13 ДЄСп).

4.1.2. Права громадян

Захист основних прав є засадничим принципом Європейського Союзу та обов'язковою передумовою його легітимності. Рішенням Європейської Ради в Кельні (3–4 червня 1999 р.) констатовано потребу в прийнятті **Хартії про основні права**, аби надати їм очевиднішої для громадян ЄС значущості. Зазначена Хартія, яку офіційно проголосили Європейський Парламент, Рада та Комісія на засіданні Європейської Ради в Піці (7–9 грудня 2000 р.), складається з двох частин, де йдеться про такі універсальні цінності, як людська гідність, свобода, рівність, солідарність, громадянство та правосуддя. Цей документ було прийнято задля формування ліпшого розуміння громадянами ЄС основних прав, дотримання яких було передбачено великою кількістю міжнародних документів, насамперед Європейською Конвенцією з прав людини, різноманітними угодами в рамках Спільноти, а також прецедентним правом. Крім загальноприйнятих громадянських та політичних прав, що вже регулюються угодами в рамках Спільноти, Хартія інкорпорує також і основні соціально-економічні права, як-от, наприклад, право робітників на колективне ведення перемовин з соціальними партнерами, право на страйк, а також на отримання

інформації та консультацій. З огляду на те, що Європейський Суд вважає Хартію одним із елементів основних принципів права Спільноти, її положення скоріш за все стануть обов'язковими до виконання. Програма дій Спільноти «Дафна II» (2004–2008) передбачає запобіжні заходи та боротьбу з усіма формами жорстокості щодо дітей, молоді й жінок і захист жертв та груп ризику.

На додаток до основних прав, визначених Європейською конвенцією з захисту прав і основних свобод людини, підписаною в Римі 4 листопада 1950 р., громадяни ЄС мають безліч інших прав, про існування багатьох із яких, через їх природність, вони навіть не підозрюють. Така природна суть зазначених прав громадян ЄС є результатом існування Союзу та членства в ньому держави, громадянами якої є ці люди. Рішенням Європейського Суду було запроваджено прецедент, коли право Спільноти, незалежне від національних законодавств держав-членів, може встановлювати права й зобов'язання для фізичних осіб. Кількість цих прав настільки велика, що перелічити їх просто неможливо. Практично всі **положення права Спільноти, що розглядаються в цій темі**, встановлюють права та обов'язки для громадян держав-членів ЄС, насамперед стосовно їхньої професійної діяльності. І тим більшою стає вага цього права, чим далі розвивається процес європейської інтеграції. Воно має примат над національним законодавством, і дуже часто навіть замінює його. Саме тому воно дедалі більше впливає на професійне та повсякденне життя європейських громадян.

Наведемо кілька прикладів, які ілюструють важливість права Спільноти для **професійної діяльності** громадян. Особи, що займаються торгівлею, можуть вважати всю територію Європейського Союзу своїм потенційним ринком, отже, купувати та продавати будь-де в його межах, не сплачуючи імпорتنі мита та не підпадаючи під кількісні обмеження. Промисловці мають право засновувати дочірні підприємства та філії в тій державі-члені ЄС, де, на їхню думку, створено сприятливі умови для розвитку їхньої компанії, а також без обмежень переміщувати капітали між цими

підприємствами. Крім того, вони мають право брати кредити у фінансових інституцій інших держав Союзу на умовах, що діють у цих державах. Підприємці мають право на недискримінаційне ставлення з боку офіційних установ усіх держав-членів щодо будь-якого різновиду їхньої професійної діяльності, зокрема щодо державного замовлення та договорів стосовно підряду. Фермери мають право на гарантовані ціни на свою продукцію та, відповідно, на певною мірою гарантований прибуток; таке саме право існує і в галузі морського рибальства. Громадяни таких професій, як юрист, архітектор, лікар тощо, можуть здійснювати професійну практику в будь-якій державі-члені. Жінки в своїй професійній діяльності мають право на рівне з чоловіками ставлення. Громадяни ЄС мають шукати роботу будь-де в межах Союзу, жити зі своєю сім'єю в тій країні, де вони працюють, а також залишатися в зазначеній країні навіть після втрати роботи; вони також мають право на ті ж самі соціальні переваги, що й громадяни держави-члена, де вони мешкають.

Деякі політики Спільноти впливають не тільки на професійну діяльність, а й на **повсякденне життя громадян**. Зокрема, соціальна політика Спільноти передбачає заходи, що регулюють питання зайнятості, заочного навчання, безпеки праці та охорони здоров'я громадян. Обов'язки, встановлені спільною політикою з охорони довкілля та захисту прав споживачів, істотно впливають на життєвий рівень громадян. Таким же чином обов'язок підприємців використовувати при розрахунках євро співвідноситься з правом громадян на єдину валюту в усіх державах євросони (незабаром, однак, вони будуть вважати його природним, а не набутим правом).

Громадяни мають право купувати товари — електричні пристрої, комп'ютери чи автомобілі — в будь-якій державі-члені Союзу на наявних у ній умовах та вивозити їх до своєї держави без сплати митних і податкових зборів. Вони також мають право на отримання будь-яких банківських, страхових, телекомунікаційних та аудіовізуальних послуг, пропонованих на європейському ринку.

Крім того, громадяни, незалежно від своєї державної належності, мають право на не дискримінаційне ставлення з боку адміністративних і судових установ будь-якої з держав-членів ЄС (стаття 12 ДЄСп). Це право поширюється на велику кількість ситуацій і відносин — фінансових, контрактних, сімейних, навчальних, які регульовані правом Спільноти.

Одним із найважливіших прав громадян Європейського Союзу є можливість **вільно подорожувати** в межах Спільноти. Як зазначено в статті 18 ДЄСп, кожен громадянин Союзу має право вільно пересуватися та жити на території держав-членів на умовах, передбачених Договором та за дотримання нормативно-правових актів, що імплементують відповідні положення. Це право стало таким звичним, що громадяни ЄС просто забули, як донедавна, в роках, приміром, 1950-х, вони цього права не мали, і що його досі немає в громадян більшості країн світу. Мало того, зазначене право супроводжується низкою похідних справ, гарантує різноманітні збереження та спрощення, а також скасування всіх адміністративних перепон. Всі ці права гарантує Європейський Союз.

Ніцький договір надає кожному громадянину Союзу основне й індивідуальне право вільно переїжджати та оселятися за бажання на території держав-членів; це право здійснюється в рамках і на засадах, визначених у Договорі та актах, ухвалених на його виконання (стаття 2 ДЄС і стаття 18 ДЄСп). Директива 2004/38 замінила різні правові інструменти Спільноти щодо свободи пересування й оселення єдиним текстом, який мав на меті зміцнити цей основний правовий здобуток громадян ЄС через гнучкіші умови й процедури та поліпшення захисту від депортації. Згідно з цією директивою, громадяни ЄС мають право оселятися в будь-якій країні за виконання певних умов, зокрема, якщо вони та члени їхніх родин мають страховий поліс на випадок хвороби, який охоплює всі ризики в обраній державі-члені. Директива суттєво полегшує здійснення права на свободу пересування й оселення членам сімей громадян ЄС, а також їхнім зареєстрованим партнерам, якщо

законодавство держави, обраної для поселення, надає зареєстрованому партнерові права подружжя. До того ж, члени родини краще законодавчо захищені, за виконання певних умов, особливо в разі смерті громадянина ЄС, від якого вони залежать, або розлучення. Право на оселення в будь-якій державі-члені доповнюється низкою практичних заходів, таких, зокрема, як взаємне визнання водійських посвідчень.

19 червня 1990 року чимало держав ЄС підписали так звану **Шенгенську угоду** про скасування прикордонного контролю між ними, посилення контролю на зовнішніх кордонах та співпрацю відповідних установ. Для реалізації положень угоди вони сформували різноманітні інструменти співпраці: насамперед Шенгенську інформаційну систему (ШІС), комп'ютеризовану базу даних про всіх осіб, оголошених у розшук у державах-членах. Додатковий протокол до зазначеної угоди, підписаний в Амстердамі, вміщує чинне законодавство держав-учасниць у цій сфері в рамки Європейського Союзу та дозволяє підписантам Шенгенської угоди (держави-члени ЄС, мінус Велика Британія та Ірландія, плюс Норвегія та Ісландія) ініціювати між собою співпрацю в сферах, передбачених конвенцією. Велика Британія бере участь у співпраці щодо правоохоронних, судових та кримінальних питань, незаконного обігу наркотиків та ШІС.

4.1.3. Захист прав громадян

Громадяни мають чітко знати свої права, аби у випадках, коли, на їхню думку, держави-члени їх порушують, бути спроможними їх захистити. Їм також треба знати, що вони можуть **захистити права, що їм надало** право Спільноти. Для цього існують різні шляхи — від подання позову в національний суд, який приймає відповідне рішення або передає справу до Європейського Суду, та закінчуючи скаргю в Європейську Комісію або зверненням до Європейського Парламенту (стаття 21 та 194 ДЕСп).

В Європейському Парламенті створено спеціальний Комітет з розгляду звернень громадян щодо соціальної безпеки, охорони навколишнього середовища, визнання дипломів і кваліфікацій. Якщо скарга стосується неефективної роботи інституцій та органів Спільноти, громадяни можуть направити її до призначеного Європейським Парламентом **омбудсмана** (стаття 21 та 395 ДЄСп).

Незалежно від того, направлено скаргу до неї чи до Європейського Парламенту, Комісія зобов'язана розглядати **скарги громадян**. Кількість таких скарг іноді сягає тисячі на рік. У разі, коли такі скарги не задовольняються, Комісія має дати громадянину відповідне пояснення. Якщо вона задовольняє скаргу громадянина, вона має у встановленому порядку звернутися за відповідними роз'ясненнями до держави-члена. Якщо відповідь на таке звернення є незадовільною, Комісія має формально вимагати від цієї держави внести відповідні зміни до національного законодавства чи адміністративної практики в тій її частині, з приводу якої виникла скарга одного або кількох громадян цієї чи іншої держави-члена. Якщо ж держава не реагує на звернення Комісії, остання може подати на неї позов до Європейського Суду, який і винесе остаточне рішення щодо спірного питання. Крім того, рішення Суду може, як правило, зобов'язати державу-члена відшкодувати збитки, завдані громадянину таким порушенням права Спільноти. Отже, громадяни ЄС мають у своєму розпорядженні впливові інструменти для отримання в рамках права Спільноти судового захисту. Вони мають навіть більші переваги, ніж коли б були тільки громадянами конкретної держави, адже для захисту своїх прав та інтересів можуть звернутися не тільки до національних, а й до міжнародних інстанцій.

Немає сумніву, що для захисту своїх прав громадяни мають чітко їх розуміти. Річ у тім, що переважна більшість громадян держав-членів ЄС навіть і не знають, які вони — як громадяни Союзу — мають права. Саме тому на відповідні органи Спільноти та держав-членів покладається завдання інформувати громадськість; утім ці органи

є не дуже активними. Постає **дефіцит інформації** є шкідливішим для інтересів громадян, ніж так званий дефіцит демократії.

Враховуючи той факт, що економічна діяльність держав-членів регулюється європейським правом, можна стверджувати, що **на діяльність окремих громадян впливають** переважно спільні політики, які це право диктують. Нормативно-правові акти стосовно прав в'їзду та проживання в державах-членах, вільного руху робочої сили, свободи підприємницької діяльності і надання послуг фізичними особами та підприємцями, щодо заочного навчання, захисту довкілля та прав споживачів — якщо перераховувати лиш декілька з них — впливають з відповідних спільних політик. З огляду на різнобічний характер права Спільноти та бездіяльність органів влади певні категорії громадян дотепер наражаються на труднощі при реалізації прав на вільне переміщення та проживання, а також у сфері визнання дипломів і професійних кваліфікацій. Однак ці недоліки, які будуть виправлені в найближчому майбутньому, не зменшують значення правил вільного руху людей і недискримінації.

Союз також сприяє підвищенню життєвих стандартів громадян. І хоча зараз все ще наявні розбіжності в розвитку між певними регіонами ЄС, загальноєвропейські процеси спрямовані на поступове їх подолання. Водночас **європейська соціальна модель** наразі вже функціонує і цим гарантує не тільки дотримання основних прав людини та демократичних принципів, а й основних прав робітників: навчання, відповідне до технічного прогресу, пристойні заробітну плату та життєві умови, а також соціальний захист, що покриває життєві ризики, випадки хвороби, безробіття та старість. Така соціальна модель, яку підтримує переважна більшість профспілок і політичних партій Європи, ставить Європейський Союз в авангард загальносвітового соціального прогресу

Громадяни усвідомлюють, що процес багатонаціональної інтеграції **гарантує мир і процвітання** в Західній Європі, і тому, в принципі, підтримують ідею інтеграції. Утім саме Європейська

Спільнота, що від 1993 року стала частиною ширшого утворення під назвою Європейський Союз, все ще вважають чимось далеким, безформним, негнучким і незрозумілим. Громадяни, в переважній більшості, не розуміють стосунку процесів, що відбуваються в рамках Союзу, до їхнього повсякденного й професійного життя. Окрім того, запровадження інституту громадянства ЄС, спрямоване на зміцнення захисту прав та інтересів громадян держав-членів (стаття 2ДЄС), спровокувало сподівання, що ці права матимуть відчутні практичні наслідки. Громадянам слід знати ці права й розуміти, що держави-члени їх поважають. Інакше вони вважатимуть Інститут громадянства ЄС надто темним поняттям, що, своєю чергою, може викликати негативне ставлення до інтеграційних процесів у регіоні та до ЄС як загальноєвропейської організації. Європейські інституції та держави-члени мають робити все можливе для забезпечення легкого доступу громадян до простої й **конкретної інформації про їхні права**, а також про спільні політики в цій сфері. Проте, спільна інформаційна політика все ще залишається неефективною.

4.2. Спільна політика щодо захисту прав споживачів

Спільна політика щодо захисту прав споживачів товарів і послуг є вкрай важливою для функціонування спільного ринку в інтересах громадян. Її метою є забезпечення того, щоб 380 мільйонів європейських споживачів отримували якнайбільше вигод від діяльності підприємств в умовах спільного ринку та відігравали активну роль у його функціонуванні. Спільний ринок має сприяти формуванню максимального добробуту громадян і давати їм змогу вільно вибирати товари та послуги найкращої якості та прийнятної вартості безвідносно до їх походження або національності виробника. Мало того, в рамках спільного ринку в споживачів має бути такий самий рівень захисту, як і на внутрішньому ринку.

Стаття 153 ДЄСп ставить перед Спільнотою завдання сприяти захисту здоров'я й економічних інтересів споживачів, а також гарантувати їм безпеку та відповідне інформування. Досягнення зазначених цілей слід реалізовувати шляхом: (а) заходів, прийнятих у контексті формування внутрішнього ринку відповідно до статті 95 (гармонізація законодавств) та (б) заходів, які підтримують і відстежують відповідну політику держав-членів. Задля досягнення основної мети захисту прав споживачів відповідною резолюцією Ради передбачено втілення положень про захист прав споживачів іншими політиками Спільноти. Очевидно, що діяльність держав-членів у сфері захисту прав споживачів треба здійснювати у взаємозв'язку з іншими необхідними для функціонування єдиного ринку спільними політиками, насамперед у галузі сільського господарства, рибальства, охорони навколишнього середовища та гармонізації законодавств.

4.2.1. Інформування споживачів

Програма з інформування споживачів має на меті забезпечення можливості порівнювати ціни на один і той самий продукт як у своїй країні, так і, за потреби, в інших державах-членах. Зазначення ціни є важливим методом забезпечення захисту прав споживачів. Директива Спільноти встановлює порядок, за яким на кожен одиницю виміру товару, який реалізує магазин, має бути зазначена ціна, щоб надати споживачам можливість порівняти та зробити оптимальний для себе вибір. Продажна ціна та ціна одиниці мають бути однозначними, чітко позначеними та легко читатись. Треба, щоб вони співвідносились з ціною упаковки й відповідали заявленій кількості на основі положень національного законодавства та права Спільноти.

Маркування продукції є також одним із важливих методів досягнення більшої споживчої прозорості й забезпечення врівноваженої роботи на внутрішньому ринку. Для цього в листопаді

1993 року Комісія затвердила документи щодо використання мов у процесі інформування споживачів, а також у процесі збуту харчової продукції. Попри те, що зазначені документи мають на меті врегулювання специфічних питань, їх прийняття стимулювало процес надання багатомовного характеру діяльності з інформування споживачів, а також вдосконалило співпрацю виробників, розповсюджувачів та споживачів щодо маркування продукції на внутрішньому ринку. Відповідні положення, насамперед щодо мовних вимог, торговельної марки, визначення кількості інгредієнтів тощо, містяться в директиві про маркування, презентацію та рекламування харчової продукції.

4.2.2. Охорона здоров'я та фізична безпека

Зусилля, спрямовані на завершення формування внутрішнього ринку, визначили ефективний механізм реалізації справжньої політики в галузі охорони здоров'я та фізичної безпеки споживачів. В 1980-х роках забезпечення добробуту громадян було одним із пріоритетних напрямків діяльності Спільноти. На підтвердження цього було створено узагальнену нормативно-правову базу щодо гарантування фізичної безпеки осіб як споживачів товарів безвідносно до походження цих товарів. З цією метою було ухвалено Директиву про поступову уніфікацію законодавств держав-членів щодо продукції, склад якої не відповідає тому, то його вказано на її упаковці, і тим самим загрожує життю та здоров'ю споживачів. Зазначена Директива забороняє імпорт і розповсюдження або виробництво й експорт небезпечних імітаторів харчових продуктів. Такі продукти можуть вилучити з реалізації будь-яка держава-член, якій стало відомо про подібний факт, або Комісія.

Основна в контексті спільного ринку директива в цій галузі була ухвалена 1988 року та стосувалася безпечності іграшок. Вона встановила загальні вимоги безпеки, які мали застосовуватися до всіх іграшок, вироблених у Спільноті або імпортованих з третіх

країн. На її основі європейські комітети зі стандартизації прийняли уніфіковані стандарти, що накладають на всіх виробників іграшок зобов'язання контролювати те, щоб їхня продукція відповідає вимогам безпеки, визначеним у директиві. Таким чином зазначений документ сприяє вільному обігові товарів й одночасно заохочує виробництво високоякісних і безпечних іграшок для юних європейців.

З огляду на те, що на практиці дуже важко запровадити відповідну норму європейського законодавства для кожного продукту, необхідно було прийняти на рівні Спільноти загальні вимоги щодо нешкідливості товарів. Такі вимоги були записані в Директиві щодо загальної безпеки товарів. Метою цієї Директиви було забезпечення того, щоб представлені на ринку продукти, які призначені для використання споживачів або якимось чином стосуються цього, були безпечними. Виробники зобов'язані випускати на ринок тільки безпечні продукти, що відповідають критеріям, встановленим національним законодавством держави-члена, на території якої розповсюджується продукт, а також положеннями ДЕСп та директиви 98/34, якою встановлюється процедура надання інформації щодо технічних норм і стандартів. Розповсюджувачі мають, у цьому сенсі, діяти дуже обережно, щоби забезпечити відповідність своїх товарів вимогам безпеки. Якщо стає відомо або виникає підозра, що той чи інший товар не відповідає вимогам безпеки, продавці зобов'язані зняти його з продажу та поінформувати про це компетентні органи держави-члена. Своєю чергою, держави-члени мусили забезпечити те, щоб розповсюджувачі дотримувалися своїх зобов'язань, створити або призначити відповідні державні органи, вповноважені контролювати відповідність товарів загальним вимогам безпеки, а також встановити штрафні стягнення за порушення положень національного законодавства в цій сфері. Комісія повинна брати участь та сприяти діяльності європейської мережі державних органів, відповідальних за контроль безпеки товарів. Діяльність цієї мережі має бути скоординованою

з іншими процедурами в рамках Спільноти, такими як насамперед Система швидкого обміну інформацією Європейської Спільноти (РАПЕКС). Основною метою створення цієї системи, згідно з положеннями додатку II до Директиви, є швидкий обмін інформацією в разі серйозного ризику.

Регламент 178/2002 формулює головні принципи та процедури щодо безпеки харчових продуктів і законодавства в сфері цін та передбачає створення Європейської агенції з безпеки харчових продуктів. Гарантуючи ефективне функціонування внутрішнього ринку, він водночас має на меті забезпечити високий рівень захисту здоров'я людей та інтересів споживачів щодо харчових продуктів, з огляду, зокрема, на різноманіття в постачанні продуктів, а також традиційну їжу. Регламент закладає спільні принципи та зобов'язання, засоби наукового обґрунтування й плідну організаційну структуру та процедури щодо процесу ухвалення рішень у галузі безпеки харчових і кормових продуктів.

Законодавство Спільноти стосовно стандартів гігієни харчового виробництва, питань охорони здоров'я, пов'язаних з продажем продуктів тваринного походження та організації офіційного контролю за такими продуктами, було перероблене 2004 року.

Отож розрізняють такі аспекти, як гігієна харчового виробництва і питання здоров'я тварин та офіційного контролю, що дало змогу чітко визначати межі відповідальності операторів ринку харчового виробництва та компетентних органів у державах-членах. Ключовим пунктом нового законодавства є те, що кожна дійова особа харчового ланцюга нестиме цілковиту відповідальність за безпеку харчових продуктів; при цьому до продуктів і всіх операторів (від лану до столу) застосовуватиметься єдина прозора політика щодо гігієнічних вимог і ефективні інструменти, що гарантують безпеку їжі та протидію можливим кризовим ситуаціям у галузі. Будь-яка держава-член, яка порушує закони Спільноти щодо харчових і кормових продуктів, може бути покарана із застосуванням адміністративних заходів та фінансових санкцій.

Політика Спільноти щодо безпеки харчових продуктів базується на принципі попередження. Цей принцип є невід'ємною частиною структурованого підходу до аналізу ризиків, що ґрунтується на оцінюванні та врегулюванні ризику, а також на інформуванні про нього громадськості. Принцип попередження стає актуальним, коли наукова інформація є недостатньою чи неоднозначною, а також коли попередні результати наукових досліджень дають певні підстави для висновку про такий рівень потенційної небезпечності продукту для людей або навколишнього середовища, флори чи фауни, який є несумісним з рівнем захисту, встановленим Європейським Союзом справді, відповідно до практики Європейського Суду, коли виникають сумніви стосовно ризику для життя або здоров'я людини, інституції Спільноти уповноважені застосовувати запобіжні заходи, не чекаючи, доки реальність і серйозність такого ризику підтвердиться практикою.

Згідно з принципом попередження, окрема директива має на меті контроль за свідомим поширенням у природному довіллі та виведення на ринок генетично модифікованих організмів (ГМО) як таких чи в складі продуктів. На продуктах, що містять ГМО, мають бути чіткі позначки, а громадськість слід заздалегідь поінформувати про виведення на ринок таких продуктів і надати пояснення. Країни-члени мають створити державний реєстр усіх місць вирощування ГМО й узгодити графік виведення з ужитку у виробництві ГМО гена стійкості до антибіотиків, як маркера; останній може завдати шкоди здоров'ю людей і природному довіллю. Використання генетично модифікованих мікроорганізмів дозволено тільки обмежено. Спеціальний регламент передбачає механізм простежування продуктів з ГМО або з вмістом ГМО, а також харчових і кормових продуктів, вироблених з ГМО. Регламент має на меті спростити точне маркування, нагляд за впливом на довілля і за змоги — на здоров'я, а також застосування в разі потреби відповідних заходів подолання кризи, також

із вилученням продуктів. Інший регламент визначає для Спільноти процедури авторизації та нагляду за генетично модифікованими харчовими й кормовими продуктами і містить положення щодо маркування таких продуктів.

4.2.3. Захист економічних та правових інтересів

Із розвитком процесу відкриття ринків постала потреба уніфікації заходів із захисту економічних інтересів споживачів у спільному ринку. Отож прийнята 1984 року директива була спрямована на захист споживачів, трейдерів і пересічних громадян за неправдивої реклами та її негативних наслідків. Історичне значення цього документа полягало в означенні поняття «неправдивої реклами», або рекламної інформації, яка вводить в оману того, кому вона адресована. Така концепція була дуже корисною в період, коли через розвиток інформаційних технологій, насамперед телебачення й Інтернету, феномен реклами набув транснаціональних рис. Якщо користувач дійшов висновку, що рекламна презентація ввела його в оману, він може порушити проти виробника судову справу. Поправки до цієї директиви, ухвалені 1997 року, запровадили уніфіковану регуляторну процедуру щодо порівняльної реклами — тобто реклами, яка явно чи неявно вказувала на конкурента чи пропоновані ним товари чи послуги. Таку рекламу дозволяли здійснювати за дотримання певних умов: вона має бути правдивою — у тому сенсі цього слова, що його означає директива; вона має об'єктивно порівнювати матеріальні, відповідні одна до одної, об'єктивні та репрезентативні якості: товарів і послуг — зокрема ціни; вона не мусить бути причиною плутанини між торговельними марками та брендами чи дискредитувати й шкодити торговельній марці, товарам, послугам або діяльності конкурента.

Директива стосовно відповідальності за неякісні продукти запровадила концепцію «відповідальності за ризик», що його спри-

чинюють останні. Виробник таким чином може нести відповідальність незалежно від того, чи винен він у такій ситуації. Отже, на нього покладається завдання доведення своєї безвинності. Відповідальність поширюється також на постачальників та осіб, що виступають у цьому амплуа (наприклад, на дистриб'юторській мережі). Споживачі мають обов'язкову дворічну гарантію на товар, придбаний у Європейському Союзі. Гарантія застосовується до будь-якого бракованого продукту й покладає на його продавця зобов'язання відремонтувати проданий товар або замінити його.

Певна кількість директив стосується контрактних відносин. Першочергову увагу Спільнота приділяє захистові прав споживачів у питаннях укладання контрактів поза межами комерційних закладів (так звана агентська комерція). Одна із зазначених директив дає споживачам право протягом семи днів переглянути умови або навіть розірвати контракт, укладений на умовах агентської комерції. Своєю чергою, агент повинен письмово поінформувати споживача про таке його право.

Директива щодо дистанційного управління фінансовими операціями мала на меті запровадження загальних правил для укладання контрактів по телефону, через факсимільний зв'язок або інтернат-мережу. Вона забезпечувала споживачів такими необхідними для них захистом і правами, а також підвищувала конфіденційність при здійсненні електронної комерції як усередині держави — члена, так і поза її межами. Серед положень документа слід виділити насамперед заборону практики зобов'язання споживача сплачувати за незамовлену послугу («торгівля із розрахунком на інертність споживача», коли товари посилають без замовлення, а потім продавець вимагає оплати за них); обмеження практики проведення незамовлених телефонних розмов і розсилання електронної пошти («cold calling» та «спамінг», розсилання практично безкорисної інформації, як правило, реклами); зобов'язання перед укладанням контрактів забезпечувати споживачів повною інформацією щодо його умов а також право споживача відмовитись

від укладеного контракту протягом визначеного періоду, за винятком випадків, коли є ризик спекуляції.

Таким же чином директива забезпечує й мінімальний захист прав споживачів за участі в дистанційній комерції безвідносно до методу її здійснення (поштове замовлення, телефон, факсимільний зв'язок, комп'ютер, телебачення тощо) та різновиду товару чи послуги, за винятком фінансових послуг. У такий спосіб Комісія прагнула заздалегідь поінформувати споживачів та забезпечити прозорість всіх відповідних операцій. Коли робиться будь-яка пропозиція стосовно товару чи послуги та готується відповідний контракт, передусім надають вичерпну інформацію щодо походження постачальника та комерційної природи контракту (в разі телефонної операції це треба робити на початку розмови). До інших подробиць, які слід роз'яснювати одразу, належить ціна запропонованого товару чи послуги, технічні характеристики, умови оплати та термін, протягом якого можна відмовитись від укладеного контракту. Перед тим як представити споживачеві оплачувані товари чи послуги, потрібно заручитися його згодою. Споживач протягом семи робочих днів має право відмовитись від укладеного контракту. Постачальник, який не виконав своїх зобов'язань, мусить, у свою чергу, повернути сплачені гроші.

Інша директива регулює питання стосовно некоректних умов контрактів, укладених між споживачами та різними спеціалістами. Нею встановлено чіткий розподіл між контрактними умовами, що обговорювали сторони, та тими, про які споживач не має чіткого уявлення. Неузгоджене положення контракту, якщо воно створює значну неузгодженість між правами та обов'язками сторін не на користь споживача, розцінюється як некоректне. Директивою було також запроваджено практику, коли споживачі не можуть бути зобов'язані виконувати некоректні умови контракту; відповідальність за імплементацію ефективних засобів протидії подібним проявам некоректності, коли спеціалісти вносять до відповідних контрактів незрозумілі для споживача положення та не пояснюють їх.

У Європейському Союзі існує й уніфікована практика захисту прав споживачів, які, купуючи ті чи інші товари або послуги, користуються кредитними схемами. Директива про кредитування споживачів зобов'язує держав-членів застосовувати спільні правила для всіх форм кредитування. Таким чином створюються рівні умови для діяльності в цій сфері, а також забезпечується захист прав споживачів безвідносно до національності останніх. Це забезпечується шляхом певних установлених гарантій, насамперед підрахунком оптимальної щорічної процентної ставки та всіх вартісних чинників, які споживач має враховувати при одержанні кредиту. Поправки до директиви, ухвалені 1988 року, встановлюють єдину для всієї Спільноти формулу розрахунку відсоткової ставки за користування кредитом.

Директива Ради стосовно комплексного туризму, а також організації відпусток і свят захищає мільйони туристів від можливих корупційних дій туристичних операторів. Контрактні умови мають бути зафіксовані на папері, а споживач обов'язково має отримати його копію. Представлена інформація має бути правдивою: рекламні брошури, підготовлені для споживачів, мають містити точну й легкозрозумілу інформацію про ціни, транспортні засоби, рівень проживання, розташування готелю, категорію тощо. Зазначені для споживачів ціни взагалі не можна переглядати, якщо подібна можливість не обумовлена в контракті. Навіть коли є ймовірність додаткових витрат, це має здійснюватись на певних умовах. Якщо організатор відміняє подорож, споживач має право або на інший тур відповідної чи вищої якості, або на відшкодування всіх сплачених коштів. Споживач також має право на компенсацію, якщо організатор не забезпечив надання значної частини обумовлених послуг. І нарешті, організатор подорожі або туристична агенція повинні гарантувати, що в разі їх банкрутства або втрати ними дієздатності всі сплачені кошти буде відшкодовано, а також забезпечена репатріація споживача.

Водночас директива забезпечує захист осіб, що при здійсненні транскордонних подорожей придбали права тимчасового користування на один чи декілька об'єктів нерухомості. Покупець має отримати повну інформацію про зазначений об'єкт або об'єкти, їх розташування, комунальні послуги, до яких покупець матиме доступ, та умови, на яких такий доступ забезпечуватиметься, період перебування, ціну та суму зборів, які йому треба сплатити. Контракт та опис нерухомості мають бути підготовлені також і офіційною мовою (мовами) держави-члена Спільноти, де покупець житиме, або, на прохання останнього, мовою (або однією з мов) держави-члена, де покупець мешкає. Крім цього, продавець повинен дати покупцеві офіційний переклад контракту мовою держави-члена Спільноти, де розташована нерухомість. І знову ж таки, в будь-якому разі покупець протягом 10 днів має право без пояснень розірвати контракт. Відповідно протягом цього терміну покупцеві заборонені будь-які авансові платежі.

У Європейському Союзі помітна тенденція збільшення уваги до захисту здоров'я й економічних інтересів громадян. Це цілком природний процес, адже спільний ринок розширив не тільки пропозицію в сфері товарів і послуг, а й збільшив ризики, що спричинюють неякісні товари, особливо харчові продукти. Яскравим прикладом таких ризиків була епідемія коров'ячого сказу, яка спалахнула у Великій Британії в 1996 році, а також скандал через виявлення забруднених діоксином харчових продуктів бельгійського походження в 1999 році. Ці випадки довели ефективність законодавства Спільноти щодо прав споживачів, і насамперед у діяльності, спрямованій на запобігання поширенню хвороб та отруйних речовин. Вони також показали межі цього законодавства, особливо стосовно його імплементації в законодавства держав-членів. Для вдосконалення системи запобігання викликам, що постають перед безпекою громадян, слід доопрацювати положення Директиви про загальну безпеку продукції. Комісії треба поглибити співпрацю з державами-членами задля відстеження ризиків, імплементації відповідних

норм у національні законодавства, підвищення ефективності роботи наукових установ. Крім того, представникам споживачів треба сприяти в дедалі важчій роботі із систематичного залучення голосу споживачів у процес ухвалення рішень.

Зі збільшенням кількості економічних операцій між громадянами та підприємцями з різних держав-членів зростає потреба в захисті споживачів від наслідків некоректного бізнесу через уніфіковані заходи, що здійснюються на підтримку відповідної діяльності на національному рівні. Спільнота мусить робити все можливе задля створення зручного для споживачів ринку фінансових послуг, удосконалюючи кредитне законодавство, підвищуючи конфіденційність електронних платіжних засобів, сприяючи формуванню прийнятної та надійної системи транскордонних роздрібних платежів, а також розв'язанню проблеми перезаборгованості.

Отже, захист прав споживачів є не тільки необхідним доповненням інших спільних політик — сільськогосподарської, політики щодо рибальства тощо — а й важливим чинником формування в громадян позитивного бачення Європейського Союзу. Людська природа схильна ігнорувати всі переваги соціокультурної інституції на кшталт ЄС, коли серйозні, дарма що тимчасові, проблеми виказують її недоліки. Саме тому європейським інституціям слід бути обережними не лише для того, щоб діяти в рамках, дозволених законодавством у сфері охорони здоров'я та захисту економічних інтересів громадян ЄС, а переконати держав-членів обов'язково імплементувати зазначене законодавство в свої національні системи.

Запитання для самоконтролю

1. *Які переваги та недоліки має європейська інтеграція для громадян країн-членів ЄС?*
2. *Чи створюють спільні політики держав Спільноти права для своїх громадян та чи передбачають їх захист при цьому?*

3. *Як можуть громадяни ЄС захищати свої права?*
4. *Чи існує в умовах спільного ринку потреба в захисті прав споживачів?*
5. *Окресліть відповідні обов'язки країн та інституцій Спільноти при виникненні загроз здоров'ю громадян.*
6. *Як відбувається інформування споживачів?*
7. *Дайте характеристики охорони здоров'я та фізичної безпеки громадян ЄС.*
8. *Як здійснюється захист економічних та правових інтересів громадян Спільноти?*

Ключові слова та основні терміни

- *Інститут громадянства ЄС*
- *репатріація*
- *легітимність*
- *Хартія про основні права*
- *Шенгенська угода*
- *Шенгенська інформаційна система (ШІС)*
- *Європейська соціальна модель*
- *маркування продукції*
- *імітатори харчових продуктів*
- *система швидкого обміну*
- *генетично модифіковані організми*
- *механізм простежування продуктів*
- *порівняльна реклама*
- *контрактні відносини*
- *агентська комерція*
- *дистанційна комерція*
- *права тимчасового користування*

Тема 5

ГОРИЗОНТАЛЬНІ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

План

- 5.1. *Регіональна політика.*
- 5.2. *Соціальна політика.*
- 5.3. *Податкова політика.*
- 5.4. *Політика щодо конкуренції.*
- 5.5. *Політика стосовно довкілля.*

У цій темі ми звернемо увагу на горизонтальні політики Спільноти, на поставлені нею цілі та методи, що використовуються для їх досягнення. Детально зупинимось на п'яти широких галузях економічної та соціально-політичної діяльності ЄС — регіональному розвитку, соціальному прогресу, оподаткуванні, конкуренції та захисту довкілля. Всі ці спільні політики вже були задіяні на стадіях митного Союзу та спільного ринку й мають невпинно розвиватися задля здійснення економічної та політичної інтеграції розвитку Спільноти.

5.1. Регіональна політика

Спільна регіональна політика провадиться паралельно з загальним процесом багатонаціональної інтеграції. Хоча проголошеною

метою **Римського договору** було зменшення розриву між різними регіонами Спільноти та ліквідація відставання в розвитку найменш сприятливих регіонів. Єдиними інструментами, якими Договір наділяв спільні інституції, були позики Європейського інвестиційного банку та оцінка Європейською Комісією розміру регіональної допомоги, що її надаватимуть держави-члени, з явною метою не допустити, щоб держави перебивали одна одну в спробах залучення іноземних інвестицій. Поставивши за мету завершити формування єдиного ринку до 1992 року, **Єдиний європейський акт** визнав, що спільна регіональна політика може зробити вагомий внесок у поліпшення економічного й соціального гуртування Спільноти. Це було відліковою точкою для нової регіональної політики Спільноти, заснованій передусім на координуванні фінансових інструментів Спільноти, а також на координуванні національних та загальноєвропейських політик, спрямованих на допомогу регіонам, що для свого економічного розквіту потребують додаткового імпульсу. Проведена 1988 року реформа структурних фондів, що відбувалася в контексті заходів, які включали реформу спільної сільськогосподарської політики та врівноваження бюджету Спільноти, відоме як «Пакет Делора I» призвела до ліпшої інтеграції різних дій, учинених під прапором структурних політик, і зробила свій внесок до концепції всебічної послідовної стратегії для економічного й соціального гуртування в Спільноті.

Основною метою спільної регіональної політики є зменшення нинішніх регіональних невідповідностей і запобігання подальшим регіональним дисбалансам у ЄС шляхом передання ресурсів Спільноти проблемним регіонам. При цьому використовують фінансові інструменти Спільноти, відомі як структурні фонди. Спільна регіональна політика ЄС не має замінити національні політики. Відповідно до принципу субсидіарності передусім держави-члени мають власними регіональними політиками розв'язувати проблеми своїх регіонів, розвиваючи інфраструктури та фінансово підтримуючи інвестиції, які зумовлюють виникнення

нових робочих місць. Проте спільна регіональна політика координує національні політики, формулюючи настанови та встановлюючи певні принципи, покликані **уникнути конкуренції за отримання регіональної допомоги між державами-членами**. Вона також координує різні політики та фінансові інструменти ЄС, прагнучи надати їм «регіонального виміру» і таким чином більшою мірою впливати на регіони, які найбільше потребують уваги.

Комітет регіонів, створений Маастрихтським договором для посилення ролі регіональних органів влади в інституційній системі Союзу, відіграє важливу роль у передбаченні регіональних тенденцій та управлінні структурними втручаннями ЄС.

5.1.1. Потреба в спільній регіональній політиці

Допомагаючи проблемним регіонам створювати свої інфраструктурні мережі, держави-члени та Союз можуть сприяти розвиткові їхніх ринків, прагнучи загальної вигоди та ліпшої збалансованості європейської економіки в світлі майбутніх змін. Звісно, кожна держава-член провадить свою власну регіональну політику, яка загалом спрямована на сприяння розвиткові менш заможних регіонів тієї чи іншої держави-члена через **передання ресурсів від регіонів заможніших**. Засоби, які зазвичай використовують держави-члени для розв'язання регіональних проблем, бувають двох типів: ними можуть бути, по-перше, поліпшення інфраструктури та соціального й культурного розвитку відсталих регіонів та, по-друге, різноманітні премії, субсидії й податкові стимули, що мають сприяти залученню в ці регіони приватних інвестицій. Загальною метою застосування цих заходів є створення або відновлення ліпшого регіонального розподілу економічної діяльності та щільності населення на території держави-члена. Задля цього деякі уряди також намагаються створити перешкоди для інвестування у високо-розвинені регіони. Переваги таких заходів подвійні: вони сприяють переданню ресурсів до бідних регіонів і водночас стримують

диспропорційне розширення перенаселених регіонів. Звичайно, передусім національні органи влади мають розв'язувати проблеми своїх регіонів, розвиваючи їх інфраструктуру чи заохочуючи бізнес інвестувати в несприятливі регіони. Масштаб зусиль, яких треба докласти, щоб стимулювати економічне зростання в менш розвинутих регіонах, вимагає спільного залучення й державних ресурсів, і приватних інвестицій. **Регіональна допомога**, коли її надають справедливо, є життєво важливим інструментом для регіонального розвитку та тривалого й збалансованого економічного розширення всередині Європейського Союзу. Проте враховуючи конкуренцію між різними регіонами, що може існувати в межах єдиного ринку, за залучення союзних і приватних інвестицій (зокрема й від країн-партнерів), надані переваги можуть вийти далеко за компенсацію матеріальних труднощів, що стоять перед інвесторами в місцевостях, які треба розвивати. Тож частина наданої допомоги просто слугуватиме взаємній нейтралізації. Національні регіональні дії були б просто дорожчими та гарантували б успішним підприємствам невиправдані прибутки. Отже, головною метою регіональної політики ЄС є **координування національних регіональних політик** через формулювання настанов і встановлення пріоритетів на європейському рівні, які ефективно допоможуть подолати розрив між регіонами.

Але в питаннях регіонального розвитку ЄС має також власну відповідальність. Сама суть економічної інтеграції полягає в **оптимізації ринкових механізмів** на європейському рівні. Проте ринкова політика, заснована на певною мірою спонтанному балансі між різними економічними параметрами, суттєво збагачує заможні регіони. До створення спільного ринку діяльність, навпаки, розвивалася в національному контексті; окремі види діяльності концентрувалися в певних регіонах і були захищені від міжнародної конкуренції митними бар'єрами. З відкриттям кордонів європейських та інших іноземних (американських, японських тощо) компаній, охочих розпочати бізнес на ринку ЄС, зазвичай приваблюють

європейські регіони з добре розвинуеною інфраструктурою, висококваліфікованою робочою силою та найадаптованішим до їх бізнесу економічним середовищем; а це призводить до надто високої концентрації. Спільна регіональна політика спрямована компенсувати цю тенденцію, щоб досягти **збалансованішого зростання в межах спільного ринку**. Її цілі та механізми взаємодіють з іншими спільними політиками, особливо з соціальною, підприємницькою, сільськогосподарською, політиками щодо довкілля та щодо рибальства.

5.1.2. Пріоритетні регіони

У всіх державах-членах Європейського Союзу рівні розвитку та життєві стандарти різняться від одного регіону до іншого, і ці розриви й досі істотні в межах усього Союзу. На початку 1990-х **близько 52 % загального населення Союзу мешкало в проблемних регіонах**. Рівень ВВП на душу населення в десяти найбідніших регіонах Союзу становив лише близько однієї чверті від цього ж показника в найзаможніших регіонах. Рівень безробіття в десяти найгірших регіонах був майже всемеро вищим, ніж у десяти найуспішніших. Співвідношення молодих людей, які здобували професійну освіту, між різними країнами могло сягати позначки 1 до 2, співвідношення загальної інфраструктури — 1 до 3, а співвідношення грантів для проведення досліджень та застосування технологій — приблизно 1 до 7.

Від початку XXI сторіччя регіональна політика Спільноти визнає **два головних види «пріоритетних» регіонів і районів**: регіони, які відстають у розвитку, та райони, які потерпають від структурних труднощів. Визначення пріоритетних регіонів і районів на рівні Спільноти ґрунтується на спільній системі класифікації регіонів, яка має назву «Номенклатура територіальних статистичних одиниць (НТСО)», створеній Статистичною службою Європейських Спільнот (Євростат) у співпраці з національними інститутами

для ведення статистики та забезпечення відповідності цих неадміністративних одиниць порівняльним економічним, соціальним, географічним показникам та показникам у сфері довкілля.

Регіони, які відстають у розвитку є здебільшого регіонами, що відповідають рівню II Номенклатури територіальних статистичних одиниць (НТСО рівень II), у яких ВВП на душу населення є меншим ніж 75 % від середнього рівня в Спільноті. Такими є найвіддаленіші регіони (французькі заморські департаменти, Азори, Канарські острови та Мадейра), які знаходяться на нижчому за 75 % рівні, та райони з дуже низькою щільністю населення (менш ніж 8 жителів на квадратний кілометр), розташовані на північ і схід від Фінляндії та в північній частині Швеції. Точний список таких регіонів, склала Комісія, і він буде чинним протягом 7 років, починаючи від 1 січня 2000 року. Перед цими регіонами стоїть ціла низка перешкод: недостатня або застаріла інфраструктура — транспорт, енергетика чи телекомунікації; слабкі або застарілі промислові інфраструктури, методи виробництва яких часто неуспішні і чия продукція є малоприсадною для місцевого ринку; сільське господарство, де превалюють архаїчні структури; відтік населення, зумовлений занепадом міст, та високі показники безробіття, особливо серед молоді й некваліфікованих або погано кваліфікованих працівників. Усі регіони, які відстають у розвитку, розташовані на периферії своєї країни. Чверть населення цих регіонів живе на островах, деякі з яких є дуже маленькими (Грецькі острови) або знаходяться дуже далеко від центра Союзу (Канари, Азори, Мадейра, заморські департаменти). Це є додатковою перешкодою для розвитку, оскільки віддаленість від основних центрів економічної активності й основних центрів споживання робить їхню продукцію менш конкурентною, а їх самих — менш привабливими для приватних інвестицій.

До регіонів зі структурними проблемами, соціально-економічні зміни в яких підтримуються відповідно до структурної політики, зокрема, належать: райони, які зазнають соціально-економічних

змін у промисловому секторі та секторі послуг; сільські місцевості, що занепадають; проблемні урбанізовані райони та райони хронічного безробіття, які залежать від рибальства.

5.1.3. Економічне й соціальне гуртування Союзу

Ширший європейський ринок посилює поляризацію економічної діяльності, яка існувала ще до його створення, й таким чином прискорює процеси накопичування та концентрації. Якби не було вжито заходів на національному та європейському рівнях, завершення формування внутрішнього ринку й надалі б спричинювало розширення наявних нерівностей у розподілі економічної діяльності по всій території ЄС. Ось чому Єдиний європейський акт, враховуючи бажання зменшити невідповідності між різними регіонами Спільноти, означив метою ЄС економічне й соціальне гуртування. На вершині єдиного ринку досягнення економічного й валютного союзу обіцяє розширення перспективи як для розвинутих, так і для менш успішних регіонів. Зменшення вартості транскордонної діяльності й усунення ризиків, пов'язаних з курсом обміну валют, може розвинути регіональну спеціалізацію та торгівлю товарами й послугами всередині Спільноти. Слабші регіони можуть дістати вигоду від спеціалізації за рахунок повнішого використання своїх переваг. Мало того, загальне розширення торгівлі більше сприятиме економічному зростанню, яке, своєю чергою, створить для відсталих регіонів сприятливі умови, щоб ті змогли наздогнати інших. І нарешті, підвищення мобільності капіталу, підкріплена фіксованими обмінними курсами та рух у напрямі квазіоднорідного рівня інфляції може зрівняти відсоткові ставки незалежно від рівня ризиків, що має сприяти менш розвинутих регіонам, де капіталу часто відносно мало і, отже, його вартість відносно висока.

Щоправда, водночас держави-члени, які беруть участь у еврозоні, втрачають деякі фіскальні та валютні інструменти, так само

як і можливість впливати на курс своєї валюти. Гнучкість валютного курсу є важливим інструментом, тому що вона, врешті, дозволяє державі через девальвацію відносно безболісно компенсувати втрати міжнародної конкурентності. Вона полегшує короткотривалу корекцію валютного курсу під час загальної кризи чи кризи в окремій країні. Позбавлення можливості впливати на курси валют, отже, є важливішою втратою для менш розвинутих країн Союзу, які якраз і мають здійснювати найважливіші структурні зміни. Ці країни мусять залучати якнайбільше інвестицій і водночас якнайменше витратити, аби відповідати Маастрихтським критеріям.

На додаток, ці країни можуть втратити перевагу дешевшої вартості праці. Доти, поки ринок був захищений, зарплати в певних країнах були набагато меншими, ніж в інших, компенсуючи в такий спосіб низьку продуктивність робочої сили, яка не була висококваліфікованою. Але в спільному ринку, а надто в економічному та валютному союзі, свобода пересування робітників, ліпша інформованість у відповідних ситуаціях і вимоги профспілок поступово наближають рівень доходів до того, що наявний нині в найбагатших країнах. Це можна вважати позитивним соціальним результатом, але це водночас породжує інфляційні тенденції та створює труднощі для бізнесу в зонах із низьким рівнем виробництва. Якщо такий бізнес муситиме згорнутися, робітники втратять свою роботу та підвищення їхньої платні залишиться простою ілюзією.

І з економічного, і з соціального поглядів, ані найслабші країни-члени, ані Європейський Союз не можуть змиритися з ситуацією, що суттєва частина їхньої спадщини залишиться недорозвиненою саме через економічну інтеграцію. Ціною процвітання певних районів Союзу не може бути занепад чи стагнація інших. Великі **невідповідності неприпустимі в Спільноті**, якщо це поняття взагалі чогось варте. Мало того, невідповідності не тільки передбачають нижчу якість життя для неуспішних регіонів, а й вказують на нездатність скористатися економічними перевагами, від яких може виграти весь Союз у цілому.

Беручи до уваги ці вимоги, в статті 2 Договору про Європейський Союз зазначено, що посилення **економічного та соціального гуртування є фундаментальною ціллю Союзу**. Стаття 158 (ДЕСп) уточнює, що для забезпечення свого загального гармонійного розвитку Спільнота розвиває та провадить дії, які сприяють посиленню його економічного й соціального гуртування, маючи на меті, зокрема, зменшення невідповідностей між високим рівнем розвитку окремих регіонів і відсталістю менш розвинених регіонів та сільської місцевості. Хоча всі політики Спільноти можуть бути корисними в забезпеченні досягнення *економічного* та соціального гуртування, як це зазначено в статті 159 (ДЕСп), головну роль тут, звичайно, відіграють **структурні фонди** (ст. 161 ДЕСп). За термінологією Спільноти, «структурними фондами», або просто «фондами», є Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), Європейський соціальний фонд (ЄСФ), Європейський фонд керівництва та гарантій для сільського господарства (ЄФКГСГ) — Відділ керівництва та Фінансовий інструмент керівництва в сфері рибальства (ФІКСР).

Ситуація, в якій опиняються певні держави-члени, вимагає від них особливих зусиль для розвитку економічного та соціального гуртування і, отже, створення для них можливості відповідати критерію зближення, що є необхідною умовою для переходу до третього етапу економічного й валютного союзу. Одним із таких критеріїв є стримування державного дефіциту. Щоб задовольняти цю умову, **менш заможні країни мусять дотримуватися дуже суворої бюджетної дисципліни**. Водночас вони мають здійснювати та навіть збільшувати державні інвестиції, аби усунути різницю в рівні розвитку з іншими державами-членами.

Для усунення цієї суперечності стаття 161 (ДЕСп) та Протокол, який є додатком до Маастрихтського договору передбачили створення **Фонду гуртування**. Він має фінансово підтримувати проекти в галузях довілля й транспортної інфраструктури для транс'європейських мереж у державах-членах, чий рівень ВВП на душу населення є меншим за 90 % від середньоєвропейського

(Греція, Іспанія, Португалія й Ірландія) і які реалізують програму, метою якої є виконання умов економічного зближення, проголошених у статті 104 ДЕСп. З огляду на умови економічного зближення, як вони визначені в статті 104 Договору, та через потребу в прозорому управлінні бюджетним дефіцитом, при визначенні умов надання Фондом допомоги, враховуються: зобов'язання держав-членів, які отримують допомогу, стосовно надмірного державного дефіциту, Резолюція Європейської Ради про Пакт щодо стабільності та зростання та стабільність євро.

5.1.4. Координування фінансових інструментів

Відповідно до статті 10 загального регламенту про структурні фонди, координування між різними фондами має, зокрема, здійснюватися через:

- а) плани, підтримувані рамками Спільноти, операційні програми та єдині програмні документи;
- б) моніторинг і оцінку допомоги відповідно до мети;
- в) індикативні настанови, які публікує Комісія, що допомагають компетентним національним і регіональним органам формувати плани розвитку та здійснювати перегляд розподілу допомоги.

Аби максимізувати стимули, що виникають унаслідок застосування бюджетних ресурсів і застосування фінансових інструментів, допомога Спільноти, надана у формі грантів, може поєднуватися з кредитами й гарантіями **Європейського інвестиційного банку (ЄІБ)**. ЄІБ є найдавнішим інструментом регіонального розвитку: він був створений Римським договором для забезпечення збалансованого та рівного розвитку спільного ринку в інтересах Спільноти (стаття 267 ДЕСп). Майже 75 % фінансування ЄІБ припадає на регіональний розвиток, хоча банк має й інші цілі, зокрема розвиток малих і середніх підприємств та транс'європейських мереж. ЄІБ надає суттєвий довготерміновий капітал для фінансування інфраструктурних проектів у таких галузях, як транспорт, енергетика та телекомунікації.

5.1.5. Цілі та методи структурних фондів

Відповідно до статті 159 (ДЕСп), «структурні фонди», особливо Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), Європейський соціальний фонд (ЄСФ), Європейський фонд керівництва та гарантій для сільського господарства (ЄФКГСГ) — відділ керівництва та Фінансові інструменти для керівництва в сфері рибальства (ФІКСР) мають скоординовано брати участь у досягненні цілей економічного та соціального гуртування в Спільноті. Для цього регламент, яким визначено загальні положення про структурні фонди, встановлює три пріоритетні мети діяльності Фондів протягом 2000—2006 рр.:

- **мета 1** полягає в сприянні (через ресурси, які надходять від ЄФРР, ЄСФ, ЄФКГСГ-Відділ керівництва і ФІКСР) розвитку та структурному пристосуванню економічно відсталих регіонів, тобто тих, чий середній рівень ВВП на душу населення нижчий за 75 % від середнього рівня в Європейському Союзі. Майже 70 % загальних ресурсів призначені регіонам, що підпадають під мету 1, і майже 20 відсоткам усього населення Союзу жити відповідно до неї заходи мають піти на користь. Ця мета охоплює також найвіддаленіші регіони (французькі заморські департаменти, Азори, Мадейру та Канарські острови), а також місцевості, що належали до мети 6, сформульованої відповідно до Акта про вступ Австрії, Фінляндії та Швеції;
- **мета 2** полягає в сприянні (через залучення всіх чотирьох структурних фондів) економічним і соціальним перетворенням у районах, які зазнають структурних труднощів і, зокрема, районам, у яких відбуваються соціально-економічні зміни в промисловому секторі та секторі послуг, сільським районам, які занепадають, урбанізованим місцевостям, які переживають складнощі, та районам, залежним від рибальства. До цих регіонів, що представляють близько 18 % населення Союзу, спрямовується 11,5 % ресурсів;

- **мета 3** полягає в адаптації й модернізації освітніх політик і систем освіти, навчання та працевлаштування поза межами регіонів, які підпадають під дію мети 1, і створює систему координат для всіх заходів, спрямованих на розвиток людських ресурсів. Мета 3 фактично є системою координат для заходів, вжитих відповідно до розділу про працевлаштування Амстердамського договору та відповідно до Європейської стратегії працевлаштування.

Відповідальність за цю мету несе тільки ЄСФ, маючи в своєму розпорядженні трохи більше від 12 % структурних фондів.

Для досягнення зазначених вище цілей робота структурних фондів ґрунтується на 4 принципах: **зосередженні** заходів на цих цілях; **програмуванні діяльності**, яке втілюється в програмах багаторічного розвитку; **додатковості** та **партнерстві**. Ці специфічні принципи структурних операцій відповідають загальному принципів **субсидіарності**, відповідно до якого надання допомоги є повноваженням держав-членів, якщо застосування цих повноважень не ущемлює права Комісії, особливо стосовно управління загальним бюджетом Європейських Спільнот.

Програмування діяльності означає, що організація, процеси прийняття рішень і фінансування здійснюються в кілька етапів, метою яких є реалізація на багаторічній основі спільних дій Спільноти та держав-членів для досягнення вищезазначених цілей.

Комісія розглядає плани й дії, запропоновані державами-членами, та визначає, за згодою національних органів влади, Рамки підтримки Спільноти (РПС) для його структурних дій у тому чи іншому регіоні. Ці Рамки охоплюють:

- а) визначення стратегії та пріоритетів для спільних дій Спільноти й держав-членів; їх специфічні цілі; передбачення очікуваного впливу, економічної політики, стратегії розвитку політик щодо працевлаштування та регіональних політик зацікавлених держав-членів;

- б) визначення природи та тривалості операційних програм, зокрема і їх специфічні цілі та обрані пріоритети;
- в) індикативний план фінансування, який визначає для кожного пріоритету та року розподіл фінансових обсягів, передбачених для внесення кожним фондом, ЄІБ — там, де це необхідно, — та іншими фінансовими інструментами.

Замість РПС Комісія може на прохання зацікавленої держави ухвалити Єдиний програмний документ (ЄПД), який виробляється за спрощеною процедурою і в якому зазначені стратегічні пріоритети, програмні процедури та обсяг допомоги. Отже, ЄПД містить ту саму інформацію, яку можна знайти в рамковій та операційній програмі Спільноти, а саме: а) стратегію та пріоритети для спільних національних і загальноєвропейських дій; б) загальний опис заходів, які плануються для реалізації пріоритетів; в) індикативний план фінансування та г) положення щодо реалізації ЄПД. ЄПД зазвичай застосовуються для мети 2 та мети 3. В окремих випадках вони застосовуються стосовно мети 1, де частка Спільноти не перевищує 1000 млн. євро. Кожен РПС або ЄПД перебуває під наглядом Моніторингового комітету, створеного державою-членом.

5.1.6. Європейський фонд регіонального розвитку

Від часу свого створення в 1975 році Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) було реформовано чотири рази — а це є свідченням і дедалі більшої відданості Спільноти регіональному розвитку, і його великого досвіду в цьому питанні. Новий Регламент про ЄФРР характеризується істотною операційною гнучкістю. Фонд може використовувати всі форми фінансової діяльності — співфінансування регіональних операційних програм, системи регіональної допомоги та великі проекти з інфраструктури й інвестицій у виробництво, надання глобальних субсидій для допомоги та великі проекти з інфраструктури й інвестицій у виробництво,

надання глобальних субсидій для допомоги місцевим ініціативам розвитку та для підтримки надання технічної допомоги та заходів оцінювання.

Регламент, який визначає загальні положення про структурні фонди, передбачає, що основне завдання ЄФРР полягає в тому, щоб сприяти досягненню мети 1 та мети 2, що означені цим Регламентом. У регіонах, які підпадають під мету 1, ЄФРР може робити внесок у фінансування, інвестуючи в освіту та здоров'я, які мають принести користь структурному пристосуванню регіону. Фонд також робить свій внесок у транскордонну, транснаціональну й міжрегіональну співпрацю та в економічне й соціальне відновлення кризових міст і приміських місцевостей. Нарешті, ЄФРР робить свій внесок у фінансування інноваційних заходів, особливо досліджень, пілотних проектів та заходів з обміну досвідом.

5.1.7. Ініціативи Спільноти

За межами РПС та СПД структурні фонди окремо чи колективно підтримують програми, які відповідають спільним інтересам і називаються ініціативами Спільноти. Якщо в основу Рамок підтримки Спільноти покладено національні плани розвитку, то ініціативи Спільноти є транснаціональними програмами, чії цілі однакові для всіх відповідних регіонів, адже вони спрямовані на розв'язання проблем, які мають особливе значення для Спільноти. Проте через застосування принципів співпраці та субсидіарності національні, регіональні або місцеві органи влади також беруть безпосередню участь у виробленні й реалізації ініціатив Спільноти, особливо через операційні програми, які вони подають на розгляд Комісії.

Ініціативи Спільноти є фактично операціями, що мають задовольнити інтереси Спільноти, здійснюваними з почину Комісії на додаток до реалізованих відповідно до пріоритетних цілей. Після реформи структурних фондів 1999 року ці ініціативи Спільноти мають зосередитися на забезпеченні транскордонної, транснаціо-

нальної та міжрегіональної співпраці, економічній і соціальній регенерації кризових міст та приміських місцевостей, розвитку сільських місцевостей та людських ресурсів у контексті принципу рівних можливостей.

Чотирма ініціативами Спільноти, які діють протягом 2000—2006 рр., є:

- ІНТЕРРЕГ, яку фінансує ЄФРР, — займається транснаціональною міжрегіональною співпрацею, спрямованою на підтримку гармонійного, збалансованого та стійкого розвитку зони Спільноти загалом;
- УРБАН, яку фінансує ЄФРР, — сприяє економічному та соціальному відродженню кризових міст і приміських районів задля забезпечення стійкого розвитку урбанізованих районів.
- ЛІДЕР, яку фінансує ЄФКГСГ — Відділ керівництва, спрямований на розвиток сільських районів.
- ІКВАЛ, яку фінансує Європейський соціальний фонд, — зосереджує увагу на транснаціональній співпраці для вироблення нових засобів боротьби з усіма формами дискримінації та нерівностей, пов'язаними з ринком робочої сили.

5.2. Соціальна політика

Через різні економічні структури держав-членів Спільноти їхні соціальні проблеми від самого початку, та й певною мірою дотепер, є досить відмінними. Навряд чи спільна соціальна політика могла від самого початку розв'язати всі соціальні проблеми держав-членів; деякі з цих проблем ще й сьогодні нерозв'язані. Подолання цих проблем великою мірою залежить від економічної політики, яка й донині зосереджена переважно в руках національних урядів. Проте, оскільки європейська інтеграція поступає і країни-члени делегують важливі економічні й монетарні повноваження Європейському Союзові, останній стає дедалі відповідальнішим за соціальний прогрес

усіх народів, що входять до його складу. Тому Римський договір на-самперед прагнув забезпечити вільний рух робітників і покладалася передусім на функціонування спільного ринку для поліпшення умов життя та праці в усіх державах-членах.

Паралельно з реформою структурних фондів, що представляли фінансовий бік економічної й соціальної політики, Європейська Рада, попри опозицію з боку Маргарет Тетчер, яка тоді була прем'єр-міністром Сполученого Королівства, прийняли в грудні 1989 року **Хартію основних прав робітників** Спільноти. Вона висвітлювала правовий бік соціального гуртування й наголошувала на вирівнюванні соціальних стандартів у державах-членах у таких галузях, як соціальний захист; свобода об'єднань і колективного ведення перемовин; рівність чоловіків і жінок; інформування, консультування та залучення працівників; охорона здоров'я й безпека на робочому місці; захист дітей, людей похилого віку й інвалідів. Комісія, яка запропонувала Хартію, одразу ж після її прийняття більшістю голів держав та урядів, винесла на розгляд серію законів Союзу для її виконання. Але через принцип однакості, що тут застосовувався, та негативну позицію Сполученого Королівства, до остаточного завершення формування спільного ринку було ухвалено надто мало соціальних законів, хоча їх слід було впровадити одразу після завершення формування єдиного ринку. Щоб вийти з цього становища, 11 із 12 держав-членів, з одного боку, та Сполучене Королівство, з іншого, підписали в Маастрихті Соціальний протокол, який дозволяв Сполученому Королівству самостійно вживати соціальних заходів, які воно вважало за потрібне.

Цей приклад є **винятком із правила**, яке передбачає, що спільна політика має спільні цілі й слугує спільним інтересам. У такому разі держави-члени багатонаціональної інтеграційної схеми вирішують запровадити спільну політику для зацікавлених держав-членів згідно з їх визначенням спільних інтересів, дозволяючи державам, що дотримуються інших позицій, або іншим країнам іти власним шляхом.

Однак аномалію режиму Спільноти, де одна країна-член не поділяє цілей інших, поправлено в Амстердамі в червні 1997, коли лейбористський уряд Британії вирішив приєднатись до соціальних положень нового Договору й ухвалити директиви, які вже було погоджено в Соціальній угоді. Протокол № 14 з питань соціальної політики було додано до ДЕСп, а згодом угоду щодо соціальної політики було скасовано. Новий четвертий розділ соціальної політики ДЕСп об'єднує більшість положень Маастрихтської соціальної угоди, зокрема цілі союзної Хартії основних соціальних прав робітників, і заходи для досягнення цих цілей.

Цілі спільної соціальної політики дуже близькі до цілей політики регіональної. Остання прагне поліпшити становище в слабо-розвинутих регіонах, а соціальна політика, своєю чергою, має справу з найбіднішими громадянами. Обидві намагаються подолати економічні й соціальні дисбаланси в Союзі й забезпечити рівномірний розподіл переваг, які випливають з діяльності спільного ринку, між усіма країнами та громадянами. Деякі з цих заходів є додатковими, і їх фінансові інструменти тісно скоординовані задля отримання результату.

Соціальну політику Спільноти, що була потрібна для соціального гуртування ЄС як початкова стадія поступового запровадження спільного ринку, було в дещо нечітких термінах визначено в Договорі про ЄЕСп. Хоча ті країни, що її підписали, стверджували, що вони вирішили спільними діями сприяти соціальному прогресові і що їхньою головною метою є поліпшення умов життя та праці своїх народів, у царині соціальної політики вони залишилися цілком незалежними. Понад усе вони вірили в автоматичне поліпшення соціальних умов, покладаючись на приголомшливий ефект економічної інтеграції. Вони не помилялися в цьому; однак і не були цілком праві.

Очевидно, що поступове інтегрування економік саме по собі сприяє зближенню соціальних умов країн Спільноти. Найхарактернішими рисами ЄС протягом перших сорока років існування

були помірний приріст населення, збільшення тривалості життя та зменшення тривалості робочого дня, істотне поширення обов'язкової освіти й значне залучення жінок до економічної діяльності. Окрім цих загальних феноменів, сталися певні зміни й усередині самих галузей, і перемістилися акценти з сільського господарства до промисловості та сфери обслуговування. Тому не випадково проблеми зайнятості, соціальної безпеки та професійного навчання певних категорій робітників (молоді, людей похилого віку та жінок) є пріоритетними для кожної країни-члена. Що глибше впроваджувались економічні умови багатонаціональної інтеграційної схеми, то подібнішими ставали соціальні проблеми держав-членів, а тому методи розв'язання цих проблем також уподібнювалися одні до одних.

Вільний рух робітників і співпраця транснаціональних профспілок спричинили підвищення рівня заробітної плати, соціальних пільг і захисту. Зростання добробуту, зумовлене, значною мірою, поступом європейської інтеграції, однак, не пододало всіх соціальних проблем Спільноти. Воно навіть загостило деякі з них або породило нові, а саме проблеми «несприятливих» регіонів і категорій осіб, які лише частково беруть участь у загальному розвитку; проблеми структурного безробіття; проблеми, пов'язані з розподілом прибутку й доходів; суперечності між економічними та соціальними цінностями, інколи раптові зміни стилю життя з негативними наслідками для поведінки молоді. Відтоді, як європейські договори запропонували соціальну модель, засновану на ринковій економіці, демократії та плюралізмі, повазі до індивідуальних прав, вільному колективному веденні перемовин, рівності можливостей для кожного, соціальному добробуті й солідарності, вони спонукали спільні інституції незмінне прагнути досягнення цих цілей.

Спільна соціальна політика робить важливий внесок до європейської інтеграції, особливо допомагаючи досягти належного соціального гуртування між державами-членами. Цікаво, що кожен із чотирьох напрямів цієї політики робить свій внесок до цього

інтеграційного процесу. Попри це, вони підтримують один одного та взаємодіють з іншими спільними політиками, особливо з економічною й валютною політикою, промисловою політикою, політикою щодо наукового розвитку, сприяючи соціальному гуртуванню, необхідному в економічному та валютному союзі.

Свобода руху працівників була істотною для завершення формування спільного ринку. Завдяки правовим актам Спільноти працівники-мігранти і особи із будь-якої країни-члена, що самостійно забезпечують себе роботою, мають однакові — порівняно з громадянами країни, що їх приймає, — умови зайнятості, соціальної безпеки, освіти та професійного навчання їхніх дітей, життя та праці, а також таку саму змогу користуватися правами Союзу. Спільний трудовий ринок поставлений, проте, в невідгідні умови розмаїттям мов, звичаїв і методів роботи та, хоча ЄС вживає заходів для подолання цих перешкод для вільного руху працівників, його перетворення на справді однорідний трудовий ринок потребуватиме, звичайно, набагато більше часу.

Спільна політика щодо зайнятості прагне забезпечувати стійку співпрацю національних політик зайнятості та спільних політик ЄС, особливо в економічній і валютній галузях, щоб підтримувати економічні та грошові реформи й підвищувати рівень зайнятості, водночас підтримуючи цінову стабільність. Скоординована стратегія щодо зайнятості спрямована на використання структурних реформ і модернізацію, метою яких є поліпшення ефективності трудового ринку, і водночас підтримання динаміки неінфляційного зростання. Настанови щодо зайнятості, які щорічно погоджує Рада, допомагають державам-членам винаходити власну трудову стратегію і водночас прагнути спільних цілей: поліпшення зайнятості, з акцентом на належному професійному підготованні; розвиток підприємництва; заохочення адаптації робочої сили та зміцнення політики щодо рівних можливостей для чоловіків і жінок.

Спільні політики щодо освіти та навчання доповнюють спільну політику зайнятості, заохочуючи пристосування робочої сили до

нових умов промислових секторів і послуг у Європі й світі загалом. Співпраця та обмін досвідом через програми Спільноти допомагає державам-членам розвивати європейський вимір в освіті, у вивченні мов, професійному навчанні та перепідготовці, нагальних за умов інформаційного суспільства та світової економіки. Водночас ці програми створюють мережі викладачів, інструкторів і молоді, які активно беруть участь у європейському інтеграційному процесі.

Спільна політика щодо поліпшення умов життя та праці має на меті зближення систем соціального захисту та через них досягнення соціальногогуртування в Європейському Союзі. Директиви Спільноти, закріплюючи мінімальні стандарти, гарантують права, фізичну безпеку та здоров'я працівників, зокрема жінок і молоді, що мешкають та працюють у країнах-членах. Встановлення схеми базових мінімальних стандартів забезпечує захист від використання низьких соціальних стандартів як інструменту нечесної економічної конкуренції. Встановлений у такий спосіб основний соціальний принцип є неодмінним для ефективного функціонування економічного та валютного союзу, де конкуренція між різними регіонами Союзу стане жорсткішою.

У межах Люксембурзького процесу держави-члени трансформували настанови Ради щодо зайнятості в національні плани дій. Позитивні результати очевидні. Здійснюючи реформи трудового ринку, держави-члени мають звертати особливу увагу на свої національні плани дій щодо систем оподаткування та прибутку, зайнятості в секторі послуг, організації праці, ціложиттєвого навчання та рівних можливостей для чоловіків і жінок. Звичайно, економічний та політичний розвиток у європейському суспільстві зумовлює потребу в модернізації систем соціального захисту для досягнення чотирьох головних цілей: створення більшої кількості стимулів для праці та забезпечення стабільного доходу; збереження пенсій зі стабільною пенсійною схемою; забезпечення соціального захисту та високої якості й стабільності охорони здоров'я.

5.3. Податкова політика

Договір про ЄЕСп був дуже обережний щодо податкової гармонізації. Він вимагав передусім введення та дотримання **правила фіскального нейтралітету в торгівлі Спільноти**, тобто однакового податкового ставлення до внутрішнього виробництва й імпорту з інших держав-учасниць. Крім того, Договір просто запропонував Комісії проаналізувати, як можна гармонізувати податки з обігу. Договір не закликав до гармонізації або будь-яких інших дій з боку Спільноти стосовно прямих податків.

Фіскальних цілей, що їх поставив Договір, було швидко досягнуто. Сукупні багатоступеневі податки, які не гарантували фіскального нейтралітету, були замінені новим обіговим **податком — податком на додану вартість**, і структури такого податку були гармонізовані в усіх державах-членах Спільноти, як старих, так і нових. Принцип фіскального нейтралітету таким чином було гарантовано, але ціною збереження податкових бар'єрів, необхідних для стягування ПДВ та акцизного збору в країні призначення товарів.

Однак єдиний ринок має забезпечити можливість абсолютно вільного руху товарів, і для досягнення цієї мети їх необхідно оподатковувати або в країні походження, або в країні призначення. В кінці 1980-х така потреба призвела до **вирівнювання ПДВ та акцизного збору**. Водночас почалася гармонізація прямих податків, особливо податків на компанії та заощадження, з метою унезалежити зростання компаній і рух капіталу від податкових особливостей. В економічному та монетарному союзі податкова гармонізація має розвиватися в тому ж темпі, що й економічна інтеграція.

Маючи економічні та соціальні структури, які багато в чому відрізняються одна від одної, держави, що формували Європейську економічну спільноту, мали також **досить відмінні податкові системи**, що однаково стосується і фінансової політики, особливо розподілу податкового тягаря між прямими та непрямими податками,

і технічної організації оподаткування. На той час питання створення єдиного фіскального простору в Європейській економічній спільноті найближчим часом не поставало. Але в очікуванні такого об'єднання для належного функціонування спільного ринку були потрібні деякі термінові заходи в сфері оподаткування. Ці заходи були спрямовані на досягнення фіскального нейтралітету та рівних умов конкуренції серед держав-членів.

Намір створити єдиний фіскальний простір у Європейському Союзі є доволі амбіційним, навіть якщо об'єднання означає тільки гармонізацію національних податкових законів, а не створення федеральної податкової системи. Фіскальне об'єднання можливо досягти поступово, при чіткому дотриманні курсу на зближення національних економік. Проте для спільного ринку було терміново необхідно гармонізувати структури податку з обігу і таким чином досягти **фіскального нейтралітету**, тобто рівного оподаткування внутрішніх товарів та імпортованих з держав-членів. Це значною мірою було досягнуто з прийняттям системи ПДВ всіма першими державами-членами на початку 70-х років і новими державами-членами після їх вступу. Така близька гармонізація податків з обігу, яка стала результатом прийняття всіма державами-членами податку на додану вартість зі спільною базою розрахунків, не була метою Римського договору. Отже, держави-члени вийшли за рамки того, що вимагав від них Договір.

Через двадцять років під тиском завершення процесу формування єдиного ринку, який вимагав усунення податкових кордонів, держави-члени також погодились гармонізувати свої акцизні збори, у такий спосіб доводячи, що за наявності політичної волі технічні проблеми багатонаціональної інтеграції завжди можна перебороти. Насправді гармонізація структур і ставок ПДВ та акцизного збору, досягнута в 1992 році, означала суттєвий **переворот податкових надходженнях держав-членів**, який значно вплинув на надходження від непрямого оподаткування. Проте, незважаючи на зауваження та пророкування з боку деяких фінансових експертів

щодо катастрофи, яка насувається, вони спромоглися здійснити таку гармонізацію без значних розладів. Цей факт демонструє те, що процес багатонаціональної інтеграції приводить до динамічних ефектів, які інколи ігнорують консервативні погляди.

Гармонізація непрямих оподаткування є дуже важливою не тільки для чіткого функціонування внутрішнього ринку, але й також для **зближення економічних умов у державах-членах**. Узгодження ПДВ акцизних зборів дозволяють компаніям продавати, купувати і робити інвестиції в усіх державах-членах, без контролю або формальностей, пов'язаних з перетинанням кордонів. Приватні особи можуть купувати товари в усіх країнах Спільноти і без обмежень перевозити їх для власного споживання, без будь-яких перевірок і оподаткування при перетинанні кордонів.

Деякі дуже важливі сфери прямого оподаткування, такі як особовий прибутковий податок, безпосередньо не охоплює процес гармонізації, схильність до вирівнювання ставок і прогрес у них помітно менший. Проте з **розвитком ЄВС** необхідне впровадження процедури координації національних фіскальних політик для забезпечення їх поступового зближення паралельно зі зближенням економічних політик. Така координація не обов'язково повинна ставити за мету встановлення однакових податкових ставок, але повинна націлюватися на зменшення наявних у єдиному ринку деформацій, на спрямування розвитку податкових структур у сприятливіше для зайнятості та довкілля річище, на запобігання втрат прибутків від оподаткування. Дійсно, всі держави-члени мають спільні проблеми, а саме — відтік капіталу до місць, які вважаються податковим раєм, і навіть конкуренція між ними щодо залучення капіталу, яка зашкоджує при цьому їхнім робочим силам. Якби вони разом вклали підрозділ свого суверенітету у фіскальний простір, для прийняття спільних заходів держави-члени могли б краще протистояти міжнародній конкуренції й уникати пошуку грошових сил ринку, що перешкоджають їх спільним цілям.

Остаточна система ПДВ, яка має містити оплату ПДВ у країні походження, мусить відповідати певним суттєвим критеріям. Передусім вона повинна бути якомога простішою для підприємств, особливо МСП, щоб зробити фірми Спільноти конкурентнішими і на внутрішньому, й на інших ринках, зменшуючи операційні витрати. Мало того, остаточна система повинна зберегти нейтральний ефект ПДВ на конкуренцію, що стосується походження товарів і послуг. Вона також повинна задовольняти виправдані бюджетні інтереси держав-членів, уникаючи падіння прибутку з податків усюди в Спільноті і перерозподілу прибутку від оподаткування між державами-членами. І останнє, але не менш важливе: сформована система повинна бути простою і прозорою, стимулюючи добровільне дотримання законів і дозволяючи краще використовувати ресурси, призначені на виявлення та боротьбу з махінаціями.

Що стосується **прямого оподаткування**, процес гармонізації, за необхідності, вимагатиме більше часу. Проте відмінності в корпоративному оподаткуванні між державами-учасницями впливають на розміщення інвестицій і ведуть до деформації конкуренції. У тій ситуації, коли компанії в ЄС повинні керуватися п'ятнадцятьма різними зводами правил, податкові перешкоди стають на заваді міжнародній економічній діяльності. Такі перешкоди насамперед трапляються в оподаткуванні міжнародних потоків прибутку, міжнародних операцій з реструктуризації та обмеженні міжнародних відшкодувань збитків. Ці перешкоди можна усунути через комбінацію цільових заходів (дії безпосередньо спрямовані на визначені податкові перешкоди) і всеохоплююче рішення (створення одної об'єднаної корпоративної податкової бази), що дало б змогу компаніям відстежувати свої інвестиції в різних державах-членах так, як інвестиції на внутрішньому ринку. Крім того, щоб протистояти шкідливій податковій конкуренції між державами-членами, Спільнота повинна спрямувати тенденцію до вищого оподаткування праці, як засобу компенсації меншого податкового тягара, на рухомі фактори

виробництва й розробити кодекс поведінки щодо оподаткування компаній та вжити заходів для усунення прибуткових податків на міжнародні виплати відсотків і дивідендів між фірмами.

Зміни в економічному середовищі загалом від початку 90-х років (передусім збільшення мобільності економічних факторів, економічна інтеграція на внутрішньому ринку, економічний і валютний союз, а також заходи щодо ліквідації шкідливих режимів преференційного оподаткування на внутрішньому ринку) засвідчили чітку необхідність пристосувати оподаткування компаній у ЄС до змін в економічному середовищі. Гармонізація оподаткування компаній має зберегти і посилити економічну ефективність на внутрішньому ринку, водночас підтримуючи конкурентність компаній ЄС на світовій арені.

5.4. Політика щодо конкуренції

Спільна політика щодо конкуренції є суттєвою для досягнення та підтримання єдиного ринку. Вона забезпечує конкурентну поведінку підприємств (фірм, компаній, комерційних підприємств) і захищає інтереси споживачів, уможливаючи вироблення товарів і послуг на кращих умовах. Вона сприяє економічній ефективності через створення клімату, придатного для інновацій і технічного прогресу. Вона запобігає антиконкурентним діям з боку компаній, які могли б знищити динаміку конкуренції, сформовану зі створенням єдиного ринку. Фактично умовою для економічних результатів єдиного ринку є спроможність підприємств конкурувати нарівні на ринках усіх держав-членів.

Запобігаючи тому, щоб ізольованість ринку відновлювалася за допомогою міжнародних угод і щоб розширення ринку призводило до отримання надприбутків панівними підприємствами, європейська політика щодо конкуренції має встановити правові рамки й економічні умови для європейської промисловості, що

стимулюватимуть її розвиток і модернізацію, необхідні, щоб вистояти в міжнародній конкуренції. Ось чому, коли впроваджуються постійні заходи проти неналежних угод або поведінки з боку частини (переважно значної) підприємств, які намагаються монополізувати підрозділ спільного ринку та відповідні прибутки, водночас дозволяються угоди й дії, що дають можливість МСП співпрацювати одне з одним і створювати стратегічні союзи, не зашкоджуючи інтересам споживачів або торгівлі між державами-членами, навіть без попереднього повідомлення Комісії.

Таке ж значення для належного функціонування внутрішнього ринку мають правила Спільноти, які регулюють державну допомогу, державні підприємства та національні монополії. Ці правила намагаються запобігти використанню державами-членами таких засобів для підтримки національної промисловості, які шкодять їхнім конкурентам і, зрештою, єдиному ринкові. Проте ці правила необхідно виконувати, а це зумовлює потребу в нейтральному та поважному судді, який стоятиме вище зіткнення національних інтересів. Договір про ЄС відводить цю роль Європейській Комісії. Це насправді одна з небагатьох сфер, де Комісія має автономну, наднаціональну владу і може вийти за межі своєї ролі ініціатора, взявши на себе повноваження щодо прийняття прямих рішень. Під контролем Суду вона впроваджує право Спільноти стосовно конкуренції, які скеровують і орієнтують національні законодавства. Насправді держави-члени примусили свої національні органи влади з питань конкуренції впровадити свої власні відповідні національні закони, які в багатьох аспектах керуються правом Спільноти щодо конкуренції. Це означає, що в багатьох сферах імплементацію правил Спільноти можна передати властям і судам держав-членів, таким чином звільнюючи Комісію від рутинної роботи.

Спільна політика щодо конкуренції впливає на решту спільних політик, які повинні відповідати її правилам. Зокрема, це стосується промислової політики (в питаннях структурних і галузевих заходів), регіональної політики (в питаннях державної допомоги

бідним регіонам), енергетичної і транспортної політики (в питаннях головних державних і багатонаціональних підприємств в цих секторах), і сільськогосподарської політики та політики щодо рибальства (в питаннях організації спільного ринку).

Політика щодо конкуренції традиційно вважалася прерогативою держави. Європейський Союз — це перша група держав, що провадять єдину політику, яка намагається протидіяти тому впливові, що його спотворення конкуренції чинять на торгівлю. Головна мета спільної політики щодо конкуренції — запобігти тому, щоб через заходи, в результаті яких певним економічним операторам (комерційним підприємствам, компаніям) надаються преференції та відновлюється розподіл внутрішніх ринків, єдність спільного ринку ставала дедалі сумнівною. Фактично, незалежно від того, які засоби використовуються для підправлення суворих умов конкуренції, їх звичайний ефект полягає в підвищенні цін, яке відновило б рентабельність бізнесу, за рахунок споживача чи платника податків.

Від початку заснування Спільноти адміністративна практика, яку поступово розвивала Комісія і підтверджувалася прецедентним правом Суду, надала можливість інтерпретувати й удосконалити правила Договору, аби впровадити низку принципів справедливої поведінки. Ці принципи, не перешкоджаючи вільному підприємництву, встановлюють правила для економічних операторів, які мають забезпечити гарантії вільній торгівлі та рівним можливостям у межах спільного ринку. Відповідно, активно порушуються судові справи проти діяльності комерційних підприємств, спрямованої на перешкодження імпорту або експорту, фіксування квот на виробництво або продаж і загалом на розподілення ринку. Крім того, заборонені угоди, результатом яких є концентрація попиту на окремих виробниках, а також угоди на винятковий розподіл, які перешкоджають торгівцям і споживачам купувати продукцію в будь-якій державі-члені за прийнятими там умовами. Компанії, що застосовують заборонені обмежувальні заходи

щодо конкуренції і, отже, загрожують єдності спільного ринку, повинні бути готовими до великих штрафів.

Судові справи також порушуються проти підприємств, які зловживають панівною позицією, відмовляючи в постачаннях давнім клієнтам через застосування дискримінаційних цін, незаконних дій, які шкодять або можуть зашкодити клієнтам чи споживачам, або, зрештою, через концентрації, результатом яких є усунення конкуренції на ринку. Було б абсурдно розпочинати судовий процес проти горизонтальних угод між підприємствами, водночас дозволяючи монополізацію певних ринків через неконтрольовану вертикальну інтеграцію підприємств, які мають панівну позицію. Ось чому Регламент про контроль за значними операціями з концентрації заповнив правовий вакуум, який спричиняв проблеми протягом довгого часу. Контроль за концентраціями не означає їх заборони. Крім того, що концентрації є небезпечними, коли посилюють панівну позицію великих підприємств, вони також бажані, коли укріплюють конкурентну позицію дрібних і середніх підприємств. Утримуючись від суто юридичного підходу до проблем конкуренції, Комісія фактично впроваджує дві паралельні політики: політику ліквідації зловживань великих компаній і політику заохочення співпраці та концентрації для МСП. Навіть стосовно великих компаній Комісія провадить подвійну політику. З одного боку, вона рішуче переслідує всі форми корпоративного управління, які спричиняють серйозні обмеження конкуренції та позбавляють інші фірми й споживачів переваг відкритої ринкової економіки. З іншого боку, вона дозволяє деякі форми співпраці (стратегічні альянси) між фірмами, вважаючи, що за наявності певних гарантій щодо неспотворення конкуренції така співпраця між підприємствами може допомогти їм пристосуватися до нового економічного середовища.

Що стосується державної допомоги, роль політики щодо конкуренції полягає не тільки в тому, щоб попереджати державні ініціативи, які є шкідливими для торгівлі всередині Спільноти або

для економічної діяльності інших держав-членів, але й у тому, щоб обмежувати державне втручання допомогою, що робить внесок у перспективу пристосування структур виробничого механізму Спільноти до змін у попиті та міжнародному розподілі праці. Отже, спільна політика щодо конкуренції є не тільки основою для нормального функціонування єдиного ринку, але й доповненням до галузевої політики Спільноти — зокрема в промисловій, енергетичній галузях, сільському господарстві й транспорті — спрямованим на поліпшення виробничих структур. Через вплив на структуру ринків політика щодо конкуренції впливає на конкурентність європейської економіки і, отже, допомагає зорієнтувати макроекономічну структуру Союзу щодо кращих умов зайнятості.

Загалом Комісія обирає дедалі стриманіше ставлення до державної допомоги. Побоюючись, що допомога промисловості може спотворити конкуренцію в єдиному ринку, Комісія намагається зробити так, аби допомога підприємствам не перетворювалася на відновлення протекціоністських заходів у новій формі. Фактично активна стратегія проникнення на ринок, навіть у період економічного зростання, може серйозно зашкодити конкурентам, які не отримують ніякої допомоги. Комісія особливо піклується про забезпечення того, щоб державні фонди не використовувалися для надання надмірних переваг окремим підприємствам за рахунок конкурентних підприємств. Дійсно, продовження зниження рівня державної допомоги в ЄС показує, що прогрес відбувається. Отже, з 1997 до 1999 року загальна допомога зменшилася до середньорічних 90 000 мільйонів євро на протигагу 102 000 мільйонам євро від 1995 до 1997 роки. Мало того, розрив між державами-членами щодо національних ресурсів, які асигнуються на державну допомогу, дедалі зменшується.

Не буде перебільшенням заявити, що політика Комісії стосовно конкуренції впливає на «промислову етику» у Спільноті. Переважна більшість комерційних підприємств повідомляють про свої горизонтальні або вертикальні проекти співпраці — тісно

співпрацюють з Комісією і, за потреби, вносять поправки до своїх угод або конкурентних дій відразу ж, коли Комісія інформує їх про несумісність таких дій ідеї спільного ринку. Інші змінюють свої угоди самостійно, після того як у подібних випадках Комісія накладає високі штрафи. Існує лише кілька компаній, які поступаються тільки після тривалих дискусій чи навіть виконуючи розпорядження Суду, який щодо проблем, пов'язаних з конкуренцією, завжди має останнє слово. Зі свого боку, в результаті ряду чинників, серед яких швидкі технологічні зміни, формування єдиного ринку, глобалізація ринків та економічні труднощі в кількох секторах, Комісія обирає прагматичний підхід до проблем зміцнення конкуренції. Вона модернізує свої правила та методи щодо узгоджених дій, зловживань панівною позицією, операцій зі злиття компаній і державної допомоги, зосереджуючись на відкритті ринків там, де конкурентне середовище ще не повністю сформувалося, водночас гарантуючи рівне поле для діяльності всім і зберігаючи надання послуг загального значення.

Проте політика щодо конкуренції стоїть перед новими проблемами. Євро веде до більшої цінової прозорості, оскільки сприяє порівнянню цін у різних державах-членах. Така нова прозорість у євроні стимулюватиме торгівлю всередині Спільноти, зокрема й паралельну торгівлю між мережами дистрибуції, і таким чином приведе до падіння цін. Ця прозорість також допоможе зменшити повну вартість торгівлі всередині Спільноти завдяки зменшенню операційних витрат, які входять до комісійних витрат. Останнім, але не менш важливим є те, що єдина валюта ліквідує ризики та витрати, пов'язані з коливанням валютних курсів, які роблять внесок у розподіл національних ринків, оскільки вони впливають на інвестиційні рішення комерційних підприємств або їхні рішення стосовно виходу на зовнішні ринки. Цей курс на тісніше інтегровані ринки значно стимулюватиме конкуренцію в межах Союзу. Таке зростання конкуренції, вигідне для європейських споживачів, може призвести до захисних реакцій деяких комерційних підприємств,

які намагаються зберегти свої ринкові позиції за допомогою проти-законних угод або протизаконної діяльності. Цілком імовірно, що зростання конкуренції також спонукатиме вкрай необхідне реструктурування в деяких економічних секторах, яке приведе до активізації діяльності щодо злиття компаній і заходів державної допомоги, що супроводжуватиме процес реструктуризації. Комісія матиме складне завдання контролювати дотримання правил договору з боку комерційних підприємств і держав-членів у нових обставинах економічного й валютного союзу. Щоб приготуватися до цього випробування, політика щодо конкуренції має адаптуватися до нових реалій єдиного ринку та єдиної валюти.

Діяльність Комісії в антитрестівській сфері та сфері злиття компаній проводиться на тлі глобалізації економіки, яка вимагає посилення міжнародної співпраці національних органів влади з питань конкуренції, а також ефективної міжнародної конкурентної системи в рамках СОТ, особливо стосовно операцій щодо злиття компаній і картелів.

5.5. Політика стосовно довкілля

До кінця 60-х рр. жодна з європейських країн не мала чіткої політики стосовно довкілля. Студентські заворушення у Франції та Німеччині в травні 1968 року, Конференція ООН про довкілля людини, яка відбулася в Стокгольмі в червні 1972 року, та опублікування в той же період доповіді Римського клубу про «межі зростання» привернули громадську думку Європи до екологічних проблем економічного розвитку й поставили під сумнів ієрархію цінностей, виплекану суспільством споживання.

Уряди держав Спільноти були зобов'язані швидко розробити заходи проти забруднення та незручностей, для того щоб відкрити клапан безпеки для екологічного руху, який був готовий повернутися до іншої крайності й утілити ідею «нульового зростання»,

заблокувати технологічний прогрес, а водночас, можливо, й економічний та соціальний поступ. Але для цього всі держави-члени мали працювати разом, оскільки будь-яка країна, що самостійно вживала заходи проти її забруднення чи незручностей або чий ініціативи були жорсткішими від ініціатив її сусідів, скоріш за все завдала б шкоди своїй промисловості й понесла зайві витрати. Зробивши це, така держава мусила б припинити постачання на свої ринки бруднішої, шумнішої або небезпечнішої продукції, ніж її ліберальніші партнери, що могло призвести до створення технічних бар'єрів для торгівлі.

Конференція глав держав та урядів, яка відбулась 1972 року в Парижі, відкрила дорогу до реалізації спільної політики із захисту довкілля. Комісія взялась до роботи й підготувала широкомасштабні програми дій для зменшення рівня забруднення та незручностей і для управління ресурсами довкілля. У рекордний, як для союзних стандартів, час Спільнота вжила багато конкретних заходів. Це доводить, що коли є тиск громадської думки, політична воля та немає глибоко вкорінених національних політик, європейські інституції здатні провадити законотворчу роботу, яку можна порівняти з такою ж діяльністю окремої держави.

Екологічна програма Європейського Союзу нині спрямована на ідею стабільного розвитку, що враховує сучасні потреби, не ризикуючи можливостями розвитку наступних поколінь. Це означає, що короткострокові економічні цілі, що їх досягатимуть за рахунок довкілля, мають бути замінені стійкішою моделлю економічного та соціального розвитку, яка може стати основою для більшої ефективності та конкурентності як на рівні Союзу, так і на рівні міжнародному.

5.5.1. Потреба в спільній політиці стосовно довкілля

Кожна європейська держава була надзвичайно стурбована тим, що відбувається в сусідніх країнах у сфері довкілля. Не можна

забувати, що дві або більше держави фактично ділять майже кожне велике озеро та річку в Європі, що Середземне та Північне моря є спільною спадщиною декількох європейських держав і що ці моря, озера та річки використовуються як спільні звалища промислових відходів декількох країн. Так само і в сфері збереження природи та захисту флори і фауни. Країна, яка захишала перелітних птахів або види, що перебувають під загрозою зникнення, марнувала б час, якби її сусіди їх убивали. Якщо вже безладдя й мало зупинитись, то до дій треба було братися разом.

Не тільки близькість європейських країн одна до одної, але й їхній порівняльний соціально-економічний розвиток стали аргументом на користь дій Спільноти щодо захисту довкілля. Феномени, спільні для всіх європейських держав, — розширення промислової діяльності, збільшення міського населення в мегаполісах та захоплення дедалі більших земельних ділянок, які завжди використовувалися та зберігалися для сільськогосподарських цілей, вимагали відповідних заходів і засобів з боку держав-членів.

Спільні екологічні проблеми потребували спільних рішень. Стурбована серйозним впливом на конкурентність власної економіки, жодна з європейських держав не могла сподіватися на розв'язання своїх екологічних проблем власними силами. Боротьба із забрудненням фактично накладає певні витрати на промисловців, пов'язані з адаптацією їхньої продукції чи виробничих процесів. Такі витрати є тим більшими, чим суворішими є визначені державною владою стандарти. Якщо держава-член вживає для своєї промисловості суворий і дорогий захід проти забруднення, вона може в такий спосіб покарати саму себе, своїх конкурентів з інших держав, які були менш уважними до заподіяної забрудненням шкоди або які мали інші ідеї щодо розподілення витрат для боротьби із забрудненням. Отже, конкуренція на спільному ринку була викривлена. Тож було важливо, щоб для всіх європейських виробітків діяли єдині правила.

Вільний рух товарів у межах спільного ринку також опинився б під цим впливом, якби кожна держава-член встановила різні стандарти для товарів, призначених для продажу на її ринках. Країна, яка встановила б суворіші стандарти, аніж її сусіди, наприклад, стосовно обмеження шуму певних двигунів або на викиди газів з моторів, стримувала б імпорт з інших країн. Захист проти забруднення та шуму міг таким чином швидко перетворитися на захист від іноземних товарів. Іншими словами, національна політика щодо довкілля могла бути використана для створення дуже суттєвих перешкод для внутрішнього ринку.

Слід сказати, що європейські інституції більш, ніж уряди придатні для далекоглядного бачення екологічних проблем і вимог. Навіть якщо національні уряди певні того, що термін їхніх повноважень є досить тривалим, вони, переймаючись короткостроковими проблемами, дуже рідко здатні розробити в цьому неприбутковому секторі довгострокові стратегії. Відносна віддаленість повсякденних проблем, притаманних кожній державі-членові, та право ініціативи щодо гармонізації законодавства уможливорює для Європейської Комісії розроблення довгострокової програми проти забруднення. Не будемо також, щоправда, забувати, що в спільній політиці щодо довкілля, як у будь-якій іншій спільній політиці, «єврократи» з Брюсселя (Комісія), які отримують допомогу від національних технократів (наукові та адміністративні комітети) лише пропонують заходи, які вважаються необхідними з наукового та технічного поглядів для захисту довкілля. Тільки політики в Європейському Парламенті та Раді ухвалюють остаточні рішення, беручи до уваги промислову та політичну ціну превентивних заходів.

5.5.2. Засади спільної політики стосовно довкілля

Європейська Рада в Гетеборзі (15—16 червня 2001 року) схвалила Стратегію Європейського Союзу для стабільного розвитку, запропоновану Комісією, яка ґрунтується на:

- скоординованому виробленні спільних політик, які стосуються економічних, екологічних і соціальних аспектів стабільного розвитку, який є їх головною метою;
- системі головних цілей для обмеження змін клімату та більшого використання чистої енергії, боротьби із загрозами громадському здоров'ю, відповідальнішого управління природними ресурсами та поліпшення менеджменту транспорту й використання земель;
- кроках для реалізації стратегії та наглядом за її виконанням на кожній вересневій зустрічі Європейської Ради (Кардіфський процес, розпочатий 1998 року).

У своїх пропозиціях до шостої програми дій Спільноти стосовно довкілля (2001-2010) Комісія визначає екологічні цілі на наступні 10 років і далі та дії, які слід зробити для їх досягнення. Програма зосереджується на чотирьох основних питаннях:

- досягнення цілі Спільноти щодо зменшення викидів на 8 % від 2008 до 2012 рр. та від 20 до 40 % до 2020 р., запроваджуючи структурні зміни, особливо в енергетичних і транспортних галузях;
- завершення формування мережі «Natura 2000» для відвернення загроз виживанню багатьох видів та їх ареалів у Європі через систему секторальних планів дій щодо біорозмаїття;
- фундаментальний перегляд союзної системи управління ризиками, пов'язаними з хімічними елементами, стратегія на зменшення ризиків від пестицидів, захист якості води в Союзі, зменшення шуму та тематична стратегія для якості повітря;
- стабільне використання природних ресурсів через збільшення переробки відходів і запобігання забрудненню.

Правова база політики щодо довкілля була суттєво розширена Єдиним актом 1987 р. та чітко визначена Маастрихтським договором. Після перегляду в Амстердамі стаття 2 Договору про ЄС проголошує серед цілей Союзу досягнення збалансованого та стабільного розвитку. Політика щодо довкілля є тепер однією з політик

Спільноти і має такі цілі: збереження, захист і поліпшення якості навколишнього середовища; захист здоров'я людини; раціоналізація використання природних ресурсів; сприяння заходам на міжнародному рівні для врегулювання регіональних або загальносвітових проблем (стаття 174 Договору про ЄСп). Відповідно до статті 175 (Договору про ЄСп), Рада, діючи відповідно до процедури спільного ухвалення рішень з Європейським Парламентом і після консультацій з Економічно-соціальним комітетом та Комітетом регіонів, вживає заходів, необхідних для реалізації цілей статті 174. Одностайність Ради, яка діє після консультації з Європейським Парламентом та ЕСК, все ще потрібна для прийняття положень переважно фіскального характеру; заходів стосовно міського та сільського планування та тих, які суттєво впливають на постачання енергії державами-членами.

Держави-члени фінансують і реалізують політику стосовно довкілля. Проте без ущемлення принципу, відповідно до якого забруднювач платить, якщо в заході передбачені кошти, які розцінюються як непропорційні для органів влади держави-члена, особливо держави гуртування, Рада в акті, яким приймається цей захід, визначає відповідні положення у формі тимчасових відступів або фінансової підтримки від Фонду гуртування (стаття 175 ДЄСп).

Без сумніву, види діяльності, які Спільнота здійснює чи бажає здійснити для захисту довкілля й збереження природи в Європі та решті світу стають дедалі дорожчими і їх слід планувати на тривалий термін. Усвідомлення цього забезпечує імпульс для створення фінансового інструмента для навколишнього середовища (LIFE), який має розвивати вироблення й реалізацію політики Спільноти щодо довкілля та законодавства шляхом фінансування пріоритетних проектів у Спільноті (таких як мережа «Natura 2000») і надаючи технічну допомогу асоційованим країнам Центральної та Східної Європи й країнам у середземноморському регіоні або прибережних регіонах Балтики. Вона надає фінансову допомогу для підготовчих заходів, демонстраційних планів,

попереджувальних кампаній, ініціатив, технічної Допомоги та заходів, необхідних для утримання або відновлення біотопів, природних середовищ проживання та окремих видів. На додаток до LIFE, підтримка Спільноти через структурні фонди та Фонд гуртування сприяє реалізації спільних проектів у галузі довкілля (Jeeps) в найбільш вразливих державах-членах. Мало того, Спільнота гарантує фінансову підтримку неурядовим організаціям, які діють у природоохоронній сфері.

5.5.3. Принципи спільної політики стосовно довкілля

Спільна політика стосовно довкілля ґрунтується на попереджувальному принципі та на принципах, відповідно до яких мають бути вжиті превентивні заходи, шкоду, завдану довкіллю, має бути компенсовано, а забруднювач має платити (стаття 174 ДЄСп).

Справді, робота Європейського Союзу щодо довкілля все більше й більше відзначається інтегрованим превентивним підходом, який враховує людську діяльність і її наслідки для навколишнього середовища загалом. Проактивна політика добровільного попередження відбита в Директиві про оцінювання впливу певних державних і приватних проектів щодо навколишнього середовища та природних ресурсів, які беруть до уваги зобов'язання, взяті відповідно до міжнародної Конвенції «Езроо» про оцінювання впливу на довкілля в транскордонному контексті, особливо стосовно типів проектів, для яких це є обов'язковим. Згідно з цією Директивою, відповідальний за проект, чи є він з промислової, сільськогосподарської сфер, чи належить до інфраструктури, має детально поінформувати про можливі наслідки проекту для повітря, води, ґрунту, щодо шумів, диких тварин і їх ареалів тощо. Рішення органу державної влади про дозвіл на проект має враховувати економічні, соціальні або інші його переваги, зважаючи на його наслідки для довкілля. Органи влади держав-членів співпрацюють у роботі з транскордонними проектами. Інша Директива зобов'язує до

проведення оцінювання, передбачаючи й складання доповіді стосовно довкілля, під час готування плану або програми та перед її прийняттям або переданні до законодавчої процедури. Влада та населення, яке може або підпадає під вплив чи має свій інтерес у процесі прийняття рішення, може викласти свою думку щодо впливу проекту плану або програми на довкілля.

Попередження також є метою Регламенту про схему «еко-аудиту», який дозволяє добровільну участь компаній промислового сектора в схемі екоменеджменту та аудиту (СЕМА або еко-аудит). Ця схема ґрунтується на трьох елементах: розробленні й реалізації згаданими компаніями екологічних політик, програм і систем управління для місць виробництва; систематичному, об'єктивному та періодичному оцінюванні ефективності цих програм і систем незалежними перевірниками та щорічному інформуванні громадськості у формі представлення компаній, які беруть участь у системі «екологічних декларацій». Логотип Спільноти має поліпшити імідж організацій, які дбають про зменшення їхнього впливу на довкілля, беручи участь у схемі.

Принцип «забруднювач платить», згаданий у статті 174, пункт 2 Договору про ЄСп, означає, що кошти, залучені для боротьби із забрудненням і незручностями, передусім покладаються на забруднювача, тобто на промисловість, яка їх спричинює. Розуміючи, однак, що вона може перекласти вартість запобігання або усунення забруднення на споживача, принципом передбачено, що забруднювальне виробництво мусить нести витрати на заходи, необхідні для боротьби із забрудненням (інвестиції в прилади й устаткування для боротьби із забрудненням, реалізація нових процесів, щоденні витрати для очищувальних заводів тощо) та витрати, призначені для заохочення самого забруднювача вжити якомога дешевших заходів для зменшення спричиненого ним забруднення (заохочувальна функція ціни), або примусити його внести свою частку в спільні очисні заходи (функція перерозподілу). Настанови Спільноти щодо державної допомоги, спрямованої на захист

довкілля, мають гарантувати, що надавана для поліпшення стану довкілля допомога відповідає принципіві «забруднювач платить».

Завдяки Маастрихтському договору захист довкілля розвинувся до статусу спільної політики та входить до пріоритетних цілей Союзу. Обов'язкові умови щодо навколишнього середовища мають стати частиною розроблення й реалізації інших спільних політик. Однакове застосування всіма державами-членами стандартів у сфері довкілля є фактично незамінним не тільки для збереження навколишнього середовища Європи, а й для нормального функціонування внутрішнього ринку та для економічного й соціального гуртування.

Дуже складно оцінити особливі результати застосування європейських заходів у цій сфері, по-перше, через те, що якість довкілля є досить суб'єктивним поняттям, а отже, складним для визначення і, по-друге, тому що боротись із забрудненням є сізифовою працею. Цілі досягнення якості, які вона визначає, все далі відкидаються економічним розвитком та урбанізацією. Щоправда, щорічні доповіді Комісії Парламенту та Ради про реалізацію програм Європейської Спільноти у сфері довкілля засвідчують, що досягнуто значного прогресу в знищенні речовин, які руйнують озоновий шар, зменшенні викидів певних забруднювачів в атмосферу та поверхневі води, поліпшенні якості води та зменшенні окислення. Але загальний стан довкілля, однак, викликає стурбованість, особливо стосовно дедалі більшого споживання природних ресурсів, хімічних ризиків, деградації ґрунту, глобального потепління та втрат біорозмаїття. Мало того, в багатьох державах-членах, які також мають погані показники в підготуванні необхідних доповідей і загальної інформації, існують серйозні проблеми та занадто великі запізнення в реалізації та правозабезпеченні директив у сфері довкілля. У будь-якому разі від громадян також вимагається постійна насторога і необхідність направляти скарги до Комісії, шойно виявлять, що публічні або приватні роботи не відповідають європейським стандартам у їхній або сусідній країні.

Так само потрібні механізми для розгляду скарг і проведення розслідувань у сфері довкілля поза межами судів.

Щоправда, в цій сфері Європейський Союз не може працювати ізольовано. Навіть якби вдалося досягти суттєвого зниження та запобігання забрудненню на його території, він був би все ще відкритим для забруднення води й повітря з інших країн Європи та інших регіонів світу. Саме тому Європейський Союз має відігравати провідну роль у міжнародних переговорах і брати активнішу участь у рамках діяльності міжнародних організацій, таких як Рада Європи та ООН. Отже, новий економічний старт країн східної Європи, підтриманий країнами Заходу, має відбуватися рука в руку з посиленням обстоюванням обов'язковості правил у сфері довкілля, якою трагічно знехтували в минулому. Європейська екологічна агенція, що є відкритою для інших країн Європи, відіграє в цій сфері важливу роль.

Взаємозалежність усіх країн світу в сфері довкілля особливо проявляється стосовно парникового ефекту та його кліматичних наслідків для планети. Союз налаштований на досягнення цілей, визначених на 2008–2012 рр. стосовно викидів газів, які призводять до виникнення парникового ефекту, але зменшення на 8 %, визначене Кіотським протоколом, вимагатиме від держав-членів суттєвих зусиль. Отже, ЄС повинен розвивати використання та конкурентність відновних джерел енергії, зменшення викидів автомобільних газів, які призводять до виникнення парникового ефекту (за допомогою палива з низьким вмістом забруднювачів) та ефективно зберігання енергії в будинках, устаткуванні та промислових процесах. Він має поширювати найліпші з доступних технологій, досліджень та розробок і забезпечити, в рамках настанов про державну допомогу, гнучкість на національному рівні, аби забезпечити ефективність політик і заходів із боротьби зі зміною клімату. Спільні дії необхідні для поступового зменшення або відмиті від паливних копалин, а також субсидій, податкових схем і регламентів, які перешкоджають ефективному використанню ене-

ргії. Навпаки, економічні заходи на кшталт податкових ініціатив чи зменшених ставок ПДВ, необхідні для заохочення «доброї практики» серед споживачів, а також для розвитку чистих і відновних джерел енергії. Однак Європейський Союз не може наодинці боротися з феноменом парникового ефекту. Він мусить закликати інші промислові країни дотримуватися стандартів, узгоджених на міжнародних форумах. Він має також взяти на себе ініціативу закликати держави до міжнародного управління в сфері довкілля, яке ґрунтується на повноцінній міжнародній, регіональній, субрегіональній і національній архітектурі, очолюваній Світовою організацією з довкілля, здатною відповідати на виклики сьогодення.

Запитання для самоконтролю

1. *В чому полягає потреба ЄС в спільній регіональній політиці?*
2. *Визначте цілі та методи структурних фондів Спільноти.*
3. *Чому необхідна спільна соціальна політика у ЄС?*
4. *Яке значення має фіскальний нейтралітет на спільному ринку ЄС?*
5. *Для чого на території Спільноти запровадили податок на додану вартість?*
6. *Окресліть потребу в гармонізації прямого оподаткування у країнах-членах ЄС.*
7. *Чому у Європейському Союзі потрібна спільна політика щодо конкуренції?*
8. *Яка роль Комісії в спільній політиці стосовно конкуренції?*
9. *Як ЄС намагається запобігти пануванню деяких компаній на його внутрішньому ринку?*
10. *Прокоментуйте зусилля ЄС по захисту довкілля.*

Ключові слова та основні терміни

- *Єдиний європейський акт*
- *пріоритетні регіони*

- *Номенклатура територіальних статистичних одиниць*
- *Євростат*
- *Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР)*
- *Європейський соціальний фонд (ЄСФ)*
- *Європейський фонд керівництва та гарантій для сільського господарства (ЄФКІСГ)*
- *Фонд гуртування*
- *Фонд допомоги*
- *Європейський інвестиційний банк (ЄІБ)*
- *податок на додану вартість (ПДВ)*
- *акцизний збір*
- *фіскальний нейтралітет*
- *пряме оподаткування*
- *конкуренція*
- *принцип справедливої поведінки*
- *довкілля*
- *превентивний підхід*
- *екоаудит*

Тема 6

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

План

- 6.1. *Політика ЄС у сфері торгівлі.*
- 6.2. *Політика допомоги з розвитку.*
- 6.3. *Зовнішні відносини.*

Метою цієї теми є розгляд різноманітних аспектів міжнародної політики Європейського Союзу. Тут будуть з'ясовані основні види цієї політики. Зокрема, детально зупинимось на політиці ЄС у сфері торгівлі, у наданні ним економічної допомоги країнам, що розвиваються, а також на зовнішніх відносинах цього інтеграційного об'єднання з рештою країн світу.

Європейський Союз, який підтримує дипломатичні стосунки зі 160 державами, фактично представлений на світовій арені як найбільш успішне інтеграційне об'єднання 27 країн-членів Європейської Спільноти. Він є зразком єдиного географічного, економічного і політичного утворення, що здатне гарантувати добробут і процвітання всіх його учасників в межах єдиного ринку.

6.1. Політика ЄС у сфері торгівлі

Створення митного союзу (1968 р.) було реалізоване всередині Спільноти скасуванням ввізного мита, кількісних обмежень та

заходів еквівалентної дії у торгівлі між державами-членами, а зовні — **запровадженням спільного митного тарифу та спільної торговельної політики.**

Митний союз є одним зі зміцнювальних елементів спільної торговельної політики. Іншими важливими елементами є спільні домовленості щодо імпорту та спільні захисні заходи. Разом вони сприяють забезпеченню рівного й справедливого конкурентного середовища для підприємств Спільноти, наданню їм рівного доступу до імпортних сировинних матеріалів за однаковими цінами та вирівнюванню кількісних і цінових показників імпортованої продукції конкурентів.

Фактично, щоб забезпечити вільний обіг товарів, завезених із третіх країн, у межах усього митного союзу, їх слід трактувати в однаковий спосіб усім державам-членам. Однак сам по собі митний союз треба було інтегрувати до чинного міжнародного економічного порядку, регулювання якого здійснювалося згідно з ухваленою 1948 року Угодою з тарифів і торгівлі (ГАТТ).

Саме тому в статті 110 Договору про Європейську економічну спільноту (стаття 131 Договору про Європейську Спільноту) держави-члени задекларували, що, створюючи митний союз, вони мають намір сприяти **гармонійному розвитку світової торгівлі** з урахуванням спільних інтересів, поступовому усуненню обмежень для міжнародної торгівлі та зменшенню митних бар'єрів. І вони дотримали свого слова. Створення митного союзу дало поштовх стрімкому розвитку торгівлі в межах Спільноти і не призвело до його самоізолювання. Натомість Європейська Спільнота перетворилася на найбільшого в світі імпортера й експортера. Крім того, норми ГАТТ та інших міжнародних угод, розроблених під його егідою, сприяли формуванню юридичної бази для власних інструментів і заходів торговельної політики Спільноти, передусім у таких аспектах, як митні тарифи, застосування захисних заходів, антидемпінгові та компенсаційні заходи.

Спільна торговельна політика ґрунтується на універсальних принципах, що стосуються передусім тарифних платежів, укладання тарифних і комерційних угод, гармонізації заходів з лібералізації, експортних стратегій та заходів із захисту торгівлі, зокрема й тих, що розглядали в перебігу судових справ щодо демпінгу та субсидій (стаття 133 ДЄСп, колишня стаття 113 ДЄЕСп). Отже, реалізація спільної торговельної політики потрапляє до **сфери компетенції Спільноти**. Європейські Інституції узгоджують єдиний митний тариф, укладають митні й торговельні угоди, гармонізують заходи з лібералізації торгівлі з третіми країнами, визначають експортну політику та вживають запобіжних заходів, передусім для того, щоб у зародку припинити нечесну торговельну практику. Якщо угоди слід обговорити з третіми країнами, Комісія надає Раді свої рекомендації. Та, своєю чергою, вповноважує Комісію до проведення переговорів. Комісія від імені Спільноти бере участь у переговорах і консультується зі спеціальним комітетом, призначеним Радою для надання їй допомоги у виконанні цього завдання (відомим як «Комітет статті 133»). Комісія працює в межах системи вказівок, визначених Радою. Реалізуючи свої повноваження, передбачені статтею 133 (ДЄСп), зокрема й стосовно укладання угод, Рада діє за принципом кваліфікованої більшості.

У міжнародних угодах **Спільноту як таку представляє Європейська Комісія**; крім того, Європейська Спільнота (ЄСп) часто виступає окремою стороною угод паралельно з окремими державами-членами, тобто її представники беруть участь у переговорах, підписують угоди та за потреби контролюють їх виконання як представники ЄСп у відповідній організації. У тих сферах, де Спільнота має виняткові повноваження (сільське господарство, рибальство), держави-члени не відіграють провідної ролі. У таких випадках Комісія сама провадить переговори й забезпечує на основі доручення Ради укладання певних видів угод (угод про світову торгівлю усіма видами товарів, про традиційну торгівлю, преференції, асоціацію). Згідно зі статтею 307 (ДЄСп), положення

Договору про ЄСп не впливають, на права та обов'язки, які регламентовані угодами, укладеними державами-членами до їхнього вступу до Спільноти; однак тією мірою, якою згадані угоди суперечать ДЄСп, відповідні держави-члени мають вжити адекватних заходів для усунення таких суперечностей.

Враховуючи складність міжнародних відносин та інструментів зовнішньої політики в широкому розумінні цього слова, **повноваження Спільноти час від часу виходять за межі**, окреслені статтею 133 (ДЄСп). У подібних випадках інституції Спільноти не можуть діяти самі. Їм доводиться залучати до роботи держави-члени, і цей факт істотно ускладнює процес переговорів та укладання міжнародних угод. Проте, згідно з Амстердамським договором, Раді надано можливість, діючи одностайно, ухвалювати рішення про застосування статті 133 (торговельна політика), окрім сфер, що визначаються положеннями цієї статті, ще й до міжнародних переговорів та угод щодо надання послуг і стосовно прав інтелектуальної власності.

Найважливішим об'єднувальним чинником торговельної політики Спільноти є **Спільний митний тариф (СМТ)**. Розроблення попередніх варіантів і вдосконалення СМТ здійснювали з урахуванням положень Генеральної угоди з тарифів та торгівлі ГАТТ. Тарифи системи СМТ від самого початку були низькими, що відповідало основній меті лібералізації міжнародної торгівлі. Згодом, за результатами успішних переговорів у рамках ГАТТ, їх було додатково знижено. Слід наголосити, що учасником переговорів ГАТТ / СОТ є не окремі держави-члени, а Європейська Комісія, котра діє на основі доручення Ради.

Замість того, щоб перетворити після завершення формування у 1992 р. єдиного ринку на **«Фортецю Європа»**, як передрікали деякі торговельні партнери ЄС, Спільнота зважилася на низку важливих поступок, аби дати змогу завершити у 1993 р. Уругвайський раунд переговорів в рамках ГАТТ. Проте одним із центральних принципів ГАТТ і СОТ є збалансування взаємних вигід (принцип

глобальної взаємності). Для Європейського Союзу це означає, що він може пов'язувати відкриття доступу учасників економічного процесу з тієї чи іншої третьої країни до вигід єдиного ринку з наданням аналогічних можливостей для європейських підприємств (фірм, компаній) у відповідній країні або принаймні з усуненням будь-якої дискримінації щодо них. Це передбачає застосування індивідуального підходу до третіх країн і єдиного підходу з боку всіх держав-членів. Правила єдиного ринку зобов'язують останніх проявляти до тієї чи іншої третьої країни однакове ставлення. Водночас глобалізація економіки сприяє підвищенню рівня взаємозалежності та дедалі більшому усвідомленню того, що проблеми в сфері торгівлі необхідно розв'язувати, за можливості, на багатосторонній основі.

Одним із маловідомих у Європі фактів є те, що держави-члени Європейського Союзу більше не можуть провадити незалежну політику щодо зовнішньої торгівлі. Понад 60 % обсягу їхньої торгівлі здійснюється в межах Спільноти і, отже, залежить від норм єдиного ринку, які забороняють застосування будь-яких протекціоністських або заохочувальних заходів у торгівлі. Для решти 40 % їхнього обсягу торгівлі головні інструменти торговельної політики (спільний митний тариф, спільні домовленості щодо імпорту та спільні захисні засоби) контролюють інституції ЄС, Європейська Комісія та Рада. Взяті разом вони забезпечують рівне й справедливе конкурентне середовище для діяльності підприємств Спільноти, гарантуючи їм рівний доступ до необхідних імпортованих сировинних матеріалів та інших продуктів за однаковими цінами. Водночас спільна торговельна політика полегшує роботу імпортерам з країн Спільноти, які можуть скористатися єдиною ліцензією на імпорт, чинною на всій території ЄС.

Враховуючи той факт, що експорт із держав ЄС становить понад 20 % обсягів світового експорту, тоді як на Сполучені Штати припадає менше ніж 16 %, а на Японію — близько 10 %, Європейський Союз зацікавлений у забезпеченні свободи міжнародної торгівлі

й докладає для цього значних зусиль. Замість будівництва «Фортеці Європа», як передрікали деякі його торговельні партнери, після формування єдиного ринку Спільнота ані на йоту не посилила свого торговельного захисту. Натомість було зроблено деякі дуже важливі поступки, зокрема, в аграрному секторі, що дозволило успішно завершити переговори в перебігу Уругвайського раунду ГАТТ. Слід відзначити, що жодна з держав-членів, діючи за власною ініціативою, не могла піти на такі поступки, не ставлячи під загрозу свою економіку, і, відповідно, не змогла б домогтися від своїх торговельних партнерів таких поступок, про які домовилась Спільнота. Як провідна торговельна «наддержава», у ГАТТ та Світовій організації торгівлі, Спільнота має вагомий авторитет, і її думку, без сумніву, враховують.

Одним із центральних принципів роботи СОТ є **збалансування взаємних переваг (глобальна взаємність)**. Для європейського Союзу це означає, що він має змогу забезпечувати доступ економічних операторів з будь-якої третьої-країни до вигід свого єдиного ринку, отримуючи аналогічні можливості європейських підприємств у відповідній країні, або принаймні гарантії недопущення дискримінації щодо них. Це передбачає застосування індивідуального підходу до кожної з третіх країн і єдиного підходу з боку усіх держав-членів. Правила єдиного ринку зобов'язують останніх проявляти до тієї чи іншої третьої країни однакове ставлення.

Однак, хоча за результатами Уругвайського раунду митні тарифи було зменшено, а норми Світової організації торгівлі загалом передбачають запровадження свободи міжнародного обміну, в багатьох країнах світу європейським компаніям, як і раніше, доводиться долати перешкоди в торгівлі й інвестуванні. Зокрема, сприятливого для міжнародної торгівлі й іноземних інвестицій середовища поки що немає в багатьох країнах Азії та Південної Америки, а Сполучені Штати періодично намагаються нав'язати європейським компаніям свої внутрішні закони, що мають екстериторіальні наслідки. Європейська Спільнота має належні

важелі впливу, щоб розв'язувати такі проблемні ситуації завдяки двосторонньому (запроваджуючи адекватні заходи проти відповідних країн) та багатосторонньому (діючи через Світову організацію торгівлі) підходу; проте державам-членам доводиться допомагати Комісії в подоланні торговельних бар'єрів, діючи спільно з нею. На європейському рівні Спільнота здатна забезпечити ефективніше й узгодженіше використання таких інструментів, як Генеральна система преференцій, двосторонні та багатосторонні угоди про співпрацю, допомога в сфері розвитку й оцінювання сталості впливу.

6.2. Політика допомоги з розвитку

Надання допомоги з розвитку відбиває як прагнення до солідарності між розвиненими країнами ЄС та менш розвиненими країнами світу, так і економічну потребу Союзу в гарантуванні постачання сировинних матеріалів і створення ринків збуту для своєї продукції. Усвідомлюючи той факт, що переваги, надані на світовому рівні, передусім як наслідок переговорів у рамках ГАТТ, сприяють зменшенню привабливості регіональних преференцій, ЄСп/ЄС започаткували процес надання допомоги країнам, що розвиваються, причому обсяги цієї допомоги постійно зростають.

Отже, кожна угода з країнами, що розвиваються, розглядається як один з інструментів комплексної стратегії політичного, соціального й економічного розвитку.

6.2.1. Цілі та інструменти

Згідно зі статтею 177 Договору про ЄСп, політика Спільноти в сфері співпраці з розвитку є **комплементарною, тобто має доповнювати політики, що їх реалізують держави-члени, та сприяти забезпеченню сталого економічного й соціального розвитку країн, що**

розвиваються; безперешкодної та поступової інтеграції їх до світової економіки; боротьби з бідністю в цих країнах. Згідно зі статтею 301 (ДЕСп), Спільнота має право застосовувати політично вмотивовані економічні санкції, що в результаті перетворює будь-яку угоду про співпрацю на інструмент широкого політичного, соціального й економічного підходу.

Вимоги щодо реалізації проектів у рамках політики Спільноти у сфері міжнародної співпраці сприяють досягненню загальної мети розвитку й консолідації демократії та норм права, а також дотримання прав людини та забезпечення основних свобод у третій країнах. Спільна політика щодо допомоги з розвитку передбачає також залучення тендерних питань у процесі співпраці з розвитку, зокрема, шляхом підтримки внесення до складу проектів Спільноти з розвитку тих видів діяльності, що спрямовані на ліквідацію істотних тендерних нерівностей, які були наявні в таких проектах, а також шляхом розбудови внутрішнього потенціалу розвинутих країн для впровадження тендерного виміру до цих проектів. Крім того, ЄС сприяє повномасштабному залученню екологічного виміру до процесів розвитку; зокрема, йдеться про збереження тропічних лісів і стабільне господарювання у цих та інших видах лісів у країнах, що розвиваються.

На сьогодні Європейським Союз нагромадив потужний арсенал інструментів допомоги з розвитку — від підписання Конвенції з Африканськими, Карибськими та Тихоокеанськими країнами (АКТ) та особливих відносин з колишніми колоніями та заморськими територіями до надання допомоги країнам, які не мають угод про асоціацію з ЄС, запровадження узагальненої системи тарифних преференцій участі в угодах про світову торгівлю деякими видами товарів та надання допомоги через недержавні організації, що займаються розв'язанням низки глобальних проблем, зокрема проблеми голоду. ЄС повною мірою бере участь у реалізації ініціативи Міжнародного валютного фонду та Світового банку з надання допомоги обтяжених великим державним боргом країнам АКТ,

спрямованої на зменшення тягара боргових зобов'язань. Таке розмаїття форм допомоги з розвитку виразно свідчить про вірність ЄС своєму довгостроковому підходові. Фактично в 1990-х роках ЄС та його держави-члени забезпечили 45 % світового обсягу офіційної допомоги з розвитку для країн, що розвиваються, тоді як на Сполучені Штати припадало менш ніж 20 %.

Крім того, Європейський Союз використовує широкий спектр ресурсів політики допомоги з розвитку — від співпраці в промисловому й технологічному секторах до запровадження режиму сприяння в торгівлі, надання допомоги в забезпеченні харчами та фінансової допомоги. Фінансова допомога може здійснюватися у формі позик та ризикового капіталу з ресурсів Європейського інвестиційного банку (ЄІБ), субсидій Європейського фонду розвитку (ЄФР); або субсидій, передбачених іншими статтями бюджету Спільноти, що стосуються, зокрема, надання допомоги в забезпеченні харчовими продуктами. ЄФР фінансується в рамках розрахованої на п'ять років програми спеціальних внесків держав-членів, проте одночасно є одним зі складників бюджету Спільноти.

6.2.2. Угоди про асоціацію між ЄСп та АКТ

У перші роки після набрання чинності Договору про ЄЕСп політики Спільноти щодо допомоги з розвитку переважно обмежувалася угодами про асоціацію, передбаченими в четвертій частині Договору, що мали бути підписані з колишніми колоніями Франції, Італії, Бельгії та Нідерландів. Після того, як більшість цих колоній здобули незалежність, 20 липня 1963 р. в Яунде (Камерун) було підписано першу конвенцію між ЄЕСп та асоціацією 17 африканських країн і Мадагаскаром. Внаслідок розширення Спільноти в 1973 р. кількість асоційованих країн істотно збільшилась, насамперед за рахунок колишніх британських колоній. Це спонукало учасників переглянути зміст угоди. Підписана

28 лютого 1975 р. у місті Ломе (Того) Конвенція між на той час дев'ятьма державами-членами ЄЕСп та 46 Африканськими, Карибськими та Тихоокеанськими країнами (АКТ) заклала підґрунтя нової спільної політики щодо допомоги з розвитку.

Четверта Конвенція між ЄЕСп та АКТ, також підписана в Ломе 15 грудня 1989 р., остаточно закріпила режим співпраці між державами-членами ЄСп та 70 країнами АКТ, зокрема з усіма країнами Північно-західної Африки (суб-Сахарськими країнами) і, з певними застереженнями, з Південною Африкою.

Термін чинності четвертої Ломеської конвенції завершився 29 лютого 2000 р. Її наступниця, **Угода про партнерство**, підписана 23 червня 2000 р. в місті Котону (Бенін), хоча й враховує доробок чотирьох попередніх Ломеських конвенцій, уособлює фундаментальні зміни у відносинах між АКТ та Спільнотою і її державами-членами. Термін чинності нової угоди — 20 років. Після приєднання до неї шістьох острівних держав Тихого океану кількість держав-членів групи АКТ збільшилась до 77.

Угода підписана в Котону, засвідчила важливі зміни в торговельній політиці в напрямі розвитку регіональної інтеграції між згаданими державами, кожна з яких має провести переговори й укласти зі Спільнотою окрему торговельну угоду. Метою цих угод є допомога розвинутим країнам інтегруватися до світової економіки, збільшити обсяги виробництва та стимулювати торгівлю й інвестиції відповідно до норм Світової організації торгівлі. Ця угода також містить положення про співпрацю у сферах пов'язаних із торгівлею. Численні фінансові інструменти перегруповано й раціоналізовано, внаслідок чого всі ресурси Європейського фонду розвитку (ЄФР) віднині розподілятимуть за допомогою лише двох інструментів: фінансового пакету, з якого надаватимуть субсидії, та іншого пакету, що міститиме ризиковий капітал та ресурси для позик приватному сектору. Проекти з розвитку передбачається зосередити в конкретних секторах (охорона здоров'я, транспорт тощо) і пов'язати з різними аспектами

співпраці (в економічній, екологічній, соціальній та інших сферах), щоб тим самим гарантувати ліпше цілеспрямування зовнішньої допомоги.

В Угоді про партнерство передбачено поєднання активного політичного діалогу між партнерами з інноваційними формами співпраці в економічній та торговельній сферах і новими механізмами й стратегіями співпраці з розвитку. Отже, ця угода підтримується п'ятьма взаємопов'язаними «стовпами», а саме: загальнополітичним виміром; заохоченням застосування підходів, оснований на «принципі участі»; посиленням акценту на досягнення мети подолання бідності, створенням нової системи співпраці в економічній та торговельній сферах і реформуванням системи співпраці у фінансовій сфері. До переліку основних елементів партнерства, окрім цілей дотримання прав людини, принципів демократії та верховенства закону, додано ще одну мету — забезпечення якісного державного управління. Згідно зі статтею 11 Котонійської Угоди про партнерство, «сторони провадитимуть активну комплексну та цілісну політику зміцнення миру й запобігання конфліктам, спрямовану на їхнє розв'язання в межах і з допомогою засобів партнерства».

Усі спільні інституції для організації співпраці, створені в рамках попередніх Ломеських конвенцій, збережені та функціонують надалі, а саме:

- **Рада міністрів**, що складається з членів Ради Європейського Союзу, членів Європейської Комісії та представників уряду кожної з країн АКТ, скликається один раз на рік з метою ініціювання політичного діалогу затвердження основних напрямів політики й ухвалення рішень необхідних для імплементації положень угоди;
- **Комітет постійних представників**, до якого входять постійні представники кожної з держав-членів ЄЄ, представник Комісії та голови місій від кожної з країн АКТ надає допомогу Раді міністрів;

- **Спільна парламентська асамблея**, що складається з рівної кількості членів Європейського Парламенту та представників держав АКТ, має право ухвалювати резолюції та подавати рекомендації Раді міністрів.

Нова система застосування програмного підходу до розподілу допомоги, наданої Спільнотою, сприяє підвищенню гнучкості партнерства й покладає на держави АКТ більшу відповідальність, зокрема, шляхом запровадження системи циклічного програмування (rolling programming), в рамках якої передбачено ліквідацію поняття позапрограмної допомоги, тобто допомоги, що її планує Спільнота в односторонньому порядку. Нині держави АКТ мають більші повноваження стосовно визначення цілей, стратегій і проєктів, а також щодо управління програмами та їхнього вибору.

Процес планування орієнтований на досягнення результату. Фінансову допомогу у визначеному обсязі відтепер надають не автоматично. Розподіл субсидій здійснюється за результатами оцінювання потреб та ефективності роботи, відповідно до критеріїв, розроблених у процесі переговорів між країнами АКТ та Спільнотою. Ці критерії відбивають основні цілі партнерства, зокрема досягнення прогресу в проведенні інституційної реформи, боротьбі з бідністю тощо.

Основним інструментом, що використовується для планового розподілу субсидій, є так звані **стратегії підтримки країни (СПК)**. Їх розробляють спільно Комісія та відповідна країна. СПК визначають загальні напрями використання допомоги й доповнюються рамковими програмами реалізації проєктів, де вказуються конкретні проєкти — операції та календарний план їхнього виконання.

У разі значних коливань експортних надходжень нова система циклічного та гнучкого планування, запроваджена замість інструментів «Stabex» та «Sysmin», передбачених попередніми конвенціями, надає можливість забезпечення додаткової підтримки за рахунок коштів, що розподіляються в межах СПК та операційних програм. Додаткова підтримка в цій сфері необхідна, оскільки країни АКТ є особливо вразливими через свою високу залежність

від експорту продукції сільськогосподарського та гірничодобувного секторів економіки.

6.2.3. Заморські країни та території

Нині чинні низка міжнародних домовленостей про асоціацію колишніх колоній і заморських територій (ККЗТ) та ЄС, які охоплюють двадцять ККЗТ, залежних від Франції, Нідерландів, Великої Британії та Данії (Гренландія). Хоча ці країни діють під опікою держав-членів, а їхні громадяни, починаючи з 1996 р., вважаються громадянами ЄС, ККЗТ не входять до складу Союзу, але пов'язані з ним угодами про асоціацію і в такий спосіб користуються допомогою з боку ЄФР та отримують вигоди від реалізації деяких інших заходів у сфері розвитку співпраці, як і країни АКТ. Солідарність Спільноти щодо них виявляється переважно шляхом забезпечення практично вільного доступу на ринок Спільноти продукції, що походить із ККЗТ, завдяки впровадженню систем стабілізації експорту, аналогічних колишнім «Stabex» та «Sysmin», і реалізації співпраці у фінансовій та технічній сферах з використанням ресурсів ЄФР та Європейського інвестиційного банку.

До галузей, де вдаються до співпраці у фінансовій і технічній сферах, належать сільське господарство та розвиток сільської місцевості, рибальство, розвиток промисловості, використання потенціалу в гірничодобувній та енергетичній галузях, транспорт і комунікації, розвиток торгівлі та послуг, регіональна кооперація, а також співпраця в культурній та соціальній сферах. Залежно від рівня розвитку та ситуації в ККЗТ, докладаються також зусилля з налагодження тісної співпраці між ними та країнами АКТ. Партнерські угоди на користь ККЗТ містять чимало моментів, які раніше були відображені в четвертій Ломеській конвенції і передбачають встановлення тристороннього партнерства «Комісія/держави-члени/ККЗТ». Проміжне оцінювання домовленостей про партнерство має поліпшити ситуацію з правами людини й підвищити статус громадян ККЗТ у Європейському Союзі.

6.2.4. Допомога країнам, що не асоційовані з ЄС

Спільнота реалізує програму надання фінансової й технічної допомоги країнам, що розвиваються, з **Південної Америки й Азії**. Стосунки ЄС з цими країнами структуровані менш чітко, ніж відносини з державами АКТ, і реалізуються через угоди про співпрацю. Ці угоди обмеженіші за своїми масштабами і не передбачають забезпечення пільгового доступу на ринки ЄС експортної продукції з країн Азії та Латинської Америки, за винятком тих моментів, що відбиті в Генеральній системі преференцій (GSP). Допомога надається в межах спеціальних статей бюджету Спільноти і, отже, має затверджуватися щороку бюджетними органами.

Співпраця Спільноти з країнами Азії та Латинської Америки нині орієнтована на найбільшні верстви населення й економічну співпрацю з тими країнами та регіонами, що мають великий потенціал для розвитку. Вона передбачає надання фінансової та технічної допомоги і визначення нових пріоритетних сфер, серед яких довкілля, людський вимір процесу розвитку та захист прав людини. Більша частина коштів спрямовується на задоволення потреб аграрного сектору або на реалізацію проектів, пов'язаних із сільським господарством (дослідження в аграрному секторі та харчовій галузі, кредитування сільгоспвиробників тощо). Певну частку коштів резервують для проведення реабілітаційних і невідкладних відновлювальних робіт у разі природних або техногенних лих. Спеціальна фінансована Спільнотою програма підтримки передбачає надання допомоги людям що змушені покинути свої домівки (біженцям, мігрантам тощо) в азійських та латиноамериканських країнах, що розвиваються. ЄС має угоду про співпрацю та допомогу розвитку з Південно-Африканською Республікою, яка має на меті крім іншого, підтримати зусилля ПАР зміцнити соціальне й економічне підґрунтя перехідного процесу в країні.

Спільнота ініціювала запровадження **Генеральної системи преференцій (GSP)**, принципи якої визнали інші промислово

розвинені країни на другій сесії Конференції ООН з торгівлі й розвитку (UNCTAD) в 1968 році. Хоча GSP традиційно функціонує в рамках статті 133 Договору про ЄСп (колишня стаття 113) і отже, теоретично належить до сфери юрисдикції спільної торговельної політики, на практиці її використовують як інструмент впливу у сфері розвитку. Генеральною системою преференцій передбачається надання тарифних пільг приблизно 130 країнам, що розвиваються, або в деяких випадках, забезпечення безмитного доступу на ринки Спільноти їхніх промислових товарів та окремих видів сільськогосподарського експорту. GSP, як тарифний інструмент, функціонує винятково на рівні тарифів, котрі, якщо не враховувати окремих секторних винятків, нині є далеко не головним бар'єром на шляху торгівлі. Оскільки GSP — це автономний інструмент, преференції, що надаються в її рамках, визначаються Спільнотою в односторонньому порядку (а не шляхом переговорів) і є комплементарними стосовно багатостороннього процесу лібералізації торгівлі під егідою СОТ.

6.2.5. Співпраця на світовому рівні

Чимало країн, що розвиваються, **надзвичайно залежні від експорту лише одного або двох товарів**, і, відповідно, їхні доходи можуть істотно збільшуватися або зменшуватися залежно від коливань світових цін на ці товари. Як наслідок, міжнародні угоди, досягнуті в рамках Конференції ООН з торгівлі й розвитку (UNCTAD), передбачають підтримку або стабілізацію виробництва деяких видів товарів. Ці угоди загалом стосуються трьох аспектів: цін, кількісних показників і механізмів (квоти на виробництво, резервні запаси тощо). Країни-виробники розглядають подібні товарні угоди переважно як засіб гарантування своїх надходжень від експорту й забезпечення певного рівня доходу для виробників, тоді як імпортери сприймають їх як засіб забезпечення в майбутньому гарантованого постачання певної кількості того чи іншого

продукту за заздалегідь установленою ціною. Для різних видів продукції укладаються різні угоди, деякі з них спрямовані на поліпшення збуту та підвищення конкурентності, інші передбачають спроби втручання у вільну роботу ринкових механізмів на світовому рівні.

Товарний фонд ООН (United Nations Comon Fund for Commodities) надає підтримку для виконання угод за певними видами товарів, виробництво яких регулюють спеціальні відповідальні організації. Для цього фонд послуговується двома «вікнами»: з одного забезпечується фінансування резервних та національних запасів, які координуються на міжнародному рівні, і якими керують спеціальні відповідальні міжнародні організації з окремих видів товарів; з іншого — фінансуються всі інші заходи підтримки, окрім створення запасів (зокрема, наукові дослідження та інші дії, спрямовані на підвищення продуктивності й поліпшення збуту). Спільнота є учасником цього фонду й діє на тих самих засадах, що і її держави-члени.

Європейський Союз та його держави-члени на сьогодні є **найбільшими в світі постачальниками допомоги з розвитку**. Хоча спершу така допомога обмежувалася лише асоційованими країнами й територіями, нині спільна політика допомоги з розвитку охоплює практично всі малорозвинені країни світу. До того ж внесок ЄС у розвиток країн Африки, Азії та Латинської Америки не обмежується субсидіями, що надають з бюджету Спільноти, та позиками Європейського інвестиційного банку. Важливою складовою допомоги з розвитку є торговельні поступки у відносинах з країнами АКТ та ККЗТ (через безмитний імпорт їхньої продукції), та з країнами Азії й Латинської Америки (в рамках Генеральної системи преференцій). Крім того, політика Спільноти щодо допомоги з розвитку спрямована на підтримку демократичних режимів, дотримання прав людини, поліпшення становища жінок і захист довкілля в країнах-реципієнтах, хоча в цьому напрямі досі не вдалося досягти особливих успіхів.

Хоча цілком очевидно, що в цьому напрямі ще треба зробити чимало, враховуючи економічну кризу в розвинутих країнах та криваві конфлікти й політичну нестабільність у багатьох із них, угоди про асоціацію між ЄС та АКТ і ККЗТ, а також угоди про співпрацю з країнами Азії та Латинської Америки стали помітним внеском у підтримку солідарності між Північчю та Півднем планети. Однак допомога Спільноти не мусить просто виправляти вади у внутрішній політиці та торгівлі, вона є значно ефективнішою за умови її використання як важеля для реалізації економічних і політичних реформ. Отже, слід застосовувати підхід, який спонукав би країни, що розвиваються, до проведення внутрішніх реформ з урахуванням чотирьох головних напрямів, визначених у Договорі про Європейський Союз, серед яких — зміцнення та розвиток демократії, сталий економічний і соціальний розвиток, інтеграція до світової економіки та боротьба з бідністю. Враховуючи той факт, що негативні наслідки кліматичних змін мають особливо вагоме значення для найменш розвинених країн, екологічний чинник має стати неодмінним складником політики Європейського Союзу щодо допомоги з розвитку, її головна мета полягає в розвитку максимально можливого взаємопосилення заходів, спрямованих на подолання бідності, та заходів із запобігання кліматичним змінам.

Управління Європейської Спільноти з питань надання гуманітарної допомоги (УЄСГД), поліпшуючи систему мобілізації допомоги Спільнот, покликане не лише забезпечити ефективну допомогу країнам, що її потребують, а й підвищити обізнаність громадян ЄС про рівень дієвості європейських гуманітарних заходів. Воно має представити громадськості вагомим свідченням ролі Спільноти як активного учасника в наданні гуманітарної допомоги. Підвищення обізнаності особливо потрібне й через те, що надання допомоги здійснюється за рахунок європейських платників податків. Громадяни ЄС мають знати, що через бюджет Спільноти вони зробили свій невеликий внесок у полегшення жорстоких

страждань людей, котрі живуть у розвинутих країнах про які щодня сповіщають засоби масової інформації. Саме тому особливо прикрими є випадки шахрайства в управлінні коштами УЄСГД, які були виявлені 1998р. і які кинули тінь не лише на УЄСГД, а й на Комісію в цілому.

У майбутньому ЄС має гарантувати, що співпраця з розвитку, спільна торговельна та спільна зовнішня й безпекова політики розвиватимуться узгоджено й скоординовано, забезпечуючи тісні зв'язки з країнами-партнерами. Поліпшення координації допомоги з розвитку необхідне як на рівні ЄС, так і на світовому рівні. Внутрішня координація між Комісією та державами-членами сприятиме активізації спільних зусиль ЄС і підвищенню їхньої дієвості. Стратегії посилення безпеки в сфері забезпечення харчовими продуктами в найуразливіших країнах треба реалізовувати паралельно зі стратегіями боротьби з бідністю, а їхні цілі та засоби мають бути повною мірою інтегровані в рамки загальної політики Спільноти з надання допомоги з розвитку. На глобальній арені ЄС та його держави-члени мають відігравати активнішу роль у роботі координаційних механізмів, створених зусиллями Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку й Організації Об'єднаних Націй, і розвивати власну координацію для посилення ефективності цих механізмів та підвищення дієвості її наочності європейської допомоги з розвитку.

6.3. Зовнішні відносини

Зовнішні відносини Європейської Спільноти, що розвивалися від перших років його існування, не слід плутати із зовнішньою політикою Європейського Союзу, що впроваджена Маастрихтським договором, однак сьогодні належно не визначена. Спільна зовнішня та безпекова політика (СЗБП) залежить від особливих процедур ухвалення рішень, тоді як зовнішні відносини ЄСп про-

вадяться на основі звичайного процесу ухвалення рішень. Зовнішні відносини Спільноти в своєму сучасному вигляді тісно пов'язані торговельною політикою та політикою Спільноти щодо допомоги з розвитку і є прообразом реальної спільної зовнішньої політики та орієнтиром, що дозволяє оцінити масштаби, яких вона, зрештою, має досягти.

Якщо раніше більшість країн світу спершу ставилася до ЄС байдуже і навіть з певною часткою скептицизму й ворожості, тепер його сприймають як могутню економічну, торговельну й дедалі більшою мірою політичну силу. Країни Третього світу дедалі частіше звертаються до Спільноти по допомогу з розвитку, промислово розвинені країни провадять переговори й укладають торговельні угоди безпосередньо зі Спільнотою, а їхні сусіди прагнуть стати членами ЄС. Утворення єдиної демократичної, вільної та заможної Західної Європи не меншою мірою сприяло падінню комуністичних режимів у Східній Європі, ніж перебудова в Радянському Союзі. Загалом кажучи, європейський досвід економічної та політичної інтеграції уважно відстежують в усьому світі, а країни деяких регіонів планети, зокрема Латинської Америки, намагаються його наслідувати.

У поданому нижче, короткому описі зовнішніх відносин Спільноти ми відзначали, що країни всього світу, як великі, так і малі, завжди уважно стежили за розвитком подій у ньому, враховували його думку, намагалися стати членами та критикували його, однак завжди сприймали його як союз великих країн ще навіть до того, як він дістав свою нинішню назву. Проте, як не дивно, країни поза межами Спільноти краще, ніж усередині, сприймають його спільні політики. За допомогою політики щодо розвитку, спільної торговельної політики та зовнішніх відносин Європейська Спільнота здобула значний авторитет на світовій арені. За допомогою своїх заяв, діючи через відповідні представництва та запроваджуючи економічні санкції, воно здатне істотно впливати на чимало країн, що припускаються серйозних порушень демократичних принципів та прав людини.

Проте Європейський Союз не зміг би реалізовувати свій політичний вплив, адекватний його економічному внескові в світові справи, якби його зовнішньополітичні політики, про які йдеться в цій темі, не були добре скоординовані та належно інтегровані в спільну зовнішню та безпекову політику Союзу. Як ми побачимо далі, тепер лише від самих країн-членів залежить, чи стане Європейський Союз світовою державою і чи погодяться вони об'єднати свій політичний суверенітет в той самий спосіб, як раніше об'єднали свої економічні та валютні суверенітети. Збільшуючи свій вплив та авторитет на світовій арені, ЄС матиме змогу більше допомагати іншим країнам світу, роз'єднаним економічними та політичними відмінностями, наслідувати його успішний досвід багатонаціональної інтеграції. Це могло б стати цінним внеском Європейського Союзу в справу забезпечення миру та процвітання в усьому світі.

Нижче ми проаналізуємо зв'язки, що їх Європейська Спільнота — як певне ціле — налагодила й підтримує з багатьма країнами в усьому світі. Хоча ці зв'язки мають економічне або торговельне походження, вже не раз траплялося так, що вони виходили за встановлені для них межі та проявлялися на суто політичній арені. Це передусім стосується відносин з іншими країнами.

6.3.1. Європейська асоціація вільної торгівлі та Європейська економічна зона

Європейську асоціацію вільної (ЄАВТ) створено в 1959 р. з ініціативи Великої Британії, лідери якої вважали, що Спільнота надто поспішає й надто далеко заходить на шляху європейської інтеграції. Коли 1973 року Велика Британія переорієнтувалася з ЄАВТ на ЄЕСп, масштаби їхніх комерційних стосунків з іншими країнами ЄАВТ змусили поставити на порядок денний питання митних бар'єрів у торгівлі між цими двома групами країн. Як і 1972 та 1973 р. було підписано угоди про вільну торгівлю між Спільнотою і ЄАВТ. Ці угоди усунули митні тарифи й інші обмеження

для торгівлі промисловими видами продукції. Крім того, Спільнота погодилася піти на певні поступки в реалізації спільної сільськогосподарської політики, які доповнювалися взаємними поступками країн ЄАВТ в аграрному секторі. Механізм вільної торгівлі ЄЕСп-ЄАВТ функціонував цілком задовільно і фактично забезпечив сталий розвиток торгівлі між двома згаданими групами країн. На цю торгівлю наприкінці 1980-х років припадало 25 % загального обсягу торгівлі Спільноти та від 40 % до 65 % — загального обсягу торгівлі країн ЄАВТ.

У 1989 р. Жак Делор, тодішній Голова Європейської Комісії, запропонував, а Європейська Рада дала згоду на подальше поглиблення стосунків між двома європейськими торговельними блоками, У жовтні 1991 р. було завершено переговори між Спільнотою та ЄАВТ, як єдиним утворенням, про базові правові та інституційні аспекти такого глобального об'єднання. У 1992 р. уряди дванадцяти країн ЄС і шести країн ЄАВТ підписали Договір про європейську економічну зону (ЄЕЗ). Проте через негативні результати референдуму від 6 грудня 1992 р. стосовно ЄЕЗ у Швейцарії та вступ до ЄС з 1 січня 1995 р. Австрії, Швеції та Фінляндії, Договір про ЄЕЗ, зрештою, встановлює асоціацію з ЄС лише трьох країн — Норвегії, Ісландії та Ліхтенштейну. Нові члени ЄС стають учасниками Договору про ЄЕЗ.

Інституційна система ЄЕЗ складається з: (1) Ради ЄЕЗ, до складу якої входять представники Ради ЄС та Комісії, а також по одному представнику від уряду кожної країни ЄАВТ, що підписала договір. Рада ЄЕЗ забезпечує політичні стимули для імплементації договору та визначає загальні настанови; (2) Спільного комітету ЄЕЗ, у складі представників сторін, що підписали угоду, до функцій якого належить реалізація договору; (3) Спільного парламентського комітету ЄЕЗ; і (4) Консультативного комітету ЄЕЗ, який забезпечує форум для представників соціальних партнерів. Країни ЄЕЗ-ЄАВТ мають певний вплив на формування рішень, що їх ухвалює Європейська Комісія.

Метою Договору про ЄЕЗ є створення динамічного й однорідного інтегрованого економічного утворення на основі спільних норм і однакових умов для конкуренції. Країни ЄАВТ, за винятком Швейцарії, погодилися дотримуватися чинного законодавства Спільноти щодо вільного руху товарів, людей, послуг і капіталу (за кількома винятками) та із запровадженням перехідних періодів у деяких секторах. Окрім дотримання принципу «чотирьох свобод» в умовах єдиного ринку. Договір про ЄЕЗ також передбачає зміцнення й розширення відносин між Спільнотою та країнами ЄАВТ у сферах, що можуть впливати на бізнесову діяльність, передусім у сферах соціальної політики, захисту споживачів і довкілля, статистики, корпоративного законодавства, дослідної діяльності та розвитку, інформації, освіти, малих і середніх підприємств, аудіовізуальному та туристичному секторах.

6.3.2. Країни Центральної та Східної Європи

До кінця 1980-х років країни Європи, відомі як «сателіти Радянського Союзу», були відокремлені від решти континенту «залізною завісою», тобто непроникними кордонами, а також плановою економічною системою, яка унеможлиблювала нормальні економічні відносини з країнами, в яких функціонувала ринкова економіка. Окрім політичних та ідеологічних проблем торговельні відносини з цими країнами ускладнювалися ще й тим, що їхня зовнішня торгівля здійснювалася під контролем держави, тому торговельні зв'язки необхідно було встановлювати на рівні держав. Коли 1989 р, темпи історичного розвитку раптово прискорилися, що призвело до швидкої та безповоротної ліквідації комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі, Спільнота взяла на себе зобов'язання допомагати громадянам цих країн, водночас намагаючись сприяти проведенню там політичної реформи та розвитку в їхній економіці приватного сектора. Першим конкретним

проявом інтересу Спільноти до своїх східних сусідів став план дій у рамках програми ФАРЕ. Цей план замислювався як рамкова ініціатива для заходів Спільноти, і як стимул для інших подібних ініціатив, що мали ті самі цілі й реалізовувалися іншими членами групи 24 зацікавлених країн, до складу якої, окрім інших, входили європейські країни, США, Японія та Канада. У 1990 р. програма була поширена практично на всі країни Центральної та Східної Європи, у 1991 р. — на країни Балтії, у 1992 р. — на Словенію, а в 2000 — на Балканські країни.

9 червня 1977 р. Комісія запропонувала, а Рада затвердила нові принципи ФАРЕ, де передбачалося надання допомоги в процесі підготування до вступу в ЄС. Ці принципи, що мали переорієнтувати програму на підготування країн-претендентів до вступу в ЄС, впроваджуються за допомогою розроблених Комісією так званих «програм партнерства з питань готування до вступу». Вони забезпечують підґрунтя для програмно-цільового розподілу коштів ФАРЕ з урахуванням двох пріоритетів: розбудови інституційного потенціалу та фінансування інвестицій. Розбудова інституційного потенціалу передбачає надання допомоги в зміцненні демократичних інституцій та органів державного управління та виконанні економічних і політичних вимог, що висуваються до потенційних держав-членів. З урахуванням цього пріоритету особливу увагу приділяють проблемам у сфері юстиції та внутрішніх справ. Другий пріоритет — фінансування інвестицій — стосується сфер, де впровадження норм Спільноти потребує значних ресурсів та реалізації великих проектів (охорона довкілля, транспорт, забезпечення якості харчових продуктів, умови на робочому місці тощо).

Паралельно з ФАРЕ і у зв'язку з нею для надання допомоги країнам ЦСЄ створено три спеціальні потужні інструменти: Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський фонд підготування та перепідготування та Програму транс'європейської мобільності студентів університетів.

9 квітня 1990 р. в Парижі ухвалено текст, що визначає керівні положення для Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Сам банк створено 14 квітня 1991 р. Його завдання полягає в забезпеченні підтримки переходу до вільної ринкової економіки й сприяння становленню приватних та індивідуальних підприємств у країнах Центральної та Східної Європи, що визначають і впроваджують принципи багатопартійної демократії. Членами ЄБРР є дві інституції — Європейська Комісія та Інвестиційний банк (ЄІБ) — і сорок країн-учасниць. Серед яких і країни ЄСп та ЄАВТ, країни Центральної та Східної Європи, незалежні держави колишнього СРСР і держави Балтії. Капітал банку становить 20 млрд. євро, 51 % з яких забезпечують держави-члени ЄС, що відбиває домінуючу роль, яку вони прагнуть відігравати в процесі реконструкції своїх східних країн-сусідів.

Ця роль є ще помітнішою в сфері допомоги з питань підготовки та перепідготовки, яку надають країнам Центральної та Східної Європи. Два інструменти, що функціонують у цій сфері, створила Спільнота, але їх можна застосовувати і для операцій країн, що не є членами Спільноти, але входять до складу «групи 24-х». Один із них — Європейський фонд підготовки і перепідготовки — діє як незалежна організація, що тісно співпрацює з центром розвитку професійної освіти, знаним як «CEDEFOP». Фонд відкритий для учасників з державного або приватного сектора країн, що не є членами Спільноти, і зосереджує свою роботу на професійному та неперервному навчанні й перепідготовці кадрів у певних секторах. Його функція полягає в забезпеченні ефективної співпраці щодо надання допомоги країнам, які її потребують, визначенні їхніх потреб у навчанні й перепідготовці кадрів та розробленні стратегії, покликаної задовольнити ці потреби. Фонд виконує роль своєрідного «депозитарія», який об'єднує інформацію про наявні пропозиції й потреби з надання допомоги, а також забезпечує підтримку та допомогу для багатосторонніх проектів.

Програма транс'європейської мобільності студентів університетів, znana як ТЕМПУС ґрунтується на тих самих принципах, що й чинні програми обміну Спільноти, однак вона адаптована до спеціальних потреб країн, що отримують допомогу. Окрім різних додаткових заходів, вона передбачає реалізацію спільних тренінгових проєктів за участі університетів і компаній країн Східної Європи та їхніх партнерів з принаймні двох країн-членів ЄС. Програма також має сприяти мобільності викладачів, студентів і адміністративних працівників.

Хоча країни Центральної та Східної Європи, які з початку 1990-х переживають надзвичайно складний період переходу від централізованої економіки до економіки, що ґрунтується на засадах вільної торгівлі могли спинити свій вибір на участі в ЄАВТ, а через неї — у ЄЕЗ вони заявили про свій намір стати членами ЄС, у такий спосіб чітко виявивши прагнення до участі в процесі багатонаціональної інтеграції, міждержавної співпраці. Зі свого боку, країни-члени позитивно відреагували на це прагнення і тим самим *показали*, що не вважають успішну інтеграційну ініціативу елітарним клубом багатих країн. Претенденти мусять виконати певні політичні й економічні умови. За критеріями, визначеними Європейською Радою в Копенгагені в 1993 р., у країнах-претендентах мають бути: а) стабільні, основані на принципах верховенства Інституту гарантування демократії й дотримання прав людини та б) справді функціональна ринкова економіка і достатній потенціал для подолання конкурентного тиску та ринкових сил у межах Союзу; і в) здатність виконувати зобов'язання, зумовлені членством у Союзі, зокрема вірність цілям політичного, економічного та валютного союзу. У січні 1996 р. було створено Центр обміну; інформацією з питань технічної допомоги, покликаній дати змогу асоційованим країнам звертатися до досвіду урядовців Комісії та країн-членів при складанні проєктів, а також у процесі впровадження та виконання законодавства щодо внутрішнього ринку.

16 липня 1997 р. Комісія в своєму документі, названому «Програма 2000», з урахуванням успіхів, досягнутих у створенні основ демократії, ринкової економіки та здатності до адаптації законодавства Спільноти, визначила п'ять країн Центральної та Східної Європи, котрі разом з Кіпром можуть, на її думку, розпочинати переговори щодо вступу до Союзу: Угорщину, Польщу, Естонію, Чеську Республіку та Словенію. Комісія наголосила, що рішення розпочати переговори про вступ з усіма згаданими країнами одночасно, не означає, що всі вони мають завершитися так само одночасно. Конкретні терміни прийняття до Союзу значною мірою залежатимуть від того, як у цих країнах відбуватиметься процес готування до вступу. Однак на Гельсінському засіданні Європейської Ради (10—11 грудня 1999 р.) ухвалено рішення розпочати переговори щодо вступу до ЄС не лише з шістьма зазначеними вище країнами, а й також із Румунією, Словаччиною, Латвією, Литвою, Болгарією та Мальтою і внести до списку країн-кандидатів Туреччину; тим самим було ініційовано новий етап процесу розширення ЄС. Європейська Рада підтвердила, що процес здобуття членства в ЄС відкритий для всіх, охоплює нині 13 країн-кандидатів і здійснюється в рамках єдиної системи.

Усі країни-кандидати беруть участь у процесі приєднання на рівних умовах; вони мають визнавати цінності й цілі Європейського Союзу, визначені в угодах. З урахуванням цього Європейська Рада особливо наголосила на принципі мирного розв'язання конфліктів, згідно з Хартією Об'єднаних Націй і закликала країн-кандидатів докласти якнайбільше зусиль для негайного розв'язання всіх проблем щодо делімітації кордонів та владнання інших пов'язаних з ними питань. У процесі переговорів кожен з країн-кандидатів оцінюватимуть індивідуально. Прогрес у переговорах має доповнюватися прогресом у впровадженні до законодавства країн-кандидатів правового доробку Спільноти, його реальною імплементацією та виконанням. В рамках окремих

«програм партнерства з питань підготування до вступу», що підписані з 10 країнами, передбачається на цьому підготовчому етапі надавати допомогу країнам, які намагаються задовольнити копенгагенські критерії.

На двосторонньому рівні з 1 січня 1994 р. набрали чинності «Європейські угоди» про асоціацію між Європейськими Спільнотами, їхніми державами-членами і, відповідно, Угорщиною та Польщею. У 1994 р. аналогічні угоди підписано з Румунією та Болгарією, а також після розпаду чехословацької федерації — зі Словацькою та Чеською Республіками. Такі самі Європейські угоди були укладені з трьома державами Балтії: Латвією, Литвою й Естонією, а також зі Словенією.

6.3.3. Балканські країни

З ініціативи Комісії Рада ухвалила спільну позицію щодо Пакту про стабільність у Південно-Східній Європі. Мета цього пакту полягає в сприянні співпраці між країнами Південно-Східної Європи щодо реалізації комплексних заходів стабілізації, безпеки, демократизації, відбудови економіки та розвитку регіону, аби встановити сталі добросусідські стосунки між цими країнами, між ними та міжнародною спільнотою. Рада відзначила, що Європейський союз має намір відіграти провідну роль при укладенні цього пакту та сприятиме розвитку й імплементації в тісній співпраці з Організацією з безпеки та співпраці в Європі (ОБСЄ). Рада також наголосила, що Пакт про стабільність розроблятиметься з урахуванням принципів Хартії Об'єднаних Націй, принципів та завдань ОБСЄ, відповідних угод та конвенцій Ради Європи, зокрема Європейської конвенції з прав людини. У такий спосіб заходи в рамках Роймонського процесу (започаткованого після підписання Дейтонських угод) були інтегровані в робочий план з демократизації життя та прав людини в рамках Пакту про стабільність.

Для західнобалканських країн і територій (Албанії, колишньої республіки Македонії, Боснії та Герцеговини, Хорватії й автономного Косово), які беруть участь або пов'язані з процесом стабілізації та асоціації ЄС, було запроваджено виняткові заходи у сфері торгівлі. «Порядок денний» для західних Балкан, ухвалений Європейською Радою в Салоніках 2003 року, посилив процес стабілізації й асоціації деякими елементами, запозиченими з процесу розширення (так зване «побратимство», дозвіл на участь у деяких програмах Спільноти, європейське партнерство, інтенсифікація політичного діалогу в галузі спільної зовнішньої та безпекової політики). Відповідно були внесені зміни і в програми Спільноти з передвступної допомоги «ФАРЕ», так щоб дати змогу країнам ПСА брати участь у тендерах. До них допускалися тільки країни-вступники чи країни-кандидати; таким чином було зроблено крок до інтеграції країн ПСА у ЄС.

Після зміни режиму в Сербії Європейський Союз розширив сферу надання допомоги балканським країнам (Албанії, Боснії та Герцеговині, Хорватії, Республіці Югославії та колишній югославській республіці Македонії), об'єднавши єдиною правовою базою та єдиною програмою ініціативи, що здійснювалися в рамках програм ФАРЕ та ОБНОВА, і чітко визначивши цілі роботи Спільноти зі сприяння регіональній співпраці між країнами-реципієнтами. Метою допомоги є відродження й стабілізація в регіоні, підтримка принципів демократії та верховенства права, сприяння захистові прав людини та прав меншин, розвиток і реформування ринкової економіки. Європейське партнерство поширюється на Албанію, Боснію та Герцеговину, Хорватію, колишню республіку Македонію та Сербію й Чорногорію, разом з Косово. Воно передбачає пріоритетні напрямки співпраці на основі аналізу різної ситуації кожного з партнерів, стану підготування до інтеграції в Європейський Союз та успіхів у розвитку ПАС, зокрема у наданні угод про стабілізацію. Принципи, пріоритети й умови розвитку європейського партнерства Рада ухвалює кваліфікованою більшістю.

ЄС створив місію спостереження на Балканах, головним завданням якої є нагляд за розвитком подій у політиці та сфері безпеки. При цьому особливу увагу приділяють моніторингові кордонів, розв'язанню міжетнічних питань і поверненню біженців. На вимогу Ради місія складає звіти, виконує функцію раннього попередження і сприяє взаємному зміцненню довіри в контексті європейської політики стабілізації в цьому регіоні.

6.3.4. Співдружність незалежних держав

Спільнота відіграє вирішальну роль у забезпеченні технічної та допомоги в постачанні харчових продуктів новим республікам Співдружності незалежних держав (СНД). 1990 року вона започаткувала програму технічної допомоги радянським республікам на підтримку відновлення й економічних реформ. Від 1996 до 1999 року ЄС надавав технічну допомогу відновленню й реформам новим незалежним державам і Монголії (програма TACIS). Ця допомога істотно вплинула на реформи й мала наслідком укладення угод про партнерство й співпрацю з 13 державами Східної Європи та центральної Азії, а саме: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Монголія, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан та Україна.

Загальна програма допомоги прагне полегшити перехід цих 13 країн до ринкової економіки й утвердити демократію та верховенство права. Вона охоплює період 2000-2006 рр. й базується на принципах і цілях, визначених в угодах про партнерство та співпрацю (УПС), а також на угодах про торгово-економічну співпрацю, що їх ЄС уклав з кожною з цих країн. Програма зосереджує допомогу на кількох важливих напрямках, зокрема: підтримка інституційної, й адміністративної реформ, зокрема й розвитку верховенства права; приватного сектора та економічного розвитку; підтримка в подоланні наслідків перехідного періоду; розвиток мереж інфраструктури; сприянні захистові довкілля й управління

природними ресурсами та розвиткові економіки села. Програма також заохочує міждержавну, міжрегіональну та транскордонну співпрацю: а) між самими державами-партнерами; б) між державами партнерами та Європейським Союзом; в) між державами-партнерами й країнами Центральної та Східної Європи. Допомога Спільноти здійснюється в рамках національних і багатонаціональних програм, до яких належать індикативні програми та програми дій на три-чотирічний період.

На майбутнє Комісія розглядає застосування європейської політики сусідства, яка передбачає, на середній термін, нові договірні відносини ЄС з сусідами Союзу на сході й на півдні у формі європейських угод про сусідство. Йдеться про поглиблення відносин у таких, зокрема, сферах, як політичний діалог і торгівля, а також про заходи підготовки партнерів до більшої частки у внутрішньому ринку, і тісну співпрацю у сфері правосуддя та внутрішніх справ. 14 червня 2004 року Рада ухвалила пропозицію Комісії провадити європейську політику сусідства через відповідні плани дій, які мають бути узгоджені спільно з кожною країною-сусідом, і використовувати органи, які діють у рамках угод про асоціацію та УПС, щоб контролювати та просувати виконання планів дій.

6.3.5. Середземноморські країни

Середземноморські країни мають велике економічне значення для Європейського Союзу, становлять групу його найбільших торговельних партнерів і мають тісні історичні та культурні зв'язки з деякими його державами-членами. Середземноморський регіон має для ЄС стратегічне значення. Квітучий демократичний стабільний та безпечний регіон з відкритою європейською перспективою повною мірою відповідає інтересам ЄС. Починаючи з 1960-х відносини між Європейською Спільнотою/Союзом та середземноморськими країнами стають дедалі тіснішими; у 1995 р. було ініційовано новий етап розвитку їхньої співпраці.

27 та 28 листопада 1995 р. в Барселоні відбулась важлива Євросередземноморська конференція міністрів, де брали участь представники Європейського Союзу та дванадцяти середземноморських країн-партнерів (Алжиру, Кіпру, Єгипту, Ізраїлю, Йорданії, Лівану, Мальти, Марокко, Тунісу, Туреччини та Палестинської автономії). За результатами роботи конференції міністри ухвалили Декларацію та робочу програму, якими передбачено запровадження регулярного політичного діалогу й розширення співпраці з метою зміцнення миру, безпеки та стабільності й підвищення добробуту в регіоні. Згідно з положеннями Барселонської декларації, трьома основними складниками євросередземноморського партнерства є: створення зони миру та стабільності шляхом налагодження партнерства у сфері безпеки; створення зони спільного процвітання шляхом налагодження економічного та фінансового партнерства; створення партнерства з соціального й культурного розвитку та гуманітарних питань, а також людських ресурсів, сприяння поглибленню взаєморозуміння між країнами та процесів обміну між громадянськими суспільствами.

На засіданні Європейської Ради в місті Фейрі (19-20 червня 2000 р.) затверджено спільну стратегію Європейського Союзу в середземноморському регіоні. Цілі спільної стратегії сформульовано так:

- досягнення значного і відчутного прогресу у втіленні цілей Барселонської декларації та її доробку;
- пропаганда базових цінностей ЄС та його країн-членів: дотримання прав людини, демократії, ефективного управління, прозорості та верховенства права;
- сприяння й надання допомоги середземноморським партнерам у забезпеченні режиму вільної торгівлі з ЄС та між собою на принципах, визначених у Барселонській декларації, здійсненні переходу до ринкової економіки та залученні до країн регіону додаткових іноземних інвестицій;
- поглиблення співпраці в галузі юстиції та внутрішніх справ;

- посилення боротьби з проявами нетерпимості, расизму та ксенофобії; налагодження діалогу між культурами й цивілізаціями.

Для досягнення вказаних цілей Комісія пропонує здійснити низку заходів. У сфері торгівлі вона рекомендує прискорити процес асоціації з країнами регіону, зокрема, укласти угоди про асоційоване членство з Алжиром, Сирією та Ліваном і надати чинності вже укладеним угодам з Йорданією та Єгиптом з метою створення в регіоні до 2010 р. зони вільної торгівлі. Вона також закликає всіх партнерів вступити до 2002 р. до СОТ і створити на території країн-партнерів зону вільної торгівлі. У фінансовій сфері Комісія пропонує надалі виразніше пов'язувати надання фінансової допомоги із впровадженням угод про асоційоване членство задля сприяння проведенню необхідних політичних та економічних реформ і досягнення прогресу в сфері розвитку демократії та захисту прав людини.

Одна зі статей бюджету Спільноти, яка зветься **MEDA** створює єдиний фінансовий механізм для реалізації всіх заходів у сфері співпраці з відповідними країнами. Цей механізм передбачає застосування заходів підтримки в трьох сферах: перехід до ринкової економіки; економічний і соціальний розвиток, а також співпраця на регіональному й транскордонному рівнях.

Середземноморська політика передбачає застосування до кожної з країн індивідуальної стратегії. Спільнота завжди дотримувалася політики відкритості стосовно середземноморських країн Європи, з перспективою їхнього приєднання до митного союзу і навіть вступу до ЄС. Сьогодні Мальта і Кіпр є членами ЄС, а Туреччина — одним з кандидатів на вступ до Союзу. Більшість інших середземноморських країн підтримують з ЄС тісні стосунки.

6.3.6. Країни Азії

В основу нової стратегії спільноти щодо Азії покладено ідеї партнерства з розвитку і політичного діалогу. Пріоритетами цієї

стратегії є поліпшення репутації Європи в країнах Азії та створення клімату, сприятливого для розвитку торгівлі й інвестицій; вдосконалення координації управління допомогою з розвитку з метою забезпечення економічного розвитку менш розвинених країн регіону та подолання в них бідності.

Нова угода з Індією — це сучасна рамкова угода про співпрацю, де наголошено на співпраці в сфері економіки й інвестицій у приватному секторі, на дотриманні прав інтелектуальної власності, на переданні технологій та диверсифікації економічних і торговельних відносин. Подібні непреференційні угоди, або, як їх називають, угоди «третього покоління», що поширюються на три напрями співпраці (з торгівлі, економіки та з питань розвитку) та враховують вимоги дотримання прав людини, яка постає основною умовою для розгортання діалогу та партнерства, — укладено з Монголією, Шрі-Ланкою, В'єтнамом та Непалом.

Допомога Спільноти загалом позитивно вплинула на країн-членів Асоціації країн Південно-східної Азії (АСЕАН), куди входять Бруней, Індонезія, Малайзія, Філіпіни, Сінгапур, Таїланд і В'єтнам. Угоди про співпрацю між Спільнотою та більшістю цих країн було підписано ще в 1980-ті роки. Їх доповнено спеціальними торговельними угодами з Таїландом та Індонезією з питань торгівлі маніоком, якими передбачено надання пільгового доступу продукції цих країн на ринок Спільноти. На виконання своєї концепції, сформульованої в зверненні «Європа й Азія: стратегічні рамки тіснішого партнерства. Комісія пропонує відновити відносини між ЄС, країнами АСЕАН та країнами південно-східної Азії і визначити стратегічні пріоритети, які стануть підґрунтям майбутніх двосторонніх угод,

У стосунках між Спільнотою й Китаєм після певного охолодження, спричиненого подіями 4 червня 1989 р. на площі Тянаньмень, помітне стабільне поліпшення. Рамкова угода 1978 р. у сфері торгівлі заклала підвалини для підписання угоди 1985 р. про співпрацю в торгівлі й економіці, яка поширювалася на промислову й технічну сфери та торгівлю текстильною продукцією.

На рівні Спільноти не лібералізовано імпорту продуктів з Китаю та інших азійських країн, у яких зовнішню торгівлю контролює держава (Північної Кореї та В'єтнаму), він і досі здійснюється через окремі домовленості, які в різних країнах-членах істотно відрізняються. Однак при цьому Рада щороку визначає квоти імпорту для кожної з держав-членів. Програма співпраці ЄС з Китаєм поступово розширюється й нині зосереджується на підтримці сталого розвитку для забезпечення успіху загального реформування в Китаї та виконання зобов'язань, що їх він узяв на себе в рамках СОТ.

Джерелом проблем зовсім іншого гатунку є для Європейського Союзу Японія. Ця країна має величезне позитивне сальдо торговельного балансу в торгівлі зі Спільнотою й експортує до ЄС втричі більше товарів і послуг, ніж імпортує, порівняно з іншими індустріалізованими країнами. Японія має відчутні переваги, що пояснюються деякими її особливостями, серед яких — обмежені витрати на соціальне забезпечення, низькі військові видатки, незначні обсяги допомоги розвитку країнам. Однак успіх японської політики переважно зумовлений деякими базовими економічними чинниками: високою конкурентноздатністю продукції та продуктивністю праці; жорсткою організацією внутрішнього ринку; взаємоузгодженою промисловою і торговельною стратегією, спрямованою на досягнення точних ретельно спланованих результатів. Стосовно ж конкретних торговельних відносин з ЄС, то визначальними чинниками нерівноваги є, з одного боку, зосередження японського експорту в обмеженій кількості секторів, висока якість та інноваційний характер продукції, застосування високоефективних методів маркетингу, підтримане сприятливим фінансовим середовищем; а з іншого боку — закриття японського ринку для експортних товарів з ЄС за допомогою різноманітних технічних і адміністративних бар'єрів та через поширені японські національні звички й упередження. Однак завдяки великій місткості європейського ринку та зусиллям, спрямованим на розвиток

торгівлі й співпраці, Спільнота поступово стає дедалі важливішим торговельним партнером Японії.

Кульмінацією розвитку тісніших стосунків між Спільнотою та Японією стало прийняття 18 липня 1991 р. спільної декларації, подібної до тих, що визначають відносини Спільноти зі Сполученими Штатами й Канадою. Там встановлено загальні принципи й цілі співпраці між двома сторонами, зокрема зауважено, що доступ товарів на відповідні ринки має бути рівним, із забезпеченням однакових можливостей шляхом усунення перешкод для торгівлі й інвестицій. У декларації також встановлена рамкова структура для діалогу, що передбачає проведення щорічних самітів та інших зустрічей. Стосовно спеціального питання торгівлі моторизованими транспортними засобами Спільнота та Японія 31 липня 1991 р. ухвалили спільне рішення, яке спрямоване на поступову лібералізацію ринку Спільноти й завершення формування єдиного ринку, і водночас запобігає його деформації під впливом японського експорту.

6.3.7. Країни Північної Америки

Європейський Союз є найбільшим торговельним партнером Сполучених Штатів і пов'язаний з цією країною культурою, традиціями та дружбою, а також спільними економічними й політичними інтересами, втіленими в міжнародних організаціях: Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР) та Північноатлантичному альянсі (НАТО). У 2000 р. Сполучені Штати були найбільшим інвестиційним партнером ЄС; майже половина Інвестицій країн-членів за межі ЄС спрямовувалася в США (147 млрд. євро з 304 млрд. євро) і майже 80 % інвестицій у країни ЄС з-поза його меж надходили зі Сполучених Штатів (98 млрд. євро зі 125 млрд. євро). З політичних міркувань Сполучені Штати завжди підтримували європейську інтеграцію. Однак при цьому сторонам не вдалося уникнути істотного економічного антагонізму між двома найзаможнішими регіонами планети.

Стрімкі історичні зміни в Європі на початку 1990-х років внесли свіжий струмінь у стосунки між Сполученими Штатами та Спільнотою. Сполучені Штати одразу усвідомили той факт, що завершення формування внутрішнього ринку має незворотний характер і що Спільнота, яка значною мірою залежить від міжнародної торгівлі, не може перетворитися на закриту для інших «фортецю Європа». Крім того, США зрозуміли, що формування сильної та єдиної Західної Європи стало вимушеною реакцією на політичні й економічні потрясіння в Східній Європі. Зміцнення стосунків мало наслідком прийняття 22 листопада 1990 р. Сполученими Штатами, з одного боку, і Спільнотою та її державами-членами, з іншого, трансатлантичної декларації. Враховуючи, що відносини між ними є ключовим чинником для підтримки політичної стабільності в змінюваному світі, сторони підтвердили свої зобов'язання щодо продовження та посилення співпраці на рівних засадах і з цією метою погодилися провадити спільні консультації з важливих питань, що становлять взаємний інтерес, а також активізувати діалог у межах формальної системи контактів.

У 1995 р. підписано додатки до трансатлантичної декларації — нову Трансатлантичну програму та спільний план дій, де визначені нові сфери співпраці між партнерами. На сьогодні співпраця зосереджена довкола чотирьох «стовпів», серед яких: зміцнення миру, розвиток стабільності й демократії та прискорення розвиткових процесів у всьому світі; реагування на глобальні проблеми; сприяння розширенню світової торгівлі та встановлення тісніших економічних взаємин; а також налагодження міцніших зв'язків між партнерами. Крім того, між Спільнотою і Сполученими Штатами досягнуто домовленості щодо започаткування програми співпраці у сфері вищої та професійної освіти.

Після терористичних актів 11 вересня 2001 р. у Сполучених Штатах Європейська Рада на своєму позачерговому засіданні 21 вересня 2001 р. заявила про повну підтримку американського народу перед лицем смертельної загрози тероризму і готовність

співпрацювати зі Сполученими Штатами заради торжества справедливості та покарання виконавців, організаторів й учасників цих варварських злочинів. 8 жовтня 2001 р. Рада Міністрів заявила, що військові дії, ініційовані США, здійснюються як необхідна самооборона, відповідно до Хартії ООН та статті 1368 (Ш5СК), і є складником загальної багатосторонньої стратегії, в якій Європейський Союз зобов'язується відіграти свою роль, зокрема й щодо переслідування організацій і фінансових структур, що підтримують терористів.

Відносини Спільноти з Канадою початково базувалися на договорі між Євратомом і Канадою про мирне використання атомної енергії, договорі між ЄЕС та Канадою про торговельно-економічну співпрацю та договорі про рибну ловлю. 22 листопада 1990 року сторони ухвалили спільну декларацію, яка спиралась на преференційні відносини, запроваджені рамковою угодою про співпрацю 1976 року. Декларація зміцнює інституційні засади для консультацій між сторонами, щоб надати їм довгострокову перспективу.

6.3.8. Країни Латинської Америки

Спільнота впродовж багатьох років надає допомогу країнам Латинської Америки як групі країн, що не асоційовані з Союзом. ЄС усвідомлює свою відповідальність за розвиток цих країн, деякі з-поміж яких є найбільш бідними в світі. Це усвідомлення набуло ще більшої гостроти після вступу до Спільноти Іспанії та Португалії — двох країн, що мають з Латинською Америкою спільну культурну спадщину. Таким чином Спільнота розвиває дедалі тісніші відносини з регіональними групами в Латинській Америці.

Політична декларація, підписана в Римі 20 грудня 1990 р. між Спільнотою та країнами Латинської Америки, що є членами «групи Ріо» (Аргентиною, Болівією, Бразилією, Чилі, Колумбією, Еквадором, Мексикою, Панамою, Парагваєм, Перу, Уругваєм та Венесуелою), спрямована на зміцнення зв'язків між цими двома

групами країн. У згаданому документі сторони визначили низку загальних цілей стосовно дотримання принципів демократії, захисту прав людини та права на самовизначення, а також конкретні спільні цілі, зокрема скорочення озброєнь, економічний розвиток і захист довкілля. У декларації також визначені основні напрями співпраці між двома групами країн: торгівля, економічна співпраця, інвестиції, зменшення зовнішнього боргу, довкілля, боротьба з наркоманією та тероризмом.

У 1986 р. Спільнота уклала рамкову угоду з питань торговельної й економічної співпраці та розвитку з країнами Центральноамериканської економічної інтеграції (Коста-Рикою, Сальвадором, Гватемалою, Гондурасом та Нікарагуа) і Панамою. В угоді про співпрацю між Спільнотою та країнами Андського пакту або Картагенського договору (Болівією, Колумбією, Еквадором, Перу та Венесуелою) особливо наголошено на консолідації систем регіональної інтеграції та підтримці принципів демократії й прав людини. Головні цілі цієї угоди сформульовані так: стимулювання, диверсифікація та розвиток торгівлі; заохочення співпраці між промисловими колами: стимулювання наукової й технічної співпраці.

Європейський Союз також надає технічну допомогу спільному ринку країн Меркосур (до якого входять Аргентина, Бразилія, Парагвай та Уругвай). З урахуванням Урочистої спільної декларації між Європейським Союзом та Меркосур, 15 грудня 1995 р. в Мадриді підписано рамкову угоду про міжрегіональну економічну та торговельну співпрацю. Ця угода покликана зміцнити налагоджені зв'язки й підготувати сторони до запланованого підписання угоди про асоціацію, Нею передбачено регулярний інституціоналізований політичний діалог, торговельна співпраця з подальшою лібералізацією торгівлі; економічна співпраця, орієнтована на сприяння взаємним інвестиціям; співпраця в сфері регіональної інтеграції, щоб дати змогу країнам Меркосур скористатися досвідом Європейського Союзу;

розширена співпраця в сферах, що становлять взаємний інтерес, зокрема, з питань культури, інформаційно-комунікаційних технологій, опанування специфіки багатонаціональних інтеграційних процесів та запобігання наркоманії.

Двома ключовими елементами інтенсифікації співпраці між ЄС та країнами Латинської Америки є нові можливості, що виникли внаслідок підписання угод Уругвайського раунду, та позитивні зміни в різних інтеграційних процесах у Латинській Америці. Надаючи підтримку латиноамериканським країнам у їхніх зусиллях з розвитку (на двосторонньому рівні) та інтеграції (на багатосторонньому рівні), Європейський Союз сподівається, що це сприятиме політичній стабільності, економічному й соціальному розвитку в цьому регіоні світу, який, попри всі його теперішні економічні й соціальні проблеми, багатий на сировинні матеріали і є містким потенційним ринком.

Запитання для самоконтролю

1. *Як законодавство щодо митного союзу впливає на спільну торговельну політику?*
2. *В чому полягає необхідність спільних правил щодо імпорту?*
3. *Назвіть спільні заходи ЄС із захисту своєї торгівлі.*
4. *Якими є основні напрями спільної політики допомоги з розвитку?*
5. *Чи допомагає ЄС якимось іншим країнам, окрім США?*
6. *Назвіть механізми підтримки розвитку, що застосовується ЄС стосовно АКТ.*
7. *В чому полягає різниця між зовнішніми відносинами ЄС та його зовнішньою і безпековою політикою?*
8. *Чому країни Центральної та Східної Європи поставили собі за мету вступити до ЄС?*
9. *Чи заважає міжнародна конкуренція добрим партнерським стосункам Спільноти з іншими країнами світу?*

Ключові слова та основні терміни

- *Спільний митний тариф (СМТ)*
- *демпінговий продаж*
- *антидемпінгове мито*
- *субсидований імпорт*
- *компенсаційне мито*
- *субсидії*
- *комплементарна політика*
- *АКТ (Африканські, Карибські і Тихоокеанські країни)*
- *система циклічного програмування*
- *СПК (стратегія підтримки країни)*
- *Генеральна система преференцій*
- *Товарний фонд ООН*
- *ЄАВТ (Європейська асоціація вільної торгівлі)*
- *ЄЕЗ (Європейська економічна зона)*
- *програма ФАРЕ*
- *ЄБРР (Європейський банк реконструкції та розвитку)*

Розділ III

УКРАЇНА –

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ

СОЮЗ

Тема 7

УКРАЇНА ТА ЄС: ШЛЯХ ІНТЕГРАЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА

План

- 7.1. Україна на шляху європейської інтеграції.*
- 7.2. Формування договірно-правових і політичних засад співробітництва України та ЄС.*
- 7.3. Розвиток торгівельних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та ЄС.*
- 7.4. Перспективи співробітництва України та ЄС.*

У цій темі розглядаються питання співробітництва України і Європейського Союзу з часу здобуття незалежності нашою державою. Тут обґрунтовано подається договірно-правова база і політичні засади формування цього співробітництва як на сьогоднішній день, так і на перспективу. В темі зроблений також детальний аналіз розвитку торгівельних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та ЄС.

7.1. Україна на шляху європейської інтеграції

З часу здобуття Україною незалежності її інтеграція до Європейського Союзу стала для неї одним з головних політичних та економічних пріоритетів. Пояснення такого вибору України дуже просте — на сьогоднішній день Європейський Союз відіграє визначну роль у забезпеченні стабільності та безпеки європейського континенту у різних сферах — економічній, політичній та військовій. Саме тому в 90-ті роки ХХ ст. і викристалізувалася зовнішньополітична орієнтація України в напрямку інтеграції до європейської спільноти. Європейський вибір відкриває нові перспективи для співробітництва України з розвиненими країнами континенту, економічного розвитку, соціального й інтелектуального прогресу, зміцнення позицій держави в міжнародній системі координат. Для України європейська інтеграція — це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС.

У політичному аспекті європейська інтеграція детермінує модернізацію правового поля української держави, демократизацію її політичної й інституціональної систем. Співробітництво з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя й добробуту населення. У культурно-цивілізаційному аспекті євроінтеграція — це шлях до активізації взаємообміну між українською й західноєвропейською гуманістичною культурами, одночасне становлення України як інтегрованої частини глобального суспільства, так і національної держави. Нарешті, членство в ЄС гарантує зміцнення національної безпеки України, захист її від агресії і територіальних претензій.

Водночас, у процесі зближення України з ЄС неминуче діятимуть і негативні фактори євроінтеграції. Серед них: неспроможність

нести фінансовий тягар внесків до ЄС; зростання конкуренції з боку фірм країн-членів ЄС у процесі лібералізації і збільшення відкритості національної економіки, що супроводжуватиметься ліквідацією неконкурентоспроможних підприємств із негативними соціальними наслідками. Однак, потенційні переваги європейської інтеграції суттєво перевищують можливі втрати і ризики, що було переконливо доведено досвідом усіх європейських країн, які обрали цей шлях. «Повернення до Європи» було проголошено ключовим напрямком політики України від початку її незалежності. Уже у **Постанові Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 р. «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх зносин»** Уряду було доручено «спрямувати зусилля на забезпечення безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах». У **1993 р.** Верховна Рада України прийняла **постанову «Про основні напрями зовнішньої політики України»**, де вперше була сформульована позиція України щодо ЄС на законодавчому рівні: «перспективною метою зовнішньої політики є членство України у Європейських співтовариствах... З метою підтримки стабільних відносин із Європейськими співтовариствами Україна укладе з ними Угоду про партнерство та співробітництво, здійснення якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом — до повного її членства у цій організації».

7.1.1. Етапи інтеграції України до ЄС

Бажання України стати повноправним членом ЄС було висловлено Президентом України Леонідом Кравчуком **14 червня 1994 р. в Люксембурзі** під час підписання **Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і «ЄС (УПС)**. Дату підписання УПС можна умовно вважати завершенням **початкового етапу** становлення відносин між Україною і ЄС, протягом якого відбулося визнання незалежної української держави з боку країн-членів ЄС.

Розвиток двосторонніх відносин на цьому етапі ускладнювався вимогами Брюсселя щодо набуття Україною без'ядерного статусу. ЄС ставив головною мовою розвитку співробітництва й підписання УПС виведення з України ядерної зброї і приєднання її до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Іншими гострими проблемами, які викликали занепокоєння ЄС, були закриття Чорнобильської АЕС і забезпечення ядерної безпеки нових реакторів. Укладення в Москві в січні 1994 р. Угоди між США, Росією і Україною про виведення ядерної зброї з України відкрило шлях до підписання УПС і розширення співробітництва між Києвом і Брюсселем.

Про поступову активізацію стосунків між Україною і ЄС свідчило відкриття в Києві Представництва Комісії Європейських співтовариств (жовтень 1993 р.) і у Брюсселі Представництва України при Європейських співтовариствах (липень 1995 р.), а також початок двосторонніх переговорів із деяких напрямків галузевої кооперації і торговельних відносин (1994 р.). Важливим механізмом реалізації європейського курсу України був (із 1993 р.) Міжвідомчий комітет у справах Європейських співтовариств як державний орган узгодження і координації політики України щодо Європейських співтовариств, підзвітний Кабінету Міністрів України. З березня 1995 р. почав діяти Спільний комітет, утворений сторонами і призначений для моніторингу економічного і торговельного співробітництва.

Другий етап розвитку відносин між Україною і ЄС завершився прийняттям на Європейській раді з Гельсінкі Спільної стратегії ЄС щодо України (10 грудня 1999 р.). Під час цього періоду (друга половина 90-х років) відбулися події, які стали етапними у процесі зближення України з ЄС. Серед них — набуття Україною членства у Раді Європи й ОБСЄ; членство в програмі «Партнерство заради миру»; підписання в Мадриді в липні 1997 р. Хартії про особливе партнерство України з НАТО; ратифікація Україною Європейської конвенції з прав людини; початок переговорів щодо вступу

України у СОТ. Україна послала миротворців на Балкани, виступила гарантом миру у Молдові. Під час саміту ЄС у Флоренції (липень 1996 р.) Україна була визнана країною з перехідною економікою. Політичним сигналом підтримки України з боку ЄС був **План дій**, прийнятий Радою ЄС 6 грудня 1996 р., який визначав напрямки взаємодії ЄС із Україною і окреслив шляхи сприяння її розвитку. 5 вересня 1997 р. відбувся перший **саміт Україна — ЄС**, під час якого знову було підтверджено значення двосторонніх стосунків, а також відбувся обмін думками щодо існуючих проблем і шляхів співробітництва у майбутньому.

Указом Президента від 24 лютого 1998 р. створено **Українську частину Ради з питань співробітництва між Україною і ЄС**, яку очолив прем'єр-міністр України. Указом передбачено формування в усіх органах державної влади підрозділів співробітництва з ЄС. Створено також **Національне агентство України з питань розвитку та європейської інтеграції**. 11 червня 1998 р. Указом Президента України було затверджено **Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу**, у якій сформульовані основні напрями співробітництва України з ЄС. Стратегія визначила державні структури України, відповідальні за забезпечення інтеграційного процесу, а також шляхи організаційного, фінансового, правового, інформаційного забезпечення інтеграції України до ЄС. Під час Кельнського саміту ЄС (3—4 червня 1999 р.) у Висновках головуючої в ЄС Німеччини було відзначено досягнення якісно нового рівня у стосунках Євросоюзу з Україною.

Прийняття Спільної стратегії ЄС щодо України під час Гельсінського саміту засвідчило, що співробітництво з Україною становить особливий інтерес для країн-членів ЄС. Спільна стратегія ЄС, ухвалена на базі УПС, визначила пріоритетні напрямки політики країн-членів, а також інституцій Євросоюзу щодо України на чотирирічний термін. Спільна стратегія вперше задекларувала політичне визнання Євросоюзом європейських прагнень України, а також підтвердила курс на стратегічне партнерство з нею.

Інтеграція України в ЄС була проголошена ключовим зовнішньополітичним пріоритетом в **інавгураційній промові** Президента Леоніда Кучми (листопад 1999 р.) і визначена в урядовій програмі (початок 2000 р.) стратегічною метою держави. Саме ці дати можна вважати початком нового етапу розвитку відносин України з ЄС. Урядова програма, прийнята кабінетом міністрів Віктора Ющенка терміном до 2004 р. («Реформи для процвітання») визначила головними стратегічними цілями України будівництво відповідної основи для членства України в ЄС і формування проєвропейської більшості у суспільстві.

Були визначені наступні **етапи просування України до членства в ЄС**:

1. Набуття членства в СОТ, що передбачає приведення українського законодавства у відповідність до стандартів країни з ринковою економікою.
2. Вхідження України в ЄАВТ і ЄЕЗ. Реалізація УПС.
3. Створення зони вільної торгівлі Україна — ЄС.
4. Набуття статусу асоційованого члена ЄС (можлива модель Європейської партнерської угоди, яка відкриває перспективу майбутнього членства в ЄС, або модель відносин асоціації, які Співтовариство у 70-х роках установило з Туреччиною, країнами Близького Сходу).

На думку деяких фахівців, шлях європейської інтеграції України пролягає через попереднє політичне та військово-політичне інтегрування до євроатлантичної спільноти, що включає НАТО, Раду Євроатлантичного партнерства, програму «Партнерства заради миру» і ЗЕС. Прикладом ефективності відповідної стратегії є успіхи на євроінтеграційній ниві таких країн, як Греція, Польща, Чехія, Угорщина, Туреччина. Показовим у цьому плані є те, що в Спільній стратегії ЄС щодо України практично дублюються напрями співробітництва між Україною і НАТО, зокрема, діалог в умовах кризових ситуацій, контроль за нерозповсюдженням зброї масового знищення, протипіхотних мін тощо. Отже, в геополітичній

площині на перший план висувається співробітництво України саме із НАТО, тоді як співробітництво з ЄС розвивається паралельно переважно у сфері економіки.

Після набуття чинності Угоди 1 березня 1998 р. був остаточно сформований механізм двостороннього співробітництва між Україною і ЄС, що включає регулярні політичні контакти на найвищому рівні. «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу» визначила основні пріоритети виконавчої влади України на період до 2007 р., протягом якого мають бути створені передумови для повного вступу України в ЄС. Отримання Україною статусу асоційованого члена визнано середньостроковим пріоритетом зовнішньої політики України.

Прийнято **Постанову Уряду від 1998 р.** про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затверджено Концепцію адаптації законодавства України до законодавства ЄС (16 серпня 1999 р.). На четвертому засіданні Міжвідомчої координаційної ради (14 квітня 2000 р.) було затверджено План роботи з адаптації законодавства на 2000 р., який передбачив розробку 50 проектів законів України та постанов Уряду з урахуванням основних положень законодавства ЄС. Передбачено, ще відповідні програми гармонізації затверджуватимуться щорічно.

Етапним щодо інтеграції України в європейській економічний простір стало підписання в **Женеві 19 червня 2000 р. Декларації «Україна — ЄАВТ»**, де визначені основні напрями й інституційні засади співробітництва сторін, а також отримання Україною статусу країни з ринковою економікою у антидемпінгових справах (постанова Ради ЄС від 9 жовтня 2000 р.). Україна виконала свої зобов'язання щодо закриття до 15 грудня 2000 р. ЧАЕС.

Водночас, ейфоричні настрої минулих років змінилися реалістичним усвідомленням того, що період адаптації України до політико-економічних вимог ЄС буде довготривалим процесом. На думку фахівців, період наближення України до рівня розвинених країн триватиме близько двадцяти років.

7.1.2. Критерії розширення і поглиблення європейської інтеграції

Умови прийняття країн Центральної та Східної Європи до ЄС були сформульовані Європейським Союзом у Копенгагені у червні 1993 р. і отримали назву «копенгагенських критеріїв». Політичні критерії передбачають стабільність інституцій, які забезпечують демократію, верховенство закону, права людини та захист інтересів національних меншин. Юридичні критерії мають на увазі спроможність взяти на себе у повному обсязі зобов'язання, що пов'язані з членством у ЄС, включаючи відданість цілям політичного, економічного і валютного союзу.

Економічні критерії вимагають наявності функціонуючої ринкової економіки, а також здатності конкурувати й витримувати тиск ринкових сил на внутрішньому ринку Європейського Союзу. Складовими оцінки **економічних критеріїв** можливості вступу країн субрегіону до Європейського Союзу є виконання наступних умов:

- рівновага між попитом і пропозицією, яка встановлюється шляхом взаємодії ринкових сил; лібералізація цін і торгівлі;
- відсутність суттєвих бар'єрів, які обмежують вступ у ринок (створення нових фірм) та вихід із нього (банкрутство);
- спроможність конкурувати та витримувати тиск ринкових сил на внутрішньому ринку Європейського Союзу;
- достатня кількість за прийнятними цінами фізичного та людського капіталу, включаючи інфраструктуру (постачання енергії, телекомунікації, транспорт тощо), можливості освіти, науки та перспективи їхнього розвитку;
- можливість впливу держави та діючого законодавства на конкурентоспроможність засобами торгівельної політики, шляхом проведення відповідної політики в галузі конкуренції та надання державної допомоги, сприяння середнім та малим підприємствам тощо;

- відповідний рівень та динаміка торговельної інтеграції країни з Союзом до вступу (обсяги та структура торгівлі з країнами-членами Союзу);
- питома вага малих фірм (оскільки малі фірми швидше отримують позитивні здобутки від поліпшення доступу до ринку, а великі фірми меншою мірою схильні адаптуватися до нових умов). Аналіз соціально-економічного розвитку України в 90-ті роки показує, що практично у всіх складових оцінки готовності приєднатися до Європейського Союзу вона мала одні з найгірших показників у Центральній та Східній Європі. В Україні за десять років незалежності не вдалося провести ефективні реформи, глибока криза охопила практично всі сфери соціально-економічного розвитку. Більше того, за його рівнем Україна почала суттєво відставати від багатьох країн субрегіону, а за оцінками конкурентоспроможності національної економіки займала останні місця не лише серед європейських країн, але й у порівнянні з багатьма іншими країнами, що розвиваються.

У 1988 р у Європейському Союзі було прийнято рішення про поглиблення економічної інтеграції та перехід до створення Економічного й валютного союзу. У 1992 р. у Маастрихті були сформульовані основні вимоги до країн-членів ЄЄ, які можуть приєднатися до Економічного і валютного союзу ЄЄ (так звані «маастрихтські критерії»).

Серед **факторів стримування руху України до Європи** визначальну роль відіграють:

- невідповідність розвитку демократичних інституцій і стану громадянського суспільства європейським стандартам, що, зокрема, має вияв у звинуваченнях на адресу України в порушенні прав людини, придушенні преси, порушеннях при проведенні виборчих компаній і референдумів, невиконанні зобов'язань перед Радою Європи тощо;
- низький рівень економічного розвитку; повільні темпи реформ, які до того ж недостатньо скоординовані із завданнями європейської інтеграції; низький рівень ВВП і доходів на душу населення;

- недосконалість нормативно-правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні, нерозвиненість базових інститутів економіки, несприятливий інвестиційний клімат; високий рівень корупції й економічної злочинності; проблеми захисту прав інтелектуальної власності, проблеми боргових зобов'язань України; вузькість структури експортних пропозицій України щодо єдиного внутрішнього ринку ЄС — вагомість частки чутливих товарів (майже 60 %) у складі українського експорту, проти яких в ЄС застосовуються протекційні заходи (продукція сільського господарства, чорної металургії, текстильної промисловості);
- непослідовність зовнішньої політики України; слабкість адміністративно-інституціонального забезпечення курсу європейської інтеграції, зокрема, брак досвідчених фахівців із проблем євроінтеграції у державних структурах України;
- брак цілеспрямованої інформаційно-пропагандистської кампанії на користь інтеграції України в ЄС.

Серед **зовнішніх факторів стримування** євроінтеграційних прагнень України залишаються невизначеність країн-членів щодо географічних кордонів майбутнього ЄС і часових рамок приєднання до нього нових країн, пріоритетність російського фактора у зовнішньополітичних і економічних орієнтаціях західноєвропейських країн.

Аналіз «факторів стримування» дозволяє визначити **пріоритетні напрями діяльності органів державної влади України з метою реалізації євроінтеграційної стратегії:**

- глибокі структурні перетворення, необхідні для забезпечення стабільного зростання економіки України; ринкова трансформація національної економіки на основі європейських стандартів; залучення західних інвестицій,
- демократизація суспільних відносин; розбудова громадянського суспільства; виконання в повному обсязі зобов'язань України перед Радою Європи; боротьба з корупцією;

- удосконалення Україною захисту прав інтелектуальної власності; приведення національної нормативно-правової бази до європейських стандартів;
- створення структурних підрозділів з питань європейської інтеграції на урядовому і відомчому, а також парламентському рівнях; проведення адміністративної реформи з урахуванням європейського вектора; утілення у життя відповідної програми підготовки й перепідготовки службовців; зміцнення фінансової складової євроінтеграційного руху України;
- проведення широкомасштабної інформаційно-просвітницької програми з метою поліпшення знань суспільства про природу, сутність європейської інтеграції, специфіку функціонування ЄС;
- зміцнення двосторонніх контактів із суб'єктами ЄС, зокрема, з Францією, Німеччиною, Великобританією; участь України у спільних з ЄС економічних проєктах, наприклад, залучення європейського капіталу до реалізації проєктів типу транспортування енергоносіїв з Каспійського регіону на захід за маршрутом Грузія — Україна — Польща;
- активізація участі України в європейських регіональних ініціативах, зокрема, Центральноевропейській угоді про вільну торгівлю, Організації Чорноморського економічного співробітництва, Програмі співробітництва країн Балтійського регіону, що дозволило б налагодити стійкі зв'язки з країнами-кандидатами, країнами-членами ЄС, а також головними міжнародними організаціями, залученими до економічного співробітництва у Європі;
- участь у будівництві архітектури європейської безпеки, використовуючи членство в ОБСЄ й у програмі «Партнерство заради миру»;
- поглиблення прикордонного й митного співробітництва; координація боротьби з організованою злочинністю, незаконною міграцією, наркобізнесом, відмиванням капіталів.

Отже, євроінтеграційні прагнення України — це бажання стати розвиненою, демократичною країною з пануванням законів, повагою прав і свобод людини ринковою, конкурентноспроможною економікою. Однак, відсутність суспільного консенсусу щодо напрямків та темпів соціально-економічних реформ, практично стабільно неефективна діяльність урядів суттєво віддалили перспективу не тільки повного, але й асоційованого членства України в ЄС.

7.2. Формування договірно-правових і політичних засад співробітництва України і ЄС

7.2.1. Угода про партнерство і співробітництво

Базовим документом, який визначає правовий механізм двостороннього співробітництва між Україною і ЄС, є **Угода про партнерство і співробітництво (УПС)**. Відповідні угоди були укладені Європейським Союзом майже з усіма Новими незалежними державами (ННД), які виникли на терені колишнього СРСР. Угоди про партнерство і співробітництво мали проміжний характер між Угодою про торгівлю і співробітництво ЄС з СРСР від 1989 р. і договорами про асоціацію, підписаними з країнами Центрально-Східної Європи.

Положення Угоди про торгівлю і співробітництво між ЄС і СРСР повністю поширювалися на Україну як республіку колишнього Радянського Союзу. Дана Угода, термін дії якої складав 10 років, була зорієнтована на розвиток взаємного співробітництва в низці галузей економіки, важливих і для українського народного господарства: вугледобувній промисловості, сільському господарстві, захисті довкілля, електроенергетиці, секторі послуг тощо. В Угоді підкреслювалося, що економічне співробітництво будуватиметься на принципах рівноправності, недискримінації і

взаємності. Після розпаду СРСР у 1991 р. Угода про торгівлю і співробітництво між ЄС і СРСР була трансформована у двосторонні угоди між ЄС і ННД на основі обміну відповідними листами, які пізніше були замінені Угодами про партнерство і співробітництво. Головна мета УПС — створення сприятливих умов для інтеграції ННД у європейський і світовий економічний порядок. Угоди також розглядали проблематику політичного співробітництва і мали у цілому комплексний характер. Специфічною рисою угоди було положення про збереження єдиного економічного простору між країнами-членами СНД. Процес переговорів із підготовки відповідної угоди з Україною розпочався у вересні 1992 р. після підписання Президентом України Л. Кравчуком і Головою Комісії ЄС Ж. Делором Спільного комюніке. 16 червня 1994 р. Україна першою з країн СНД уклала Угоду про партнерство й співробітництво з ЄС. УПС була ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 р. і набула чинності 1 березня 1998 р. після її ратифікації національними парламентами країн-членів ЄС. Для України імплементація УПС вимагала адаптації національного законодавства, вдосконалення адміністративного апарату й судочинства, реформування й реструктуризації економіки.

На період до ратифікації УПС 1 червня 1995 р. під час зустрічі Президента України Л. Кучми з Головою Європейської Комісії Ж. Сантером була підписана Тимчасова угода між Україною і ЄС про торгівлю та питання, пов'язані з торгівлею, яка набула чинності 1 лютого 1996 р. Угода містила всі положення УПС щодо доступу на товарний ринок, правил конкуренції і розв'язання суперечностей. Вона регулювала питання, які перебувають у винятковій компетенції Співтовариства, тому не було потреби у тривалих процедурах ратифікації з боку всіх країн-членів ЄС. В Угоді визначені наступні основні цілі партнерства й співробітництва:

- забезпечення політичного діалогу між сторонами;
- сприяння торгівлі й інвестиціям, а також розвитку гармонійних економічних відносин між сторонами;

- створення основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, науково-технічного й культурного співробітництва;
- підтримка зусиль України по зміцненню демократії й завершенню переходу до ринкової економіки.

УПС відкрила можливості для поступового зближення України з ЄС. У рамках УПС відбувається регулярний політичний діалог між Україною і ЄС на всіх рівнях, включаючи президентський.

7.2.2. Рада з питань співробітництва між Україною і ЄС

Головне призначення органу — здійснення нагляду за виконанням УПС, надання рекомендацій, визначення пріоритетних напрямків співробітництва. Українська частина Ради під головуванням прем'єр-міністра України була створена Указом Президента України від 24 лютого 1998 р. Українська частина Ради складається із членів Уряду України, частина ЄС — із членів Ради ЄС і СК. Засідання Ради проводяться не менше одного разу на рік. Посаду Голови Ради обіймають по черзі представники ЄС і уряду України. Рада співробітництва самостійно визначає правила процедури своєї діяльності. На першому засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС, яке відбулося 8-9 червня 1998 р. у Люксембурзі, було визначено, що початку переговорів про створення зони вільної торгівлі між Україною і ЄС має обов'язково передувати вступ України до СОТ.

Комітет з питань співробітництва між Україною і ЄС.

Покликаний готувати засідання Ради з питань співробітництва, забезпечувати нагляд за виконанням УПС у період між засіданнями Ради. Склад Комітету аналогічний складу Ради, але з представництвом на рівні посадових осіб (як правило, вищих) державної служби.

Комітет з парламентського співробітництва.

Це форум для політичного діалогу між парламентаріями Європейського Союзу й України. До Комітету входять депутати

Європейського Парламенту і Верховної Ради України. Комітет обмінюється інформацією з питань співробітництва з Радою, а також уповноважений надавати їй рекомендації. Перше засідання Комітету з парламентського співробітництва відбулося в Брюсселі 30 листопада 1998 р.

У рамках «Плану дій з розвитку взаємовідносин», затвердженою Радою ЄС 6 грудня 1996 р., передбачалося проведення спеціальних зустрічей на базі процедури ad hoc. Ці зустрічі мали відбуватися на рівні Президента або прем'єр-міністра України та голів Ради ЄС і Європейської Комісії у будь-який час, коли цього вимагали обставини. Згідно з Планом було також прийнято рішення, що «Трійка» ЄС в Україні та представники ЄК проводитимуть регулярні зустрічі в Києві з міністром закордонних справ України. **Перший саміт Україна — ЄС відбувся 5 вересня 1997 р.** ще в рамках «Плану дій з розвитку взаємовідносин». Після набуття чинності УПС проведення самітів Україна — ЄС, а також консультацій між Україною і «трійкою» ЄС розглядається у контексті УПС.

Угода визначила **28 сфер**, у яких ЄС і Україна мають наміри розвивати **співробітництво**, серед них, промислове співробітництво; сприяння інвестиціям та їхній захист; державні закупівлі; стандартизація і сертифікація; видобувна промисловість і виробництво сировини; наука і технології; освіта і професійна підготовка; сільське господарство; енергетика; використання атомної енергії в цивільних цілях; доквілля; транспорт; космічна промисловість; поштовий зв'язок і телекомунікації; фінансові послуги; боротьба з відмиванням грошей; грошово-кредитна політика; регіональний розвиток, включаючи контакти на регіональному рівні; співробітництво в соціальній сфері (охорона здоров'я, зайнятість і соціальний захист); туризм; малі та середні підприємства; інформація і зв'язок; захист споживачів; митна політика; статистика; боротьба з наркобізнесом; культура.

Сторони погодилися надати одна одній режим найбільшого сприяння у торгівлі товарами. Це означає, що одна зі сторін не

може встановлювати на імпорт або експорт другої сторони вищі митні податки чи збори, ніж ті, що вона встановила для будь-якої іншої країни. Сторони зобов'язалися забезпечити свободу транзиту через свою територію товарів, що надходять із митної території іншої сторони. Україна зобов'язалась не обкладати митними зборами товари, що ввозяться на її територію тимчасово. Угода передбачила скасування кількісних обмежень на імпорт з ЄС в Україну, а також з України в ЄС.

Угода про партнерство і співробітництво доповнювалась галузевими угодами, укладеними між Україною і ЄС:

- Угода між Європейськими співтовариствами й Україною про торгівлю текстильними виробами (5 травня 1993 р.);
- Угода між урядом України й Комісією Європейських співтовариств про створення Контактної групи по вугіллю і сталі (8 червня 1994 р.);
- Угода між ЄОВС і урядом України про торгівлю сталеливарними виробами (15 липня 1997 р.);
- Багатостороння рамкова Угода INOGATE між Україною і ЄС щодо створення правових засад міжнародного співробітництва по забезпеченню енергоносіями країн Західної Європи (22 липня 1999 р.);
- Угода про співробітництво між урядом України і Євратомом у галузі керованого термоядерного синтезу (23 липня 1999 р.);
- Угода про співробітництво між урядом України і Євратомом у галузі ядерної безпеки (23 липня 1999 р.);
- Угода про безквотову торгівлю текстильною продукцією на 2001-2004 роки (грудень, 2000 р.).

Продовжується робота по підготовці Угоди про науково-технічне співробітництво між Україною і ЄС, а також Угоди про співробітництво між Євратомом і урядом України у сфері мирного використання атомної енергії, включаючи торгівлю ядерними матеріалами.

Таким чином, УПС заклала основу для широкого економічного, фінансового, соціального і культурного співробітництва,

розвитку політичного діалогу між Україною і ЄС. Угода містить взаємні зобов'язання, які мають неодмінну юридичну силу і повинні забезпечити динамічний розвиток торгівлі й інвестицій. Угода являється інструментом підтримки переходу України до ринкової економіки і формування громадянського суспільства.

7.2.3. Рішення і документи ЄС щодо України

В офіційних документах ЄС, принаймні до 2006 р., не висловлювалася точка зору щодо членства України в цій організації. Спільна позиція країн ЄС щодо України зводилася до підтримки розвитку демократії у цій країні, економічного реформування, поглиблення економічної взаємодії. Серед перших документів, прийнятих ЄС щодо України, було надання Україні переваг Генералізованої схеми преференцій з 1 січня 1993 р., а також затвердження *Стратегії ЄС щодо України* у квітні 1994 р.

З метою демонстрації українському керівництву зростаючої підтримки з боку ЄС, а також для активізації співробітництва України з країнами Спільноти Євросоюз у другій половині 90-х років прийняв низку відповідних документів. Серед них *Спільна позиція ЄС щодо України* (28 листопада 1994 р.), яка містить зобов'язання країн-членів ЄС підтримувати незалежність, територіальну цілісність і суверенітет України. У Спільній позиції висловлювалася зацікавленість ЄС у розвитку в Україні демократії і ринкової економіки, а також її інтеграції у світовий економічний порядок. У Декларації ЄС щодо України (травень 1996 р.) підкреслювалось, що незалежність, територіальна цілісність і суверенітет України — ключовий елемент безпеки в Європі.

6 грудня 1996 р. Рада ЄС, враховуючи проголошення Україною курсу на європейську інтеграцію, прийняла *План дій щодо України*. План дій передбачив шість головних напрямків діяльності ЄС і країн-членів щодо України:

- підтримка політики макроекономічної стабілізації, а також сприяння поглибленню економічних реформ в Україні;
- сприяння входженню України у європейську систему безпеки;
- підтримка трансформації українського суспільства, допомога в проведенні адміністративної й законодавчої реформ;
- підтримка регіонального співробітництва: сприяння розвитку співробітництва України з сусідами, зокрема, асоційованими членами ЄС, а також підтримка співробітництва країн Чорноморського басейну;
- допомога в реформуванні енергетичного сектора: сприяння втіленню стратегії енергозбереження, реструктуризація вугледобувної галузі, диверсифікація джерел постачання палива, підвищення рівня безпеки атомних електростанцій, закриття Чорнобильської АЕС.

Важливою подією у відносинах між ЄС і Україною стало прийняття під час грудневої сесії Європейської ради у Гельсінкі (1999 р.) *Спільної стратегії ЄС щодо України*. Принципово важливим у Спільній стратегії є визнання Євросоюзом європейських прагнень і європейського вибору України, хоча вона і не визначена у Стратегії країною-кандидатом на членство в ЄС. Стратегічне партнерство з Україною розцінювалось як життєвий фактор руху до миру, процвітання й стабільності в Європі. Спільна стратегія визначила наступні **завдання стратегічного партнерства**:

- підтримка процесу демократичних і економічних перетворень в Україні;
- вирішення спільних проблем європейського континенту;
- підтримка зміцнення співробітництва між Україною і ЄС у контексті його розширення.

Стратегія ЄС, укладена на **чотирирічний термін**, залишаючись винятково внутрішнім документом Євросоюзу, доповнила УПС конкретними проектами і запропонувала нові сфери й можливості для поглиблення співробітництва України й ЄС. Конкретні ініціативи стосувались трьох сфер діяльності: торгово-економічної,

юстиції і внутрішніх справ, зовнішньої політики й політики безпеки. Значний потенціал для розвитку співробітництва між Україною і ЄС закладено Стратегією в зовнішньополітичній сфері.

Спільна стратегія установила середньострокову основу для подальшого розвитку відносин між Україною і ЄС, врахувавши той факт, що у зв'язку з процесом розширення Україна стане безпосереднім сусідом ЄС, узгодила дії країн-членів ЄС, а також послідовність застосування різноманітних інструментів ЄС.

7.3. Розвиток торгівельних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та Європейським Союзом

Основними формами економічного співробітництва України і ЄС є технічна і фінансова допомога, торгівля, інвестиційна діяльність. За обсягами технічної допомоги з боку ЄС Україна в 90-х роках посідала серед пострадянських республік друге місце після Росії. Технічна допомога здійснювалась через програми Tacis — основний механізм реалізації УПС. Програма Tacis бере початок від Програми технічної допомоги СРСР, започаткованої Протоколом від 2 серпня 1991 р. Після розпаду СРСР Програма отримала назву TACIS. 11 лютого 1992 р. Україна разом з іншими країнами СНД підписала з ЄС Протокол угоди, де були визначені основні принципи програми для ННД. В 1995 р. аббревіатура TACIS була замінена на Tacis після поширення програми на Монголію, яка не була членом СНД.

Під технічною допомогою в рамках Tacis мається на увазі система заходів, покликаних сприяти створенню й розвитку в країнах-реципієнтах структур, орієнтованих на ринок, а також громадянського суспільства, із залученням західних експертів, консультантів, викладачів і радників. У рамках Tacis питання капітального будівництва, реконструкції виробництва, поставки технологічного обладнання і прями інвестиції не передбачались. У рамках програми фінансувалось надання послуг і, в обмеженому обсязі, поставки допоміжного обладнання.

Пріоритетними напрямками програми Тасіс в Україні були визначені:

- ядерна безпека й охорона довкілля, зокрема, підтримка зусиль уряду України, спрямованих на закриття ЧАЕС і будівництво нових електростанцій для забезпечення держави в енергії, а також підвищення безпеки існуючих реакторів;
- реорганізація енергетичного сектора; впровадження енергозбереження;
- реструктуризація державних підприємств; розвиток приватного сектора; зміцнення фінансової системи;
- підвищення ефективності аграрного сектора, розвиток харчової промисловості;
- допомога у створенні сучасної транспортної інфраструктури;
- адміністративна реформа; розвиток людських ресурсів; освіта.

ЄС прийняв чотири індикативних програми технічної допомоги для України (на 1992 р., 1993—1995, 1996—1999, 2000—2006 роки).

У Регламенті 1996 р. були визначені пріоритетними дві цілі: підтримка економічних реформ і зміцнення демократії. У рамках цих двох пріоритетних цілей програма Тасіс охоплювала всі сфери життя країн-реципієнтів — економіку, політику, правову систему, освіту, державні інституції й управління, громадські організації.

Країни-члени ЄС були у 90-х роках найбільшими донорами фінансової допомоги й другими після Росії кредиторами України. Сумарна допомога Україні з країн ЄС у 90-х роках складала понад 4 млрд. дол., у тому числі, 40 % безпосередньо від установ ЄС.

Протягом 90-х років спостерігалось посилення орієнтації України на ЄС у зовнішньоекономічній політиці. Якщо у 1995 р., за інформацією Мінекономіки, експорт українських товарів у 15 країн-членів ЄС складав 10,7 % від сукупного товарного експорту України, то у 2000 р. — уже 16,2 %; відповідні показники щодо імпорту становили 14,9 % і 20,6 %. На початку XXI ст. ЄС залишався найбільшим торговельним партнером України після країн СНД, на частку якого припадало 18 % зовнішньоторговельного

обороту країни. Водночас, питома вага України в зовнішньоторговельному обороті ЄС залишалась незначною — 0,42 %. Іншою негативною тенденцією в 90-х роках було збереження негативного сальдо в торгівлі України з ЄС. Лише в 1998 р. негативне сальдо скоротилось до 727,7 млн. дол. (у 1997 р. — 1 287,1 млн. дол.). У 2000 р. негативне сальдо у торгівлі України з ЄС складало 307,1 млн. дол.

З 1998 р. намітилася тенденція певної стагнації експорту українських товарів у ЄС, що вплинуло на позитивну динаміку попередніх років. Щодо імпорту з ЄС, то він скоротився у 1997—1999 роках на 29 % і лише в 2000 р. виявив ознаки певного зростання. Отже, загалом динаміка зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС лишалася нестійкою і недостатньою для забезпечення прискореного входження в економічний простір ЄС.

Лідером у торгівлі з Україною у 90-х роках була Німеччина. Далі йшли Італія, Франція, Іспанія, Австрія, Нідерланди. На ці країни припадало 77,8 % товарообороту України з ЄС. Найменші обсяги торгівлі спостерігалися з Люксембургом, Бельгією, Швецією. Практично ті ж самі країни займали провідні позиції в українському імпорті. Так, основними експортерами товарів з ЄС на український ринок наприкінці 90-х були Німеччина — 8,56 %, Італія — 2,77 %, Франція — 2,03 %, Великобританія і Нідерланди по 1,09 % та Фінляндія — 0,78 %.

Збільшенню експорту з України в ЄС, а також позитивним зрушенням у його структурі перешкоджали повільні структурні зміни у національному господарстві, розвиток тіньової економіки в зовнішній торгівлі, невисокий рівень конкурентоспроможності українських товарів. Співробітництво між Україною й країнами-членами ЄС мало відносно обмежений характер щодо номенклатури товарів, форм економічних зв'язків. Товарна структура торговельного обороту України з країнами ЄС відповідала структурі торгівлі ЄС із країнами, що розвиваються. Україна експортувала товари з низьким рівнем обробки та імпортувала машини й технологічне обладнання, промислові товари й продукти харчування.

На початку 90-х років Україна переважно експортувала у ЄС нафту й нафтопродукти, куплені в Росії за пільговими цінами. З середини 90-х років в експорті України до країн ЄС домінували такі товарні групи, як неблагородні метали (особливо продукція чорної металургії), текстиль та текстильні вироби, мінеральні та інші продукти, які загалом у 1998–2000 роках забезпечували 58–64 % надходжень від поставок українських товарів на ринок ЄС.

У 90-х роках переважав експорт капіталомісткої продукції, урядкований в структурі виробництва колишнього СРСР, де перевага надавалась важкій промисловості. Трудомістка продукція виїшла на друге місце тільки з середини 90-х. На початку XXI століття частка машин, устаткування, транспортних засобів і приладів складала всього 6,3–8,2 % українського експорту в ЄС із тенденцією до подальшого зниження.

У свою чергу, ЄС звинувачував Україну в невиконанні УПС. У грудні 1999 р. ЄК привернула увагу України до 19 першочергових проблемних питань у торговельній сфері, серед яких — пільги для окремих інвесторів, зокрема, в автомобілебудуванні, проблеми із сертифікацією продукції, а також митні експортні збори та підвищення тарифів. У 2000 р. Україна забезпечила вирішення більшості з проблемних питань, що було підтверджено європейською стороною. Водночас, відбулися деякі зрушення у вирішенні проблемних питань з боку ЄС. Важливою подією у відносинах України з ЄС стало прийняття Радою ЄС 9 жовтня 2000 р. постанови про вилучення України з переліку країн з неринковою економікою і поширення на український експорт порядку визначення «нормальної вартості» згідно з правилами, які застосовуються щодо країн із ринковою економікою. У грудні 2000 р. була підписана Угода між Україною і ЄС про безквотову торгівлю текстильною продукцією на 2001–2004 роки, у 2001 р. продовжували обговорюватись проблемні питання щодо розширення квот на експорт у ЄС української металопродукції.

У галузі інвестування країни-члени займали здебільшого ви-
чікувальну позицію. Станом на 1 січня 2001 р. лише чотири країни
вклали в українську економіку, переважно в галузі харчової про-
мисловості й внутрішньої торгівлі, капітал у сумі понад 100 млн.
дол.: Нідерланди — 361,8 млн. дол. (9,3 % всіх прямих іноземних
інвестицій в Україні), Великобританія — 299,4 млн. дол. (7,7 %),
Німеччина — 237,9 млн. дол. (6,1 %), Австрія — 126,3 млн. дол.
(2,5 %). Водночас, у 90-х роках ЄС залишався найбільшим інозем-
ним інвестором в Україні, який інвестував більше, ніж США та
Росія разом. За даними Міністерства статистики України, порів-
няно з початком 1995 р. загальний обсяг прямих іноземних інвес-
тицій з країн-членів ЄС збільшився більш як у 6 разів і на 1 січня
2001 р. становив 1415,7 млн. дол.. Разом із тим, частка прямих ін-
вестицій з країн-членів ЄС в останні роки стабільно зменшува-
лась: з 45,6 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій
на початку 1995 р. до 36,6 % — на січень 2001 р.

Ці капіталовкладення були здійснені більше, ніж у 2 тис. україн-
ських підприємств. Крім харчової промисловості — 241,2 млн. дол.
(14,5 % від загального обсягу інвестицій) і внутрішньої торгівлі —
119,7 млн. дол. (7,2 %), у європейських інвесторів інтерес щодо
вкладання капіталу викликали такі галузі економіки України, як
хімічна та нафтохімічна промисловість — 81,8 млн. дол. (4,9 %),
машинобудування й металообробка — 63,2 млн. дол. (3,8 %), фі-
нанси, кредит, страхування, пенсійне забезпечення — 52,7 млн.
дол. (3,2 %), будівництво й виробництво будівельних матеріалів —
45,6 млн. дол. (2,7 %).

Іноземні інвестиції в економіку України визначаються її вну-
трішніми умовами розвитку. Через існуючі первинні обмеження
вони нині залишаються на низькому рівні — країни ЄС, як і рані-
ше, зайняли обережну, вибікувальну позицію. Україні ще не вда-
лося втілити результати Помаранчевої революції в серйозні інвес-
тиційні проекти. В першому кварталі 2005 р. в Україну надійшло
235 млн. дол. прямих іноземних інвестицій. Досі високим є рівень

застосування дискримінаційних заходів, які впливають на іноземні інвестиції.

На даний момент ЄС фінансує індикативну програму на період 2004–2006 рр. (212 млн. євро), індикативну програму TACIS з ядерної безпеки на 2004–2006 рр. (117 млн. євро), програму «Сусідство» у сфері прикордонного співробітництва на 2004–2006 рр. (75 млн.євро).

Згідно з УПС при заснуванні українських компаній на своїй території ЄС надає Україні статус найбільшого сприяння, тобто відкрити українську компанію на території Європейського Союзу можна на тих же умовах, як і компанію більшості інших країн. Будучи заснованою, українська компанія отримує національний режим, тобто вона має підпорядкувати свою діяльність тим же правилам, що й компанії ЄС. Для компаній ЄС, які діють на терені України, встановлені дещо інші правила діяльності. Коли такі компанії започатковують свою діяльність в Україні, вони можуть на свій вибір отримати або національний статус (керуватися правилами, встановленими для українських компаній), або статус найбільшого сприяння (керуватися найсприятливішими правилами, встановленими для іноземних компаній) залежно від того, які умови є більш сприятливими. Але в деяких галузях такого вибору не існує, і режим, що пропонується іншим іноземним компаніям, автоматично встановлюється і для компаній ЄС.

За багатьма відносними та навіть абсолютними показниками іноземних інвестицій Україна займає одні з останніх місць серед країн Центральної та Східної Європи. Основними причинами невисокої активності іноземного капіталу, у тому числі, з країн ЄС, є відсутність в Україні сприятливого інвестиційного клімату. Так, наприкінці 90-х років за рівнем політичного й економічного розвитку Україна посідала 135 місце серед 178 країн світу. В економічних зв'язках між українськими і європейськими фірмами у 90-ті роки переважали прості експортно-імпортні операції, бартерний обмін, операції з давальницькою сировиною. Таким чином, на початку XXI століття європейський ринок для українського бізнесу залишався джерелом товарів і валюти, а не капітану і технологій.

7.4. Перспективи співробітництва України і ЄС

Трампліном для майбутнього членства України в ЄС може стати співробітництво у сфері зовнішньої політики й політики безпеки. Україна визнана ЄС одним із ключових факторів регіональної і загальноєвропейської стабільності й безпеки. Активна діяльність України в ОБСЄ, її посередницька роль в придністровському конфлікті (Молдова), участь у миротворчому процесі в Боснії та в Косово, активна і виважена позиція щодо розширення НАТО на Схід та започаткування особливого партнерства з цією міжнародною організацією свідчить як про зацікавленість України у формуванні системи європейської безпеки, так і про можливість широкої й активної співпраці України і ЄС. Налагодження співробітництва з ЄС у згаданій сфері не лише дозволить активізувати участь України в європейських справах, але сприятиме усвідомленню її європейської ролі в середині країни.

Спільна стратегія ЄС щодо України запропонувала нові напрямки посилення політичного діалогу:

- запобігання кризам і поглиблення безпеки, зокрема, шляхом розробки спільних зовнішніх ініціатив у сфері попередження конфліктів і управління кризами у специфічних країнах і регіонах, особливо в суміжних з Україною;
- залучення України до заходів ЄС, що дозволяє їй зробити значний крок у напрямі поглиблення стосунків із Західно-Європейським Союзом (ЗЄС);
- розширення діалогу у форматі Україна-Трійка ЄС, зокрема, шляхом утворення експертних груп з питань роззброєння, торгівлі та передачі зброї, експортного контролю і нерозповсюдження засобів масового знищення тощо.

У рамках першого **Робочого плану реалізації Спільної стратегії ЄС** щодо України, який діяв у період Португальського головування в ЄС (перша половина 2000 р.), була започаткована серія консультацій на експертному рівні з питань роззброєння, експорту

звичайних озброєнь, загальної безпеки, нерозповсюдження ядерної зброї, проблематики ОБСЄ тощо. Рішенням Політичного комітету ЄС, схваленим у січні 2000 р., Україна отримала право приєднання в односторонньому порядку до заяв від імені ЄС. У липні 2000 р. Рада ЄС схвалила пропозицію щодо надання Україні можливості приєднання до спільних дій ЄС, а також вироблення Україною і ЄС спільних дій щодо третіх країн і регіонів. Конкретними кроками на євроінтеграційному шляху можуть стати безпосередня участь Києва у реалізації Пакту стабільності на Балканах, участь у Концепції ЄС щодо прогнозування і розв'язання конфліктних ситуацій.

Україна не залишається осторонь від світових військово-інтеграційних процесів. Свідчення тому — українсько-польський, азербайджано-грузино-український, україно-угорський військові батальйони. Однак, для того, щоб європейські країни сприймали Україну як рівноправного партнера, необхідно реформувати й переозброїти армію сучасною технікою, модернізувати військове обладнання за принципом сумісності. Позитивний імпульс у цьому напрямку може надати нова ініціатива спільної робочої групи Україна-НАТО з питань оборони, узгоджена 5 жовтня 2000 р., щодо планування й оцінки сил у рамках програми «Партнерство заради миру» з урахуванням проведення оборонної реформи в Україні, яку Генеральний секретар НАТО Джордж Робертсон визнав стрижнем системи безпеки у Європі.

Україна має певні напрацювання в діалозі і співробітництві із ЗЄС. Зокрема, було укладено такі важливі документи, як «Каталог сфер практичного співробітництва між Україною і ЗЄС» та «Співробітництво між Україною і ЗЄС у сфері далеких авіаційно-транспортних перевезень». Україна пропонує вивести відносини у цій сфері на рівень особливого стратегічного партнерства з ЄС, аналогічного особливому партнерству між нею і НАТО.

Одночасно з зовнішньою політикою і політикою безпеки відправним пунктом для подальших позитивних зрушень у ставленні

ЄС до України може стати **розвиток партнерства у сфері юстиції і внутрішніх справ**. Нові напрямки співробітництва у цій сфері запропонувала Спільна стратегія ЄС щодо України:

- удосконалення візової політики Україна-ЄС;
- започаткування регулярного діалогу між органами юстиції України і ЄС;
- співробітництво між правоохоронними органами країн-членів;
- покращення управління українським кордоном;
- модернізація пунктів перетину кордону;
- спільне розв'язання проблем нелегальної імміграції;
- надання Україні практичної допомоги в справі імплементації її законодавства щодо відмивання грошей.

У рамках першого Робочого плану реалізації Спільної стратегії ЄС Україна була запрошена до участі в конференції з питань наркотичних речовин у Європі (28–29 лютого 2000 р.). За результатами місії експертів ЄС в Україну (січень 2000 р.) була підготовлена спільна доповідь щодо боротьби з нелегальною імміграцією та торгівлею людьми, а також рекомендації, які були схвалені під час третього засідання Ради з питань співробітництва Україна-ЄС (23 травня 2000 р.). Започатковано техніко-економічне дослідження для підготовки проекту у сфері боротьби з «відмиванням» грошей в Україні.

Вітчизняні експерти вважають перспективною у співробітництві України з ЄС орієнтацію на гуманітарну сферу: науково-технічне співробітництво, культурний обмін, туризм, екологію, співробітництво у сфері освіти тощо. Спільна стратегія ЄС щодо України визначила шляхи активізації співробітництва між громадянським суспільством, громадськими й неурядовими організаціями в цій сфері:

- підтримка освітніх програм і програм наукового обміну між школами, університетами, дослідницькими інститутами;
- підтримка програм партнерства між національними, регіональними, місцевими організаціями, а також професійними асоціаціями, профспілками, неурядовими організаціями і засобами масової інформації.

Стратегія інтеграції України до ЄС визначила важливими напрямками європейської інтеграції підвищення в Україні європейської культурної ідентичності, а також інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього і науково-технічного середовища. Втілення в життя цієї мети передбачає зняття принципових обмежень на контакти, обміни, поширення інформації, зокрема, шляхом залучення українських учених і фахівців до загальноєвропейських програм наукових досліджень. Таким чином, реалізація євроінтеграційної стратегії детермінує здійснення системних перетворень у державі й суспільстві, а також суттєве поглиблення і розширення практичного співробітництва між Україною і ЄС у всіх магістральних напрямках — торговельному й економічному; у сфері зовнішньої політики й політики безпеки; юстиції і внутрішніх справ; гуманітарній сфері.

У грудні 2005 р. Рада Міністрів ЄС надала Україні статус країни з ринковою економікою. Передбачається, що це полегшить доступ українських виробників на європейські ринки. Найбільш позитивні наслідки очікуються в металургії, хімічній, легкій та харчовій промисловостях, оскільки саме ці галузі найбільше потерпали внаслідок антитидемпінгових розслідувань.

Серед відповідних інституцій вагомому роль відіграє Державна рада з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, яка була утворена в січні 2003 р. для координації заходів, спрямованих на реалізацію стратегічних цілей державної політики щодо забезпечення входження України до європейського політичного, економічного, безпекового й правового простору, створення передумов для набуття Україною членства в ЄС та НАТО. З метою забезпечення послідовної реалізації курсу України на євроатлантичну інтеграцію, підготовки пропозицій щодо координації діяльності органів виконавчої влади у цій сфері утворено Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. Акцентовано увагу на державній програмі з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004—2007 рр.

Ця програма складається з п'яти розділів, які пов'язані з питаннями:

- політичні та економічні — урегулювання всіх міжнародних, етнічних чи територіальних спорів мирним шляхом; забезпечення законності й прав людини; підтримка стабільності й добробуту шляхом забезпечення економічних свобод, соціальної справедливості та захисту довкілля;
- оборонні та військові — спроможність країни робити внесок у колективну оборону й нові завдання Альянсу;
- ресурсні питання — здатність виділяти достатні ресурси для виконання своїх зобов'язань перед Альянсом;
- питання інформаційної безпеки — запровадження й підтримка процедур, необхідних для захисту таємної інформації;
- питання законодавчого забезпечення — приведення у відповідність угод із НАТО та внутрішнього законодавства.

В незалежній Україні, у зв'язку з її намаганням інтегруватись з європейськими господарськими і оборонними структурами, українське прикордоння повинне стати парадним фасадом держави, її брамою до Польщі та Об'єднаної Європи. Україні треба пристосуватись до глобальної конкуренції, перед якою опинилась Польща разом з країнами ЄС, зокрема до програми на 2004–2006 рр. Йдеться про 5 головних напрямків, головними з яких є підтримка досягнення та збереження на довший період високого зростання ВВП (до 6 % у 2006 р.). Нам потрібна економічна політика, яка б гарантувала 5-6 % зростання ВВП протягом найближчих 10–15 років. Це своєрідний коридор виживання. Це українське диво, яке ми могли б створити. Є статистика Світового банку, що лише 7 країн у минулому десятилітті мали такі темпи приросту ВВП. Нашою спільною метою є перетворення України на європейську державу з високим добробутом українських громадян, а для цього потрібно до 2012 року подвоїти ВВП, знизити інфляцію до 6 %, частки державних підприємств — до 10 %, вступити до СОТ, вступити в ЄС і НАТО. Інтеграція до європейської, євро-

атлантичної спільноти дасть можливість нашій державі прискорити своє культурне відродження, зміцнити демократію, верховенство права та ринкові засади в економіці. Реалізація цієї мети вимагає збереження макроекономічної рівноваги та фінансової стабілізації, зміцнення тенденції падіння інфляції та зменшення бюджетного дефіциту, продовження перетворень у формі власності, обмеження адміністративних та юридичних бар'єрів у розвитку підприємництва та здійснення господарської діяльності, а також скерування допомоги на підтримку найбільш ефективних та конкурентоспроможних фірм.

Розширення Європейського Союзу (15+12) й виникнення спільного українсько-євросоюзівського кордону об'єктивно зумовили для України сприятливу ситуацію, відкриваючи для неї додаткові інтеграційні можливості як на регіональному й міжрегіональному, так і на загальноєвропейському рівнях. При цьому впливовим кроком буде створення між ЄС та Україною зони вільної торгівлі. Для початку переговорів щодо цього потрібно, щоб Україна вступила до СОТ, що дозволить розпочати практичну роботу зі створення зони вільної торгівлі.

Запитання для самоконтролю

1. *Дайте характеристику історії розвитку відносин між Україною та ЄС.*
2. *Назвіть основні етапи інтеграції України до ЄС.*
3. *Охарактеризуйте нормативно-правову базу співробітництва між Україною та ЄС.*
4. *Що необхідно зробити Україні для виконання Копенгагенських критеріїв вступу до ЄС?*
5. *Якими є основні засади співробітництва України і ЄС на сучасному етапі?*
6. *Які фактори стримують інтеграцію України до Європейської Спільноти?*
7. *Назвіть критерії розширення і поглиблення європейської інтеграції.*

8. *Яку технічну і фінансову допомогу отримує Україна з боку ЄС?*
9. *Що таке програма Tacis? Які її основні завдання?*
10. *Назвіть основні напрямки співпраці України і ЄС у сфері юстиції і внутрішніх справ.*

Ключові слова та основні терміни

- *Фактори євроінтеграції*
- *Угода про партнерство і співробітництво (УПС) між Україною і ЄС*
- *асоційоване членство*
- *Рада з питань співробітництва між Україною та ЄС*
- *Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС*
- *Комітет з парламентського співробітництва*
- *план дій з розвитку взаємовідносин*
- *спільна стратегія ЄС щодо України*
- *програма Tacis*
- *Західно-Європейський Союз (ЗЄС)*
- *експортно-імпортні операції*
- *прямі іноземні інвестиції*
- *партнерство*

Тема 8

СТРАТЕГІЯ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

План

- 8.1. Суть стратегії та пріоритети євроінтеграційної політики України.*
- 8.2. Основні напрями інтеграційного процесу.*
- 8.3. Внутрішнє забезпечення процесу інтеграції України до ЄС.*

Метою цієї теми є з'ясування суті і змісту стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, розгляд основних напрямів цього інтеграційного процесу та його внутрішнє забезпечення. Тут ми також вивчимо пріоритети євроінтеграційної політики України та зупинимось на особливостях її реалізації як у попередні роки, так і на нинішньому етапі.

8.1. Суть стратегії та пріоритети євроінтеграційної політики України

Україна після проголошення незалежності веде пошук власного місця в європейських інтеграційних процесах. Ключовим напрямком зовнішньої політики України та її стратегічним курсом визнано вступ до Європейського Союзу (ЄС). Головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроковому вимірі

визначено отримання статусу асоційованого члена ЄС. Ідея європейського вибору позитивно сприймається населенням України, євроінтеграційні прагнення України співпадають із необхідністю її модернізації і радикального реформування. Досягнення відповідності держави й українського суспільства копенгагенським критеріям членства в ЄС є головним довготерміновим завданням євроінтеграційного курсу.

Важливим досягненням на євроінтеграційному шляху України є формування договірно-правових і політичних засад співробітництва з ЄС. Базовим документом, який визначив правовий механізм двостороннього економічного, фінансового, соціального й культурного співробітництва, розвитку політичного діалогу, стала Угода про партнерство і співробітництво (УПС) між Україною і ЄС. Після набуття чинності цієї угоди був сформований інституціональний механізм двостороннього співробітництва на різних рівнях — від найвищого до експертного. Разом із тим, зберігається асиметричність у підходах сторін до кінцевої мети розвитку співробітництва між Україною і ЄС. На відміну від України, яка оголосила входження до ЄС стратегічною метою своєї державної політики, в офіційних документах ЄС не висловлювалася точка зору щодо членства України в цій організації. Спільна позиція країн ЄС щодо України зводилася до підтримки розвитку демократії та економічного реформування, поглиблення економічної взаємодії. Спільна стратегія ЄС щодо України (грудень, 1999 р.) засвідчила визнання європейських прагнень України з боку країн-членів ЄС, а також поширила можливість двостороннього співробітництва на зовнішню політику і політику безпеки, юстицію і внутрішні справи.

У другій половині 90-х років в Україні були здійснені кроки в напрямку внутрішнього забезпечення євроінтеграційного процесу: визначені головні напрямки діяльності органів виконавчої влади, які мають забезпечити її входження до європейського економічного, політичного і правового простору; розроблена

поетапна стратегія просування України до членства в ЄС; визначені механізми організаційного, фінансового, правового, інформаційного забезпечення євроінтеграційної стратегії, зокрема, розпочато роботу по гармонізації законодавства України з нормами й стандартами ЄС.

Протягом 90-х років розвивалося економічне співробітництво України й країн-членів ЄС, Україна отримала з боку ЄС суттєву технічну допомогу. Водночас, фінансова допомога Україні з боку ЄС за багатьма відносними та навіть абсолютними показниками не відповідала потребам реформування економіки України, а за обсягом іноземних інвестицій Україна займала одні з останніх місць серед країн Центральної та Східної Європи. Залишалась загалом нестійкою і недостатньою для забезпечення прискореного входження в економічний простір ЄС і динаміка зовнішньої торгівлі України з країнами Європейської Спільноти.

У кінці 90-х років відбувався процес осмислення концептуальних і тактичних прорахунків, допущених Україною на євроінтеграційному шляху. Ейфоричні настрої минулих років змінилися реалістичним усвідомленням того, що період адаптації України до політико-економічних вимог ЄС буде довготривалим процесом. Невідповідність розвитку демократичних інституцій і стану громадянського суспільства європейським стандартам, низький рівень економічного розвитку, ВВП і доходів на душу населення; повільні темпи реформ, які до того ж були недостатньо скоординовані із завданнями європейської інтеграції, проблеми, пов'язані з імплементацією УПС, суттєво віддалили перспективу не тільки повного, але й асоційованого членства України в ЄС. Лише проведення глибоких і рішучих реформ, послідовна демократизація суспільства можуть кардинально змінити цю негативну тенденцію і матеріалізувати гасло руху в Європу. Трампліном для майбутнього членства України в ЄС може стати співробітництво у сфері зовнішньої політики й політики безпеки, юстиції і внутрішніх справ, а також у гуманітарній сфері.

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, прийнята 11 червня 1998 р., визначила головні пріоритети діяльності органів виконавчої влади на період до 2007 р., протягом якого мають бути створені передумови, необхідні для набуття Україною членства в ЄС. Вона має забезпечити входження держави до європейського економічного, політичного і правового простору і отримання на цій основі статусу асоційованого члена в ЄС, що є головним зовнішньополітичним пріоритетом України в середньостроковому вимірі. Основними пріоритетами співробітництва України та ЄС згідно цієї стратегії є наступні:

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави, а також сприятиме зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у країнах-членах ЄС. Цей процес має охопити приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, охорону життя і здоров'я, довкілля, захист прав споживачів, технічні правила й стандарти, транспорт.

Економічна інтеграція і розвиток торговельних відносин між Україною і ЄС полягає у лібералізації і синхронізованому відкритті ринків ЄС і України, у взаємному збалансуванні торгівлі, наданні на засадах взаємності режиму сприяння інвестиціям з ЄС в Україну та українським експортерам на ринках ЄС, у запровадженні спільного правового поля і єдиних стандартів у сфері конкуренції та державної підтримки виробників.

Важелем просування українських інтересів у відносинах з ЄС має стати *визнання з боку ЄС важливого значення України у формуванні нової архітектури європейської безпеки*. Одним з головних чинників інтеграції України до ЄС Стратегія визнала розширення співробітництва між Україною і ЗЄС — провідною структурою у сфері оборони і безпеки ЄС.

Важливим напрямком інтеграційного процесу Стратегія визначила **політичну консолідацію і зміцнення демократії**. Зовнішньополітична консолідація спрямована, насамперед, на зміцнення європейської безпеки. Внутрішньополітична консолідація включає, насамперед, зміцнення демократії і верховенство права в Україні, становлення громадянського суспільства і подальше формування української політичної нації, формування у суспільстві прихильності до ідеї вступу України в ЄС.

Адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС полягає в реформуванні систем страхування, охорони праці, здоров'я, пенсійного забезпечення, політики зайнятості та інших галузей соціальної політики відповідно до стандартів ЄС, поступовому досягненні загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення.

Особливе місце серед напрямів європейської інтеграції України стратегія відводить **культурно-освітній і науково-технічній інтеграції**, яка охоплює галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну й технологічну сфери. Інтеграційний процес у цих напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіту, науку й техніку, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС, що підвищить в Україні європейську культурну ідентичність, сприятиме її інтеграції до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

Стратегія наголошує на необхідності доповнення загальноєвропейського виміру співробітництва **регіональною інтеграцією і поглибленням галузевого співробітництва України і ЄС**. Регіональна інтеграція передбачає встановлення і поглиблення прямих контактів між окремими регіонами України, країн-членів і кандидатів у члени ЄС.

До створення безпечного і сприятливого для людини загальноєвропейського екологічного простору має привести **співробітництво в галузі охорони довкілля**.

Питання розвитку співробітництва України з європейськими структурами зайняли помітне місце в інавгураційній промові Президента Л. Кучми від 30 листопада 1999 р.: «Підтверджуючи свій європейський вибір, як стратегічну мету ми проголошуємо вступ до Європейського Союзу. Вимоги до членів ЄС багато в чому збігаються із завданнями, які планується вирішувати у внутрішній сфері... Європейський вибір України... диктується конкретними геополітичними реаліями». У Посланні Президента України до Верховної Ради «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000—2004 роки» і у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України «Реформи заради добробуту», запропонованих у 2000 р., була знову підтверджена пріоритетність для України євроінтеграційної стратегії, а також отримала подальший розвиток економічна складова західного вектору зовнішньої політики.

Таким чином, центральне місце в загальній інституціонально-правовій системі співробітництва України та ЄС займає Угода про партнерство і співробітництво. Угода заклала основу для широкого торговельного, економічного, фінансового, гуманітарного співробітництва, розвитку політичного діалогу між Україною і ЄС. Вона являється важливим інструментом підтримки переходу України до ринкової економіки і формування громадянського суспільства, а також правовою базою для розробки стратегії інтеграції нашої держави до ЄС.

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу була затверджена Указом Президента України 11 червня 1998 року за № 615/98. До неї періодично Указами Президента вносилися деякі зміни, а саме — 12 квітня 2000 року № 587/2000 та 11 січня 2001 року № 8/2001.

Ця Стратегія визначає основні напрями співробітництва України з Європейським Союзом (ЄС) — організацією, яка в процесі свого розвитку досягла високого рівня політичної інтеграції, уніфікації права, економічного співробітництва, соціального забезпечення та культурного розвитку.

Національні інтереси України потребують утвердження України як впливової європейської держави, повноправного члена ЄС. В результаті розширення ЄС — вступу до нього Польщі, Словаччини, Румунії та Угорщини — Україна межує з ЄС, що створило принципово нову геополітичну ситуацію. У зв'язку з цим є необхідним чітко та всебічне визначення зовнішньополітичної стратегії щодо інтеграції України до європейського політичного (в тому числі у сфері зовнішньої політики і політики безпеки), інформаційного, економічного та правового простору.

Стратегія інтеграції України до ЄС ґрунтується на:

- Конституції України, що встановлює спрямування зовнішньополітичної діяльності України на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права;
- схвалених Верховною Радою України Основних напрямках зовнішньої політики України та Концепції (основах державної політики) національної безпеки України;
- Угоді про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 1994 року (УПС) та інших договорах, укладених між Україною та ЄС, в яких визначаються механізми взаємодії між ними.

Стратегія інтеграції України до ЄС враховує положення Стратегії ЄС щодо України від 4 жовтня 1994 року, Спільної позиції ЄС щодо України від 28 листопада 1994 року, Спільної стратегії ЄС щодо України від 11 грудня 1999 року, а також відповідних рішень Ради ЄС, декларацій та інших документів ЄС, які стосуються України.

Стратегія інтеграції України до ЄС визначає основні пріоритети діяльності органів виконавчої влади до 2007 року, протягом якого мають бути створені умови, необхідні для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі.

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу має забезпечити входження держави до європейського політичного (в тому числі у сфері зовнішньої політики і політики безпеки), інформаційного, економічного і правового простору. Отримання на цій основі статусу асоційованого члена ЄС є головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроковому вимірі і повинно співвідноситися в часі з набуттям повноправного членства в ЄС державами-кандидатами, які мають спільний кордон з Україною.

На перспективі інтеграції України в ЄС впливатиме процес розширення ЄС і його внутрішньої інституціональної реформи. Експерти прогнозують появу нових можливостей співробітництва України і ЄС у зв'язку з розширенням Євросоюзу, зокрема, зниження рівня тарифного захисту щодо українського експорту у країнах Центральної та Східної Європи, полегшення візового режиму для наших громадян з країнами ЄС тощо. У 2007 році має відбутися черговий раунд переговорів між Україною та ЄС з питань умов подальшого співробітництва між ними. Від їх результатів Україна очікує започаткування нового етапу, на якому будуть визначені основні політичні та економічні пріоритети її співпраці з Європейським Союзом.

8.2. Основні напрями інтеграційного процесу

Інтеграція України до Європейського Союзу є складним і тривалим процесом, який відбувається вже 15 років і невідомо скільки часу ще буде продовжуватися. Це буде залежати в першу чергу від нашої держави — наскільки швидко вона зможе виконати всі умови ЄС, визначені для країн-кандидатів на вступ у Спільноту. Тому Україна повинна чітко і послідовно дотримуватись виконання цих умов, які визначені в її інтеграційній стратегії як основні напрями інтеграційного процесу. Ці напрями ми і розглянемо нижче.

1. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС, забезпечення прав людини.

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави у рамках ЄС і сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у державах-членах ЄС.

Адаптація законодавства України передбачає реформування її правової системи та поступове приведення у відповідність із європейськими стандартами і охоплює приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, охорону життя та здоров'я, навколишнє природне середовище, захист прав споживачів, технічні правила і стандарти, транспорт, а також інші галузі, визначені Угодою про партнерство та співробітництво. Важливим чинником реформування правової системи України слід вважати участь України у конвенціях Ради Європи, які встановлюють спільні для цієї організації та ЄС стандарти.

Етапами правової адаптації є імплементація Угоди про партнерство та співробітництво, укладання галузевих угод, приведення чинного законодавства України у відповідність із стандартами ЄС, створення механізму приведення проектів актів законодавства України у відповідність із нормами ЄС.

2. Економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною та ЄС.

Глобалізація світового господарства, уніфікація національних економік на засадах ГАТТ/СОТ, економічні тенденції в державах-членах ЄС щодо консолідованого єдиною грошовою одиницею Європейського Союзу. Потенційна взаємовигідність вільної торгівлі є важливими факторами економічної інтеграції та розвитку торгівлі між Україною та ЄС. Базовим документом, що визначає

засади економічної інтеграції України до ЄС та засади розвитку торгівлі, є Угода про партнерство та співробітництво.

Розвиток процесу економічної інтеграції полягає у лібералізації і синхронізованому відкритті ринків ЄС та України, взаємному збалансуванні торгівлі, наданні на засадах взаємності сприяння інвестиціям з ЄС в Україну та українським експортерам на ринках ЄС, запровадженні спільного правового поля і єдиних стандартів у сфері конкуренції та державної підтримки виробників. Економічна інтеграція базується на координації, синхронізації та відповідності прийняття рішень у сфері економіки України та ЄС і передбачає ліквідацію обмежень розвитку конкуренції та обмеження застосування засобів протекціонізму, формулювання основних економічних передумов для набуття Україною повноправного членства у ЄС.

3. Інтеграція України до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки.

Безпека України у контексті загальноєвропейської безпеки ґрунтується на тому, що розвиток і зміцнення ЄС поглиблюють загальноєвропейську безпеку в усіх її вимірах. Принцип неподільності європейської безпеки однаково важливий як для України, так і для ЄС та його повноправних та асоційованих держав-членів. Кооперативна безпека, пошук підходів до якої, поряд з іншими європейськими і трансатлантичними структурами активно веде ЄС, має стати для України гарантією власної безпеки.

Визнання Європейським Союзом важливого значення України у формуванні нової архітектури європейської безпеки на третє тисячоліття може і повинно бути використаним як суттєвий важіль просування українських інтересів у відносинах з ЄС. Одночасно зміцнення безпеки України пов'язане і з забезпеченням економічної безпеки та політичної стабільності у державі.

Визнаючи на основі принципів Статуту ООН відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки за Радою Безпеки ООН і дотримуючись принципів і цілей Хартії європейської

безпеки ОБСЄ, Україна та ЄС активно співробітничать з ООН, ОБСЄ, Радою Європи, іншими міжнародними організаціями у сфері заохочення і підтримки стабільності, запобігання конфліктам, урегулювання кризових ситуацій та постконфліктної відбудови, використовуючи для цього всі наявні можливості — від дипломатичної діяльності, надання гуманітарної допомоги і застосування економічних санкцій до здійснення функцій цивільної поліції та проведення на основі відповідного мандату ООН і ОБСЄ воєнних операцій для врегулювання кризових ситуацій.

Розширення та поглиблення політичного діалогу і співробітництва України із Західно-Європейським союзом (ЗЄС), який надає ЄС підтримку у визначенні оборонних аспектів Спільної зовнішньої політики і політики безпеки та забезпечує доступ ЄС до оперативних можливостей виконання гуманітарних і рятувальних завдань, завдань щодо підтримання миру та завдань збройних сил під час урегулювання кризових ситуацій, у тому числі проведення операцій з установами миру, є одними з важливих факторів інтеграції України до ЄС.

У зв'язку з прискоренням процесу інституційного зближення та інтеграції ЗЄС до ЄС важливого значення для України набуває розвиток відносин між ЄС і НАТО з питань оборонного планування, в якому Україна бере участь через Процес планування та оцінки сил у рамках програми «Партнерство заради миру».

Інтенсифікація розвитку Спільної європейської політики з питань безпеки та оборони, створення в рамках Спільної зовнішньої політики і політики безпеки нових органів ЄС у військовій сфері та сфері зовнішньої політики і політики безпеки, а також активізація співробітництва між державами-членами ЄС у галузі озброєння зумовлюють необхідність здійснення Україною своєчасних інтеграційних кроків у цьому напрямі.

Розвиток співробітництва з ЄС у рамках Спільної зовнішньої політики і політики безпеки та Спільної європейської політики з питань безпеки та оборони сприятиме також зміцненню

конкурентоспроможності української оборонної промисловості, впровадженню принципів, правил та механізмів, що забезпечують відкритість, прозорість доступу продукції цієї галузі на внутрішньому ринку ЄС та запобігають їй дискримінації, прискореному виходу і закріпленню українських виробників товарів та послуг у пріоритетних міжнародно-спеціалізованих галузях і секторах економіки та значній диверсифікації військово-технічних та науково-технічних зв'язків. Розвиток такого співробітництва надасть змогу зберегти орієнтацію на сучасні системи загальноєвропейського виробництва. Основним напрямом реалізації експортного потенціалу України у відносинах з державами-членами ЄС може стати перетворення виробництв, безпосередньо пов'язаних з науково-технічними досягненнями, в яких Україна займає провідні позиції, у пріоритетні галузі, орієнтовані на експорт.

4. Політична консолідація та зміцнення демократії.

Політична консолідація передбачає неухильне поглиблення політичного діалогу і поліпшення загальної атмосфери стосунків між Україною та ЄС (самміти, міністерські консультації, зустрічі на експертному рівні). Вона спрямована на:

- гарантування політичної стабільності як в Україні, так і на всьому Європейському континенті;
- забезпечення мирного розвитку та плідного співробітництва всіх європейських націй;
- зміцнення демократичних засад в українському суспільстві.

Політичну консолідацію у контексті стратегії України на європейську інтеграцію слід розглядати у двох площинах.

Зовнішньополітична консолідація спрямована, насамперед, на зміцнення європейської безпеки. З одного боку, вона включає всебічне входження України в європейський політичний (у тому числі зовнішньої політики і політики безпеки), правовий, економічний, інформаційний, культурний простір. З іншого — ідентифікацію політики ЄС щодо України, відокремлення її від політики ЄС щодо Росії та підтримку державами Європи та світовим

співтовариством стратегії інтеграції України до ЄС. У цьому контексті важливим є співробітництво з Європейською Комісією, Європарламентом та іншими загальноєвропейськими інституціями, а також поглиблення відносин з окремими державами-членами ЄС. Істотною складовою зовнішньополітичної консолідації слід вважати згоду ЄС на поступове залучення України до регіональних ініціатив Союзу, а також відповідних форм політичного діалогу, партнерства та співробітництва ЄС з державами — асоційованими членами ЄС та іншими державами. Одним з реальних внесків на шляху до зближення політичних позицій України та ЄС було б досягнення згоди щодо спільної платформи в ООН з глобальних міжнародних питань та приєднання України до спільних заяв ЄС, заяв, що приймаються державами-членами ЄС в рамках Спільної зовнішньої політики і політики безпеки та у відповідних міжнародних організаціях, у тому числі ООН та ОБСЄ, залучення України до спільних дій ЄС, а також вироблення і прийняття спільних позицій та проведення спільних дій України та ЄС.

Внутрішньополітична консолідація базується на виборі, зробленому українським суспільством на користь інтеграції до ЄС. Вона включає, насамперед, зміцнення демократії та верховенства права в державі. Європейська інтеграція сприятиме становленню громадянського суспільства в Україні і дальшому формуванню української політичної нації як повноправного члена сім'ї європейських націй. Важливим елементом внутрішньої консолідації є формування у суспільстві прихильності до ідеї набуття у майбутньому членства в ЄС як реальної можливості забезпечити гідне майбутнє для України та її громадян.

5. Адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС.

Адаптація соціальної політики України полягає у реформуванні систем страхування, охорони праці, здоров'я, пенсійного забезпечення, політики зайнятості та інших галузей соціальної політики відповідно до стандартів ЄС і поступовому досягненні загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення.

Даний напрям інтеграційного процесу має здійснюватися у рамках загальної програми реформ з активним залученням інституцій та програм ЄС та його держав-членів і першочерговим спрямуванням технічної допомоги ЄС саме на адаптацію соціальної політики. Важливе значення у цьому контексті матиме ратифікація і дальша імплементація Україною Європейської соціальної хартії, а також укладання угод з координації систем соціального забезпечення робітників, які мають українське громадянство і працюють на території держав-членів ЄС.

6. Культурно-освітня і науково-технічна інтеграція.

Поряд із згаданими напрямками європейської інтеграції, культурно-освітній та науково-технічний займають особливе місце, зумовлене потенційною можливістю досягти вагомих успіхів у інтеграційному процесі саме на цих напрямках. Вони охоплюють галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну і технологічну сфери.

Інтеграційний процес на відповідних напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів у освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацюватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

Здійснення даного завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових, на відміну від технічних, обмежень на контакти і обміни, на поширення інформації. Особливо важливим є здійснення спільних наукових, культурних, освітніх та інших проєктів, залучення українських вчених та фахівців до спільних та загальноєвропейських програм наукових досліджень.

7. Регіональна інтеграція України.

Практичне здійснення інтеграційного процесу можливе лише за умови доповнення загальноєвропейського виміру співпраці регіональною інтеграцією та поглибленням галузевого

співробітництва України і ЄС. Ураховуючи важливу для ЄС тенденцію, висловлену в гаслі ЄС: «Від Союзу країн до Союзу регіонів», даний напрям набуває особливого значення. Основою регіональної інтеграції є УПС, Європейська Хартія місцевого самоврядування, інші відповідні правові акти Європейського Союзу та Ради Європи.

Регіональна інтеграція передбачає встановлення і поглиблення прямих контактів між окремими регіонами України та державами-членами і кандидатами у члени ЄС, їх розвиток у визначених у цій Стратегії напрямках для поступового перенесення основної ваги інтеграційного процесу з центральних органів виконавчої влади на регіони, до органів місцевого самоврядування, територіальних громад і, зрештою, якнайширшого залучення громадян України.

8. Галузева співпраця.

Галузева співпраця являє собою координацію і взаємодію між Україною та ЄС у конкретних галузях і сферах господарської діяльності. Пріоритет на найближчі роки у галузевій співпраці слід віддати сфері транс'європейських транспортних мереж, включаючи магістральні газо- та нафтопроводи, електроенергетичних та інформаційних мереж, співробітництву у галузі юстиції, запобіганню та боротьбі з організованою злочинністю і поширенням наркотиків, митній справі, науково-дослідницькій сфері, промисловій та сільськогосподарській кооперації тощо. Окремим і винятково важливим напрямом галузевого співробітництва є співробітництво в галузі використання атомної енергії в мирних цілях.

Правовою основою галузевої співпраці є УПС, відповідні законодавчі акти сторін, угоди та протоколи, укладені між Україною і ЄС та державами-членами ЄС щодо співпраці і взаємодії як у цілому, так і у визначених галузях.

Доцільними є також розроблення та схвалення відповідними міністерствами та іншими центральними органами виконавчої

влади України програм розвитку відносин із ЄС, які б виходили із загальних положень Стратегії інтеграції і поступово (протягом 1,5–2 років) сформуvalи цілісний пакет — Національну програму інтеграції.

Галузева співпраця передбачає, поряд з прийняттям галузевих програм співробітництва з ЄС, розроблення переліку підрозділів та посадових осіб у центральних органах виконавчої влади, місцевих органах влади, що відповідають за формування та реалізацію державної політики України щодо ЄС, встановлення прямих контактів між міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України і відповідними директоратами Європейської Комісії. У коротко- та середньостроковому періоді вирішальна відповідальність за узгодження галузевої співпраці покладається на Українську частину Ради з питань співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом), а за їх реалізацію — на Українську частину Комітету з питань співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) та на Міністерство економіки України.

9. Співробітництво у галузі охорони довкілля.

Охорона довкілля є визнаним пріоритетом державної політики і предметом підвищеної уваги громадськості в європейських державах, одним з головних напрямків діяльності ЄС і актуальною проблемою для України, зумовленою не лише наслідками аварії на ЧАЕС, але й загальним станом довкілля в Україні.

Правовою основою співробітництва у галузі охорони довкілля є УПС, міжнародні договори та угоди щодо безпеки навколишнього природного середовища, сторонами яких є Україна та ЄС.

В результаті співробітництва в галузі охорони довкілля має привести до створення безпечного і сприятливого для людини загальноєвропейського екологічного простору.

8.3. Внутрішнє забезпечення інтеграційного процесу

Внутрішнє забезпечення процесу інтеграції України до ЄС покладається на вищий, центральні та місцеві органи виконавчої влади України у співпраці з органами законодавчої влади, відповідними органами місцевого самоврядування.

Керівництво стратегією інтеграції України до ЄС здійснює Президент України. Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу.

Міністерство закордонних справ України здійснює заходи щодо забезпечення політичних відносин України з ЄС та координацію діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішньої політики та політики безпеки.

Міністерство економіки України здійснює міжвідомчу координацію з питань міжгалузевого економічного та соціального співробітництва України з ЄС.

Міністерство внутрішніх справ України і Міністерство юстиції України здійснюють міжвідомчу координацію з питань співробітництва України з ЄС у межах своєї компетенції.

Інші міністерства та центральні органи виконавчої влади забезпечують реалізацію галузевого співробітництва України з ЄС, імплементацію Угоди про партнерство та співробітництво, здійснюють інші заходи у межах своєї компетенції та визначених Стратегією завдань з метою поглиблення інтеграції України до ЄС.

Стратегія інтеграції передбачає такі сфери внутрішнього забезпечення інтеграції України до ЄС.

I. Організаційне забезпечення.

Затвердження Президентом України за поданням Кабінету Міністрів переліку центральних органів виконавчої влади, організацій, установ, посадових осіб, відповідальних за здійснення завдань, визначених Стратегією інтеграції.

Регулярне проведення засідань Української частини Ради з питань співробітництва між Україною та Європейськими

Співтовариствами (Європейським Союзом) з метою забезпечення виконання завдань, визначених Стратегією інтеграції.

Забезпечення формування і здійснення галузевих та регіональних програм співробітництва з ЄС у тій частині, за яку несе відповідальність українська сторона.

Створення нових програм у системі освіти, стажування та підвищення кваліфікації для працівників органів законодавчої, виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за напрямками європейської інтеграції України, запровадження спеціалізації з питань ЄС у рамках навчальних програм вузів.

Створення програми мовної підготовки державних службовців та фахівців, які забезпечують процес інтеграції, розроблення та здійснення комплексу заходів щодо розширення та підвищення якості вивчення мов ЄС у середніх та вищих навчальних закладах.

II. Фінансове забезпечення.

Розроблення програми фінансування заходів з інтеграції України до ЄС відповідно до Стратегії інтеграції.

Фінансування заходів, спрямованих на інтеграцію України до ЄС, за рахунок бюджетних коштів з широким залученням небюджетних коштів, коштів приватних осіб та програм допомоги ЄС Україні.

III. Правове забезпечення.

Забезпечення правової адаптації нормативно-правових актів, що приймають органи, виконавчої влади, до вимог ЄС.

Перегляд навчальних програм правової освіти з метою їх адаптації до програм ЄС, вивчення правових засад діяльності установ ЄС, дослідження процесів у правничій галузі як у державах-членах, так і державах-кандидатах у члени ЄС.

IV. Інформаційне забезпечення.

Забезпечення проведення широкомасштабної агітаційно-інформаційної національної кампанії з метою сприяння інтеграції

України до ЄС. Розроблення і запровадження програми інформування широких кіл громадськості щодо ситуації в ЄС, проблем і успіхів, що існують на шляху інтеграції України до ЄС.

Забезпечення доступу до європейських правничих, бібліографічних та інших інформаційних баз даних.

Створення Національного центру (банку) даних стосовно ЄС із створенням Національної програми інтеграційної стратегії щорічно розроблятиметься План дій по реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу.

Запитання для самоконтролю

1. *Для чого необхідна стратегія інтеграції України до ЄС?*
2. *Які основні пріоритети стратегії інтеграції України до ЄС?*
3. *Коли і ким була прийнята стратегія інтеграції України до ЄС і на який період часу вона розрахована?*
4. *Назвіть основні напрями інтеграційного процесу України згідно її стратегії.*
5. *Що включає в себе внутрішнє забезпечення інтеграційного процесу України відповідно до її стратегії?*
6. *Коли має початися наступний етап співробітництва України і ЄС стосовно їх інтеграції і які його завдання?*

Ключові слова та основні терміни

- *«Партнерство заради миру»*
- *стратегія інтеграції*
- *пріоритети співробітництва*
- *адаптація*
- *Західно-Європейський Союз (ЗЄС)*
- *регіональна інтеграція*

- *науково-технічна інтеграція*
- *загальноєвропейська безпека*
- *політична консолідація*
- *стандарти ЄС*
- *Національна програма інтеграції*
- *культурно-освітня інтеграція*
- *Європейська Хартія*
- *імплементація*
- *Національний центр (банк) даних*

Розділ IV
ГЛОБАЛІЗАЦІЯ
СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ
ЗВ'ЯЗКІВ
ТА ГЛОБАЛЬНІ
ПРОБЛЕМИ
ЛЮДСТВА

Тема 9

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

План

- 9.1. *Сутність глобальних проблем та основні напрямки їх розвитку.*
- 9.2. *Класифікація глобальних проблем та їх зміст.*
- 9.3. *Фінансова глобалізація та її наслідки.*
- 9.4. *Становлення і розвиток глобальної інфраструктури виробництва світової економіки.*

Метою вивчення даної теми є засвоєння закономірностей глобальних економічних та соціальних процесів, змістом яких є зростаючий взаємозв'язок та взаємозалежність національних господарств, політичних, економічних і соціальних систем та навколишнього середовища.

У першій частині цієї теми розглядається сутність глобальних проблем та подаються основні напрями їх розвитку. У другій частині наводиться класифікація глобальних проблем та з'ясовується їх зміст. Третя частина присвячена аналізу фінансової глобалізації і наслідкам, що впливають з неї. У заключній частині детально зупинимося на формуванні глобальної виробничої інфраструктури світової економіки та на характеристиці функціонування кожного з її елементів.

9.1. Сутність глобальних проблем та основні напрямки їх розвитку

Виникнення глобальних проблем відноситься до другої половини ХХ ст. Воно пов'язане як з конкретною сферою життєдіяльності суспільства, так і з відповідним соціально-економічним середовищем, де реалізується та чи інша сфера діяльності людей. Глобалізація є результатом функціонування сучасної міжнародної економіки та науково-технічного прогресу. Об'єктивною основою її появи і розвитку виступає міжнародний поділ праці та інтернаціоналізація виробництва.

Процес глобалізації, що виник в межах економічної сфери, вийшов за її простір і активно впливає на політику, ідеологію, культуру, які у свою чергу активно діють у зворотньому напрямку. Тому глобалізація включає процеси, що мають різні механізми дії, сфери й форми виявлення, наслідки. Ці процеси взаємопов'язані, взаємозалежні і створюють систему, характерними рисами якої є домінування міжнародних відносин над національними, пріоритет світових масштабів та форм діяльності над регіональними і національними.

Існування глобалізації як об'єктивної реальності ні в кого не викликає сумніву, вона відображає формування світового рівня міжнародної економіки з властивими йому закономірностями. Національні господарства, за таких умов існування, змушені пристосовуватись до них. Саме тому зростаюча взаємозалежність країн і народів розглядається як найважливіша риса глобалізації.

В економічній літературі зустрічаються різні визначення цього терміну. Це пояснюється тим, що процеси глобалізації є складними і суперечливими. Вони мають величезний перетворюючий вплив на всі сфери життя сучасного суспільства в планетарному масштабі, за що і отримали назву глобальних.

Звідси можемо дати визначення, що **глобальні проблеми** — це сукупність життєво важливих проблем людства, від розв'язання яких залежить його саме існування та перспективи розвитку.

Вивченням глобальних проблем вчені зайнялись ще наприкінці 1960-х років, коли у світі загострилися енергетична та екологічна кризи, з'явилися ознаки економічної дестабілізації в глобальному масштабі, посилилася потреба спільних наукових досліджень і поширення знань, надання компетентної допомоги слаборозвинутим країнам світу для подолання їх соціально-економічної відсталості тощо.

Вперше у коло наукових досліджень термін «глобалізація» ввів американський вчений Т. Левітт у 1983 р. З того часу ця категорія отримала широке розповсюдження у науковій літературі. Сама ж глобалізація, як якісно нова тенденція світового розвитку, стала предметом сучасних наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, які у своїх працях постійно розширюють межі вивчення і глибину розробки цього нового явища.

Всесторонній аналіз суті глобальних проблем дає можливість зробити наступні висновки: по-перше, вони мають загальносвітовий характер, тобто зачіпають інтереси усього людства; по-друге, вони вимагають ефективних і невідкладних рішень, а також колективних зусиль усіх держав для свого розв'язання. Глобальні проблеми зумовлені військовими, енергетичними, ресурсними, екологічними та демографічними чинниками, які є результатом людської діяльності, що радикально змінює саме суспільство і природу.

Бурхливий розвиток НТП, інтенсивне використання природних ресурсів, швидка урбанізація населення та інші впливи сучасної цивілізації на довкілля призводять до виникнення нових та загострення давніх глобальних проблем. Однак глобальні проблеми є не лише наслідком господарської діяльності людини, але й спричинені загостренням суперечностей між народами та окремими державами, які часто супроводжувались війнами. Такий спосіб вирішення конфліктів призводив до значних втрат для суспільства — як людських, так і матеріальних. Але саме війни ХХ ст. перетворили проблему «війни і миру» на глобальну. Поява ядерної зброї у

разі її використання може призвести до знищення усього людства. Однак глобалізація таїть перед людством не лише таку серйозну загрозу, але й відкриває нові можливості й перспективи для його розвитку і соціального прогресу. Провідну роль в цьому процесі відіграють регіональні інтеграційні об'єднання країн (Європейський Союз, НАФТА, АСЕАН та ін.), міжнародні організації (СОТ, МВФ, Світовий банк), транснаціональні корпорації і банки та неурядові організації.

Найважливішим напрямком розвитку глобалізації є інформаційні технології. На основі їх широкого використання й створення світової комп'ютерної мережі формується спільний світовий інформаційний простір, з'являються нові ефективні форми бізнесу та нові галузі економіки, змінюються умови і зміст діяльності мільйонів людей, створюються нові робочі місця, прискорюється вирішення виробничих завдань, підвищується ефективність управління, набувають поширення дистанційні трудові відносини.

Процес глобалізації найбільш глибоко просунувся у фінансовій сфері, яка є його важливим напрямом розвитку. Інформаційні технології дозволили зв'язати разом фінансові центри світу, скоротити час угод та їх вартість. Дерегулювання економіки, хвиля злиттів та поглинань у розвинутих країнах в останні десятиріччя минулого віку призвели до виникнення фінансових холдингів. Об'єднавши в одну систему усі види банківської діяльності, холдинги розкинули свої фінансові мережі по всьому світові, що зробило можливою глобальну спекуляцію на зміні курсів цінних паперів і валют. Величезні маси капіталу, отриманого таким чином, перетинають державні кордони, спрямовуючись туди, де відкрилась хороша можливість для спекулятивної гри. Фінансовий ринок став розвиватись за рахунок власних джерел, відособлюючись від реальної економіки. Держава втрачає контроль над рухом приватного капіталу, який визначає економічну ситуацію в більшості країн світу. Формується новий глобальний механізм прийняття рішень з новим складом учасників.

Ще одним з напрямків розвитку глобалізації є створення багатонаціональних компаній (БНК), які відіграють домінуючу роль у нинішній світовій економіці. За останні двадцять років минулого століття їхня кількість зросла у 5,8 рази та склала близько 40 тисяч. Половину усіх прямих іноземних інвестицій контролюють усього лише 400 найкрупніших БНК, 70 % світової торгівлі — 500. БНК діють у десятках країн світу, створюючи філіали і дочірні підприємства, розміщують виробництво там, де воно є найбільш рентабельним. Злиття, придбання часток та поглинання — характерна риса їх глобальної стратегії. Наприклад, широкої популярності набули партнерства «Кенон» і «Кодак» у створенні копіювальної техніки, «Дженерал Моторз» і «Тойота» в автомобілебудуванні. У 1997 році був створений «Стар альянс» — мережева структура, до якої входять авіакомпанії низки країн. Сфера дії найкрупнішої у світі авіатранспортної системи — 112 держав, а сукупний обсяг продажів перевищує ВВП ряду країн. Такі об'єднання дозволяють знизити витрати, оптимізувати використання спільних ресурсів, зміцнювати конкурентні переваги, освоїти зарубіжні ринки збуту, обходити обмеження, визначені законодавством, отримувати доступ до нових технологій.

Про розвиток процесу глобалізації свідчить і такий його напрямок як міжнародна торгівля товарами і послугами. Її інтенсифікація за період з 1980 по 2000 рік, коли світовий ВВП виріс у 1,7 рази, а обсяг світової торгівлі — у 2,1 рази, привела до посилення взаємозв'язків між країнами та регіонами. Розширився асортимент товарів і послуг, збільшилася питома вага внутрішньорегіональної торгівлі, посилилася географічна диверсифікація зовнішньоторговельних зв'язків. Впровадження інформаційних технологій у сферу торгівлі змінило ринок, характер продуктів і послуг, їх потоки. Покупки через Інтернет сприяють формуванню загальносвітового ринку, який не має ні відстані, ні меж.

Одним із важливих напрямів розвитку процесу глобалізації є міжнародна економічна інтеграція. На її основі відбувається знач-

не зближення національних господарств декількох країн регіону, поступово створюється єдиний господарський комплекс. Провідними регіональними інтеграційними об'єднаннями виступають: Європейський Союз у Європі, НАФТА — у Північній Америці, АСЕАН — в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Об'єднання ресурсів країн регіону створює сприятливі умови для підвищення їх конкурентоспроможності.

Разом з тим в умовах глобалізації збільшується нерівномірність і суперечливість світового розвитку. Відбувається нерівномірний розподіл соціально-економічних вигід і витрат. Сформувався потужний **центр** міжнародної економіки, який складається з трьох зон — Північної Америки, Західної Європи і Японії, та **периферія**, яка виступає джерелом дешевої сировини, робочої сили, ринком збуту продукції.

Глобалізація суттєво обмежує можливості контролю держави над економікою. Транснаціональні корпорації захоплюють ринки, минаючи митні бар'єри. В країнах світової периферії це призводить до згортання місцевого виробництва. У свою чергу, перенесення виробництва до цих країн веде до ліквідації відповідних робочих місць у розвинутих країнах.

Глобалізація призвела до перенесення частини функцій і повноважень держави на наднаціональний рівень, тобто до диверсифікації рівнів правління. Оскільки ж на глобальному рівні поки що немає достатньо ефективних механізмів суспільного контролю й участі, розвиваються традиційні форми демократії, знижується рівень керованості суспільними процесами.

Серед негативних наслідків глобалізації — об'єднання у світовому масштабі злочинності і тероризму, поглиблення суперечностей між основними економічними центрами світового господарства, посилення взаємозалежності між національними економіками та наддержавними міжнародними структурами.

Глобалізація ще далека від свого завершення, а тому сам процес її протікання можна охарактеризувати як процес транснаціоналізації

економічних явищ. Крім того, на появу та загострення глобальних проблем впливають реальні конкретно-історичні умови. Без врахування соціальних факторів, специфіки суспільного устрою окремих держав неможливо до кінця з'ясувати суть та джерела таких проблем.

9.2. Класифікація глобальних проблем

Глобальні проблеми пов'язані з природними, економічними і соціальними явищами, що виникли в процесі розвитку сучасної цивілізації. Вони, як вже було розглянуто вище, мають загально-світовий характер як за масштабами і значенням, так і за способами вирішення, що потребують координації зусиль усього світового співтовариства.

За такими ознаками глобальні проблеми можна поділити на три групи. До першої групи належать проблеми, що виникають у взаємовідносинах між різними державами, зокрема проблеми «війни і миру», міжнаціональних конфліктів, міжнародного тероризму, подолання економічної відсталості багатьох країн світу тощо.

Друга група охоплює проблеми, які виникають у процесі взаємодії природи і суспільства. Сюди можна віднести проблеми забезпечення людства продуктами харчування, сировиною, енергією, збереження довкілля, освоєння ресурсів світового океану та можливостей космічного простору. Особливості перетворення цих проблем у глобальні полягають в тому, що нині як ніколи споживання не відновлюваних ресурсів досягло величезних обсягів, які продовжують зростати, а можливості природи задовольнити ці потреби є обмеженими.

До третьої групи відносять проблеми пов'язані з розвитком людини. Вона охоплює проблеми пристосування людини до тих умов, в яких вона живе і які змінюються під впливом науково-технічного прогресу. До них належать проблеми зростання наро-

донаселення, боротьби з голодом, бідністю, безграмотністю, хворобами, наркоманією тощо.

Класифікація глобальних проблем за сферами діяльності не означає, що вони відокремлені одна від одної. Межі між сферами часто мають умовний характер, а окремі глобальні проблеми зумовлені процесами, які є результатом взаємодії не лише природи та суспільства, а й взаємовідносин між державами. Проте до якої сфери не належала б та чи інша глобальна проблема, вона має свої форми суперечностей, диспропорцій та функціональної незбалансованості.

Серед глобальних проблем, які сьогодні постають перед людством, збереження миру — найбільш гостра проблема, яка вимагає невідкладного вирішення. Цивілізація людства дійшла до такого стану, коли локальні національні конфлікти без ефективних запобіжних заходів можуть перетворитися на глобальні і становити загрозу для життя на Землі.

Гонка озброєнь у XX ст. досягла нечуваних масштабів. Протягом сторіччя світові військові витрати збільшилися більше ніж у 30 разів. Якщо в період між двома світовими війнами людство витрачало на військові цілі від 20 до 22 млрд. дол. США щорічно, то на сьогодні така сума перевищує 1 трлн дол. США.

У сферу світової військово-виробничої діяльності, за розрахунками експертів ООН, втягнуто близько 50 млн. чол., а у військових дослідженнях та створенні нової зброї зайнято від 400 до 500 тис. чол. На ці цілі припадає 2/5 усіх витрат на розвиток науки.

Гонка озброєнь безпосередньо впливає на величину національного багатства, на рівень життя населення. Утримання сучасних збройних сил та забезпечення їхніх потреб наносять великої шкоди світовому господарству, посилюють диспропорції в його структурі, загострюють інші глобальні проблеми. Відволікання коштів на гонку озброєнь стало таким істотним, що під його впливом деформується механізм суспільного відтворення.

Гонка озброєнь — це також фактор забруднення природного навколишнього середовища, головними носіями якого виступають виробництво та випробування зброї масового знищення — ядерної, хімічної, бактеріологічної. В наш час у світі накопичено близько 50 тис. різних ядерних зарядів. Крім того, що вони самі загрожують людству, процес їх створення та зберігання також несе в собі загрозу. Радіоактивні відходи, які потрапляють у навколишнє середовище, впливають на імунну систему людини, викликають різноманітні захворювання. Наслідки аварії на ЧАЕС — пряме підтвердження тому.

В таких умовах вихід може бути лише один: спільне, відповідно організоване ядерне роззброєння, яке буде сприяти зміцненню міжнародної безпеки, вивільненню необхідних для вирішення інших глобальних проблем матеріальних, фінансових, людських та інших ресурсів. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема збереження існуючої системи протиракетної оборони, яка не надає переваг жодній країні.

Не випадково при заснуванні Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (1992 р.) як постійно діючого інституту була висунута пропозиція про спрямування частини коштів, вивільнених завдяки припиненню гонки озброєнь, на вирішення найбільш болючих економічних та екологічних проблем країн, які переходять до ринкової економіки, в тому числі й України.

Виникнення екологічної проблеми, як і виникнення інших глобальних проблем у сфері взаємовідносин суспільства з природою, пов'язане з прискоренням науково-технічного прогресу, яке створює можливості для посилення впливу людини на навколишнє середовище. Навіть позитивне перетворення природи в інтересах суспільства не може не мати, хоча і вторинних та третинних, але негативних наслідків для навколишнього середовища. Прискоривши розвиток виробничих сил та надавши людині нові засоби для підкорення природи, НТР не лише виявила нові взаємозв'язки між людиною та природою, а й визначила нові конфлікти в ході реалізації таких взаємозв'язків.

За даними Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку, в наш час щорічно перетворюється на пустелю 6 млн. га родючих земель, на 11 млн. га скорочуються площі тропічних лісів, 31 млн. га лісів втрачено через забруднення та кислотні дощі. Інтенсивна хімізація сільського господарства та промислові викиди шкідливих речовин викликають непоправні наслідки. Лише в США 50 видів пестицидів отруюють ґрунтові води у 32 штатах, 2500 звалищ токсичних відходів вимагають термінової очистки. У світі від отруєння пестицидами щорічно помирає 14 тис. людей та захворюють понад 700 тис. осіб. В деяких районах Африки, Китаю, Індії та Північної Америки резервуари підводних вод скорочуються через підвищення попиту на воду, що перевищує її реальне природне поповнення. Все це не може не впливати на тваринний та рослинний світ. Очікується, що в найближчі 20 років може зникнути 1/5 всіх існуючих видів тварин та рослин.

Генофонд тваринного та рослинного світу України також знаходиться під загрозою. На відміну від США, Німеччини, Великої Британії, Франції, Канади та інших країн, де обробляється близько чверті земель, в Україні цей показник перевищив 80 %. Площа природного фонду, де обмежена чи заборонена господарська діяльність, в Україні становить лише 2 % території, у США — 7,8; Канаді — 4,5; Японії — 5,6; Норвегії — 12 %. У наш час в Україні під загрозою знищення знаходиться 531 вид диких рослин та грибів, 380 видів диких тварин.

Значно шкодить природі та суспільству підвищення концентрації вуглекислого газу в атмосфері, який утворюється при спалюванні вугілля, нафти, газу тощо. Вчені передбачають, що його накопичення може до 2050 року підвищити середню температуру на поверхні землі на 1,5—4,5 градусів, що викличе танення криги в морях, океанах, горах та призведе до підвищення рівня Світового океану до 2100 року на 1,4—2,2 м, внаслідок чого будуть затоплені берегові зони, що негативно відобразиться на економіці багатьох

країн. Важкими наслідками загрожують людству ерозія та знищення озонового шару, який захищає Землю від сонячного радіоактивного випромінювання.

Пов'язані зі станом природи проблеми виникають на різних рівнях: регіональному, коли мова йде про забруднення або порушення природи на обмежених ділянках поверхні; національному, коли техногенний вплив стосується інтересів цілої держави; планетарному, оскільки діяльність людини впливає і на глобальні природні процеси. Особливість цієї проблеми на нинішньому етапі полягає і в тісному взаємозв'язку всіх цих рівнів. Регіональне та національне в наш час збільшуються до глобальних масштабів. Наприклад, випадання кислотних дощів на території сусідніх країн, експорт екологічної кризи внаслідок розповсюдження у глобальних масштабах міжнародними каналами токсичних технологій, відходів підприємств або свідомого перетворення у звалища токсичних відходів країн, що розвиваються, та країн, що переходять до ринку. Конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку було визначено 5 суб'єктів, що перешкоджають вирішенню глобальних екологічних проблем. Це США, які відмовляються підписувати міжнародну конвенцію з біологічного розмаїття; Саудівська Аравія, яка постійно збільшує видобуток та продаж нафти; Японія, яка підтримує США; Малайзія, на території якої знищують тропічні ліси; МАГАТЕ, яка підтримує подальший розвиток атомної енергетики на її сучасному рівні, при цьому багато інших суб'єктів так і не було названо. Зрозуміло, що в таких умовах вирішення екологічних проблем можливе лише за умови розвитку міжнародної співпраці.

На сьогоднішній день людство не має єдиної програми вирішення екологічної проблеми. Зусилля вчених та суб'єктів господарювання зосереджені на розробці нових технологій (перехід на ресурсозберігаючі та безвідходні технології); пошуку засобів для фінансування заходів зі збереження навколишнього середовища; розробці національних програм раціонального природокористування.

Національні програми охорони навколишнього середовища будуть ефективними лише тоді, коли відповідатимуть міжнародним потребам. Організатором та координатором цієї діяльності виступає ООН та її спеціалізовані організації, передусім створена у 1972 р. в системі ООН Програма по захисту навколишнього середовища (UNEP). З її ініціативи була розроблена та прийнята Декларація щодо розвитку навколишнього середовища (1992 р.) — свого роду міжнародна екологічна конституція. У наш час UNEP прагне прийняття міжнародної конвенції про збереження глобального біологічного розмаїття.

Як і раніше, гостро стоїть проблема забезпечення людства сировиною та енергією. Значення енергоносіїв та джерел сировини пояснюється тим, що вони є важливою передумовою та фактором економічного зростання, прогресу виробничих сил, фактором природокористування. Сутність проблеми полягає у відсутності на сучасному етапі нової, адекватної НТР, бази постачання суспільного виробництва енергією та сировиною; затримці в освоєнні альтернативних енергоносіїв; наявності диспропорцій у світовому енергобалансі; переважання традиційних енергоносіїв; залежності енергозабезпечення багатьох країн від зовнішніх джерел і т. п.

Енергетична проблема тісно пов'язана з іншими глобальними проблемами. Так з проблемою забезпечення миру та запобігання війні зв'язок двосторонній. По-перше, гонка озброєнь пов'язана зі зростанням невиробничого споживання великих обсягів сировини та енергоносіїв; по-друге, залежність від імпорту енергії та окремих видів стратегічної сировини є причиною міжнародного напруження. Наочний зв'язок цих двох проблем виявився під час кризи та війни у Перській затоці. Сутність зв'язку з екологічною проблемою полягає у тому, що енергетика, видобуток сировини змінюють антропогенне та природне середовище, знищують родючі ґрунти, змінюють природний ландшафт.

Можливості запобігання загостренню проблеми знаходяться у пошуках альтернативних джерел енергії. На них і зосереджені зусилля багатьох вчених із різних країн.

Останнім часом набуло ознак глобальної проблеми і освоєння Світового океану. Світовий океан надає людству біоресурси та мінеральну сировину. Розвідані запаси нафти на континентальному шельфі становлять 1/4 світових розвіданих запасів. Наприклад, на морські надра припадає близько 30 % видобутку олова, 100 % — броду, 20 % — важкої води.

Однією з найгостріших проблем сучасності є **проблема економічної відсталості окремих країн**, зокрема країн, що розвиваються. Економіка цих країн значно відстає від розвинених країн за обсягами виробництва та за іншими важливими макроекономічними показниками.

Більшість населення країн, що розвиваються неписьменно, живе фактично в антисанітарних умовах. Близько 1,5 млрд. людей позбавлені елементарної медичної допомоги., майже 2 млрд. — не мають можливості користуватися безпечною для здоров'я водою. Щорічно від недоїдання у цих країнах страждає 500 млн. осіб, вмирає від голоду 30—40 млн.

У країнах, що розвиваються високі темпи зростання народонаселення. Так, із світового приросту населення упродовж 1975—2000 рр. у 2,2 млрд. осіб 90 % припадає на країни, що розвиваються. Для цієї частини світу характерні: технічна відсталість; використання традиційних джерел енергії — фізичної сили тварин, спалювання деревини і т. д., що не дає змоги підвищити продуктивності праці у промисловості, сільському господарстві, сфері послуг, на транспорті; залежність від світового ринку і його кон'юнктури; зростання зовнішньої заборгованості; низький рівень культури населення цих країн тощо.

До такого стану речей прямо причетні й розвинені країни. За даними американського дослідника Раймонда Бейкера через різні так звані «законні операції» — переведення бізнесу в зони з полегшеним оподаткуванням, зловживання трансферними цінами, як способами приховування від податків і мит прибутків — біля 500 млрд. дол. щороку перетікають з найбідніших країн у найба-

гатші. Тобто, надаючи «допомогу» бідним країнам у 50 млрд. дол., багаті країни вилучають із них у 10 разів більшу суму.

Це веде до небезпечного перекосу у розподілі сукупного багатства: у світовому масштабі 20 % найбагатшого населення приносять доходу у 31 раз більше 20 % найбіднішого населення (пропорція 31 до 1). У Японії цей коефіцієнт дорівнює 3,4, у США — 8,5.

Економічне відставання країн, що розвиваються є глобальною проблемою, бо значною мірою визначає долю усього людства. Низький соціально-економічний рівень цих країн загострює політичну нестабільність у світі, створює небезпеку виникнення військових конфліктів у цих регіонах, призводить до неконтрольованого зростання населення, поширення небезпечних хвороб у світі тощо.

Важливим напрямом у розв'язанні цієї проблеми є ухвалена ООН **Програма нового міжнародного економічного порядку**, яка передбачає, зокрема, утвердження демократичних принципів у міжнародних економічних відносинах, а також міжнародне, сприяння розвитку відсталих країн.

Зараз перед людством постала інша глобальна проблема світогосподарського розвитку — проблема країн, що переходять від командно-адміністративної системи до ринкової, яка полягає у необхідності подолання їх кризового стану та залучення їх на рівноправній основі у світову економіку. Це є комплексною проблемою, що пов'язана з суспільними взаємовідносинами та вимагає для свого вирішення активного здійснення даними країнами ринкової трансформації для підвищення ефективності господарювання в інтересах широких верств населення за умови обов'язкової зацікавленості у сприянні міжнародного співтовариства, головним чином з боку економічно розвинених країн.

Істотні риси глобальних проблем, їх ознаки, сфери та форми мають реальне втілення, їх можна дослідити за допомогою існуючих методів глобалістики.

Особливого значення набуває проблема конверсії військового виробництва, демілітаризація економіки країн, мирної співпраці між ними. Для країн, які утворилися після розпаду СРСР, вивільнення коштів у ході роззброєння означає можливість сконцентрувати зусилля на вирішенні завдань перехідного періоду. У розвинених країнах зменшення витрат на гонку озброєнь дозволить скоротити податки з населення. Всім країнам, що розвиваються, роззброєння принесе додаткові кошти для подолання економічної відсталості. Роззброєння може суттєво вплинути на всю сукупність міжнародних відносин, перевести їх на загальновизнані демократичні, справедливі та рівноправні норми спілкування народів.

Позитивний вплив роззброєння на вирішення глобальних проблем неможливо переоцінити. Відмова від гонки озброєнь створила б сприятливі умови для економічного розвитку всієї світової спільноти. Наскрізним економічним аспектом роззброєння є проблема конверсії військового виробництва. Конверсія є ланкою процесу «роззброєння — розвиток» та засобом вивільнення матеріальних, фінансових, людських та наукових ресурсів, а також спрямування їх на розвиток цивільного сектору економіки. В Україні конверсія військового виробництва спрямована на переорієнтацію науково-технічного та виробничого потенціалу оборонної та машинобудівної промисловості на випуск цивільної продукції, технічного переозброєння інших галузей економіки.

Вирішення глобальних проблем сучасності, забезпечення майбутнього цивілізації людства вимагають розробки та реалізації колективної програми економічної, військово-політичної безпеки людства. Фінансові кошти на її здійснення залежать від проведення процесу роззброєння, конверсії військового виробництва, а суб'єктами її втілення є зацікавлені країни та народи світу.

9.3. Фінансова глобалізація та її наслідки

Тісна взаємодія країн на політичній і економічній арені, що забезпечується всезростаючим розвитком комунікацій, наявністю загальносвітових проблем і супроводжується взаємопроникненням різних культур, є панівною тенденцією розвитку сучасного глобалізаційного процесу та має безпосередній вплив на формування потоків фінансових капіталів.

Основною сферою глобалізаційного процесу є система міжнародних відносин, в якій можна виділити такі напрями глобалізації: економічна; політична; екологічна; культурна; глобалізація комунікацій тощо. У цій праці зроблено основний акцент саме на глобалізацію у сфері економіки, зокрема в частині потоків капіталів (рис. 9.1).

У структурі економічної глобалізації особливе місце посідає процес глобалізації міжнародних фінансових ринків, головним завданням яких цього часу було обслуговування реального сектора економіки. За останні десятиліття процес інтернаціоналізації фінансової сфери спричинив виникнення потужної інфраструктури світового фінансового ринку, яка охопила більшість країн світу. Важливим наслідком цього стала фактична незалежність світового фінансового ринку від політики окремих країн світу. Додатково прогресуючий розвиток комунікаційних систем на фоні лібералізації міжнародних економічних, і зокрема валютно-фінансових, відносин привів до практично абсолютної мобільності капіталу. Ці фактори сприяли виникненню економічного середовища. Саме тому темпи їхнього розвитку набагато перевищують темпи розвитку реального сектора світової економіки. Водночас більша частина фінансових операцій на них (до 90 %) мають суто спекулятивний характер. Крім того, дедалі більшої сили набуває прояв зворотного впливу фінансової сфери на реальний сектор економіки. Така позиція світових фінансових ринків за умови загальної тенденції глобалізації світових економічних відносин сприяла тому, що процес їхньої глобалізації пройшов значно скоріше за глобалізацію інших факторів виробництва.

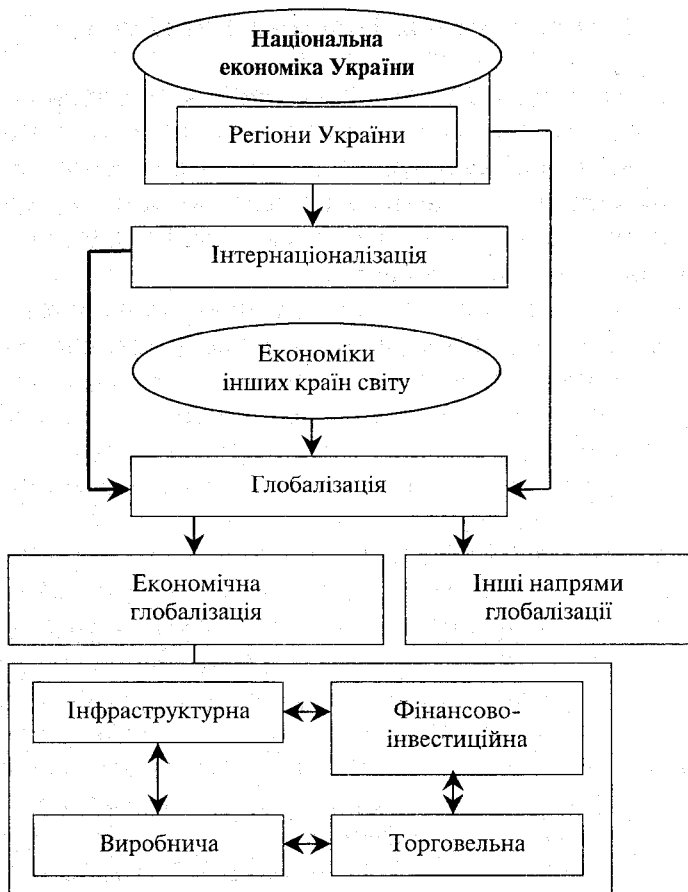

Рисунок 9.1. Структура глобалізаційного процесу

Виходячи з вагового співвідношення процесів глобалізації фінансового і реального секторів економіки, можливо виділити чотири типи глобалізації:

1. Відсутність глобалізації (фінансовий та реальний сектори економіки ізольовані в межах національних кордонів).

2. Глобалізація переважно реального сектора (у регіональних об'єднаннях країн ринки деяких видів товарів і послуг можуть бути повністю інтегровані, і виникає ситуація, за якої реальний сектор економіки переважає фінансову сферу за ступенем розвитку глобалізації).
3. Глобалізація переважно фінансового сектора (оскільки мобільність фінансових активів є більшою за мобільність товарів та послуг, то в багатьох випадках розвиток глобалізації відбувається на фінансових ринках).
4. Повна глобалізація (реальний і фінансовий сектори економіки обох країн перебувають у тісному взаємозв'язку).

Сучасні дослідження підкреслюють, що домінуючим у сучасних умовах у світі є третій тип глобалізації, проте якщо провадити аналіз окремих регіонів та країн, то можна виявити і взаємоперетин й інших її типів. Визначальними рушійними чинниками глобалізації фінансових ринків є:

- наявність вільного руху капіталу між країнами;
- лібералізація і дерегулювання фінансових ринків;
- конкуренція за доступ до капіталу і пошук нових можливостей;
- мінливість і нестабільність ринків, особливо в країнах, що розвиваються;
- розвиток інформаційних технологій;
- стандартизація фінансових продуктів;
- фінансові інновації.

На даний час глобалізація фінансових ринків включає такі стратегічні тенденції:

1. Нарощування темпів конкуренції на міжнародних фінансових ринках між кредиторами та між позичальниками, що стало результатом дії двох факторів:
 - постійний пошук вигідних напрямів вкладення капіталу транснаціональними фінансовими організаціями, ураховуючи те, що прибутковість операцій на фінансових ринках країн, що розвиваються, є значно вищою за прибутковість операцій на

- ринках розвинених країн, проте ризикованість таких операцій також значно вища. Водночас зазначимо, що операції в деяких країнах і регіонах забезпечують оптимальне співвідношення між рівнем дохідності і ступенем ризику, тому конкуренція на цих сегментах ринку капіталу достатньо висока;
- потреба споживачів фінансових ресурсів (урядів країн, транснаціональних і локальних компаній) у значних обсягах фінансування, причому потреба в коштах перевищує їх пропозицію. Тому позичальники конкурують між собою за можливості використання джерел дешевого фінансового капіталу.
2. Відчутна інтеграція міжнародних ринків капіталу, поштовхом до якої стала ліквідація багатьох бар'єрів для входження на національні ринки капіталу міжнародних кредиторів та позичальників, підвищення мобільності боргового капіталу, зниження трансакційних витрат, стрімкий розвиток інформаційних систем (баз даних, глобальних комп'ютерних мереж) тощо. За останні роки однією з найважливіших подій у цій галузі стало введення євро, що змінило роль європейських фінансових ринків у світовій валютно-фінансовій системі та й у формуванні потоків фінансових капіталів.
 3. Конвергенція міжнародних фінансових ринків. Даний процес є схожим на інтеграцію і полягає в поступовому зникненні меж між різними секторами міжнародних фінансових ринків, що стало можливим за умов послаблення законодавчого розподілу інвестиційного і комерційного банківського бізнесу. Виходячи з цих обставин та чинників, універсальні комерційні банки стали активними учасниками ринку цінних паперів, а інвестиційні банки почали освоювати новий для себе сегмент кредитування. Поступове скорочення частки сегментації спостерігається і серед інституційних інвесторів, що інвестують кошти в нетрадиційні для них боргові інструменти шляхом використання деривативів і сек'юритизації.

Тенденція на злиття фінансових установ приводить до виникнення міжнародних фінансових холдингів, що об'єднують страхові компанії, пенсійні та взаємні фонди, інвестиційні й комерційні банки і охоплюють у своїй діяльності різноманітні сегменти фінансового ринку.

4. Концентрація міжнародних фінансових ринків, тобто процес злиття як організацій-кредиторів (банків, інвестиційних фондів, страхових компаній), так і позичальників (транснаціональних компаній і т. д.).
5. Комп'ютеризація та інформатизація фінансових ринків, яка полягає в широкому використанні учасниками міжнародних фінансових ринків новітніх інформаційних систем, глобальних баз даних та інтегрованих систем управління операціями. Дія інших факторів глобалізації безпосередньо залежить від розвитку інформаційних технологій. Так, комп'ютерні системи широко використовують у світовій торгівлі борговими цінними паперами, управління ризиками і т. д. Деякі міжнародні банки інвестують суми в обсязі до 25 % своїх загальних щорічних операційних витрат тільки на розвиток своїх інформаційних технологій.

Міжнародні інвестори і позичальники висувають низку вимог щодо глобалізованих фінансових ринків і їхніх учасників. Як, наслідок, ці вимоги є результатами фінансової глобалізації, зокрема:

- висока якість продуктів та вигідна ціна на них;
- високий рівень диверсифікації та інтенсивна інноваційна діяльність;
- висока ліквідність фінансових продуктів;
- професійне управління ризиками;
- ефективний розподіл капіталу у світовому масштабі.

Поряд із цим існують і певні негативні наслідки глобалізованих фінансових ринків, що є причиною появи однойменних ризиків:

- вплив глобалізованих ринків на політичні та економічні події в країнах світу;

- виникнення відмінностей між глобальними і орієнтованими на внутрішній ринок учасниками. Проникнення глобальних учасників на національні фінансові ринки може мати неоднозначний вплив на них, наприклад, сприяти виникненню фінансових криз;
- ризики нецільового використання фінансових інструментів, фінансових махінацій з боку глобальних учасників тощо.

Як уже зазначено, глобалізація призводить до відчутних наслідків у багатьох сферах суспільного життя, насамперед у соціальній та економічній, через які вона постійно перебуває в центрі громадської уваги, викликає певне занепокоєння в підприємців, політиків, фінансистів, усієї громадськості.

Так, у **соціальній сфері** глобалізація створює активні передумови для перерозподілу доходів між найманими працівниками та підприємцями на користь останніх. Зростання товарних цін як прояв впливу верхньої піраміди глобалізаційного процесу реально сприяє збільшенню прибутків підприємців і зменшує реальні доходи робітників, службовців та інших верств населення, які змушені купувати товари за зростаючими цінами, оскільки не мають безпосереднього впливу на зовнішні широкомасштабні збурення в світових фінансових капіталах.

Водночас слід зауважити, що в дійсності ця закономірність не завжди реалізується так однозначно. Адже підприємці не лише продають, а й купують товари за зростаючими цінами, а працівники не лише купують товари, а й продають свій товар (робочу силу), ціна на який у період глобалізації теж зростає. Виходячи з останнього, реальний вигреш чи витрати від процесу глобалізації можуть мати представники будь-якої соціальної групи серед населення.

Можливий також варіант, за якого відбувається повільніше зростання цін на товари, що продає підприємець, порівнюючи з цінами на товари, які він купує, — практично тоді суб'єкт підприємницької діяльності зазнає збитків. Разом з тим, якщо заробітна плата працівника збільшується відповідно до зростання цін на товари

народного споживання чи швидше за нього, то його фінансовий стан не зміниться або навіть поліпшиться. Дані твердження зводяться до того, що в глобалізаційному просторі все залежить від здатності того чи іншого економічного суб'єкта чи їх групи захистити свої доходи, домогтися їх адекватного зростання, що визначається монопольним становищем їх на ринку товарів або праці, політичною організованістю та силою профспілкових інституцій.

Поряд з тим, наявні соціальні групи населення, які не мають такої можливості захистити себе від втрат унаслідок глобалізаційних змін щодо зростання цін чи цінової політики великих фінансових груп. Це передусім пенсіонери, особи, що живуть із виплат зі соціального страхування, усі працівники з фіксованим доходом, зокрема службовці державних установ, науковці, студенти тощо.

Глобалізація може відчутно впливати на фінансовий стан пенсійних фондів різних регіонів та держав, що об'єктивно відбиватиметься на матеріальному становищі людей похилого віку, які нерідко живуть на свої фінансові заощадження. Унаслідок впливу глобалізації ці заощадження помітно знецінюються чи навіть зникають зовсім, залишаючи означене коло населення зі своїми проблемами на самоті.

Зазначимо, що, крім властиво прямих втрат, яких може зазнати через глобалізаційні проблеми значна кількість економічних суб'єктів, її негативними соціальними наслідками є також загальна невпевненість підприємців і всіх працівників у перспективі свого економічного становища, загострення соціальних суперечностей, посилення групового егоїзму на рівні окремих територіальних угруповань. Усе перелічене може додатково спричинити соціальну і політичну нестабільність у суспільстві, а значить і впливати на тенденції руху фінансових капіталів.

Набагато ширшим є діапазон негативних наслідків глобалізації в **економічній сфері**. Особливо відчутно вона впливає на розвиток виробництва, торгівлю, кредитну і грошову системи, державні фінанси, валютну систему і на платіжний баланс країни.

Спинимось на конкретному прояві. Так, глобалізаційні процеси, переплітаючись із інфляційними, зокрема на стадії повзучої інфляції, забезпечують тимчасове стимулювання розвитку виробництва завдяки тому, що держава шляхом дефіцитного фінансування розширює свої замовлення підприємствам, допомагає їм у поновленні основного капіталу, у створенні соціально-економічної інфраструктури тощо. У той же час виникає особлива економічна ситуація, в якій, з одного боку, зростає попит на інфляційне фінансування, а з іншого — притупляється відчуття небезпеки надмірного насичення обороту грошовими коштами, унаслідок чого інфляція піднімається на вищий щабель і перетворюється в гальмо економічного розвитку, якщо її своєчасно не зупинити.

Інфляція, посилена глобалізацією, спричинює нарощування хаотичності, а також диспропорційності розвитку суспільного виробництва. Позичкові фінансові капітали спрямовуються переважно в галузі зі швидким зростанням цін і відволікаються з інших галузей, де може настати застій і занепад виробництва. Глобалізаційні процеси щодо коливань і стрибків цін посилюють економічний ризик інвестицій, що викликає скорочення нових капіталовкладень і затухання науково-технічного прогресу. Технічний регрес спричиняється також тим, що в період накладання проявів глобалізації та інфляції ціна робочої сили нерідко зростає повільніше, ніж ціна засобів виробництва, і застосування ручної праці виявляється вигіднішим, ніж техніки, а останнє, безумовно, впливатиме на формування додаткових фінансових потоків.

Особливо негативне поєднання впливу глобалізації та інфляції може виявлятися і на функціонуванні фінансової системи, особливо на другій стадії, коли емісія грошей не встигає за їх знеціненням. У такій ситуації реальна вартість усієї суми державних доходів постійно зменшується. На певній стадії суміщення глобалізації та інфляції може ініціювати подальше зростання грошової маси, тоді емісія в цілому (без реального відбиття через зростання ВВП) стає фінансово не вигідною, знижуються й можливості щодо реального залучення інвестицій.

Виходячи з потреби в активізації залучення додаткових інвестиційних ресурсів, які проходять у системі глобалізації і вітчизняних фінансових капіталів, щодо необхідності оновлення основних фондів, уряд України в основному ухвалив Програму розвитку інвестиційної діяльності на 2002–2010 роки.

Згідно з документом інвестиції в основний капітал нашої економіки до 2010 року мають збільшитися в три рази порівняно з 2001 роком — до 82,6 млрд. грн (16,5 % ВВП), іноземні інвестиції майже в п'ять разів — до 20 млрд. дол.

Одним із головних завдань цього документа є забезпечення державної підтримки інвестиційних проектів і структурної перебудови економіки, підвищення фінансової надійності банківської системи і подальшої її орієнтації на потреби реального сектора економіки, стимулювання ринку капіталів шляхом подальшого розвитку фондового ринку, забезпечення інвестиційної спрямованості приватизаційного процесу з урахуванням тенденцій на глобалізаційному економічному просторі.

Зважаючи на потребу активної участі в процесах глобалізації та забезпечення конкурентоспроможності національного виробництва, передбачено, що програма буде реалізовуватися в 10-ти різнопланових напрямках, серед яких — розвиток спеціальних (вільних) економічних зон, реформування податкової системи, збільшення інвестицій у галузі зв'язку, розвиток банківської інфраструктури тощо.

Вплив глобалізаційних процесів відчувається і на рівні окремих галузей та підприємств, що зумовлює різкі коливання курсів акцій. Так, лише за один день у жовтні 2001 року курс акцій найбільших українських компаній стрімко знизився, що призвело до рекордного падіння індексу Першої фондової торгової системи, основного організатора ринку торгівлі. Того дня відбулося зниження курсу акцій на 7,22 % — до 40,62 пункту, тобто найнижчого рівня з початку 2000 року. Зокрема, курс найбільш ліквідних на ринку акцій «Укрнафти» впав у середньому на 7,5 %.

Найзначнішим було падіння акцій енергогенеруючих компаній: ціна купівлі акції «Центрэнерго» за день упала на 47,4 % (до 0,1 грн), «Донбасэнерго» — на 40,9 % (до 2,01 грн), «Дніпроенерго» — на 16,7 % (до 10 грн), «Київенерго» — на 16,7 % (до 1 грн), «Західенерго» — на 12,3 % (до 5 грн). Після зазначеного падіння капіталізація будь-якої з чотирьох українських енергогенеруючих компаній не перевищує 65 млн. грн, що на глобалізаційному рівні об'єктивно дуже мало.

Для України глобалізація в деяких напрямках може призводити і до відчутного зменшення можливостей щодо експорту продукції. Так, в Україні експортують цементну продукцію практично ті цементні заводи, які ще не стали власністю транснаціональних цементних компаній. Зазначимо, що таких експортоорієнтованих заводів залишилось в Україні лише три, серед них Балтський та Івано-Франківський цементні заводи. Продукція цих підприємств знайшла свого споживача в Польщі, Словаччині, деяких державах Африки, що дозволяє їм брати участь у світових процесах формування та перерозподілу фінансових капіталів.

Глобалізаційні процеси щодо вступу України до Світової організації торгівлі та їх наслідки напевне заблокують низку інструментів державної економічної політики в ринковому середовищі. Зокрема, закривається фінансово-інструментарний напрям щодо надання вітчизняним підприємствам податкових пільг, звільнення від митних зборів тощо. Цей інструмент стимулювання вітчизняної економіки втрачає будь-який сенс. Виходячи з цього, станеться так, що, по-перше, будуть заблокованими закони про стимулювання розвитку гірничо-металургійного комплексу, закони про підтримку судно-, автомобіле- та літакобудування. По-друге, буде обмежено державні закупівлі вироблюваної продукції. Означені закупівлі можливо буде здійснювати лише на тендерній основі, причому із забезпеченням рівноправної участі в цих тендерах як національних, так і закордонних виробників конкретних товарів.

Аналіз свідчить, що зі вступом України до Світової організації торгівлі можна очікувати погіршення економічних умов для багатьох галузей: автомобіле-, суднобудування, електронної, легкої, шинної промисловості, виробництва окремих видів продовольчих товарів. Певні проблеми очікуються також через невідповідність національних стандартів якості продукції міжнародним нормам. Так, Україна бере на себе зобов'язання здійснювати широку гармонізацію з міжнародними не менш як 500 національних стандартів. Природно, що така швидка зміна системи стандартів може змінити місце в системі ринкової сегментації багатьох національних виробників товарних груп.

Водночас зазначимо: вступ нашої держави до Світової організації торгівлі оптимальним буде тоді, коли до цього підготується національна економіка. Без урахування останнього глобалізаційні процеси можуть призвести до вимивання, а то й витікання фінансових капіталів.

Певною мірою наслідки глобалізації наявні і в економічних відносинах України та Росії. Так, російська сторона відмовилася перейти на принципи стягування ПДВ у країні призначення таких товарів, як нафта, газ, газовий конденсат, згідно з угодою про вільну торгівлю. Відбулася ескалація дискримінаційних заходів з боку РФ щодо імпорту товарів українського походження. Застосовано експортне мито до цілої низки товарів критичного імпорту зокрема до нафти, газу. При цьому самі товари передбачалося оподатковувати ще й експортним ПДВ.

З боку Росії загороджувальні мита стосуватимуться трьох товарів (шість кодів ТН ВЕД) — українського цукру спирту і сигарет. З боку України митом оподатковуватимуться також три товари (дев'ять кодів ТН ВЕД) — кондитерські вироби, цукор і сигарети.

Оскільки участь у глобалізаційних процесах є об'єктивно неминучою, необхідне наукове забезпечення входження національної економіки у цей процес. Зокрема, мають бути визначені пріоритети щодо галузей, в яких економіка має вищий ступінь готовності до

входження в глобальний простір, етапи такого входження, фінансові механізми компенсації можливих несприятливих наслідків. Вважаємо, наприклад, сектором економіки, який може бути відкритий до глобалізаційних процесів у найближчому майбутньому, є авіакосмічна галузь. Необхідне створення системи страхування ризиків учасників економічних процесів з боку України в глобалізаційному просторі з метою їх підтримки на початковому етапі діяльності.

9.4. Становлення і розвиток глобальної інфраструктури виробництва світової економіки

Процес інтернаціоналізації господарського життя в другій половині ХХ ст. привів до такого нового явища у світовій економіці, як глобалізація, яка охопила усі сфери суспільного життя, в тому числі міжнародні економічні відносини. Глобалізаційні тенденції розвитку світової економіки активно вплинули і на наднаціональний відтворювальний процес, ефективне функціонування якого зумовлює наявність комплексу галузей, які його обслуговують. Мова йде про галузі **міжнародної виробничої інфраструктури** — це перш за все транспорт, енергетичне господарство, зв'язок, інформаційно-комунікаційні системи. Завдяки функціонуванню зазначених об'єктів інфраструктури поглиблюються інтеграційні процеси між країнами та регіонами, адекватно розвивається інтернаціональне виробництво.

Варто зазначити і те, що об'єкти виробничої інфраструктури самі по собі прибутку не створюють, а забезпечують його отримання у матеріальному виробництві. Разом з тим рівень розвитку інфраструктури створює, умови для прискорення економічного розвитку країн світу шляхом припливу інвестицій, робочої сили, підприємницької ініціативи.

Останні тенденції розвитку світової економіки свідчать про те, що глобалізаційні процеси досить активно охопили усі галузі виробничої інфраструктури і їх функції переросли національний та міждержавний рівні, тобто формується **глобальна виробнича інфраструктура**, яка має забезпечити ефективне функціонування наднаціонального відтворювального процесу.

До **сутнісних рис** її розвитку можна віднести такі:

1. Глобальна виробнича інфраструктура є результатом розширення інтернаціоналізації господарського життя та наслідком подальшого поглиблення міжнародного поділу праці, спеціалізації та кооперування національних економік.
2. Формування глобальної виробничої інфраструктури світового господарства зумовлене глобалізаційними тенденціями його розвитку та адекватним втіленням мети у створенні наднаціональної обслуговуючої системи процесу виробництва планетарного типу.
3. Будучи елементом, підсистемою глобальної господарської системи міжнародна виробнича інфраструктура виконує інтегруючу функцію на національному та наднаціональному рівнях.
4. Розвиток глобальної виробничої інфраструктури міжнародної економіки забезпечується ефективним функціонуванням національних виробничих інфраструктур як складового елемента органічного єдиного цілісного процесу економічної еволюції людського суспільства.

Для розкриття змісту глобальної виробничої інфраструктури світової економіки охарактеризуємо функціонування кожного її елемента.

Транспортна система світової економіки становить сукупність транспортних засобів і транспортних комунікацій країн світу для переміщення пасажирів та вантажів з метою забезпечення ефективного функціонування міжнародного виробництва.

Домінуюче значення у розвитку транспорту в другій половині ХХ ст. відіграв швидкий технологічний прогрес у період НТР

60—70-х років, так звана транспортна революція. На основі НТП в останні десятиріччя суттєво покращилась міжнародна транспортна інфраструктура.

Аналіз світових транспортних проблем дає змогу розкрити довгострокові тенденції глобального розвитку сучасної міжнародної виробничої інфраструктури. Темпи розвитку та якісні зміни в транспорті у XX ст. можна порівняти з тим, що було досягнуто за всю попередню історію. Це стосується перш за все нових транспортних галузей — автомобільного, авіаційного та трубопровідного транспорту, а також класичного, традиційного — морського. Загальний обсяг вантажів, перевезених морським транспортом, за останнє століття зріс у 50 разів. Отже, якщо транспорт як складовий елемент міжнародної виробничої інфраструктури на ранніх етапах розвитку суспільства тільки опосередковував усі обмінні процеси, то в сучасних умовах основною його функцією є поєднання виробничих ресурсів у наднаціональному відтворювальному процесі та реалізація товарів і послуг на світовому ринку. Тобто транспорт і є тією ланкою, котра швидко поєднує продавців та покупців і скорочує часовий та просторовий розрив між виробництвом і споживанням.

Транспорт є одним з основних факторів, що впливають на розміщення продуктивних сил. Будуючи елементом як національної, так і міжнародної інфраструктури він забезпечує процес виробництва та можливість ефективного використання виробничих ресурсів. Без сумніву, це можливо тільки за умови коли ціни (тарифи) на послуги транспорту є такими, що приносять дохід при їх переміщенні у зовнішньому економічному просторі. Одночасно транспорт є й фактором економічного зростання. Збільшення масштабів виробництва продукції залежить як від зростання її випуску, так і поглиблення спеціалізації, що у свою чергу вимагає більше сировини, більших розмірів ринку і відповідно більшого навантаження на транспорт. Тому останній є тим барометром, який показує на зниження чи підвищення темпів розвитку національних економік та світового господарства в цілому.

Транспортна система світової економіки характеризується досить неоднорідною інституціональною та соціальною структурою. Її стан великою мірою визначається економічною потужністю національного капіталу та змінами в характері перевезень. Вона включає приватні, державні та змішані компанії. Держава значною мірою курує розвиток національних транспортних систем, оскільки транспорт є матеріало- та енергомістким сектором економіки з довготривалим інвестиційним циклом та високим рівнем фізичного і морального зношення. У транспорті створюється близько 10 % ВВП (у сільському господарстві — 2,5 %), у транспорт вкладається 20 % усіх приватних капіталовкладень, транспортом споживається 15—18 % усієї енергії, під об'єктами транспортної інфраструктури зайнято до 5 % території світу.

Варто зазначити, що транспорт виконує різні функції у підсистемах світової економіки при реалізації зовнішньоторговельних зв'язків. Тому всі види транспорту та всі ланки транспортного процесу в їх взаємодії на національному, міжнародному, міжконтинентальному та глобальному рівнях складають світову транспортну систему. Разом з тим необхідно зазначити, що транспортна мережа, як зв'язок, енергопостачання на окремих континентах та регіонах, має тенденцію до фрагментарності, оскільки раніше вона створювалася в основному для реалізації національних інтересів, тим самим залишивши так звані проміжки між окремими державами. Тому глобальна транспортна система сформувалась під впливом кількісного зростання пасажирських перевезень, які створили умови, стали фактором та засобом світових міграційних процесів. Транспортні системи світу можна аналізувати за двома ознаками: рівнем та зрілістю розвитку транспорту як елементу виробничої інфраструктури в національному, регіональному та міжнародному масштабах, а також за географічним місцем розташуванням — внутрішньоконтинентальні та міжконтинентальні транспортні системи.

У кожній державі транспортна система як складовий елемент виробничої інфраструктури має особливості, зумовлені існуючим типом ведення господарства, рівнем розвитку продуктивних сил та економіко-географічними відмінностями. В окремих країнах використовуються традиційні об'єкти транспортної інфраструктури, інші держави потребують — найсучасніших.

На розвиток транспорту в кожній державі або регіоні головним чином впливають такі фактори:

- територіальний, тобто географічне місце розташування щодо основних міжнародних вантажо- та пасажирських потоків;
- власний вантажо- та пасажирспроможний потенціал держави чи регіону, який є складовим елементом соціально-економічного потенціалу;
- відповідність політики держав чи їх угруповань щодо розвитку та функціонування транспортних систем.

Провідні позиції за рівнем розвитку та соціально-економічною організацією функціонування **транспортної інфраструктури** займають індустріально розвинені країни, які представляють **перший тип транспортних систем**. Їх частка у світовому вантажообороті становить більше 70 %. Важливим показником, що свідчить про місце окремих транспортних підсистем у міжнародних перевезеннях, є їхні доходи, які відображаються у платіжному балансі держави. В такому випадку частка промислово розвинутих країн становить більше 80 %. Транспортна система зазначених держав характеризується тим, що її складові елементи представлені усіма видами транспорту, а також існує їх власне виробництво, і вони відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку кожної країни. Усе це свідчить про те, що у провідних індустріальних державах транспорт досяг високого технічного рівня розвитку за рахунок реалізації найновіших розробок та технологій.

У розвинутих країнах досить густа мережа автомобільних доріг та залізниць. У Західній Європі, відповідно 93,2 та 24,8 км на 100 кв. км, а в Сполучених Штатах Америки — 66,5 та 21,9 кв. км.

Морські перевезення цих держав обслуговують 63 % портів світу. Основні транспортні засоби також зосереджені в індустріально розвинутих державах. Більше 80 % автомобілів знаходяться у Північній Америці та Західній Європі. Розвинуті країни Заходу контролюють 60,5 % тоннажу морського флоту, при цьому 39 % його належить чотирьом країнам: Греції — 16,6 %, Японії — 8, США — 7,2, Норвегії — 6,9 %. У регіональному відношенні найбільша частина торговельного флоту належить європейським країнам ЄС — 32,7 %.

Другий тип транспортних систем представляють країни що розвиваються, в тому числі нові індустріальні держави. Елементи транспортної інфраструктури у загальній виробничій інфраструктурі названих країн займають незначне місце, але їх формування та розвиток відбуваються прискореними темпами. Транспорт країн, що розвиваються, обслуговує більше 20 % світового вантажообороту. В ньому значна частка морського транспорту, більше 35 % світового торговельного флоту. Найбільшими власниками є Китай та Південна Корея, частка яких становить 12,2 % світового флоту. У країнах, що розвиваються, зосереджено 10 % світового парку легкових автомобілів та 20 % вантажівок і автобусів. У складних умовах розвивається повітряний транспорт. Багато з цих країн намагаються створити власні авіакомпанії, але у сучасних умовах більшість із них не витримують конкуренції, і тому тільки 16 авіакомпаній з країн, що розвиваються, входять до числа найбільших 50. Отже, більшість країн світової периферії вирізняються низьким рівнем технічного розвитку, а тому й окремі об'єкти транспортної системи функціонують на рівні середини ХХ ст., зокрема залізничний та водний.

Третій тип транспортних систем функціонує в країнах з перехідною, транзитивною економікою. До них відносять транспортні системи країн Центральної та Східної Європи, СНД та Балтії. На теперішній період адаптації їх економік до нових умов співпраці із Західною Європою та іншими регіонами світу транспортні системи

частково готові. Але країни Євросоюзу висувають певні вимоги, щодо експлуатації автомобільного та залізничного транспорту. Процес інтеграції усіх країн ЦСЄ, СНД, Балтії та інших у європейський економічний простір передбачає якісну модернізацію усіх об'єктів транспортної інфраструктури зазначених країн.

Аналіз транспортних систем світу можна проводити і за принципом їх географічного місцезнаходження та виконуваних ними функцій на внутрішньоконтинентальному і міжконтинентальному рівнях.

Внутрішньоконтинентальні транспортні системи представлені залізничним, автомобільним, трубопровідним та річковим видами транспорту.

Мережа залізниць покрила усі континенти, але найбільшого розвитку залізничний транспорт набув у Євразії та Північній Америці. Він займає друге місце у світовому вантажообороті (після морського) та пасажирообороті (після автомобільного). За країнами та регіонами загальний обсяг перевезень розподіляється таким чином: США та Канада — 24,7 %, країни СНД — 27,6, Азія — 30,0, Західна і Центральна Європа — 8,4, інші регіони та країни — 9,3 %. Разом з тим загальна довжина мережі залізниць світу в 1990 р. досягла 1,3 млн. км, а на 2000 р. дещо скоротилася і становила близько 900 тис. км. Аналогічно скоротився і вантажооборот залізничного транспорту світу — з 5527 млрд. т/км у 1990 р. до 4053 млрд. т/км у 2000 р. Ця тенденція зумовлена тим, що в умовах глобалізації світогосподарських відносин автомобільний транспорт та інші об'єкти транспортної інфраструктури змогли запропонувати кращі послуги, яких вимагає споживач.

Автомобільний транспорт. На початку минулого століття у світі налічувалось 6 тис. автомобілів, у 1960 р. їх стало 62,3 млн., у 1970 р. — 246 млн., 1990 р. — близько 500 млн., і на початок XXI ст. число вантажних автомобілів перевищило 140 млн., а легкових — 460 млн. од. Світовий парк автомобілів розподіляється між країнами світу таким чином: країни «Великої сімки» володіють 60,2 %

всього світового парку автомобілів. На іншу, змішану за рівнями розвитку групу — 22 країни (Іспанія, Росія, Бразилія, Мексика, Австралія, Польща, Аргентина, Туреччина, Швеція, Південна Африка, Чехія, Португалія та інші) припадає 27 % автомобілів світу. Разом з тим в окремих країнах світу є національна специфіка автомобілізації, наприклад, у Китаї з населенням 1,3 млрд. осіб частка автомобілів становить 0,7 % від світового, а в Індії з населенням в 1 млрд. осіб — 0,9 %. Одночасно частка Нідерландів, які мають населення в 50 разів менше, ніж Індія, перевищує її автомобільний парк в 1,2 раза.

На початок XXI ст. у світі загальна мережа автомобільних доріг з якісним покриттям перевищила 12,7 млн. км. Пасажиरोоборот на автомобільному транспорті досяг надзвичайної величини — 10,6 трлн пас./км. Автомобілі стали основним видом транспорту в пасажирських сполученнях. Вони становлять 2/3 усього пасажирообороту розвинених країн.

Морський транспорт за минуле століття зазнав суттєвих змін, але його роль як елемента транспортної інфраструктури збереглася і в останній час перебуває на підйомі. Зміни в географії морської торгівлі та її товарній структурі поєдналися зі збільшенням відстані перевезень. З'явилися нові та активізувалися старі морські вантажопотоки між континентами: нафти з Перської затоки у Північну Америку, вугілля з Південної Америки та Західної Африки в Європу, зернових з Мексиканської затоки в Європу. В результаті транспортної революції за 1960—1980 рр. тоннаж флоту зріс у 3,3 раза, пізніше темпи знизилися і в 2000 р. становили 1,5 %. Тобто на початок XXI ст. основні показники функціонування морського флоту свідчать про зниження його активності.

Серед міжконтинентальних транспортних систем значне місце займає повітряний транспорт, який є досить мобільним і дорогим в експлуатації. На кінець минулого століття вантажооборот авіаційного транспорту на міжнародних авіалініях досяг 189 млрд. т/км, і 1252 млн. пасажирів.

Таблиця 9.1. Світове споживання первинних енергоресурсів та його структура, млн. т у. п.

Роки	Всього спожито	У тому числі									
		Вугілля	%	Нафта	%	Газ	%	ГЕС	%	АЕС	%
1900	700	661	94,4	26	3,8	10	1,4	3	0,4		
1950	2 536	1534	60,5	672	26,5	244	9,6	86	3,4		
1990	12 465	3240	26,0	4860	39,0	2680	21,5	950	7,6	735	5,9
2000	14 110	3070	21,8	5700	40,4	3220	22,8	1200	8,5	920	6,5
2010*	7 510	3690	21,1	6855	39,2	4470	25,5	1510	8,6	985	5,6

* За прогнозами

Енергетичне господарство країн світу як елемент глобальної виробничої інфраструктури було одним з головних імпульсів розвитку світової економіки у минулому столітті.

Досліджуючи розвиток енергетичного господарства як підсистеми глобальної виробничої інфраструктури, необхідно зазначити, що саме воно стало однією із головних передумов формування світової економіки. Про значення основних енергоносіїв для розвитку світової економіки свідчить динаміка їх споживання (табл. 9.1).

Як показують дані табл. 9.1, на початку ХХ ст. основне місце у функціонуванні енергетичного господарства світу займав вугільний комплекс. Його частка у споживанні енергоресурсів становила 94,4 %, тоді як газу — 1,4, електроенергії — 0,4 %. Упродовж першої половини минулого століття відбувся перерозподіл ролей на світовому ринку споживачів енергоресурсів. Частка вугілля зменшилася до 60,5 %, але різко зросла роль нафтового ресурсу — 26,5 %, газу — 9,6, ГЕС — 3,4 %. У першій половині 50-х років про себе заявив новий елемент — атомна енергетика, частка якої наприкінці минулого століття становила 6,5 %. Саме в цей період різко зменшилась роль вугільного комплексу — до 21,8 %, хоча абсолютне споживання цього важливого енергоресурсу зросло

у 2 рази. Значно збільшилась частка газового комплексу — з 9,6 % у 1950 р. до 22,8 % у 2000 р., при цьому абсолютне споживання «голубого палива» зросло з 1950 по 2000 р. більше ніж у 13 разів. Протягом минулого століття різко зросла роль відновлюваних джерел енергії — з 0,4 % у 1900 р. до 8,5 % у 2000 р.

Отже, неухильною тенденцією світового споживання первинних енергоресурсів є зміна його структури на користь вискоєфективних джерел енергії — нафти та газу при зниженні частки вугілля. Простежується також закономірність зменшення споживання атомної енергії. У перспективних прогнозах до 2010 р. буде домінувати роль газового комплексу та відновних видів енергоресурсів при зниженні частки атомної енергетики та вугілля.

Розглянувши загальні тенденції розвитку енергетичного господарства світу, варто розглянути роль кожного елементу комплексу у загальній системі глобальної виробничої інфраструктури міжнародної економіки, оскільки розвиток та вдосконалення останньої є нагальною, перспективною проблемою наукового дослідження цивілізаційного поступу світової економіки.

У першу чергу необхідно проаналізувати напрями розвитку такого підкомплексу енергетичного господарства світу як нафтова промисловість, яка поки що домінує за рівнем споживання первинних енергоресурсів. Розвиток світового нафтового ринку наприкінці минулого століття характеризувався певними змінами, що зумовлені рядом причин:

- зростанням масштабів енергозберігаючих технологій у матеріальному виробництві;
- зниженням темпів споживання первинних енергоресурсів у розвинених країнах;
- збільшенням обсягів споживання нафтопродуктів у країнах, що розвиваються, особливо тих, які вступили у фазу індустріалізації.

Разом з тим найкращим барометром життєздатності нафтового комплексу як елементу міжнародної інфраструктури є динаміка світових цін на нафту.

Таблиця 9.2. Коливання світових цін на нафту, дол. / бар. у поточних цінах

Роки	Середньозважена ціна	Роки	Середньозважена ціна	Роки	Середньозважена ціна
1950	1,75	1988	14,15	2002	25,60
1973	3,14	1990	22,05	2004	51,8 / 55,75
1979	29,32	1994	15,95	2006	70
1980	35,48	1998	13,07		

Показники табл. 9.2 свідчать про коливання світових цін на нафту, що спричинено, як правило, або енергетичними кризами (1973 р.), або монополізмом нафтовидобувачів (ОПЕК, Мексика, Оман, Росія, Норвегія), що характерно і для останніх місяців 2004 р., коли світові ціни на нафту Brent сягнули у жовтні 51,8 дол./бар., WTI — 55,75 дол./бар., а у 2006 р. перевищили 70 дол./бар.

Проблемою в ефективному функціонуванні нафтової промисловості є наявність розвинутої трубопровідної інфраструктури, яка в політичному аспекті дає змогу створити умови для економічної безпеки, зокрема України, одночасно поповнюючи державну казну доходами від транзиту нафти і нафтопродуктів. На початок XXI ст. загальна мережа магістральних нафтопроводів становила понад 300 тис. км, зокрема у США — 100 тис. км. Найбільшими нафтопроводами є «Дружба» (з Росії до країн Східної Європи — близько 5,5 тис. км), Редуотер — Порт — Колборн (4,8 тис. км), Едмонтон — Монреаль (3,2 тис. км) у Канаді, Трансаравійський — із Саудівської Аравії до порту Сайда у Лівані. Проведений аналіз свідчить про те, що нафтова промисловість виконує в сучасних умовах домінуючі функції в енергетичному господарстві світу як у підсистемі міжнародної виробничої інфраструктури.

Друге місце на енергетичному ринкові світу посідає газовий комплекс. Прогностичні показники співвідношення у споживанні

нафти та газу до 2010 р. свідчать про зниження частки нафти з 40,4 % у 2000 р. до 39,2 % у 2010 р. і збільшення частки газу за відповідний період — з 22,8 до 25,5 %. Це свідчить про те, що потреби у природному газі та його виробництві інтенсивно зростають, розширюється географія видобутку і збільшується кількість країн, що споживають газ. Так, за 1990—2000 рр. видобуток газу на Близькому Сході, в Африці, Норвегії та Великій Британії подвоївся, а в країнах Азії, Центральної та Південної Америки зріс більше ніж у 1,5 раза. Тобто споживання природного газу, порівняно з іншими енергоносіями, збільшується досить високими темпами.

Ефективність функціонування газового комплексу країн світу залежить від наявності об'єктів глобальної виробничої інфраструктури світової економіки. Створення у 90-ті роки минулого століття газопроводів в Норвегії, Бельгію та ФРН, підключення Іспанії до трубопровідної системи Франції та газової магістралі з Алжиру, а також завершення будівництва газопроводу з Норвегії до Франції та підключення до континентальної газової мережі Великої Британії значно підвищують ефективність газотранспортних потужностей в регіоні, що, у свою чергу, сприяє подальшій інтеграції країн Західної Європи, сприяє збільшенню майбутніх інвестицій у газовидобування та інші інфраструктури проекти.

На сьогодні аналізується доцільність побудови такого об'єкта міжнародної виробничої інфраструктури, як Транссахарський газопровід, довжиною близько 5 тис. км, для транзиту газу з Нігерії до Європи. У Європі зріджений природний газ конкурує з трубопровідним газом та іншими носіями. Основні маршрути транспортування зрідженого природного газу знаходяться в Атлантичному (33 кораблі) та Азійсько-Тихоокеанському басейні (88 кораблів). На початок 2003 р. загальний флот танкерів-метановозів становив 193 кораблі, а до 2015 р. їх число може зрости вдвічі. Отже, для світового газопостачання початку ХХІ ст. характерне зростання темпів виробництва та споживання газу порівняно з виробництвом та споживанням нафти. Висока ціна на нафту активізує її незалежних

виробників і стимулює використання альтернативних енергоносіїв, що можуть отримуватися з природного газу та рідких вуглеводнів.

Наступний структурний елемент енергетичного комплексу світової економіки представлений вугільною промисловістю. Це найстаріша галузь паливно-енергетичного комплексу, за домінуючої ролі котрої проходила індустріалізація багатьох промислових країн. Вона була в основі інших галузей матеріального виробництва, що створювали об'єкти інфраструктури (металургія — машинобудування — галузі транспортної інфраструктури). До середини 50-х років вугільна промисловість займала перше місце в енергетичному господарстві світу (див. табл. 9.1). Науково-технічна революція вплинула на виникнення нових об'єктів глобальної виробничої інфраструктури — автомобільного транспорту, авіації, які, будучи породженням використання вугільного енергоресурсу, стали певною мірою зрікатися його на користь нафти та газу. Причинами, що зумовили зниження видобутку вугілля, є значні глибини залягання пластів вугілля та високі затрати на їх видобуток. Тому в основних вугледобувних країнах Західної Європи (Велика Британія, ФРН, Франція, Бельгія та ін.) за останні десятиріччя різко зросла роль газу, а також зріс імпорт вугілля. Основними його експортерами є Австралія — 31 %, США — 23, ПАР — 12, Канада — 7 %. І що характерно — 90 % обсягу світових поставок здійснюються морським шляхом, тобто ефективне функціонування вугільного комплексу багато в чому залежить від дієвості такого інфраструктурного елемента, як морський транспорт.

Найбільш високі темпи видобутку вугілля та розширення його експорту можна очікувати в країнах з багатими природними ресурсами та невисокими витратами видобутку — США, КНР, Австралія, Індія, Канада та ін. Значною перевагою вугілля перед іншими видами енергетичної сировини полягає у можливості його транспортування. На відміну від нафти та газу, вугілля можна транспортувати не забруднюючи навколишнього середовища як водним, так і залізничним та автомобільним транспортом.

У багатьох країнах світу електроенергетика — базова інфраструктурна галузь їх національних економік. Процес глобалізації світогосподарських відносин зачепив також і електроенергетичний комплекс, оскільки в майбутньому очікується подальша електрифікація світової економіки.

Дані табл. 9.3 свідчать про те, що світовими лідерами у споживанні електроенергії на душу населення (2000 р.) є промислово розвинуті країни, з яких: Канада — 16,6 тис. кВт·год, США — 12,2, Японія — 7,5, Франція — 6,9, Німеччина — 6,1 кВт·год. Тобто таке лідерство у споживанні електроенергії зумовлено, без сумніву, відповідними запасами енергоносіїв у зазначених державах. Головною особливістю галузі у XXI ст. стане подальший розвиток міждержавної інтеграції електроенергетичних систем. Зокрема, передбачається завершити створення єдиної Євразійської електроенергетичної системи від Японського до Балтійського та Чорного морів. Посилюються процеси інтеграції систем України, Росії та Західної Європи, країн Північної Америки. Тобто сама електроенергетика буде інтегруватися з основними споживачами її продукції, використовуючи досягнення науково-технічної революції для зростання потужностей енергетичних об'єктів, пропускної здатності електричних мереж, відповідно розвиваючи інфраструктурні можливості.

Міжнародний зв'язок. В умовах глобалізації, коли відбувається процес переростання індустріального суспільства в інформаційне, потреби в обміні інформацією постійно та неухильно зростають. За період з 1970 по 2000 р. ці потреби збільшились у 100 разів, а темпи зростання міжнародної інформації становлять 20—25 % за рік. Разом з тим поряд зі збільшенням обсягів інформації, виникли вимоги до її оперативності, надійності, достовірності та постійності міжнародного зв'язку. Це дає можливість суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності активно обмінюватися відповідною інформацією, приймати своєчасні рішення і тим самим забезпечувати наднаціональний відтворювальний процес.

Таблиця 9.3. Динаміка і прогноз нетто-споживання електроенергії на душу населення у світі, тис. кВт • год

Регіон	1990	2000	2010	2020	Загальний темп зростання в 2001–2020 рр., %
Промислово розвинуті країни, у тому числі:	7,2	8,0	9,2	10,3	129
США	11,1	12,2	13,5	14,7	121
Канада	15,6	16,6	18,2	18,7	113
Велика Британія	5,0	5,6	6,7	7,3	130
Німеччина	6,2	6,1	7,4	8,6	141
Франція	5,7	6,9	8,0	9,2	133
Японія	6,2	7,5	8,6	9,8	131
Країни, що розвиваються, у тому числі:	0,57	0,85	1,14	1,5	176
Китай	0,48	0,91	1,5	2,3	253
Росія	6,2	4,9	5,9	7,4	151
Світ у цілому	2,0	2,13	2,5	2,9	136

У сучасних умовах на міжнародному рівні використовуються як **традиційні види зв'язку** — телефон, телеграф, міжнародна пошта, так і **сучасні**, пов'язані з інформаційною революцією — факсимільний, цифровий зв'язок, електронна пошта.

Поряд з наявними видами зв'язку, зростає попит і на відповідні засоби зв'язку. Якщо в країнах, що розвиваються, та у перехідних економіках існує ще досить великий попит на звичайні телефон, телеграф та пошту, то у розвинутих країнах — на **мобільні засоби зв'язку**: супутниковий, пейджинговий, стільниковий. Супутниковий зв'язок почав функціонувати у 60-ті роки ХХ ст. У 1964 р. була створена перша міжнародна **супутникова система зв'язку «Інтелсат»**,

яка забезпечує близько 60 % загального обсягу трансокеанських телефонних переговорів, та майже усі телевізійні передачі. Пізніше були створені «Інтерспутник» у 1971 р. та «Інмарсат» у 1982 р., який став морським супутниковим зв'язком для 60 країн — найбільших кораблевласників. Останні успішно функціонують і в XXI ст.

Важливу роль у забезпеченні системи зв'язку для отримання оперативної інформації між клієнтами виконують **мобільні телефонні системи**. З 1998 по 2006 р. ринок мобільних телефонів за прогнозами має зрости зі 150 до 710 млн. штук, а кількість абонентів — з 330 до 2185 млн. Тобто кожен володар мобільного телефону за час його експлуатації як мінімум один раз змінює оператора. Ринок між компаніями — виробниками мобільних телефонів розподіляється таким чином: Nokia — 34,1 %, Motorola — 14,8, Ericson — 7,7, Samsung — 7,2, Siemens — 7,2, Kirosera — 4,3, Panasonic — 4,1, усі інші — 20,6 %. У цілому ринок глобальних компаній, які виробляють мобільні телефони, практично збігається з числом комерційних споживачів у світі — близько 1 млрд. осіб.

Інформаційно-комунікаційні системи. З метою підвищення продуктивності розумової праці у другій половині XX ст. було розроблено, створено та впроваджено комп'ютери, які збирають, аналізують, синтезують і передають інформацію зацікавленим суб'єктам. Рух відповідної інформації зумовив потребу у створенні комп'ютерної мережі. З метою отримання інформації з різних джерел та видів діяльності сформувалась глобальна мережа Інтернет, користування якою зростає небаченими темпами. Якщо у 1991 р. кількість комп'ютерів з доступом в Інтернет по світу становила близько 5 млн., то у 2001 р. — близько 300 млн. Небачене розростання всесвітньої інформаційної мережі зумовлено двома факторами:

- здешевленням електронної техніки;
- зниженням вартості послуг на передачу інформації.

Так, ціна персонального комп'ютера та обладнання до нього з 1960 по 2000 р. знизилась у 1869 разів. Всього у світі в 2000 р. було вироблено 135 млн. комп'ютерів.

Частка користувачів мережею **Інтернет** у Північній Америці становить 41 % населення, в Азійсько-Тихоокеанському регіоні — 2, у Латинській Америці — 3 %. За прогнозами, кількість користувачів мережею Інтернет до завершення 2005 р. становитиме 765 млн. осіб. Отже, інформаційно-комунікаційні системи виконують важливу функцію в обслуговуванні інтернаціонального виробництва.

На межі тисячоліть у систему глобальної виробничої інфраструктури світової економіки розпочав вписуватися новий елемент — фінансова сфера, яка найбільше глобалізувалася в останній період.

Фінансова інфраструктура світової економіки. Аналіз системи міжнародного виробництва свідчить про те, що його ефективне функціонування не можливе без такого обслуговуючого елемента, як фінансова інфраструктура, яка забезпечує світові відтворювальні процеси фінансовими ресурсами. Оскільки ми досліджуємо функції **фінансової інфраструктури** крізь призму її ролі у наднаціональному виробництві, то розглянемо діяльність її провідних суб'єктів: транснаціональних банків (ТНБ), багатонаціональних компаній (БНК), інвесторів, а також міжнародних офіційних позичальників, тому що саме вони беруть участь у забезпеченні безперервності відтворювальних процесів на інтернаціональному рівні. Глобальна орієнтація ТНБ, БНК, міжнародних інвестиційних фондів та інших зменшує для них значення національних економік, оскільки центр їх підприємницької ініціативи переміщується з національного на наднаціональний рівень.

У сучасних умовах **БНК** перетворилися в домінуючу силу наднаціонального виробництва та міжнародного поділу праці, вони стали основними суб'єктами експорту виробничого капіталу у формі прямих іноземних інвестицій, які сприяють інтеграції національних економік та створенню інтернаціональної виробничої системи — матеріального ядра світової економіки в умовах глобалізації. У ролі прямого інвестора наднаціонального виробництва виступають БНК, які переносять значну частину виробництва за

кордон, створюють там мережу філій, інтегрованих в єдину мережу виробництва товарів та послуг, що дає їм змогу використовувати ресурси країн. Станом на 2000 р. річні іноземні інвестиції становили 21,271 трлн дол., число БНК — 63 312, число філій — 821 818.

У різні періоди глобалізації БНК як елемент фінансової інфраструктури по-різному формували інтернаціональне виробництво. Напрями створення інтегрованої виробничої системи залежали і залежать від типу виробництва, що переходить за кордон, країни його розміщення та функціонування БНК, яким в умовах лібералізації інвестиційної політики стає економічно прибутково розміщувати свої філії за межами країни, формуючи мережу елементів наднаціонального виробництва. Варто зазначити і те, що окремі національні економіки можуть швидше інтегруватися у глобальну виробничу систему, ніж інші, завдяки перевагам у географічному місцерозташуванні, поміркованій політиці щодо іноземних інвестицій, рівню розвитку інфраструктури тощо.

Діяльність транснаціональних корпорацій спрямована на створення міжнародного виробництва і в умовах глобалізації охоплює різні регіони світу та регіональні об'єднання й організації. Так, у країнах ОЕСР американський капітал активізує свою діяльність завдяки відповідному інвестиційному кліматові, місткості ринку, розвинутій інфраструктурі. Щодо країн ЦСЄ, то це нова сфера використання американських інвестицій. У 2002 р. обсяг наднаціональних прямих інвестицій в Україні становив 16,6 млрд. грн, або 1,1 %, що зумовлено нетривалістю інвестування. Разом з тим транснаціональний капітал формує і адекватну промислову політику, основною метою якої є адаптація національних економік до структурних перетворень. При цьому можуть використовуватися залучені кошти БНК як внутрішніх, так зовнішніх інвесторів з метою розвитку малого та середнього бізнесу, формування міжнародного виробництва регіонального рівня. Незважаючи на те, що транснаціональний капітал керує глобальними процесами,

але наднаціональні органи ЄЕС можуть вносити корективи у їх прискорення та модернізацію об'єктів.

Останніми тенденціями у розвитку наднаціонального виробництва є те, що БНК, зокрема американські, змінили тактику формування глобального виробництва. Якщо 20 років тому основним напрямом було створення нових зарубіжних філій, то наприкінці ХХ ст. — злиття та «поглинання» іноземних компаній. Стимулом до такої тенденції стало відкриття ринків послуг у зацікавлених регіонах (у сфері телекомунікацій, енергопостачання, транспорту). У сфері послуг прямі інвестиції США становили у 2002 р. — 1,0224 млрд. дол., або 67, 2 %.

Формування стратегічних альянсів із компаніями зарубіжних країн дає можливість глобалізувати міжнародне виробництво і з отриманням відповідних прибутків. Так, «American Telephone and Telegraph» (АТТ) та англійська «British Telecom» об'єдналися і сформували об'єкт глобальної виробничої інфраструктури, нове об'єднання, що обслуговує 200 країн. Його річний дохід становить 70 млрд. дол. а щорічний прибуток — 1 млрд. дол.

Одним з головних інституційних інвесторів у світі та елементів фінансової інфраструктури є спільні (взаємні) фонди. Особливого розмаху вони набули у США. Акумуляуючи внески своїх пайовиків, вони досягли величезних масштабів. Так, у США на початок 1998 р. величина їх активів досягла майже 4 трлн дол., і майже половина їх була вкладена в акції переважно іноземних компаній. Можна стверджувати і те, що наслідком цього процесу буде подальша інтернаціоналізація, глобалізація міжнародного виробництва, і в цьому важливу роль відіграють саме інституційні інвестори.

У сучасних умовах подальшої глобалізації світової економіки зростає роль таких елементів фінансової інфраструктури, як інституційні інвестори, а саме страхові, пенсійні та інші фонди. І, як правило, функціонування зазначеної інституції не залишилося поза увагою БНК, які створюють власні страхові компанії або

поглинають існуючі. У зв'язку з цим виникло поняття «кептивні фірми». Формування останніх припадає на початок останньої третини ХХ ст., коли було близько 2000 кептивних страхових компаній. Завдяки останнім БНК переводять страхові премії у свої офшорні страхові філії і тим самим отримують значні доходи за рахунок скорочення сплати податків на прибуток. Загальна сума чистої страхової премії найбільших кептивних центрів у 2001 р. становила 60,3 млрд. дол., а інвестиційних активів — 259,9 млрд. дол.

Серед інституційних інвесторів важливе місце займають і пенсійні фонди. Загальна сума активів світових пенсійних фондів становить майже 16 трлн дол. а прибутки нефінансових корпорацій від використання пенсійних фондів є досить значними — від 97 млн. дол. («Allegheeny Technologies») до 1380 млн. дол. («General Electric»). Завдяки наявним активам пенсійних фондів БНК реалізують переважно внутрішньодержавні інвестиційні, а також глобальні інфраструктурні проекти, які є досить капіталомісткими.

Значну роль у розвитку світової економіки відіграють транснаціональні банки (ТНБ) як важливий елемент фінансової інфраструктури, що контролює переливання фінансових ресурсів на міжнародному рівні. Аналіз діяльності ТНБ свідчить, що в останні два десятиріччя минулого століття БНК і ТНБ почали зростатися і перетворилися на міжнародний виробничо-фінансовий комплекс з відповідними елементами та адекватними механізмами свого функціонування. ТНБ здійснюють міжнародні фінансові операції через розгалужену мережу закордонних філій, які функціонують в основних фінансових центрах світу та на національних ринках розвинутих країн.

ТНБ спрямовують свою фінансову діяльність на формування міжнародних консорціумів банків, а також фінансування глобальних та капіталомістких інфраструктурних проектів. Об'єктами фінансування ТНБ досить часто стають такі глобальні інфраструктурні галузі наднаціонального виробництва, як енергетичне господарство, суднобудування, автомобілебудування тощо.

Важливу функцію у формуванні та функціонуванні глобальної економічної інфраструктури світової економіки виконують офіційні міжнародні позичальники, які надають кредити та позики. До них належать перш за все учасники групи Світового банку та окремі регіональні банки. Як правило, об'єктом фінансування міждержавних та регіональних фінансових інституцій виступають елементи базової інфраструктури: транспорт, зв'язок, енергопостачання, шляхи сполучень, портові комунікації. З метою глобалізації міжнародного співробітництва офіційні позичальники звертають увагу саме на створення та розвиток елементів наднаціональної системи — інтернаціональної інфраструктури. Так, Світовим банком розроблена програма інвестування енергетичного сектору економіки України.

Таким чином, глобальна виробнича інфраструктура світової економіки становить інтегровану сукупність національних, регіональних та міжнародних інфраструктур, які забезпечують ефективне функціонування інтернаціонального відтворювального процесу.

Запитання для самоконтролю

1. *Розкрийте основні риси глобальних проблем сучасності.*
2. *У чому полягає зміст процесу глобалізації?*
3. *За якими ознаками здійснюється класифікація глобальних проблем?*
4. *Які основні напрямки розвитку глобальних проблем?*
5. *Від розв'язання якої глобальної проблеми залежить вирішення інших?*
6. *В чому полягають суть і наслідки енергетичної проблеми?*
7. *Розкрийте зміст екологічної проблеми.*
8. *Охарактеризуйте глобальні проблеми, що пов'язані з народонаселенням.*
9. *В чому полягає суть фінансової глобалізації та які її наслідки?*
10. *Розкрийте зміст глобальної виробничої інфраструктури світової економіки.*

Ключові слова та основні терміни

- Глобалізація
- глобальні проблеми
- Програма по захисту навколишнього середовища (UNEP)
- типи глобалізації
- чинники глобалізації фінансових ринків
- стандартизація фінансових продуктів
- фінансові інновації
- фінансові механізми компенсації
- фінансові ризики
- глобальна виробнича інфраструктура
- інформаційно-комунікаційні системи
- багатонаціональні компанії (БНК)
- транснаціональні банки (ТНБ)

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія. — К.: КНЕУ, 2002.
2. Будкін В. Проблеми і перспективи співробітництва між Європейським Союзом та Україною // Економіка України. — 2000. — № 9. — С. 82—90.
3. Бурковський І., Немиря Г., Павлюк О. Україна і Європейська інтеграція // Політика і час. — 2000. — № 3-4. — С. 5—14.
4. Буряк П. Ю. Соціально-економічні наслідки глобалізації при формуванні фінансових потоків // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Перспективи розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України в контексті процесів глобалізації (щорічник наукових праць). Випуск XXVIII / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відповідальний редактор академік НАН України М.І. Долішній. — Львів, 2001. — С. 76-89.
5. Буряк П. Ю. Тенденції глобалізаційних процесів та їх вплив на регіональні потоки // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика: досвід Європейського Союзу та його адаптація до умов України (Збірник наукових праць). Вип. 5 (XLIII). В 3-х ч. / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. академік НАН України М.І. Долішній. — Ч. II. — Львів, 2003. — С. 59—77.
6. Буряк П. Ю., Альошина Л.Є. Перспективи України у сфері фінансових відносин у світлі наслідків останнього розширення ЄС // Деякі аспекти в наукових підходах до Євроатлантичної

- інтеграції України: Матеріали Регіональної науково-теоретичної конференції «Український шлях в НАТО і Європейський Союз» (Львів, 19 жовтня 2006 р.) — Львів, 2006. — С. 72–78.
7. Відносини Україна — ЄС: від співпраці до інтеграції // Прес-реліз, неофіц. пер. Представництва Європейської Комісії в Україні, Київ, 13 травня 2004 р.
 8. Вступ до економічної теорії. Підручник. Видання третє, доповнене. За ред. З. Ватаманюка. — Львів: «Новий світ — 2000», 2006. — 504 с.
 9. Г. А. Семенов, М. О. Панкова, А. Г. Семенов. Міжнародні економічні відносини: аналіз стану, реалії і проблеми: Навч. посіб. — Видання друге, перероблене і доповнене. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 232 с.
 10. Г. Г. Чибриков Глобализация и ее формы // Вестник Московского университета. — 2006. — № 4. — С. 44–58.
 11. Гречаний С. Україна та Європейська інтеграція, «Євроклуб». — Львів, 2002. — 48 с.
 12. Губський Б. В. Євроатлантична інтеграція України. — К.: Логос, 2003. — 328 с.
 13. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. / Редкол.: — С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — 864 с.
 14. Економічна теорія: Підручник / За ред. В. М. Тарасевича. — Київ: Центр навчальної літератури, 2006. — 784 с.
 15. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. — 5-те вид., стер. — К.: Знання-Прес, 2006. — 615 с.
 16. Європейська інтеграція та Україна // Навч. посібн. — Керівник проекту д-р Герд Шиманський—Гайер. — К.: 2002. — 480 с.
 17. Європейська інтеграція: шанс для України // Урядовий кур'єр. — 2005. — № 5. — С. 8.
 18. Європейський Союз. Консолідовані договори. — К.: 1999.
 19. Європейський Союз. Словник-довідник / Ред. М. Марченко. — К.: 2005. — 142 с.

20. Європейський Союз: політика, економіка, право. Навч. посібн. / За ред. д-ра іст. наук Н. В. Антонюк, канд. юрид. наук М. М. Микієвича. — Львів, 2005. — 532 с.
21. З. В. Герасимчук, В. А. Голян. Екологічні вектори економічної глобалізації // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 4. — С. 193-198.
22. К. С. Солонинко. Макроекономіка: Навч. посіб. для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. — Київ: ЦУЛ, 2002. — 320 с.
23. Козак Ю. Г., Лук'яненко Д. Г., Макогон Ю. В. та ін. Міжнародна економіка: Навч. посібник. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — Київ: Центр навчальної літератури, 2004. — 672 с.
24. Контурова С. М. Головні чинники і наслідки розвитку економіки України в умовах глобалізації // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 12. — С. 91-97.
25. Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: Навч. посіб. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. — 448 с.
26. Крушинський В. Розширення Європейського Союзу і проблеми участі України в інтеграційних процесах // Вісник Львівського університету. — Л., 2003. — № 10.
27. Кубів О., Трохимчук С. Європейський Союз як феномен міждержавної економічної і політичної інтеграції. — Львів, 2000.
28. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 204 с.
29. Міжнародна економіка: Навчальний посібник. — Під заг. редакцією О. Г. Гупала. — К.: «Хай-Тек Прес», 2007. — 368 с.
30. Міжнародна економіка: Підручник / А. П. Румянцев, Г. Н. Климко, В. Г. Рокоча та ін.; За ред. А. П. Румянцева. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2006. — 479 с.
31. Міжнародна економічна інтеграція на початку ХХІ століття. — К.: Знання України, 2004. — 300 с.

32. Нікітіна М. Г. Світове господарство і міжнародні економічні відносини: просторові аспекти розвитку: Навч. посібник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2004. — 192 с.
33. Ніколас Мусис. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Пер. з англ. — К.: «К.І. С.», 2005. — 466 с.
34. Одягайло Б. М. Міжнародна економіка: Навч. посіб. — К.: Знання, 2005. — 397 с.
35. От ассоциированного к полноправному членству в Европейском Союзе (опыт Чешской Республики). — Прага, 2003.
36. Палій О. Українська євроатлантична перспектива в нових геополітичних умовах // Політичний менеджмент. — 2003. — № 2. — С. 97–98.
37. Передрій О. С. Міжнародні економічні відносини. — Навч. посіб. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 274 с.
38. Роберт Карбау. Міжнародна економіка / Пер. з англ. Романа Косодія. — Суми: ВАТ «Сумська обласна друкарня», видавництво «Козацький вал», 2004. — 652 с.
39. Романо Проді. Задум об'єднаної Європи / Пер. з італ. — К.: «К.І. С.», 2002. — 140 с.
40. Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б. Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ. — М.: Дело, 1996. — 848 с.
41. Сандро Гоці. Урядування в об'єднаній Європі / Пер. з італ. — К.: «К.І. С.», 2003. — 286 с.
42. Світова та європейська інтеграція: організаційні засади. Навчальний посібник. — Львів, 2000.
43. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. — К.: Логос, 1999. — 568 с.
44. Співпраця ЄС та України // Наук. ред. Дергачов О. П. — Аналітичний щоквартальник, № 3, 2003. — 96 с.
45. Спільна стратегія ЄС щодо України // Політика і час. — 2000. — № 3–4.
46. Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія за ред. проф. Д. Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ, 2001. — 538 с.

47. Стратегія розвитку України: теорія і практика. — К.: НІСД, 2002. — 265 с.
48. Товстиженко О. В. Роль іноземних інвестицій в інтенсифікації розвитку вітчизняного виробництва // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 1. — С. 104–108.
49. Угода про партнерство та співробітництво: Повний текст Угоди, підписаної між ЄС та Україною в Люксембурзі 16 червня 1994 року.
50. Указ Президента України «Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу // Урядовий кур'єр. — 1998. — № 114–115.
51. Україна — ЄС: поширення Угоди про партнерство та співробітництво, 30 березня 2004 р. // Представництво Європейської Комісії в Україні, Київ, 31 березня 2004 р.
52. Україна на шляху до Європи / За ред. Л. Хоффманна, Ф. Мьоллерс. К.: Фенікс, 2001. — 344 с.
53. Україна на шляху європейської інтеграції (науково-практичний збірник матеріалів). Київ, Міністерство економіки України, 2000.
54. Черевко Г. В. Перспективи і проблеми інтеграції України у Європейський Союз // Перспективи кооперації в АПК України в умовах інтеграції в Європейський Союз: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 15–16 вересня 2005 р. — Львів: ЛДАУ. — 2005. — С. 12–29.
55. Шубравська О. Ризики сталого розвитку АПС України в умовах глобалізації // Економіка України. — 2007. — № 2. — С. 62–68.
56. Якемчук Р. Україна і Європейський Союз / Дипломатія сучасної України (Енциклопедичний довідник). — К.: 1997. — С. 42–48.
57. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Экономика, 2003.
58. Європейський вибір України // <http://www.minjust.gov.ua/7g.html>.

59. Звіт ЄС про Україну // www.delukr.sec.eu.int
60. План стратегії ЄС // www.delukr.sec.eu.int
61. Регіональна політика Європейського Союзу: історія і сучасність / Посібник «Європейська інтеграція: крок за кроком» // <http://www.eurorexhi.kiev.ua/ukrainian/program/zmi/book3/036.html> — Сайт ГО «Фонд «Європа ХХІ».
62. «Регіональний вимір європейської та євроатлантичної інтеграції», «Європейське покликання України: шляхи реалізації» // www.ieac.org.ua/index.
63. Солана Х. «ЄС — Україна: розвиваючи стратегічне партнерство», Брюссель, 11 вересня 2000 р. // <http://www.zn/kiev.ua/ie/show/309/28412>.

ДОДАТОК

Договір про Європейський Союз

ЙОГО ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЬ БЕЛЬГІЇ, ЇЇ ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЕВА ДАНІЇ, ПРЕЗИДЕНТ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА, ПРЕЗИДЕНТ ГРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ЙОГО ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЬ ІСПАНІЇ, ПРЕЗИДЕНТ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ПРЕЗИДЕНТ ІРЛАНДІЇ, ПРЕЗИДЕНТ ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ЙОГО КОРОЛІВСЬКА ВИСОКІСТЬ ВЕЛИКИЙ ГЕРЦОГ ЛЮКСЕМБУРЗЬКИЙ, ЇЇ ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЕВА НІДЕРЛАНДІВ, ПРЕЗИДЕНТ ПОРТУГАЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ЇЇ ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЕВА ОБ'ЄДНАНОГО КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ І ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ,

СПОВНЕНІ РІШУЧОСТІ дати відлік новій стадії у процесі європейської інтеграції, започаткованому заснуванням Європейського Співтовариства,

ПАМ'ЯТАЮЧИ про історичну важливість припинення роз'єднання європейського континенту та потребу створення міцної основи для будівництва майбутньої Європи,

ПІДТВЕРДЖУЮЧИ свою вірність принципам свободи, демократії та поваги людських прав, а також фундаментальних свобод та верховенства права,

ПІДТВЕРДЖУЮЧИ свою вірність основоположним соціальним правам, які визначені Європейською Соціальною Хартією, підписаною в Турині 18 жовтня 1961 року, та Хартією Співтовариства про основоположні соціальні права робітників 1989 року,

ПРАГНУЧИ поглибити солідарність між своїми народами, поважаючи при цьому їх історію, культуру і традиції,

ПРАГНУЧИ посилити демократичне та ефективне функціонування інституцій з метою надання їм можливостей краще виконувати покладені на них завдання в межах єдиних інституційних рамок,

СПОВНЕНІ РІШУЧОСТІ досягти зміцнення і злиття своїх економік та утворити економічний і валютний союз, у тому числі, відповідно до положень цього Договору, єдину і стабільну валюту,

СПОВНЕНІ РІШУЧОСТІ сприяти економічному і соціальному прогресу своїх народів, керуючись принципом рівномірного розвитку в межах функціонування внутрішнього ринку і посиленої взаємодії та захисту навколишнього середовища, а також здійснювати політику, яка б забезпечувала поступ в економічній інтеграції паралельним прогресом в інших сферах,

ПРАГНУЧИ встановити громадянство, спільне для громадян їхніх країн,

ПРАГНУЧИ здійснювати спільну зовнішню політику та політику з питань безпеки, в тому числі й поступове створення рамок для здійснення спільної оборонної політики, яка могла б сприяти спільній обороні відповідно до положень статті 17, тим самим посилюючи європейську ідентичність та незалежність з метою підтримки миру, безпеки і прогресу в Європі та в цілому світі,

ПРАГНУЧИ полегшити свободу пересування осіб з одночасним гарантуванням безпеки своїм народам шляхом створення зони свободи, безпеки і справедливості відповідно до положень цього Договору,

ПРАГНУЧИ продовжувати процес створення ще міцнішого союзу між народами Європи, в рамках якого рішення прийматимуться при максимальній участі громадян згідно з принципами субсидіарності,

З ОГЛЯДУ на подальші кроки, здійснювані з метою посилення європейської інтеграції,

ВИРІШИЛИ заснувати Європейський Союз, і для цього призначили своїх повноважних представників:

ЙОГО ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЬ БЕЛЬГІЇ:

Марк ЕЙСКЕНС, Міністр закордонних справ,
Філіп МЕЙШТАДТ, Міністр фінансів;

ЇЇ ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЕВА ДАНІЇ:

Уффе ЕЛЛЄМАН-ЕНСЕН, Міністр закордонних справ,
Андерс ФОГ РАСМУССЕН, Міністр економіки;

ПРЕЗИДЕНТ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА:

Ганс-Дітріх ГЕНШЕР, Федеральний міністр закордонних справ,
Теодор ВАЙГЕЛЬ, Федеральний міністр фінансів;

ПРЕЗИДЕНТ ГРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ:

Антоніос САМАРАС, Міністр закордонних справ,
Еффіміос ХРИСТОДУЛУ, Міністр економіки;

ЙОГО ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЬ ІСПАНІЇ:

Франсіско ФЕРНАНДЕС ОРДОНЬ'ЄС, Міністр закордонних справ,
Карлос СОЛЬЧАГА КАТАЛАНА, Міністр економіки та фінансів;

ПРЕЗИДЕНТ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ:

Ролан ДЮМА, Міністр закордонних справ,
П'єр БЕРЕГОВУА, Міністр економіки, фінансів та бюджету;

ПРЕЗИДЕНТ ІРЛАНДІЇ:

Джерард КОЛЛІНЗ, Міністр закордонних справ,
Берті АХЕРН, Міністр фінансів;

ПРЕЗИДЕНТ ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ:

Джанні де МІКЕЛІС, Міністр закордонних справ,
Гвідо КАРЛІ, Міністр фінансів;

ЙОГО КОРОЛІВСЬКА ВИСОКІСТЬ ВЕЛИКИЙ ГЕРЦОГ
ЛЮКСЕМБУРЗЬКИЙ:

Жак Ф. ПООС, заступник Прем'єр-Міністра, Міністр закордонних справ,

Жан-Клод ЖЮНКЕР, Міністр фінансів;

Її ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЕВА НІДЕРЛАНДІВ:

Ханс ван ден БРУК, Міністр закордонних справ,

Уїлльям КОК, Міністр фінансів;

ПРЕЗИДЕНТ ПОРТУГАЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ:

Жоао де ДЕУС ПІНЕЙРО, Міністр закордонних справ,

Жоржі БРАГА де МАСЕДО, Міністр фінансів;

Її ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЕВА ОБ'ЄДНАНОГО КОРОЛІВСТВА
ВЕЛИКОБРИТАНІЇ І ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ:

Високоповажний Дуглас ХЕРД, Міністр закордонних справ
та у справах Співдружності,

Вельмиповажний Френсіс МОД, Міністр фінансів;

ЯКІ, обмінявшись вірчими грамотами, що підтверджують їх повноваження, і переконавшись у їх належній формі, домовились про таке:

Розділ I

Загальні положення

Стаття 1 (колишня стаття А)

На підставі даного Договору Високі Договірні Сторони засновують ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (надалі просто «Союз»).

Даний Договір свідчить про початок нового етапу в процесі створення ще більш тісного Союзу народів Європи, чий рішення

прийматимуться якомога відкритіше і будуть доходити до кожного громадянина.

Союз засновується на базі Європейського Співтовариства, доповненого сферами політики і формами співробітництва згідно з даним Договором. Його завдання полягає в налагодженні — за допомогою послідовних та узгоджених методів — відносин між державами-членами та їх народами.

Стаття 2 (колишня стаття В)

Союз має на меті:

- сприяти соціально-економічному прогресу, високому рівню зайнятості, досягненню збалансованого і рівномірного розвитку шляхом створення простору без внутрішніх кордонів через посилення економічних та соціальних зв'язків, створення економічного та валютного союзу, що передбачає введення єдиної валюти відповідно до положень даного Договору;
- утверджувати свою ідентичність на міжнародній арені, зокрема шляхом здійснення спільної зовнішньої політики та політики безпеки, не виключаючи можливості оформлення в майбутньому спільної оборонної політики, яка може сприяти створенню спільної оборони згідно з умовами статті 17;
- посилити захист прав та інтересів народів, що входять до держав-членів, шляхом запровадження громадянства Союзу;
- повною мірою розвивати й утверджувати роль Союзу у сфері свободи, безпеки та справедливості, в якому забезпечується свобода пересування людей поряд з відповідними заходами по контролю за зовнішнім кордоном, наданням притулку, імміграцією, а також по запобіганню та боротьбі зі злочинністю;
- повною мірою забезпечити дотримання «*acquis communautaire*» і спиратись на нього для визначення, в якій мірі політика та форми співробітництва, запроваджені даним Договором, потребують перегляду з метою забезпечення ефективності механізмів та інститутів Співтовариства.

Цілі Союзу, як передбачено даним Договором, мають здійснюватися у чіткій відповідності встановленим умовам і графіку, а також при дотриманні принципу субсидіарності, визначеного у статті 5 Договору, де йдеться про заснування Європейського Співтовариства.

Стаття 3 (колишня стаття С)

Союз діє як єдина інституційна структура, що має забезпечувати узгодженість та безперервність діяльності, здійснюваної з метою досягнення його цілей, при дотриманні відповідного рівня інтеграції у Співтоваристві.

Союз має забезпечувати послідовність своєї зовнішньо-політичної діяльності в загальному контексті міжнародних відносин, питань безпеки, економіки та політики. Рада та Комісія несуть відповідальність за підтримання такої узгодженості. Вони забезпечують реалізацію цієї політики відповідно до своїх повноважень.

Стаття 4 (колишня стаття D)

Європейська Рада дає Союзу необхідний імпульс для розвитку та визначає його загальні політичні орієнтири.

До Європейської Ради входять керівники держав або урядів держав-членів та Голова Комісії. Їх помічниками є міністри закордонних справ держав-членів та один із членів Комісії. Європейська Рада збирається принаймні двічі на рік під керівництвом глави держави або уряду держави-члена, що головує в Раді.

Європейська Рада представляє Європейському Парламенту доповідь про хід кожного засідання і щорічний письмовий звіт про результати своєї діяльності.

Стаття 5 (колишня стаття E)

Європейський Парламент, Рада, Комісія, Суд та Рахункова палата здійснюють свої повноваження згідно з умовами та цілями, передбаченими, з одного боку, положеннями Договорів про заснування Європейських Співтовариств, а також наступних

Договорів і Актів про внесення змін і поправок, з другого боку, — іншими положеннями даного Договору.

Стаття 6 (колишня стаття F)

1. Союз базується на спільних для всіх держав-членів демократичних засадах верховенства права, визнання основних людських прав і свобод.
2. Союз поважає права і свободи людини, що були гарантовані підписаною в Римі 4 листопада 1950 року Європейською Конвенцією про захист основних прав і свобод громадян, і передбачені конституційними традиціями, спільними для всіх держав-членів, загальні принципи права Співтовариства.
3. Союз поважає національну ідентичність держав-членів.
4. Союз забезпечує себе засобами, необхідними для досягнення своїх цілей і здійснення власної політики.

Стаття 7 (колишня стаття F.1)

1. Рада у складі голів держав або урядів на основі одностайного ухвалення рішень, запропонованих третиною держав-членів або Комісією, і наступного отримання згоди на них з боку Європейського Парламенту, може виявити суттєві умисні порушення принципів, згаданих у статті 6(1), з боку однієї з держав-членів, після звернення до уряду відповідної держави з проханням представити з цього приводу свої міркування.
2. У випадку виявлення цих порушень, Рада на підставі рішення, прийнятого кваліфікованою більшістю, може вдатися до призупинення по відношенню до держави-правопорушниці деяких прав, які випливають з цього договору, в тому числі права голосу представника уряду країни. При цьому Рада має враховувати всі можливі наслідки подібної санкції для прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб.
Зобов'язання держави-члена згідно з цим Договором у будь-якому випад є обов'язковими для такої держави.

3. Рада, на підставі прийнятого кваліфікованою більшістю рішення, з часом може замінити або анулювати санкції, про які йшлося в пункті 2, у зв'язку із зміною ситуації, яка призвела до їх накладення.
4. Дотримуючись цілей цієї статті, Рада діє, не беручи до уваги голос представника уряду даної держави-члена. Утримання від голосування членів, які особисто присутні або представлені, не впливає на прийняття рішень, згадуваних у пункті 1. Кваліфікована більшість, згідно з положеннями статті 205(2) Договору про заснування Європейського Союзу, має визначатись пропорційно до числа зважених голосів членів Ради. До виконання умов цього пункту слід вдаватися в разі позбавлення члена Союзу права голосу відповідно до пункту 2.
5. Дотримуючись цілей цієї статті, рішення Європейського Парламенту мають прийматися за умови підтримання їх переважною більшістю уповноважених членів, що складає дві третини від поданих голосів.

Розділ II

Положення про внесення змін до договору про заснування Європейського Економічного Співтовариства з метою заснування Європейського Співтовариства

*Стаття 8 (колишня стаття G)
(не відтворена)*

Розділ III

Положення про внесення змін до договору про заснування Європейського Співтовариства з вугілля та сталі

*Стаття 9 (колишня стаття H)
(не відтворена)*

Розділ IV

Положення про внесення змін до договору про заснування Європейського Співтовариства з атомної енергії

Стаття 10 (колишня стаття I)
(не відтворена)

Розділ V

Положення про спільну зовнішню політику і політику безпеки

Стаття 11 (колишня стаття J.1)

1. Союз визначає і проводить спільну зовнішню політику та політику безпеки, керуючись при цьому наступними цілями:
 - захист спільних цінностей, основних інтересів, незалежності та цілісності Союзу відповідно до статутних принципів Організації Об'єднаних Націй;
 - зміцнення безпеки Союзу всіма можливими способами;
 - збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, Гельсінського Заключного Акту та цілей Паризької Хартії, включаючи й ті, що стосуються зовнішніх кордонів;
 - сприяння міжнародному співробітництву;
 - розвиток і консолідація демократії та законності, визнання основних прав і свобод людини.

2. Держави-члени активно і відкрито підтримують зовнішню політику і політику безпеки Союзу в дусі лояльності та взаємодопомоги.

Держави-члени мають працювати спільно, зміцнюючи та розвиваючи взаємну політичну солідарність. Вони повинні утримуватись від будь-яких дій, що суперечать інтересам Союзу або здатні ослабити його ефективність як єдиної сили в міжнародних відносинах.

Рада зобов'язана забезпечувати дотримання цих принципів.

Стаття 12 (колишня стаття J.2)

Союз має досягти своїх основних цілей шляхом:

- визначення принципів і основних напрямків спільної зовнішньої політики та політики безпеки;
- визначення спільних стратегій;
- узгодження спільних дій;
- узгодження спільних позицій;
- зміцнення систематичного співробітництва між державами-членами в політичній сфері.

Стаття 13 (колишня стаття J.3)

1. Європейська Рада визначає принципи і загальні напрямки спільної зовнішньої політики та політики безпеки, включаючи питання захисту.
2. Європейська Рада вирішує питання спільної стратегії, здійснюваної Союзом у регіонах, де держави-члени мають важливі спільні інтереси.

Спільні стратегії визначають завдання, тривалість і засоби, які повинні надаватися Союзом і державами-членами.

3. Рада приймає рішення, що необхідні для визначення і здійснення спільної зовнішньої політики та політики безпеки на основі загальних положень, визначених Європейською Радою.

Рада передає запропоновані нею спільні стратегії на розгляд Європейської Ради і реалізує їх шляхом визначення спільних дій та спільних позицій.

Рада забезпечує єдність, послідовність та ефективність дій Союзу.

Стаття 14 (колишня стаття J.4)

1. Рада приймає рішення про те, що дане питання може чи повинно бути предметом спільних дій держав-членів Союзу. Крім того, Рада визначає сферу застосування спільних дій, їх основні цілі і завдання, в разі необхідності — тривалість, а також засоби, процедури й умови реалізації.

2. Якщо з'явилися обставини, що справляють істотний вплив на питання, які є предметом спільних дій, Рада повинна переглянути напрями та принципи цих дій і прийняти необхідні рішення. До того часу, поки Рада не зробить відповідних коректив, спільні дії залишаються в силі.
3. Концепція спільних дій передбачає, що держави-члени беруть на себе зобов'язання відносно позицій, які вони виробляють, і напрямків діяльності.
4. Рада може вносити на розгляд Комісії певні пропозиції з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки з метою забезпечення максимальної ефективності спільних дій.
5. У випадку вироблення позиції та здійснення певних політичних кроків на національному рівні відповідно до спільних дій, має бути своєчасно подана інформація, що дає змогу, в разі потреби, звертатися за попередніми консультаціями до відповідних органів Ради. Зобов'язання про надання попередньої інформації не поширюється на заходи, які є національним аналогом відповідних рішень Ради.
6. У випадку нагальної потреби, що виникає в результаті зміни ситуації та відсутності необхідних постанов Ради, держави-члени можуть взяти на себе відповідальність за прийняття невідкладних заходів, які мають відношення до спільних цілей і дій. Зацікавлена держава-член зобов'язана негайно поінформувати Раду про будь-який із подібних заходів.
7. У разі виникнення будь-яких значних труднощів під час реалізації спільних дій, держава-член може звернутися до Ради, що має обговорити питання і знайти відповідні рішення. Такі рішення не повинні суперечити цілям спільних дій або порушувати їх ефективність.

Стаття 15 (колишня стаття J.5)

Рада виробляє спільні позиції, які визначають підхід Союзу до вирішення окремих предметних або регіональних питань. Дер-

жави-члени повинні узгоджувати свою національну політику із спільними позиціями.

Стаття 16 (колишня стаття J.6)

Держави-члени інформують один одного і консультуються з Радою з будь-якого питання, що становить взаємний інтерес у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, з метою досягнення максимально ефективного впливу Союзу на реалізацію спільних узгоджених дій.

Стаття 17 (колишня стаття J.7)

1. Спільна зовнішня політика та політика безпеки включають усі питання, що стосуються безпеки Союзу, в тому числі й визначення в найближчому майбутньому спільної оборонної політики, котра, як зазначено у другому підпункті, може сприяти формуванню спільного захисту в разі прийняття відповідного положення Європейською Радою. Остання за таких умов пропонує державам-членам затвердити дане рішення згідно з їхніми конституційними нормами.

Західноєвропейський Союз (ЗЄС) є невід'ємною частиною розвитку Союзу, забезпечуючи йому доступ до операційних можливостей, згадуваних у контексті пункту 2. Він підтримує Союз щодо захисту спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Союз може встановити більш тісні відносини із ЗЄС за умови прийняття Європейською Радою рішення про інтеграцію ЗЄС у Союз. Він може у цьому випадку рекомендувати державам-членам прийняття такого рішення у відповідності до їх конституційних процедур.

Політика Союзу, що проводиться згідно з положеннями даної статті, не повинна завдавати шкоди особливому характеру політики безпеки та оборонної політики певної держави-члена; вона має також поважати зобов'язання окремих держав-членів, об'єднаних навколо Північноатлантичного блоку (НАТО), і не суперечити загальній політиці безпеки, встановленій в його межах.

- У перспективі планується підтримувати спільну оборонну політику шляхом співпраці між державами-членами в галузі озброєнь.
2. Питання, включені до цієї статті, стосуються таких важливих аспектів, як надання гуманітарної допомоги, проведення рятувальних робіт, здійснення миротворчої місії, залучення збройних формувань до розв'язання кризових конфліктних ситуацій.
 3. Союз представляє ЗЄС в питаннях прийняття та впровадження рішень з оборонної політики.
До повноважень Європейської Рада, зазначених у статті 13, додаються ті, що стосуються ЗЄС, відповідальність за які перейняв на себе Союз.
У разі, коли Союз представляє ЗЄС на умовах, вказаних у пункті 2, всі держави-члени Союзу повинні рівною мірою залучатися до вирішення подібних проблем. Рада, у співпраці з інститутами ЗЄС, здійснює необхідні практичні заходи, які дозволяли б усім державам-членам вносити свій вклад у вирішення таких проблем на рівних засадах при плануванні та прийнятті рішень у рамках ЗЄС.
Рішення, що стосуються оборонних питань та згадуються у цьому пункті, повинні прийматися не порушуючи політики та зобов'язань, згадуваних у пункті 1(3).
 4. Положення даної статті не перешкоджають розвитку більш тісної співпраці між двома чи більше державами-членами на двосторонньому рівні в рамках Західноєвропейського та Атлантичного Союзу, за умови, що така співпраця не суперечить принципам, викладеним у цьому Розділі.
 5. З метою сприяння в досягненні цілей Договору, положення даної статті можуть бути переглянуті, як це передбачено в статті 48.

Стаття 18 (колишня стаття J.8)

1. Головуюча держава-член представляє Союз з усіх питань, що стосуються спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

2. Головуюча держава-член несе відповідальність за виконання відповідних рішень; у межах цієї компетенції вона зобов'язана висловлювати позицію Союзу в міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях.
3. Головуюча держава-член діє за підтримки Генерального Секретаря Ради, який виконує обов'язки Високого Представника у справах спільної зовнішньої політики та політики безпеки.
4. Комісія повністю залучається до виконання завдань, вказаних у пунктах 1 і 2. У реалізації цих завдань головуюча держава-член повинна в разі потреби заручитися підтримкою держави-члена, що є реальним претендентом на майбутнє головування.
5. Рада може, за потреби, призначити спеціального представника що репрезентує її в окремих політичних питаннях.

Стаття 19 (колишня стаття J.9)

1. Держави-члени координують свою діяльність у міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях. Вони зобов'язані підтримувати спільну позицію на подібних форумах. У міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях, де беруть участь не всі держави-члени, ті, що приймають участь, повинні захищати спільні позиції.
2. Не порушуючи вимоги пункту 1 і статті 14(3), держави-члени, представлені в міжнародних організаціях чи на міжнародних конференціях, де беруть участь не всі держави-члени, зобов'язані інформувати останніх про розгляд питань, які є предметом спільного інтересу.
Держави-члени, які є також представниками Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, мають у повній мірі інформувати інші держави члени. Держави, які є постійними членами Ради Безпеки, повинні в ході виконання своїх повноважень забезпечувати захист позицій та інтересів Союзу, не порушуючи при цьому відповідальності, що накладається на них Статутом Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 20 (колишня стаття J.10)

Дипломатичні і консульські місії держав-членів та Представництва Комісії у третіх країнах і на міжнародних конференціях, а також їх представники в міжнародних організаціях повинні співпрацювати для забезпечення реалізації визначених і затверджених Радою спільних позицій та спільних дій.

Вони підтримують співпрацю шляхом обміну інформацією, вироблення спільних оцінок та сприяння здійсненню положень, викладених у статті 20 Договору про заснування Європейського Співтовариства.

Стаття 21 (колишня стаття J.11)

Головуюча держава-член консулюється з Європейським Парламентом про першочергові питання та основні альтернативи спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Вона також повинна гарантувати, що погляди Європейського Парламенту будуть належним чином зважені й прийняті до уваги. Європейський Парламент регулярно інформується головуючою державою-членом і Комісією про шляхи розвитку зовнішньої політики та політики безпеки Союзу.

Європейський Парламент може звертатися з питаннями до Ради, а також давати їй відповідні рекомендації. Він організовує щорічні дискусії про стан справ у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Стаття 22 (колишня стаття J.12)

1. Будь-яка держава-член або Комісія можуть звертатися до Ради з будь-якого питання, що стосується спільної зовнішньої політики та політики безпеки, а також вносити на розгляд Ради свої пропозиції.
2. У випадках, що вимагають негайних рішень, головуюча держава-член — за власною ініціативою, на прохання Комісії чи іншої держави-члена — може скликати позачергове засідання Ради протягом 48 годин або, за екстремальних обставин, впродовж коротшого терміну.

Стаття 23 (колишня стаття J13)

1. Рішення повинні прийматися Радою лише за умови одностайної підтримки їх представниками держав-членів. Утримання або неучасть у голосуванні окремих представників не впливає на позитивний результат прийняття таких рішень.

Утримуючись від голосування, будь-який член Ради може викласти підстави своєї особистої позиції шляхом офіційної заяви. У такому випадку він знімає із себе зобов'язання виконувати дане рішення, але визнає, що таке рішення є обов'язковим для Союзу. Згідно з вимогою взаємної солідарності, держава-член, що виявила незгоду зі спільною позицією, повинна утриматися від будь-яких дій, які вступають у протиріччя або підривають дії Союзу, так само як і інші держави-члени зобов'язані поважати її позицію. Якщо представників Ради, що аргументували свою неучасть у голосуванні, нараховується більше третини від усіх голосів, відповідно до положень статті 205(2) Договору про заснування Європейського Співтовариства, рішення не повинно прийматись.

2. Згідно з вимогами пункту 1, Рада має діяти на основі кваліфікованої більшості:
 - визначаючи спільні дії, спільні позиції чи будь-які інші стратегічні рішення,
 - приймаючи будь-які рішення щодо реалізації спільних дій чи спільної позиції.

У разі, коли окремий член Ради заявляє, що з вагомих міркувань національної політики він чинитиме спротив ухваленню того чи іншого рішення, прийнятого кваліфікованою більшістю, його голос до уваги не береться. Рада має право вимагати, діючи на основі кваліфікованої більшості, щоб справа була передана на розгляд Європейської Ради для остаточного одноголосного затвердження.

Голоси членів Ради зважуються відповідно до статті 205(2) Договору про заснування Європейського Співтовариства.

Для ухвалення рішень Ради необхідно не менше 62 голосів, поданих принаймні 10 членами.

Проблеми оборонного та військового значення не підпадають під дію процедур, визначених у цьому пункті.

3. У процедурних питаннях Рада діє на основі кваліфікованої більшості.

Стаття 24 (колишня стаття J.14)

У разі необхідності укладення угоди з певними державами чи міжнародними організаціями з метою виконання положень цього розділу, керуючись одноголосним рішенням своїх представників, Рада може уповноважити головуючу державу-члена, що спирається на допомогу Комісії, розпочати і вести переговори з цією метою. Такі угоди мають укладатися Радою на підставі рішення, прийнятого кваліфікованою більшістю за рекомендацією головуючої держави. Жодна угода не може бути нав'язана державі-члену, якщо її представник в Раді зробить заяву, що вона не відповідає певним національним конституційним процедурам; ніші члени Ради можуть погодитися з тим, що угода застосовуватиметься до них тимчасово.

Положення цієї статті стосуються також питань, про які йтиметься в розділі VI.

Стаття 25 (колишня стаття J.15)

Не порушуючи вимог статті 207 Договору про заснування Європейського Співтовариства, Політичний комітет здійснює контроль за міжнародною ситуацією у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки, а також сприяє визначенню політики, офіційно висловлюючи свою думку Раді на прохання останньої чи за власною ініціативою. Крім того, він стежить за ходом реалізації узгодженої політики, не зменшуючи при цьому відповідальності головуючої держави-члена і Комісії.

Стаття 26 (колишня стаття J.16)

Генеральний секретар Ради, Високий Представник у справах спільної зовнішньої політики та політики безпеки, повинен сприяти Раді у вирішенні питань, які входять до його повноважень, зокрема шляхом активної участі в їх постановці, розгляді, затвердженні і впровадженні, а також ведучи від імені Ради — на прохання головної держави-члена — політичний діалог з третіми сторонами.

Стаття 27 (колишня стаття J.17)

Комісія повністю залучається до роботи у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Стаття 28 (колишня стаття J.18)

1. Положення, викладені у статтях 189, 190, 196—199, 203, 204, 206—209, 213—219, 255 та 290 Договору про заснування Європейського Співтовариства, чинні по відношенню до сфер діяльності, про які йшлося в даному Розділі.
2. Адміністративні витрати, які, згідно положенням, визначеним у цьому Розділі, покладені на відповідні інститути і відшкодовуються надходженнями з бюджету Європейських Співтовариств.
3. Поточні витрати, що спрямовуються на виконання положень даного Розділу, також надходять з бюджету Європейських Співтовариств, окрім випадків, коли витрати пов'язані з питаннями військово-оборонного характеру або коли Рада одностайно проголосує проти.

Якщо витрати не сплачуються з бюджету Європейських Співтовариств, вони розподіляються між державами-членами пропорційно до обсягу їх валового національного продукту. У разі, коли поточні витрати пов'язані з питаннями військово-політичного характеру, держави-члени, чії представники у Раді подали офіційну заяву відповідно до статті 23 (1), другий підпункт), усуваються від будь-яких фінансових зобов'язань.

4. Бюджетна процедура, викладена в Договорі про заснування Європейського Співтовариства, поширюється на всі види витрат, що відшкодовуються Європейськими Співтовариствами.

Розділ VI

Положення про співробітництво у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах

Стаття 29 (колишня стаття К. 1)

Не порушуючи повноважень Європейського Співтовариства, Союз має на меті забезпечити громадянам усіх держав-членів високий рівень безпеки у рамках забезпечення свободи та справедливості шляхом розробки спільних дій держав-членів у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах, боротьби з расизмом та ксенофобією.

Ця мета має бути досягнута шляхом запобігання і боротьби з організованою і неорганізованою злочинністю, зокрема з проявами тероризму, контрабанди, незаконної торгівлі наркотиками і зброєю, корупції та шахрайства шляхом:

- більш тісної співпраці між органами охорони порядку та митними структурами держав-членів у межах Європейського поліцейського відомства (Європол), згідно з положеннями статей 30 і 32;
- більш тісної співпраці між судовими органами влади держав-членів відповідно до положень статей 31(а-г) і 32;
- зближення, по можливості, норм кримінального права держав-членів відповідно до статті 31(д).

Стаття 30 (колишня стаття К.2)

1. До спільних дій у сфері охорони порядку належать:
 - (а) оперативна співпраця між уповноваженими органами влади, включаючи поліцейські, митні та інші правоохоронні служби

- держав-членів, що займаються виявленням і розслідуванням кримінальних правопорушень;
- (б) накопичення, збереження, обробка, аналіз та обмін відповідною інформацією, включаючи дані від правоохоронних служб стосовно інформації про підозрілі фінансові операції, що отримані через Європол, враховуючи відповідні положення про захист даних особистого характеру;
 - (в) співпраця та спільні ініціативи у сфері підготовки, стажування та обміну кадрами, постачання відповідним обладнанням, здійснення судових розслідувань;
 - (г) спільна оцінка окремих слідчих технологій у зв'язку з розслідуванням серйозних форм організованої злочинності.
2. Рада сприяє налагодженню співпраці через Європол, особливо протягом перших п'яти років з часу введення в дію Амстердамського Договору:
- (а) надати можливість Європолу в полегшенні та підготовці, а також у заохочуванні координації та здійсненні конкретних розслідувань компетентними органами держав-членів, включаючи оперативні дії спільних груп із залученням представників Європолу;
 - (б) здійснити заходи, які б дали можливість Європолу просити компетентні органи держав-членів про проведення та узгодження особливо важливих розслідувань у конкретних випадках та розробці специфічних експертиз з виявлення організованої злочинності, що згодом передаються в розпорядження усіх членів Союзу;
 - (в) сприяти налагодженню зв'язків між співробітниками прокуратури та карного розшуку, які спеціалізуються у боротьбі з організованою злочинністю у тісній співпраці з Європоллом;
 - (г) створити дослідницьку, документаційну та статистичну мережу транскордонних злочинів.

Стаття 31 (колишня стаття К. 3)

До спільних дій у сфері кримінального права належать:

- (а) налагодження та зміцнення співпраці між компетентними міністерствами та судовими органами влади держав-членів щодо внесення та ухвалення відповідних рішень;
- (б) спрощення процесу екстрадиції між державами-членами;
- (в) забезпечення узгодженості правових норм і процедур, характерних для окремих держав-членів;
- (г) запобігання конфліктам щодо визначення сфери повноважень держав-членів;
- (д) послідовне прийняття заходів, що встановлюють мінімальні правила стосовно складових елементів кримінальних дій та покарань у сфері організованої злочинності, тероризму та незаконного розповсюдження наркотичних речовин.

Стаття 32 (колишня стаття К.4)

Рада визначає умови та обмеження (статті 30 і 31), відповідно до яких компетентні органи влади повинні діяти на території іншої держави-члена у згоді з місцевими владними структурами.

Стаття 33 (колишня стаття К.5)

Даний розділ не повинен негативно впливати на виконання покладених на держави-члени обов'язків щодо підтримання і захисту законності, правопорядку та внутрішньої безпеки.

Стаття 34 (колишня стаття К.6)

1. У сферах, визначених у даному розділі, держави-члени інформують один одного і консультуються з Радою з метою узгодження своїх дій. Для цього вони налагоджують співпрацю між відповідними департаментами їх адміністрацій.
2. У своїй діяльності, спрямованій на досягнення цілей Союзу, Рада керується відповідними нормами і процедурами, визначеними в цьому розділі. За ініціативою будь-якої держави-

члена або Комісії і за підтримки кваліфікованої більшості Рада може:

- (а) приймати спільні дії, визначаючи позицію Союзу щодо вирішення окремих питань;
 - (б) ухвалювати рамкові рішення з метою зближення законів та підзаконних актів держав-членів. Подібні рамкові рішення обов'язкові до виконання всіма членами Союзу по відношенню до очікуваного результату, хоча за національними органами влади зберігається право вибору форм і методів їх реалізації. Вони не мають прямої дії;
 - (в) приймати будь-які інші рішення, спрямовані на досягнення цілей даного розділу. Подібні рішення не мають на меті зближення законів та підзаконних актів держав-членів. Такі рішення є обов'язковими, але не мають прямої дії. Спираючись на підтримку кваліфікованої більшості, Рада здійснює заходи для впровадження прийнятих рішень на союзному рівні;
 - (г) готувати угоди до подання їх на розгляд окремих держав-членів і прийняття у відповідності з їх конституційними процедурами протягом чітко встановлених Радою часових меж.
3. Якщо не передбачено інше, угода приймається не менш, ніж половиною держав-членів, а її положення розповсюджують свою дію на ці держави-члени. Заходи щодо впровадження даних угод мають прийматися Радою двома третинами голосів Договірних Сторін.
- У випадках, коли Рада зобов'язана діяти на основі кваліфікованої більшості, голоси її членів зважуються відповідно до положень статті 205(2) Договору про заснування Європейського Співтовариства. Для затвердження дій Ради необхідно набрати щонайменше 62 голоси поданих принаймні десятьма членами.
4. У процедурних питаннях Рада діє на основі простої більшості.

Стаття 35 (колишня стаття К.7)

1. Згідно з умовами даної статті, до сфери повноважень Суду входить надання попередніх рішень щодо чинності та тлумачення рамкових рішень та рішень Ради Європейського Співтовариства, тлумачення конвенцій, прийнятих відповідно до цього розділу, а також щодо чинності та тлумачення заходів щодо їх практичного застосування.
2. У заяві, що проголошується під час підписання Амстердамського Договору або пізніше, держава-член бере на себе зобов'язання визнавати повноваження Суду щодо надання попередніх рішень.
3. Держава-член у заяві, зробленій відповідно до положення пункту 2, обумовлює:
 - (а) що будь-який державний суд чи трибунал, рішення якого не підлягають оскарженню відповідно до національного законодавства, може передавати преюдиціальний запит на розгляд Суду щодо питання, яке розглядається національним судовим органом і стосується чинності або тлумачення акту, згаданого в пункті 1, якщо цей судовий орган вважає, що попереднє рішення з цього питання є необхідним для прийняття ним свого рішення;
 - (б) що будь-який державний суд чи трибунал може просити Суд надати попереднє рішення з питання, яке виникло у зв'язку із розглядом справи національним судовим органом, та стосовно дійсності чи тлумачення акту, згаданого в пункті 1, якщо цей судовий орган вважає, що попереднє рішення з цього питання є необхідним для прийняття ним свого рішення.
4. Будь-яка держава-член, незалежно від того, зробила вона чи ні заяву, передбачену пунктом 2, залишає за собою право передавати на розгляд Суду заяви по справі або письмові зауваження у випадках, зазначених у пункті 1.
5. До компетенції Суду не входить розгляд питання чинності або пропорційності операцій, що проводяться поліцейськими та іншими правоохоронними структурами держав-членів, а також

здійснення зобов'язань, покладених на дер-жав-членів щодо підтримання правопорядку та захисту внутрішньої безпеки.

6. Суд має юрисдикцію щодо розгляду законності рамкових рішень та рішень після подання з боку окремих держав-членів або Комісії на підставі відсутності компетенції, істотного порушення процедурних вимог, недотримання положень даного Договору і правових норм, які визначають умови його реалізації, або зловживання владою. Процедури, які згадуються в цьому пункті, вводяться протягом двох місяців з дати публікації акту.
7. Суд має юрисдикцію щодо розгляду будь-яких суперечок, що виникають між окремими державами-членами стосовно інтерпретації або застосування актів, прийнятих відповідно до положень статті 34(2), у разі, якщо подібні справи не в змозі вирішити Рада протягом шести місяців з часу їх подання на розгляд однією із сторін. Суд також наділяється повноваженнями розглядати будь-які суперечності, що виникають між окремими державами-членами і Комісією відносно інтерпретації або застосування конвенцій, передбачених статтею 34(2)(г).

Стаття 36 (колишня стаття К.8)

1. Створюється Координаційний комітет, до складу якого мають увійти старші посадові особи. Окрім виконання своєї основної координаційної ролі, Комітет зобов'язаний:
 - подавати свої висновки на розгляд Ради — або на її прохання, або з власної ініціативи;
 - сприяти, не порушуючи положень статті 207 Договору про заснування Європейського Співтовариства, проведенню підготовчих заходів до дискусій у Раді з питань, визначених статтею 29.
2. Комісія повністю задіяна в роботі у тих сферах, про які згадувалось у даному Розділі.

Стаття 37 (колишня стаття К.9)

У міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях держави-члени повинні захищати спільні позиції, прийняті згідно з положеннями даного Розділу.

Статті 18 і 19 застосовуються до справ, які віднесені до положень цього розділу.

Стаття 38 (колишня стаття К.10)

Угоди, передбачені статтею 24, мають торкатися питань, визначених даним Розділом.

Стаття 39 (колишня стаття К. 11)

1. Рада консультується з Європейським Парламентом перед прийняттям рішень, передбачених статтею 34(2)(б), (в) та (г). Європейський Парламент розробляє і передає свою думку протягом встановленого Радою терміну, що має бути не меншим, ніж три місяці. У разі неподання відповідної думки до закінчення встановленого терміну, Рада має право діяти самостійно.
2. Головуюча держава-член та Комісія регулярно інформують Європейський Парламент про хід дискусії у сферах, що визначені даним розділом.
3. Європейський Парламент може звертатись до Ради з питаннями або давати їй свої рекомендації. Щороку він проводить обговорення результатів діяльності у сферах, про які йдеться в даному розділі.

Стаття 40 (колишня стаття К.12)

1. Держави-члени, які мають намір установити між собою більш тісну співпрацю, можуть, відповідно до статей 43 та 44, отримати право застосовувати процедури та механізми, що лежать в основі даного Договору, за умови, що подібна співпраця:
 - (а) передбачає повагу до основних засад Європейського Співтовариства і не суперечить положенням даного Розділу;

- (б) має на меті сприяти Союзу в реалізації ідей свободи, безпеки та справедливості.
2. Рада, діючи на основі кваліфікованої більшості після звернення зацікавлених держав-членів, надає таке право, передбачене пунктом 1, за умови спроби отримання від Комісії її думки та передачі звернення на розгляд Європейського Парламенту. Якщо окремий член Ради заявляє, що з вагомих міркувань національної політики чинитиме спротив наданню такого права шляхом прийняття рішення кваліфікованою більшістю, голосування не проводиться. Рада, діючи на основі кваліфікованої більшості, має право вимагати передачі справи на розгляд Європейської Ради для остаточного одностайного затвердження. Голоси членів Ради зважуються відповідно до статті 205(2) Договору про заснування Європейського Співтовариства. Для ухвалення рішень Ради необхідно не менше 62 голосів, поданих принаймні 10 членами.
3. Про свій намір розпочати співпрацю, передбачену умовами даної статті, будь-яка держава-член має повідомити Раду і Комісію, які протягом трьох місяців з часу отримання повідомлення повинні передати на розгляд Ради власну думку разом з відповідними рекомендаціями щодо заходів, які можуть бути необхідними для того, щоб ця держава-член стала стороною такого співробітництва. Протягом чотирьохмісячного терміну з часу надходження повідомлення Рада зобов'язана винести остаточне рішення щодо запропонованих заходів, яке, однак, затверджується лише за умови підтримки його Радою на основі кваліфікованої більшості; у протилежному випадку Рада викладає причини відхилення рішення і встановлює кінцеві строки його можливого перегляду. Дії Ради, описані в даному пункті, ґрунтуються на засадах статті 44.
4. Положення статей 29-41 застосовуються з метою налагодження більш тісної співпраці, передбаченої даною статтею, а також, якщо інше не передбачено, цією статтею та статтями 43 та 44.

Положення Договору про заснування Європейського Співтовариства стосовно повноважень Суду та здійснення цих повноважень застосовуються до пунктів 1, 2 і 3.

5. Ця стаття не порушує положень Протоколу з включення Шенгенських асгвіс до правової системи Європейського Союзу.

Стаття 41 (колишня стаття К.13)

1. Положення статей 189, 190, 195, 196–199, 203, 204, 205(3), 206–209, 213–219, 255 та 290 Договору про заснування Європейського Співтовариства мають чинність відносно сфер діяльності, вказаних у даному розділі.
2. Адміністративні витрати, які, згідно положенням цього розділу, покладені на відповідні інститути Співтовариства, покриваються з бюджету Європейських Співтовариств.
3. Поточні витрати, що спрямовуються на виконання положень даного розділу, також надходять з бюджету Європейських Співтовариств, окрім випадків, коли Рада одноголосно проголосує проти. У разі, коли витрати не відносяться на бюджет Європейських Співтовариств, вони покладаються на держави-члени відповідно до обсягу валового національного продукту, окрім тих випадків, коли Рада одноголосно проголосує проти.
4. Бюджетна процедура, викладена в Договорі про заснування Європейського Співтовариства, поширюється на всі види витрат, що покриваються Європейськими Співтовариствами.

Стаття 42 (колишня стаття К.14)

За ініціативою Комісії або держав-членів і після консультації з Європейським Парламентом, Рада може одноголосно вирішити питання про введення в дію статті 29 Договору про заснування Європейського Співтовариства щодо сфер діяльності, передбачених Розділом IV, а також визначити відповідні умови голосування відносно неї. Рада може рекомендувати державам-членам прийняти подібне рішення згідно з їх конституційними вимогами.

Розділ VII

(колишній Розділ VI а)

Положення про тіснішу співпрацю

Стаття 43 (колишня стаття К.15)

1. Держави-члени з метою більш тісної співпраці, можуть використовувати інститути, процедури та механізми, створені на основі даного Договору та Договору про заснування Європейського Співтовариства, за умови, що подібна співпраця:
 - (а) спрямована на досягнення цілей Союзу, захищає і слугує його інтересам;
 - (б) ґрунтується на принципах поваги до вищезазначених Договорів та єдиної інституційної структури Союзу;
 - (в) використовується лише як винятковий засіб — коли цілі вищезгаданих Договорів не можуть бути досягнуті шляхом застосування попередньо визначених процедур;
 - (г) поширюється принаймні на більшість держав-членів;
 - (д) не впливає на «*acquis communautaire*» та на заходи, прийняті відповідно до інших положень даних Договорів;
 - (е) не впливає на повноваження, права, зобов'язання та інтереси тих держав-членів, що не залучені до співпраці;
 - (є) у будь-який час відкрита для всіх держав-членів, які бажають стати сторонами співпраці, за умови, що вони дотримуватимуться основних рішень та вироблених на цій основі вимог;
 - (ж) враховує специфічні додаткові критерії, що лежать в основі статті 11 Договору про заснування Європейського Співтовариства і статті 40 даною Договору, залежно від сфери призначення, а також дозволу Ради відповідно до встановлених норм та процедур.
2. Держави-члени застосовують певні акти і рішення, прийняті з метою реалізації співпраці. Держави-члени, що не залучені до співпраці, не повинні перешкоджати її здійсненню.

Стаття 44 (колишня стаття К.16)

1. З метою прийняття актів та рішень, необхідних для налагодження співпраці згідно з умовами статті 43, будуть застосовуватись відповідні інституційні положення даного Договору та Договору про заснування Європейського Співтовариства. В обговоренні мають змогу взяти участь усі держави-члени, що входять до складу Ради, однак ухвалювати ті чи інші рішення будуть лише ті представники держав-членів, що беруть участь. Кваліфікована більшість повинна бути визначена пропорційно до зважених голосів членів Ради відповідно до положень статті 205(2) Договору про заснування Європейського Співтовариства. Одноголосність при прийнятті рішень визначатиметься тільки згадуваними членами Ради.
2. Витрати для здійснення співпраці, за винятком адміністративних, покладаються на держави-члени, які є учасниками співпраці, якщо Рада, діючи одноголосно, не вирішить інакше.

Стаття 45 (колишня стаття К.17)

Рада та Комісія регулярно інформують Європейський Парламент про хід розвитку більш тісної співпраці, запровадженої на основі даного Розділу.

Розділ VIII (колишній Розділ VII) ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 46 (колишня стаття L)

Положення Договору про заснування Європейського Співтовариства, Договору про заснування Європейського співтовариства з вугілля та сталі, Договору про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії, контроль за виконанням яких входить до сфери повноважень Суду, застосовуються тільки до таких положень даного Договору:

- (а) що вносять зміни до Договору про заснування Європейського Економічного Співтовариства з метою заснування Європейського Співтовариства, Договору про заснування Європейського співтовариства з вугілля та сталі, Договору про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії;
- (б) Розділу VI на умовах статті 35;
- (в) Розділу VII на умовах статті 11 Договору про заснування Європейського Співтовариства та статті 40 даного Договору;
- (г) статті 6(2) відносно діяльності установ у тій мірі, в якій Суд має юрисдикцію щодо угод, якими засновувалося Європейське Співтовариство, та за цим Договором;
- (д) статей 46–53.

Стаття 47 (колишня стаття М)

За умов дотримання положень, що вносять зміни до Договору про заснування Європейського економічного співтовариства з метою заснування Європейського Співтовариства, Договору про заснування Європейського співтовариства з вугілля та сталі, Договору про заснування Європейського Співтовариства з атомної енергії, а також дотримання заключних положень, ніщо в даному Договорі не повинно впливати на Договори про заснування Європейських Співтовариств чи наступні Договори та Акти щодо внесення в них відповідних змін і доповнень.

Стаття 48 (колишня стаття N)

Уряд будь-якої держави-члена або Комісія можуть подати на розгляд Ради пропозиції щодо внесення змін до Договорів, на основі яких заснований Союз.

Якщо Рада, після консультацій з Європейським Парламентом, і, якщо це потрібно, Комісією, доходить висновку про необхідність організації конференції представників урядів держав-членів, то така конференція скликається Головою Ради з метою визначення, за умови спільної згоди, змін і доповнень, які мають

бути внесені до даних Договорів. У разі, якщо відповідні інституційні зміни стосуються валютної політики, існує необхідність проведення консультацій з Європейським центральним банком.

Внесені зміни та доповнення набувають чинності після ратифікації всіма державами-членами відповідно до їх конституційних вимог.

Стаття 49 (колишня стаття O)

Будь-яка європейська держава, що визнає і поважає принципи, визначені у статті 6(1), може звернутися з проханням про прийняття її в члени Союзу. Для цього вона повинна надіслати свою заяву до Ради, яка, після консультацій з Комісією та отримання згоди Європейського Парламенту, одногolosно приймає рішення.

Умови приєднання до Договорів, на основі яких заснований Союз, і всі пов'язані з цим заходи є предметом домовленості між державами-членами та державою-кандидатом. Ця угода підлягає ратифікації всіма державами-членами згідно з їхніми конституційними нормами.

Стаття 50 (колишня стаття P)

1. Статті 2–7 і 10–19 Договору про створення єдиної Ради та єдиної Комісії Європейських Співтовариств, підписаної в Брюсселі 8 квітня 1965 року, даним Договором анулюються.
2. Стаття 2, стаття 3(2) і Розділ III Єдиного Європейського Акту, підписаного в Люксембурзі 17 лютого 1986 року та у Гаазі 28 лютого 1986 року даним Договором анулюються.

Стаття 51 (колишня стаття Q)

Даний Договір укладений на необмежений строк.

Стаття 52 (колишня стаття R)

1. Даний Договір повинен бути ратифікований Високими Договірними Сторонами відповідно до їхніх конституційних про-

цедур. Ратифікаційні грамоти піддаються на збереження уряду Італійської Республіки.

2. Дія даного Договору розпочинається 1 січня 1993 р., за умови, що передані всі ратифікаційні грамоти, або, якщо ця умова не виконана, в перший день місяця, що настає після передачі на збереження ратифікаційної грамоти останньої держави-члена.

Стаття 53 (колишня стаття S)

Даний Договір, складений в єдиному оригіналі датською, голландською, англійською, французькою, німецькою, грецькою, ірландською, італійською, португальською та іспанською мовами, за повної автентичності текстів, має бути переданий на зберігання в архіви уряду Італійської Республіки, який передає завірену копію кожному з урядів інших держав, що підписали цей Договір.

Відповідно до додаткового Договору 1994 року, фінська та шведська версії цих Договорів також вважаються автентичними.

На підтвердження чого уповноважені представники підписали даний Договір.

Здійснено в Маастрихті сьомого лютого одна тисяча дев'ятсот дев'яносто другого року.

*Марк ЕЙСКЕНС,
Уффе ЕЛЛЕМАН-ЕНСЕН,
Ганс-Дітріх ГЕНШЕР,
Антоніос САМАРАС,
Франсіско ФЕРНАНДЕСОРДОНЬ'ЕС,
Ролан ДЮМА,
Джерард КОЛЛІНЗ,
Джанні де МІКЕЛІС,
Жак Ф. ПООС,
Берті АХЕРН,
Гвідо КАРЛІ,
Жан-Клод ЖЮНКЕР,*

*Хане ван ден БРУК,
Жоао де ДЕУС ПІНЕЙРО,
Дуглас ХЕРД,
Філіп МЕЙШТАДТ,
Андерс ФОГ РАСМУССЕН,
Теодор ВАЙГЕЛЬ,
Еффіміос ХРИСТОДУЛУ,
Карлос СОЛЬЧАГА КАТАЛАНА,
П'єр БЕРЕГОВУА,
Уільям КОК,
Жоржі БРАГА де МАСЕДО,
Френсіс МОД.*

Навчальне видання

БУРЯК П. Ю.
ГУПАЛО О. Г.

**ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ
І ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ**

Керівник видавничих проєктів Т. Ю. Бабенкова

Формат 60x84/16. Підписано до друку 27.03.2007.
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Ньютон.
Наклад 1000 прим.
Зам. № 02/05

Друкарня ПП “Діса-Плюс”
м. Харків, вул. 23 Серпня, 31 а, 44
тел. 8(057)759-70-84

НБ ПНУС

718483

видавництво «Хай-Тек Прес»
Тел./факс (8 044) 599 05 36
-mail: books@htpress.com.ua
www.htpress.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і книгорозповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 2688 від 15.11.2006 р.